

| KATOLÍCKA UNIVERZITA V RUŽOMBERKU

| TEOLOGICKÁ FAKULTA KOŠICE

INŠTITÚT CIRKEVNÝCH DEJÍN

NOTITLÆ HISTORLÆ ECCLESIASTICÆ

Ružomberok 2014

Notitiæ historiæ ecclesiasticæ

vedecký recenzovaný časopis | *Scientific peer-reviewed journal*

ročník | *Volume* 3, číslo | *Issue* 2, rok | *Year* 2014

vychádza 2x ročne | *Frequency: twice a year*

Hlavný redaktor | *Editor-In-Chief*: doc. PhDr. ThDr. Štefan LENČIŠ, PhD.

Redakčná rada | *Editorial Board*:

prof. PaedDr. ThLic. Martin WEIS, ThD. – *TF Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích*

prof. Dr. KÄFER István, PhD. – *Gál Ferenc Főiskola Szeged*

prof. Dr hab. Józef MARECKI – *Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie*

prof. ThDr. Cyril HIŠEM, PhD. – *TF Košice, Katolícka univerzita v Ružomberku*

doc. PhDr. Ivan CHALUPECKÝ – *TF Košice, Katolícka univerzita v Ružomberku*

ThDr. Konštantín Daniel BOLEŠ O.Praem. – *Rád premonštrátov – Opátstvo Jasov*

ThDr. Peter BORZA, PhD. – *GTF, Prešovská univerzita v Prešove*

HEDr. Ľuboslav HROMJÁK, PhD. – *TI TF Košice, Katolícka univerzita v Ružomberku*

ThDr. Angelus Štefan KURUC O.Praem., PhD. – *Rád premonštrátov – Opátstvo Jasov*

Mons. HELic. Jozef KRIŠTOF – *Segreteria di Stato, Citta del Vaticano*

Mgr. Viliam Štefan DÓCI OP – *Archiv und Bibliothek des Dominikanerkonventes Wien*

Mgr. Peter FEDORČÁK, PhD. – *FF, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach*

Jazykový redaktor:

- **slovenského textu** | *Slovak text Editor*: Mgr. Helena MOTÝLOVÁ
- **anglického textu** | *English text Editor*: ThLic. Lenka STRAKOVÁ, PhD.
- **nemeckého textu** | *English text Editor*: ThDr. Norbert KOTOWSKI

Technický redaktor | *Technical Editor*: JUDr. Milan MOLOKÁČ

Návrh obálky | *Cover design*: Ján MIŠKO

Adresa vydavateľa | *Addres of Editorial Publisher*:

© 2014 Verbum – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku

Námestie Andreja Hlinku 60, 034 01 Ružomberok

web: www.ku.sk

Adresa redakcie | *Addres of Editorial Office*:

© Inštitút cirkevných dejín, Teologická fakulta Košice

Katolícka univerzita v Ružomberku

Hlavná 89, 041 21 Košice

web: www.icd.ktfke.sk

email: icd@ktfke.sk

ISSN 1338-9572

OBSAH | CONTENTS

Úvod <i>Editorial</i>	5
Edukačné prostredie a organizácia kresťanskej vzdelanosti v prvom období kresťanského staroveku.....	7
<i>Theology of the ancient christian education</i> Gabriela Genčúrová	
Niektoré aspekty recepcie odkazu sv. Konštantína a Metoda v severotalianskom prostredí.....	24
<i>Some aspects of the cyrillo-methodian message and its reception in the Northern Italy ambience</i> Natália Rusnáková	
Nerovnomerné posúvanie zásekov na území komitátu Šariš v 13. storočí.....	31
<i>Non-proportional moving of the cuttings in the territory of comitatus Saris in the 13th century</i> Konštantín Daniel Boles	
Jozef Malo a jeho Brevis Notitia Circariae Hungaricae	42
<i>Jozef Malo and his Brevis Notitia Circariae Hungaricae</i> Angelus Štefan Kuruc	
Etnologická analýza vybraného pútnického miesta na Slovensku	51
<i>Ethnological analysis of selected pilgrimage site in Slovakia</i> Zuzana Andrejová	
Náboženský a spoločenský život českobudějovické diecéze v čase episkopátu Arnošta Konstantina Růžičky (1815 – 1845)	68
<i>Religious and Social Life in the Diocese of České Budějovice at the time of the Episcopate of Arnošt Konstantin Růžička (1815 – 1845)</i> Rudolf Svoboda	
Pedagogické myšlení českobudějovického biskupa Jana Valeriána Jirsíka v prvních letech jeho episkopátu (1851 – 1855)	87
<i>The Educational Thought of Jan Valerián Jirsík, Bishop of České Budějovice, in the First Years of His Episcopate (1851 – 1855)</i> Rudolf Svoboda, Soňa Kamenová	

Náboženské spolky v Poľove	96
<i>Religious societies in Poľov</i>	
Lenka Straková	
Komunisti a Związek Harcerstwa Polskiego v Krakove v rokoch 1945 – 1948.....	110
<i>Communists and Polish Scouting Association in Kraków voivodeship in the years 1945 – 1948</i>	
Grzegorz Baziur	
Das Streben des kommunistischen Regimes in der Tschechoslowakei nach der Zerrüttung der katholischen Kirche	121
<i>The Czechoslovak Communist Regime's Effort to Subvert the Catholic Church</i>	
Martin Weis	
Darovacia listina kráľa Ondreja II. pre bratov Svätého hrobu z roku 1212.....	129
<i>Donation charter of King Ondrej II. for brothers of Holy Sepulchre from 1212</i>	
Konštantín Daniel Boleš	
Majstrovské plody ľudského ducha a gotická Pieta z Lipian	132
<i>Masterpieces fruits of the human spirit and the Gothic Pieta from Lipiany</i>	
Mária Spoločníková	
Recenzie <i>Reviews</i>.....	137
Recenzenti príspevkov <i>Reviewers</i>.....	141

ÚVOD | EDITORIAL

Vážení čitatelia!

Každá mozaika sa skladá z množstva malých kamienkov, ktoré umeleckým nadaním umelca dokážu byť umiestnené tak, že vytvárajú cielený a ucelený obraz. Do takejto veľkej mozaiky sa usilujú prispieť aj autori nášho časopisu. Treba predovšetkým oceniť ich zápal a ochotu prispieť k hlbšiemu a širšiemu poznaniu cirkevných dejín. Nie všetky kamienky v mozaike majú rovnaké miesto, ale všetky majú svoju úlohu...

Konferencia biskupov Slovenska rozhodla, že rok 2014 bude venovaný patrónke Slovenska - Sedembolestnej Panne Márii. Obálkou nášho časopisu a osobitným príspevkom o najstaršej gotickej Piete na Slovensku v Lipanoch sa aj týmto spôsobom hlásime „k dedičstvu našich otcov“.

Pestré zastúpenie historických tém prináša aj druhé číslo nášho časopisu. Otvára ho Gabriela Genčúrová svojím príspevkom na tému *Edukačné prostredie a organizácie kresťanskej vzdelanosti v prvom období kresťanskeho stredoveku*. Natália Rusnáková ponúka pohľad na niektoré zaujímavosti a fakty z oblasti recepcie odkazu svätých Cyrila a Metoda v prostredí talianskej kultúry. Konštantín Daniel Boleš na základe listinných materiálov predkladá problematiku nerovnomerného posúvania zásekov na Šariši v 13. storočí. Angelus Štefan Kuruc nám predstavuje jedného z najvýznamnejších historikov jasovského prepošstva prvej polovice 19. storočia – Jozefa Mala (Mallyó) a jeho tvorbu. Etnologickú analýzu pútnického miesta Ľutina opisuje Zuzana Andrejová. Český autor Rudolf Svoboda načrtáva náboženský a spoločenský život v Československej diecéze v období rokov 1815 – 1845. Zároveň vo svojom druhom príspevku spolu so Soňou Kamenovou približujú pedagogické myslenie biskupa Jana Valeriána Jirsíka v rokoch 1851 – 1855. O existencii náboženských spolkov vo vybranej farnosti nám hovorí Lenka Straková. Poľský autor Grzegorz Baziur sústredil svoje bádanie na tému komunistov a ich vplyv na skauting v Krakove v rokoch 1945 – 1948. Martin Weis predstavil úsilie komunistického režimu v Československu o systematickom ničení Katolíckej cirkvi.

Záverečnú časť časopisu uzatvárajú: Konštantín Daniel Boleš - ponúka preklad darovacej listiny kráľa Ondreja II. bratom Svätého hrobu z roku 1212. Akademická maliarka Mária Spoločníková - predstavuje čitateľom najstaršiu gotickú Pietu na Slovensku. Posledný príspevok tvorí recenzia Jozefa Jurka na publikáciu o sociálnych cirkevných dejinách.

Prajeme Vám pekné chvíle pri čítaní nášho časopisu.

Redakcia

EDUKAČNÉ PROSTREDIE A ORGANIZÁCIA KREŠŤANSKEJ VZDELANOSTI V PRVOM OBDOBÍ KREŠŤANSKÉHO STAROVEKU

Gabriela Genčúrová

THEOLOGY OF THE ANCIENT CHRISTIAN EDUCATION

Abstract: The study offers a detailed description of educational environment, where ancient Christian teaching is under way. In the light of Jesus' teaching is characterizes the organization of management and competencies of people who are taught and teachers. It presents places and circumstances which had an influence on teaching during apostolic and postapostolic period of early Christianity by the historical analysis of ancient Christian education, hermeneutic interpretation of biblical events and application of current pedagogical knowledge into scientific research.

Keywords: Teaching (Education). Ancient. Organization. Tradition. Christianity.

Úvod

Prvé obdobie kresťanského staroveku sa vyznačuje dvoma charakteristickými spôsobmi vyučovania. Prvý je bezprostredný, keď v istom priestore a čase vyučuje svoj ľud sám Boh, Ježiš Kristus. Druhý spôsob je v období kresťanského vyučovania, ktoré sa aj ďalej uskutočňuje v dejinách v konkrétnom čase, avšak už vyučovanie o zjavení je podávané sprostredkované ústami apoštolov a neskôr – v poapoštolskej dobe – ústami ich učeníkov.

Podobne ako spôsob vyučovania, mení sa aj prostredie, v ktorom prebieha, a tiež jeho organizácia vzhľadom na spoločenské podmienky starovekej Rímskej ríše. V tejto štúdií si predstavíme, akým spôsobom a prečo sa menia miesta vyučovania a jeho správa v starovekej Rímskej ríši počas verejného pôsobenia Ježiša Krista a v období prenasledovania kresťanov, zvlášť z teologického hľadiska.

Edukačné prostredie a organizácia Ježišovho vyučovania

Teologické vyučovanie malo už od čias židovstva veľký význam pre príslušníkov každej náboženskej obce. V kresťanstve tomu nebolo inak. Formou vzájomného poučovania

o Božích veciach Boh aj naďalej sprostredkúva človeku Božie zjavenie a udalosť dejín spásy v ľudských dejinách.

Konkrétna aplikácia kresťanského náboženského vzdelávania a výchovy do životných podmienok Božieho ľudu v čase kresťanského staroveku, úzko nadväzuje na židovské zvyky, tradície a spôsoby, ale je priamo ovplyvnená aj správou a zákonmi Rímskej ríše. Spočiatku je uskutočňovaná v židovskom spoločenskom prostredí, v ktorom žil a pôsobil aj Ježiš Kristus. Neskôr, prítomnosťou kresťanov z pohanstva v kresťanskej obci, sa náboženské vzdelávanie nechá ovplyvniť aj pohanskou kultúrou vyučovania a profánnymi vyučovacími metódami. Avšak základný princíp náboženského vzdelávania ostáva. Kresťanské vzdelávanie vychádza z premisy, že vyučuje a vzdelávanie a výchovu v dejinách sprostredkúva sám Boh. To sa zhoduje s pravdami viery prezentovanými aj v Starom zákone.

Z úst historického Ježiša, Božieho Syna, však apoštoli prijímajú Božské učenie priamo od Boha. Ježiš vyučovaním svojich učeníkov plní očakávaný prísľub v historickej, konkrétnej dobe. Ježiš ako ideálny ohlasovateľ spásy vychováva bezprostredným sprítomením Božieho kráľovstva na zemi. Svojou vykupiteľskou smrťou a prísľubom večnej spásy v prostredí starovekej Rímskej ríše učí celý svoj ľud o tajomstvách svojho mesiášskeho poslania.¹

V čase Ježišovho pôsobenia si kresťanské vzdelávanie nevyžadovalo žiadne organizačné zabezpečenie ani riadenie. Ježiš vzdelával vo viere ako príslušník židovstva a tiež sa podriaďoval pravidlám vzdelávania tohto náboženstva. Ako príslušník židovstva učil predovšetkým v synagógach, teda na mieste židovského zhromaždenia (*Mt* 4,23; *Mt* 13,54; 9,35; *Mk* 1,21; 1,39; *Lk* 4,15; 6,6; *Jn* 18,20; 6,59), ale aj v židovskej škole (*Jn* 6,59) či Chráme (*Jn* 7,14.28; 8,20; 18,20).²

Ale učil aj vo forme súkromného rozhovoru (samaritánka, Nikodém), individuálne v súkromnom dome tých, ktorých učil. Ale aj v menších skupinách v domoch svojich priateľov či známych. Nemal však problém prihovoriť sa aj hromadne celému zástupu práve tam, kde sa usadil (*Mt* 5,2; 21-23; *Jn* 7-14). Miesto výučby si zvlášť nevyberal. Mal len jedinou podmienku, aby ho videli a počuli všetci tí, čo majú o učenie záujem. Preto najvýznamnejšie kázne prednášal vždy z vyvýšeného miesta, alebo kde naň bolo dobre vidieť. Učil na hore (*Lk* 6,17), pri jazere z loďky (*Mt* 13,1-2), v uliciach miest (*Lk* 13,26) aj pri stĺporadií Chrámu (*Mt* 26,55).³

¹ VOUGA, Francois. *Dějiny ranného křesťanství*. Praha/Brno : Vyšehrad/CDK, 1997, s. 9-10; BEINERT, Wolfgang. Učitelství úřadu Církve. In BEINERT, Wolfgang (ed.). *Slovník dogmatiky*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1994, s. 405.

² VOUGA, Francois. *Dějiny ranného křesťanství*, s. 49 – 50.

³ KIŠŠ, Igor. *Výchova ku křesťanské dospelosti. (Kompendium katechetiky)*. VMV SECAV, 1994, s. 8; VIŠŇOVSKÝ, Mikuláš. *Katechetika*, s. 6; SVATÝ AUGUSTÍN. *Katechetické spisy*. Praha : Krystal OP, 2005, s. 5; PLEŠKOVÁ, Eva. *Teória katechetické metody*. Žilina : ROSA, 1999, s. 3; NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník* [online]. [cit. 2013-03-15]. Dostupné na internete: <http://cb.cz/praha2/bib_slovník_novotny.htm>, s. 1131; TRSTENSKÝ, František. *Aby si poznal spolehlivost učenia*. Svät : Katolícke biblické dielo, 2006, s. 68; HUDEČEK, Jan. Ježiš Kristus učiteľom I. In *Časopis katolíckeho duchovenstva*, 1906, č. 1, s. 32-38. [online] Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=21255>>, s. 33.

Tu niekde môžeme hľadať zárodok pojmu *katechéza*, *katechizovať*, *katechetika* z gr. *katechein* – hovoriť z vyvýšeného miesta, učiť. Pojmom katechéza (gr. *katechein*, *katecheoís*) sa vyjadruje všeobecne spôsob učenia, odovzdávania informácií v Písme chápaných v zmysle vyučenia v náboženstve, zvlášť v Slove a v tom, ako konat’ dobré skutky (Rim 2,18; Sk 18,25; Lk 1,4; Gal 6,6). Vyučenie privádza záujemcu o kresťanstvo k základným dogmatickým pravdám o viere. V zásade katechéza - ako vyučovanie kresťanského náboženstva - v starovekom kresťanstve vždy predchádza krstu. Apoštol Pavol poskytuje základné údaje o prvotnej kresťanskej katechéze, keď hovorí o pokání, viere, krste a vzkriesení mŕtvych (Hebr 6,1-2). Nový zákon však nikdy nehovorí o spôsobe učenia. Tento pojem chápe silno vo vzťahu odovzdávania kresťanského učenia, zvesti (gr. *kerygma*) predávanej ďalším nasledovníkom. Označuje ho aj pojmi ako cesta, slovo, podanie, ktoré sa prináša, hlása, svedčí. Etymológia gréckeho slova katechéza (gr. *katechein*) vedie k základnému významu súčasného kresťanského termínu katechéza, čo znamená hlasno niečo oznamovať, nechať až tak silne zniet’, aby vniklo do srdca. Práve tak má vnikat’ do srdca človeka Božie slovo, na ktorom stojí celá katechéza (*Všeobecné katechetické direktorium* 94 – 95).⁴

Organizácia kresťanského vyučovania v apoštolskom období

Organizácia kresťanského vzdelávania bola na začiatku prvého obdobia kresťanského staroveku veľmi ovplyvnená historickými udalosťami. Z dôvodu prenasledovania a verejného osočovania sa kresťania onedlho po Ježišovej smrti museli začať skrývať a organizačne riešiť priebeh a usporiadanie liturgie. Popri nej sa našiel priestor aj na samotné vyučovanie.⁵

Už počas svojho života zveruje Ježiš poslanie ohlasovať jeho zvest’ (gr. *kerygma*) svojim učeníkom. Avšak až po jeho zmŕtvychvstaní dostávajú od neho presný príkaz, ktorým ich ustanovuje za kazateľov, apoštolov a učiteľov (2 Tim 1,11; Mt 28,19). Vyučovanie v apoštolskej dobe, vzhľadom na spôsob ohlasovania Ježišovho učenia, sa v súčasnosti nazýva kerygmatická katechéza. Grécky pojem *kerygma* (gr. posolstvo, zvest’, kázanie) znamená verejné ohlasovanie dôležitej správy. V biblii špeciálne spásonosnú zvest’, ktorú hlásal Ježiš a neskôr apoštoli, prípadne iní nimi poverení členovia kresťanského spoločenstva. Kerygma však v plnosti svojho pojmu ukazuje aj dejinnú kontinuitu s prijímateľom tejto správy, ktorú ohlasuje, aby sa presne ozrejmil jej význam pre poslucháčov (Lk 8,1). Kerygma týmto prístupom priamo poukazuje na Ježišovu osobnú účasť. Jej predmetom je on sám, ktorý ohlasuje, ale zároveň je aj ohlasovaným (Gal 1,9; 2Jn 10). Aj keď samotná Ježišova zvest’ – ako eschatologický Boží spásny čin ukrižovaného a zmŕtvychvstalého, historicky skutočného Ježiša Krista – nepatrí do samotných dejín kresťanstva, má pod-

⁴ KIŠŠ, Igor. *Výchova ku kresťanskej dospelosti. (Kompendium katechetiky)*, s. 8; VIŠŇOVSKÝ, Mikuláš. *Katechetika*, s. 6; SV. AUGUSTIN. *Knihy o vyučovaní katechumenů*. [online]. [cit. 2013-03-15]. Dostupné na internete: <<http://www.skolasvatehoaugustina.cz/sites/default/files/De%20katech%20rudibus.pdf>>, s. 5; PLEŠKOVÁ, Eva. *Teória katechetického metódy*, s. 3; NEMEC, Jaroslav. *Dějiny křesťanského starověku*. Olomouc : MCM, 1997, s. 22; ZOZULAK, Ján. *Katechetické poslanie cirkvi*. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2001, s. 16-17.

⁵ KUTARŇA, Jozef. *Idte a ohlasujte*, s. 28, 30-31, 33; HRONEK, Jozef. *Katechetika. Duch a forma katolíckeho vyučovania náboženského*, s. 18; VIŠŇOVSKÝ, Mikuláš. *Katechetika*, s. 7.

statný význam pri činnosti, ktorú vykonáva Cirkev, teda pri kerygmatickom ohlasovaní tohto jeho spásonosného činu. Kresťanská viera preto môže existovať len vďaka ohlasovaniu tohto skutku. Dejiny starovekého kresťanstva tak začínajú práve zvestou o Ježišových veľkonočných zjaveniach.⁶

K uľahčeniu tohto poslania im zosiela na Turíce pomoc Ducha Svätého, aby ich všetkému, čo k tomuto povolaniu (lat. *clavis*) potrebujú vedieť, naučil (Jn 14,26) a aby mohli patrične organizovať Cirkev a s ňou i vzdelávanie v nej. Duch Svätý obohacuje každého člena Cirkvi o také dary, ktoré mu pomáhajú stať sa dokonalým kresťanom (Mt 28,20; Jn 14,18).⁷

Pri ohlasovaní kerygmy mala teda svoje významné a nezabudnuteľné miesto, okrem ohlasovateľa a prijímateľa tohto ohlasovania, aj ďalšia osoba – Duch Svätý, ktorý učiteľa i žiaka obohacuje o horlivosť pre ohlasovanie evanjelia a o lásku, ktorou otvára srdcia druhých (Sk 16,14). I po takomto dare milosti nikto nedokáže prevýšiť svojho svätého učiteľa. Žiadny učeník nemôže nastúpiť na Ježišovo miesto, ale stačí, keď sa bude snažiť byť mu podobný (Lk 6,40; Mt 10,25). Byť učeníkom Ježiša teda neznamenať mať nejaké výsostné spoločenské postavenie, či byť obdarený významnými charizmami, ale oddať sa mu celou svojou osobou. Osobným stretnutím sa s Ježišom a prijatím ho do svojho života, učeník dostáva podiel na Ježišom živote i smrti (Mt 16,21-23) a priamo sa zapája do jeho spásonosného poslania i učenia (Mt 10). Možnosť stať sa jeho učeníkmi v pozícii katechizovaného, majú preto všetci veriaci, ktorí počúvajú Božie Slovo (Rim 10,17) a odpovedajú naň celým svojím bytím, uskutočňujúc zároveň tradíciu odovzdávania tohto prvotného ohlasovania. Božie slovo ako prameň katechézy, ako poklad, ktorý Ježiš v sebe zveruje svojim bratom, musí Cirkev interpretovať v hlbokom duchu viery (Všeobecné katechetické direktorium 94). Teda jediné, čo si Ježiš od katechizovaného človeka vyžaduje, je obrátenie a odhodlanosť zdržiavať sa hriechu, oddanosť Bohu a vieru v jeho skutky a Slovo (Mt 8,10-13; Lk 1,20.45). Zhromažďovanie učeníkov Ježišom a jeho nasledovanie má eschatologický charakter, lebo vždy vedie ku konečnému cieľu, ktorým je večná spása. Ježišove učenie môžeme charakterizovať ako kerygmatické učenie, avšak až apoštoli začínajú uskutočňovať takzvanú kerygmatickú katechézu, ktorej pôvod nachádzame práve v tomto Ježišom ohlasovaní večného života a spásy.⁸

Kristovým učeníkom sa mohol stať v podstate každý, koho si Kristus vyvolil, teda, osobne pozval (Mk 1,17; 2,14). Svojím výberom predurčil vyvoleného nielen odovzdávať tradičnú Božiu náuku iným, ale ho aj obohatil o osobné poverenie. Ježiš takto povoláva

⁶ VOUGA, Francois. *Dějiny raného křesťanství*, s. 9-10; BEINERT, Wolfgang. Učitelství církve. In BEINERT, Wolfgang (ed.). *Slovník dogmatiky*, s. 405; JENČO, Ján. *Poznámky ku skúške z katechetiky*, s. 2.

⁷ LEÓN – DUFOUR, Xavier et al. *Slovník biblické teologie III. L – Ř.*, s. 380; KLEMENT ALEXANDRIJSKÝ. *Pobitka Řekům*. Praha: Herman – Synové, 2001, s. 175.

⁸ LÖSER, Werner. Učednictví. In BEINERT, Wolfgang (ed.). *Slovník dogmatiky*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1994. s. 399; LEÓN – DUFOUR, Xavier et al. *Slovník biblické teologie III. L – Ř.*, s. 260, 380; BEINERT, Wolfgang. Učitelství církve. In BEINERT, Wolfgang (ed.). *Slovník dogmatiky*, s. 405; JENČO, Ján. *Poznámky ku skúške z katechetiky*, s. 12.

v dimenzii učenia všetkých ľudí pre Kráľovstvo Božie (Mt 4,21; Mk 1,20), tým vedie celú Cirkev k spáse (lat. *Ekklesia*) a pozýva ju k zbožšteniu.⁹

Ohlasované dejiny spásy je však nutné odlišovať od ľudských historických dejín.¹⁰ Aj keď sú istým spôsobom vzájomne úzko prepojené, kerygmatické ohlasovanie v kresťanstve má charakter Božieho vykupiteľského diela a jeho pôsobenie v dejinách, kým tie ľudské len popisujú historické udalosti.¹¹ Preto prvé kresťanské vyučovanie je realizované práve kerygmatickou metódou, ktorá má formu kázania. Takto sprostredkuje Božiu spásu presne tak, ako sa ona naplňuje v dejinách.¹²

Ježiš si vyslovene želal, aby sa ohlasovanie evanjelia dostalo všetkým národom bez rozdielu prostredia či času (Mk 16,15). Preto bolo potrebné Ježišove učenie podať tak, aby bolo čo najvernejšie v každej dobe. Najstaršie snahy o systematickejšie učenie začali približne okolo roku 50, kedy po prvom Apoštolskom koncile (48 – 49/50 – 51,) apoštoli začali riešiť prvé nejasnosti a nezhody (Gal 2,1-10; Sk 15,1-35) bez priameho vplyvu Ježišovej osoby. Predbežne sa vyriešili hádky okolo prijímania pohanov medzi kresťanov, hádky o obriezke, autorite a iné. Vyjasnenie týchto problémov poskytlo materiál pre ďalšie náboženské vyučovanie. Prvú fázu vyučovania, pre ktorú je typické ohlasovanie spásy z úst samého Ježiša Krista, takto strieda druhá fáza kresťanskej tradície, kedy organizáciu nad prvou Cirkvou preberajú apoštoli. Považujú si za povinnosť vyučovať „*všetkých ľudí dobrej vôle*“ v kresťanskej viere a viesť ich k večnej spáse spolu s krstným znovuzrozením. Začínajú vyučovať všetkých, ktorí ho chcú bez rozdielu, pretože „*Kristus zomrel za všetkých*“ (2Kor 5,15; Jn 12,32) a kázal im: „*chodte k všetkým národom*“ a učte (Mt 28,19). Najprv bola kresťanská náuka predkladaná len židom v okolí Jeruzalema, no od roku 30 sa sprístupňuje pogréceným židom v diaspóre, potom zásluhou diakona Filipa v Samárii a nakoniec prestupuje aj palestínske hranice. Do Cirkvi vstupujú prví pohania, čím sa prekonávajú presne – tak ako chcel Ježiš – všetky rasové i náboženské predsudky. Cirkev ako *Matka* a *Učiteľka* musela svoju náuku špecifikovať zvlášť pre tých, ktorí sa stali členmi Cirkvi a zvlášť pre nečlenov zo židovstva alebo pohanov, ktorí sa pre vstup do Cirkvi len snažia. Tu niekde môžeme nájsť začiatky kresťanskej katechézy, ale aj misionárskej činnosti Cirkvi. Vytvárajú tak obraz Cirkvi, ktorá sa vďaka učeniu apoštolov neustále živí Ježišovým slovom (*Catechesi tradendae* 10). Toto vyučovanie v Ježišovom mene bolo postavené na očitom svedectve právneho významu (gr. *martyria*). Malo charakter osobného odovzdávania (lat. *tradende*), ktoré iniciujú po Ježišovi práve ním poverení nástupcovia – apoštoli. Preto sa prvotné ohlasovanie zameralo na svedectvo o Ježišovej smrti, vzkriesení, osobe Ježiša Nazaretského a o spáse. Z tohto prvého ohlasovania sa formujú základné témy na-

⁹ LEÓN – DUFOUR, Xavier et al. *Slovník biblické teologie III. L – Ř.*, s. 380; KLEMENT ALEXANDRIJSKÝ. *Pobítka Řekům*. Praha : Herman – Synové, 2001, s. 175.

¹⁰ Navyše je potrebné rozlišovať od tohto kerygmatického hlásania aj ohlasovanie spásonosnej zvesti samotným Ježišom Kristom.

¹¹ Cirkevné dejiny kumulujú dejiny spásy, pôsobenie Boha v dejinách a ľudské dejiny do jedného celku vyjadrujúceho históriu kresťanstva, Cirkvi aj kresťanského vnímania dejín.

¹² KUTARNA, Jozef. *Idte a hlasujte*. Bratislava : SKS, 1994, s. 15-16, 21; HORÁK, Alexander. *Katechetika*, s. 9; HRONEK, Jozef. *Katechetika. Duch a forma katolíckeho vyučovania náboženského*. Praha : Bohuslav Rupp, 1946, s. 18; VIŠŇOVSKÝ, Mikuláš. *Katechetika*. Trnava : SSV, 1968, s. 7; LEÓN – DUFOUR, Xavier et al. *Slovník biblické teologie III. L – Ř.*, s. 375-376; VALOVIČ, Eugen. *Náčrt katechetiky I*. Bratislava : TFTU, 1999, s. 20-21.

sledujúceho kresťanského vzdelávania. Cílený a detailný opis udalostí smrti a zmŕtvychvstania, tiež krst, pokúšanie, kontroverzie s farizejmi, podobenstvá, zázraky a iné udalosti sprevádzajúce život Krista, tvorí základ obsahov prvých katechéz. Zároveň podľa ich vyučovania Cirkev i ďalej formovala svoje učenie, život a štruktúru. Stanovovala si vlastné ciele i svoje poslanie.¹³

Intenzívnu náboženskú výchovu v apoštolskej dobe dokumentujú Skutky apoštolov a ich listy. Vyučovanie, podobne ako riadenie celej Cirkvi, prevzali po smrti Ježiša Krista ním poverení apoštoli a iní vyvolení. Apoštolské vyučovanie úzko nadväzuje na spôsob vyučovania svojho Učiteľa. Apoštoli v mene Cirkvi (Mk 4,10-12; Lk 1,14) učili svojich bratov a sestry, ako dobre a nábožensky žiť už za pozemského života Ježiša (Mk 6,30).¹⁴

Edukačné prostredie kresťanského vyučovania v apoštolskom období

Jeho učeníci chodili po domoch podobne ako Ježiš, učili Kristovu náuku, aby ju predstavili všetkým ľuďom. Preto sa vyučovanie spočiatku praktizovalo práve v domoch kresťanov, ktorí chceli poznať novú zvesť. Postupne sa v týchto domoch ďalej stretávalo spoločenstvo na modlitbách, popri ktorých sa vysvetľovalo Sväté Písmo a Ježišove učenie. Nový zákon popisuje vyučovanie v dome Štefana, v dome stotníka Kornélia (Sk 10,30), tiež v dome Euniky a Loidy, kde vyrastal učeník Timotej. Zvláštne vyučovanie prebiehalo aj v domácnosti Akvilu a Priscily, kde sa stretávalo vtedajšie miestne kresťanské spoločenstvo (1Kor 16,19) a prebiehala aj príprava na krst (1Kor 24 – 28) a v dome matky evanjelistu Marka, kde pravdepodobne Ježiš absolvoval so svojimi učeníkmi Poslednú večeru a aj zoslanie Ducha na apoštolov. V dome u Nymfy sa sústredila Laodicejská cirkev (Kol 4,15) a podobne sa stretnutia prvej Cirkvi konali v dome u Filemona (Flm 1,1-2). Prvá liturgia aj kresťanská výchova vôbec teda prebiehala v rodinách. Vzdelanostná príprava na krst, ako aj krst samotný, prebiehal v domoch jednotlivých kresťanov. Dôkazom je, že keď sa krstili prví kresťania, bol obyčajne pokrstený „celý dom“.¹⁵ Svedčí o tom krst Lýdie z Tyatiry (Sk 16,11-15). Symbolické vyjadrenie krstenia „celého domu“ má vyjadriť, že celý dom uverí v Boha i Syna v Duchu Svätom a bude sa riadiť kresťanskými zásadami. Preto, keď sa hovorí o obrátení celého domu to znamená, že tí, čo sú v ňom, boli pokrstení v Duchu a uverili (Jn 4,53; Sk 2,36; 10,2). A vďaka tejto viere bude aj celý dom spasený (Sk 11,4 – 18). Krst si teda v Jeruzaleme na začiatku apoštolského pôsobenia nevyžadoval zvláštnu

¹³ TRSTENSKÝ, František. *Aby si poznal spoľahlivosť učenia*. Svit : Katolícke biblické dielo, 2006, s. 14; TRUTWIN, Werner. – MAGA, Ján. *Otváral nám Písma. Úvod do sveta Biblie*. Spišská Kapitula : Kňazský seminár J. Vojtaššáka, 1993, s. 303-304; VALOVIČ, Eugen. *Náčrt katechetiky I*, s. 21; NEMEC, Jaroslav. *Dějiny křesťanského starověku*, s. 37-38, 43-44, 61; VOUGA, Francois. *Dějiny raného křesťanství*, s. 10, 140; JENČO, Ján. *Poznámky ku skúške z katechetiky*, s. 2.

¹⁴ Evanjelium podľa Matúša sa nazývalo rozprávaním katechéty a evanjelium sv. Marka evanjelium katechumena. JÁN PAVOL II. *Catechesi tradendae*. Bratislava : SKS, 1993. [online]. [cit. 2012-10-15]. Dostupné na internete: <<https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/catechesi-tradendae,s.11>>; VALOVIČ, Eugen. *Náčrt katechetiky I*, s. 21.

¹⁵ Tento pojem vyjadrujúci jednak primát otca rodiny a jednak skutočnosť, že keď je hlava rodiny istej náboženskej príslušnosti, zákonom náboženstva podlieha každý člen rodiny, možno nájsť na mnohých miestach Starého aj Nového zákona. Zvlášť 1Sam 1,21; 2Sam 3,29; 2Sam 19,29; Jer 9,29; Jud 16,24; 1Mach 1,29; Jn 4,53; Sk 10,2; 11,14; 16,37; 18,8.

katechumenátnu či katechetickú vzdelanostnú prípravu, stačilo preukázať spôsobilosť prijať krst. Vzdelávať sa v náboženstve v pravom slova zmysle sa v tom čase ranného kresťanstva začalo vyžadovať až po prijatí krstu. Skutky apoštolov dokumentujú skutočnosť, že i Pavol *súkromne* vyučoval v jednotlivých kresťanských domoch, ktoré s týmto cieľom aj navštevoval (Sk 20,20). Kresťanské domy ako chrámy, kde bol prítomný Ježiš – Boh (Sk 5,42), slúžili teda ako miesta, kde sa zvestovalo Božie slovo, organizovali stretnutia miestnej kresťanskej komunity, uskutočňovala sa liturgia i modlitby, prebiehalo vyučovanie a prijímali sviatosti. Dom kresťanov sa tak stáva akýmsi prvým kresťanským Jeruzalemským chrámom, prvým cirkevným spoločenstvom (*domáca Cirkev*), kde prebieha zároveň aj kresťanské vyučovanie.¹⁶

Organizácia a edukačné prostredie v poapoštolskom období v poapoštolskej dobe (2. stor.), keď už Cirkev a učenie neriadili apoštoli, plynule prevzali organizáciu vyučovania v kresťanstve apoštolmi ustanovení biskupi, alebo výučbou poverené iné dôkladne vybrané osoby. V nasledujúcich storočiach biskupské splnomocnenie vzdelávať dostávali zvyčajne vysvätení kňazi, ale aj diakoni a mnohí iní *horliví kresťania* (*doctores* – katechéti, laici).¹⁷

Vzdelávanie v náboženstve získavali i naďalej kresťania v rodinách a cirkevnom spoločenstve. Vyjadrením Ježišovho Božieho vychovávaní – okrem profánnej výchovy, ktorú organizovala Rímska ríša – bola aj náboženská výchova, ktorú poskytovali rodičia alebo učitelia svojim deťom. Kresťania, podobne ako židia, mali povinnosť vychovávať deti v kresťanskej viere v prvom rade v rodine. Vyučovací proces v rodine riadili zvyčajne rodičia sami po poučeníach, ktoré dostávali od apoštolov a ich vyslancov. Rodičom aj starým rodičom, okrem tradičných vieroučných poučení, dávali aj odporúčanie učiť a vychovávať deti vo viere. Pavol v liste Timotejovi hovorí o povinnosti vychovávať a odhaľovať ľuďom tajomstvo spásy (1 Tim 5,4).¹⁸

Rodičia sú v kresťanskej výchove svojich detí chápaní ako splnomocnenci Boha. Sú napomínaní Bohom, aby nerozhorčovali deti, ale ich vychovávali k disciplíne, poriadku a k poslušnosti voči Bohu (gr. *paideia kyriou*) (Ef 6,4). Majú ich vychovávať v nábožnosti, disciplíne (Kol 3,21), ale predovšetkým viesť k dokonalosti, ktorá približuje všetkých k Bohu.¹⁹

Podobne ako rodičia i všetci pokračovatelia Ježišovho ohlasovania Božieho Kráľovstva, majú vyučovať a vychovávať v mene Ježiša Krista, počnúc apoštolmi a končiac laickými členmi Cirkvi (Sk 4,18; 5,28), a pri všetkom, o čom kážu či hovoria, odvolávajú

¹⁶ KIŠŠ, Igor. *Výchova ku kresťanskej dospelosti. (Kompendium katechetiky)*, s. 72-73.

¹⁷ HRONEK, Jozef. *Katechetika. Duch a forma katolíckeho vyučovani náboženského*, s. 17; KUTARŇA, Jozef. *Idte a oblasujte*, s. 21; KIŠŠ, Igor. *Výchova ku kresťanskej dospelosti. (Kompendium katechetiky)*, s. 8; VIŠŇOVSKÝ, Mikuláš. *Katechetika*, s. 6-7; VALOVIČ, Eugen. *Náčrt katechetiky I.*, s. 21-22; SVATÝ AUGUSTÍN. *Katechetické spisy*. Praha : Krystal OP, 2005, s. 5; BAGIN, Anton. *Cirkevné dejiny III. Patrológia*. Trnava : SSV, 1969, s. 14.

¹⁸ O príkaze vychovávať svoje deti vo viere, hovorí aj *Didaché – Náuka dvanástich apoštolov* (r. 90 – 100). KUTARŇA, Jozef. *Idte a oblasujte*, s. 21; HRONEK, Jozef. *Katechetika. Duch a forma katolíckeho vyučovani náboženského*, s. 17; VIŠŇOVSKÝ, Mikuláš. *Katechetika*, s. 6; BAGIN, Anton. *Cirkevné dejiny III. Patrológia*, s. 14; SVATÝ AUGUSTÍN. *Katechetické spisy*, s. 5; VALOVIČ, Eugen. *Náčrt katechetiky I.*, s. 22.

¹⁹ LEÓN – DUFOUR, Xavier et al. *Slovník biblickej teológie III. L – Ř.*, s. 350, 355; LANGEMAYER, Georg. *Výchova*. In BEINERT, Wolfgang (ed.). *Slovník dogmatiky*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1994, s. 427.

sa na Ježiša a jeho autoritu. Spočiatku vyučujú v Chráme (Sk 5,12) a v synagóge (Sk 13,14). Tiež ako Ježiš i v jednotlivých kresťanských domoch (Sk 5,42), či na iných vhodných miestach podľa Ježišovho vzoru (Mk 1,21; 6,2; Lk 4,16.31; 13,10). Forma ohlasovania večnej spásy a upozorňovania na *naplnenie Písem*, má spočiatku charakter *základnej katechézy*, ktorá chce priviesť ľudí k viere. Dnes ju nazývame *evanjelizácia* (Sk 2,22-40). V čase prípravy na krst sa náuka prehĺbuje do tzv. *kerygmatickej katechézy* (Sk 2,42), prípadne neskôr – od 2. storočia katechumenátnej. Aj keď v rôznej forme a za rôznych podmienok, ich cieľom je vždy predstavovať hlboké pravdy viery. Židom sa nepáčila táto forma vzdelávania vo viere, lebo nevykazovala systematické vyučovanie, ako uskutočňovali oni v židovských školách pre učiteľov Zákona (Sk 4,13; 5,28). Toto učenie sa i napriek výhradám Židov rýchlo šírilo ďalej (Sk 18,11). Zachovanie a odovzdávanie pravého pokladu viery bolo jedným zo základných starostí pastierov. Preto v období pastierskych listov už malo ucelenú tradičnú formu (1 Tim 4,13.16 5,17; 6,1). V mladých cirkevných obciach cielene upevňujú a rozvíjajú obsah evanjelia (Rim 6,17), podporujú kresťanské vzdelávanie.²⁰

Okrem *základnej katechézy* existovalo aj *pokračujúce učenie* pre tých, ktorí už boli kresťanmi, prijali krst, ale chceli o Bohu a Ježišovi vedieť ešte viac. Pokračovať v takejto Kristovej učiteľskej (prorockej) funkcii v Cirkvi (Ef 4,11; Sk 13,1; 1 Kor 14,29) však nemohol každý. Apoštol Pavol to jasne prejavil tým, aký dôraz kládol na výber svojich učeníkov, z ktorých sa neskôr mali stať učители. Okrem toho, že ich musel ustanoviť uznávaný predstaviteľ rannej kresťanskej Cirkvi, museli preukázať aj vlastnú spôsobilosť vyučovať (1 Tim 3,2) a potvrdiť svoju príslušnosť k Cirkvi pravidelným prijímaním sviatostí. Oficiálne sa teda kresťanským učiteľom mohol stať len ten veriaci, ktorého Cirkv touto úlohou poverila. Jeho nástupcami v učiteľskom povolaní sa teda mohli stať výhradne len tí, ktorí absolvovali *Ježišovu školu*, podobne ako ju absolvovali učenici priamo u Krista (gr. *mathetai tou Christou*), či apoštoli (gr. *apostoloi*). Preto sú i nasledujúci učители (gr. *didaskaloi*) dôkladne zaučení apoštolmi a ich nástupcami. Menovaní do funkcie sú však len natoľko, nakoľko priamo reprezentujú Krista a jeho učenie. Je to dané skutočnosťou, že prostredníctvom nich Kristus učí, preto ich vzájomné zjednotenie musí byť viditeľné. Len kresťan, viditeľne obdarený Duchom Svätým (lat. *charisma didaskalias*), mohol byť z Božej milosti kresťanským učiteľom (1 Kor 12,8.29). Sila Ducha (Sk 2,17), ktorá si u všetkých príslušníkov Cirkvi nachádza cestu k ich srdcu, poučovala vo zvlášť miere zvlášť učiteľov (1 Jn 2,27). Prostredníctvom chariziem Ducha Svätého sa v poapoštolskej dobe uplatňujú učители, ktorí sú zvlášť mimoriadne nadaní, veriaci obdarení predovšetkým darom reči a rady. Nový zákon označuje kresťanských učiteľov pojmom gr. *didaskaloi* (učители) i napriek tomu, že jediný pravý *didaskalos* je Ježiš Kristus (Mt 23,8). Veľkosť takejto Ježišovej prenikajúcej učiteľskej profesie Matúš jednoducho vyjadruje, okrem klasického oslovenia učiteľa hebr. *rabbi*, aj gréckym oslovením Ky-

²⁰ NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník* [online]. [cit. 2013-03-15].

Dostupné na internete: <http://cb.cz/praha2/bib_slovník_novotny.htm>, s. 1130; LEÓN – DUFOUR, Xavier et al. *Slovník biblickej teológie III. L – Ř.*, s. 379, 381; KIŠŠ, Igor. *Výchova ku kresťanskej dospelosti. (Kompendium katechetiky)*, s. 64, 57; QUESNEL, Michel. *Ako vznikali evanjeliá*. Bratislava : Lúč, vydavateľské družstvo, 1994, s. 39.

rios, zdôrazňujúc Mesiášsku Božskú a zákonodarnú moc Ježiša Krista. I napriek tejto špecifickosti, každý nasledovník Krista sa stáva v istom zmysle *didaskalos*.²¹ Kresťania síce vyberali svojich učiteľov pre verejné vyučovanie podľa toho, ako zodpovedne prežívali svoju vieru, ako splňali požiadavky charizmatického charakteru, ale nakoniec všeobecne vyučovať boli oprávnení všetci členovia Cirkvi bez rozdielu.

Základným vyučovaním a katechézou poverených veriacich členov Cirkvi apoštoli uprednostňovali bezdôvodne, ale podľa odporúčaní Ježiša, ktorý vyslovene ustanovil funkcie apoštolov, prorokov, evanjelistov i učiteľov. Učitelia, ako nositelia zvláštnych úloh Cirkvi (*Ef* 4,11; *1 Kor* 12,28; *Rim* 12,7; *Sk* 13,1), sa síce formálne nachádzajú až na štvrtom mieste, ale tu nejde o hodnotu či poradie funkcionárov Cirkvi, ale o poradie vecné. Najskôr bolo potrebné kázať evanjelium, aby bola povzbudená viera. A až potom, na takto získanom základe, mohol byť vybudovaný kresťanský život. Učitelia teda mali v kresťanskej Cirkvi tú istú úlohu, ako učitelia múdrosti v Starom zákone. Budovali učenie Cirkvi a pripravovali veriacich na dielo služby blížnym, v Cirkvi sa tešili uznaniu. Ich učiteľský úrad bol často spájaný s kňazským svätením, prípadne iným cirkevným úradom. Zaujímali popredné miesta a často viedli aj správu kresťanskej obce (*1 Tm* 2,7; *2 Tm* 1,11). Podobne i ministérium diakona, ktoré malo v novovytvárajúcej sa hierarchii Cirkvi asistenčnú úlohu. Diakoni pomáhali najprv apoštolom, potom biskupom, apoštolom predovšetkým v službe evanjelizácie (*Sk* 13; *Ef* 4,11). Ale neskôr ich základnou úlohou v Cirkvi bolo udeľovanie krstu, katechizácia, rozdávanie Eucharistie a služba chudobným. Podobné vážene úlohy dostávali i vdovy. Po splnení určitých podmienok (vek nad 40 rokov, bezúhonnosť...) mohli plnohodnotne vykonávať učiteľskú funkciu. Samozrejme, s rešpektovaním iného pohlavia.²²

Keď sa hovorilo medzi starovekými kresťanmi o katechéze či duchovnom vzdelávaní, vždy sa hovorilo, že Cirkev učí. Koncom prvého obdobia kresťanského staroveku mali katechumeni v kresťanských kostoloch vyhradené vlastné miesto (lat. *nartex*) nachádzajúce sa v prístupnom chráme, kde sa mohli vzdelávať vo viere počas svätej omše, alebo aj zvlášť v inom čase niektorým z poverených učiteľov. *Nartex* priliehalo k hlavnému vchodu naprieč celou loďou kostola. Formálne bolo oddelené od hlavnej časti mrežou. Odtiaľ mohli uchádzači o krst vidieť celý oltár a počas omše počúvať kázeň. Pred ich odchodom zo slávenia svätej omše sa konali nad nimi modlitby (lat. *oratio super catechumenos*). Návšteva chrámu predstavovala u katechumenov účasť na prvej časti sv. omše (do lat. *missa fidelium*), účasť na spoločných modlitbách, vigíliách, pôstoch a sebazapreniach. Zámer tohto umiestnenia, mimo príslušníkov Cirkvi, mal upozorniť

²¹ Formálne by sme tento rozdiel mohli vyjadriť malým písmenom (gr. *didaskalos*) pri učiteľoch – nasledovníkoch Krista a veľkým písmenom *Didaskalos* osloviť Učiteľa Ježiša Krista. NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník* [online]. [cit. 2013-03-15]. Dostupné na internete: <http://cb.cz/praha2/bib_slovník_novotny.htm>, s. 1130; LEÓN – DUFOUR, Xavier et al. *Slovník biblickej teológie III. L – Ř.*, s. 379; KIŠŠ, Igor. *Výchova ku kresťanskej dospelosti. (Kompendium katechetiky)*, s. 64, 57; QUESNEL, Michel. *Ako vznikali evanjeliá*, s. 39; LEÓN – DUFOUR, Xavier et al. *Slovník biblickej teológie III. L – Ř.*, s. 381.

²² NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník* [online]. [cit. 2013-03-15].

Dostupné na internete: <http://cb.cz/praha2/bib_slovník_novotny.htm>, s. 1130; NEMEC, Jaroslav. *Dějiny křesťanského starověku*, s. 51 – 52; KIŠŠ, Igor. *Výchova ku kresťanskej dospelosti. (Kompendium katechetiky)*, s. 28.

na zmysel posväcovania svojho života prostredníctvom obradov, spevov a čítaní. Prvá časť sv. omše mala pre nich predovšetkým didaktickú funkciu. Po modlitbe za katechumenov a po bozku pokoja, poverený učiteľ alebo predstaviteľ Cirkvi dával ruky na katechumenov a následne ich prepustil. Zámerom Cirkvi v poapoštolskom období však prvotne nebolo docieľiť hromadné obrátenia, spoločné vyučovanie, či odborné sedenia, ale vždy išlo o znovuzrodenie a obrátenie jednotlivca, jeho duševný vývoj a jeho dozrievanie vo viere. Svoju vzdelanosť ďalej zveľaďovali aj ostatní veriaci. Vo svätosti sa zdokonaľovali účasťou na katechézach uskutočňovaných v súkromných domoch, v dome biskupa, alebo v kostole na mieste vyhradenom pre tento cieľ (lat. *exedra*).²³

Vyučovanie sa uskutočňovalo v rámci spoločných stretnutí miestnej Cirkvi, ale oslovovaný bol každý jednotliviec osobne. Dôkazom bol literárny štýl *Mystagogických katechéz* Cyrila Jeruzalemského.²⁴ Všetky jeho katechézy boli zamerané na jedného poslucháča, venované jednému veriacemu a oslovujúc vždy len jedného človeka, napriek tomu, hoci bolo evidentné, že katechézy boli určené všetkým prítomným spoločne. Pred každou katechézou odporúčali všetci vtedajší učitelia Cirkvi duchovne sa naladiť pre prijatie týchto svätých tajomstiev interpretovaných v katechézach. Vo vzťahu k Bohu, akoby tým chceli vyjadriť význam každého jedného človeka osobne.

Keď sa medzi starovekými kresťanmi hovorilo o katechéze, či duchovnom vzdelávaní, vždy sa hovorilo, že Cirkev učí, teda spoločenstvo. Cirkevné formy vzdelávania boli preto zamerané na spoločenstvo kresťanov, aj keď kresťanskej vzdelanosti nikdy nejde o hromadné obrátenia, hromadné vyučovanie, či sedenia, ale o jednotlivca, jeho duševný vývoj a jeho dozrievanie vo viere. Práve v tomto osobnom styku je možné nájsť zmysel duchovného vodcu, teda krstného rodiča, ktorý ozrejmuje a uľahčuje svojimi poučeniami celý učebný proces a sprostredkováva učenie Cirkvi.²⁵

Cirkev učila najčastejšie v podobe homílií a pastierskych listov, ale aj prostredníctvom čítania evanjelií a ostatných kníh Starého zákona. Ale svoj význam mali aj osobné súkromné poučenia. Peter poučuje Kornélia (Sk 10), Pavol žalárniku a všetkých v jeho dome (Sk 16), Diakon Filip sluhu kráľovnej Kandaké z Etiópie (Sk 8,26-39).²⁶

Kresťania sa vzdelávali aj prostredníctvom homílií počas liturgie, teda aj aktívna účasť na liturgii mala pre veriaceho výrazný pedagogický zmysel. Cirkevné spoločenstvo, kresťanskí predstavení, či rodičia, týmto podporovali duchovný rast každého veriaceho.

²³ HYPOLIT RÍMSKY. *Apoštolská tradícia*. Olomouc : Velehrad, 2000, s. 29, kap. 18-19; KUTARŇA, Jozef. *Idťe a oblasujte*, s. 28, 30-31, 33; HRONEK, Jozef. *Katechetika. Duch a forma katolíckeho vyučovania naboženského*, s. 18; VIŠŇOVSKÝ, Mikuláš. *Katechetika*, s. 7; NEMEC, Jaroslav. *Dějiny křesťanského starověku*, s. 25.

²⁴ SV. CYRIL JERUZALEMSKÝ. *Mystagogické katechézy*. Olomouc : Velehrad, 1997; KUTARŇA, Jozef. *Idťe a oblasujte*, s. 33; VALOVIČ, Eugen. *Náčrt katechetiky I.*, s. 25; KUPKA, Jos. *O katechumenátu ve staré církvi se zřetelem na římskou liturgii. I.* *Časopis katolíckeho duchovenstva*, 1903, č. 6+7, s. 439-445. [online]. [cit. 2013-03-15]. Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=987>>, s. 439 – 445. [online]. [cit. 2013-03-15]. Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=987>>, s. 442.

²⁵ SV. CYRIL JERUZALEMSKÝ. *Mystagogické katechézy*, s. 16; KUTARŇA, Jozef. *Idťe a oblasujte*, s. 33; VALOVIČ, Eugen. *Náčrt katechetiky I.*, s. 25.

²⁶ HRONEK, Jozef. *Katechetika. Duch a forma katolíckeho vyučovania naboženského*, s. 17; KUTARŇA, Jozef. *Idťe a oblasujte*, s. 21; KISS, Igor. *Výchova ku kresťanskej dospelosti. (Kompendium katechetiky)*, s. 8.

Pri výbere miest, kde prebiehalo kresťanské náboženské vyučovanie, zohrávala hlavnú úlohu tradícia. Orientovali sa na domy, kde prebývala rodina. Domy, kde sa stretávalo spoločenstvo či domy, kde sa vykonával kult, alebo prípadne domy, kde býval predstavený židovskej alebo kresťanskej obce. Možno povedať, že vzdelávanie bolo vždy v oboch náboženstvách úzko prepojené s posväcovaním človeka. Preto sa vzdelávanie uskutočňovalo v blízkom vzťahu k posvätným miestam. Je dôležité zdôrazniť význam, ktorý kresťania pripisovali domovu ako posvätnému miestu a podobne tak i na dôležitosť synagógy a kostola (po Milánskom edikte r. 313) ako primárnych miest zhromaždenia príslušníkov vtedajšieho monoteistického náboženstva. Zároveň je potrebné skonštatovať, že orientácia kresťanov na jednotlivca a jeho pôsobenie v spoločnosti je zameraná na spolupatričnosť so spoločenstvom, v ktorom žije.

Katechetické spisy a školy

Celé dejiny spásy – obsiahnuté v Starom alebo Novom zákone – tvoria didaktický materiál, ktorý Boh inšpiroval ľudí pre náboženské vyučovanie. Preto pri každom vyučovaní bolo potrebné počúvať Písmo a z tohto prameňa čerpať ako z učebnice. Nie je to však žiadny ilustratívny či obrazový alebo dôkazový materiál, ale dejisko osobného styku človeka s Bohom.²⁷

Iné, osobitne s týmto cieľom napísané učebnice pre študentov neboli. Katechumeni si nesmeli poznámky ani písať kvôli *povinnosti tajomstva* (lat. *disciplina arcani*), aby sa kresťanské učenie nedostalo do nepovoláných rúk. Len počúvaním a častým opakovaním sa učili hlavné pravdy viery.²⁸

Za prvý katechetický spis, podľa ktorého poverení učili katechumenov náuku Cirkvi, sa všeobecne považuje *Didache*²⁹ (80 – 100, niektorí autori aj 100 – 150), tzv. *Učenie dvanástich apoštolov*. Vedci sa zatiaľ domnievajú, že slúžil ako podklad pre prípravu katechumenov na krst. Prvý kresťanský katechizmus obsahoval akýsi návod na správny kresťanský život. Dvojitém prikázaním lásky – cesta života je cesta smrti – vysvetľuje charakter života. Vo všeobecnosti je to zbierka morálnych predpisov o živote a povinnostiach prvých kresťanov, rozvíjajúca ideu pokánia. Obsahovala aj akési organizačné inštrukcie s ohľadom na cirkevné usporiadanie v komunitách i liturgické usmernenia.³⁰

²⁷ HOLLANDER, Hermann. *Katechetika. Metodologie náboženské výuky*. Řím : Křesťanská akademie, 1971, s. 28-29.

²⁸ VIŠŇOVSKÝ, Mikuláš. *Katechetika*, s. 7.

²⁹ Spis bol objavený r. 1873.

³⁰ MORDEL, Štefan. *Diela apoštolských otcov*. Spišská kapitula : Nadácia kňazského seminára biskupa Jána Vojtašáka, 2007, s. 4-5; SVATÝ AUGUSTÍN. *Katechetické spisy*, s. 5; VALOVIČ, Eugen. *Návrh katechetiky I.*, s. 22; QU-ESNEL, Michel. *Ako vznikali evanjeliá*, s. 70. Spis spomínajú: EUSEBIUS, PAMPHILI. *Církevní dějiny*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1988, s. 53; EUSEBIUS PAMPHILI. *Církevní dějiny. (Ecclesiastica historia)* [online]. [cit. 2013-03-15]. Dostupné na internete: <<http://www.fatym.com/taf/knihy/index.htm>>, kap. III,25; HERMAS. *Pastier*. [online]. [cit. 2013-03-15].

Dostupné na internete: <<http://www.fatym.com/taf/knihy/index.htm>>, Príkazy II, 4 – 5; JUSTÍN. *Prvá apológia* [online]. [cit. 2013-03-15]. Dostupné na internete: <<http://www.fatym.com/taf/knihy/index.htm>>, kap. 16; ORIGENES. *De principiis III.* [online]. [cit. 2013-03-15].

Dostupné na internete: <<http://www.earlychristianwritings.com/text/origen124.html>>, kap. III,2,7; NOVÁK, Jozef. *Druhá patristická čítanka*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1985, s. 7.

Prvá časť spisu (I. – VI. kapitola) je výkladom základnej kresťanskej náuky pre tých, ktorí sa pripravujú na krst. Druhá časť (VII. – X. kapitola) je liturgická, pojednáva o sviatostnom obrade krstu a Eucharistie, ale hovorí aj o význame, pôstu, modlitby a pokánia. Posledná časť (XI. – XV. kapitola) pojednáva o cirkevnom zriadení a disciplíne.³¹

Autoritu tohto spisu možno posúdiť práve množstvom citácií v jednotlivých spisoch vtedajších kresťanských autorov, tiež prezentujúcich kresťanskú náuku v podobe akýchsi katechetických príručiek. V Barnabášovom liste (1. stor.) s menšími obmenami vo svojej druhej mravoučnej časti (18 – 21 článok)³² cituje prvých 5 kapitol *Didaché* o ceste svetla a tmy.³³ Hermasov *Pastier*³⁴ v druhej knihe s morálnym charakterom (*Príkazy* II, 4 – 5)³⁵ zas parafrázuje text *Didaché* I,5 a IV,7.³⁶ Podobne cituje *Didaché* aj sv. Justín (2. stor.) v svojej *Prvej Apológii* a tiež sv. Klement Alexandrijský spomína tento text v *Stromatach* a aj Origenes v *De principiis* (2. – 3. stor.) a mnohí iní. Ale aj neskôr sa autorita *Didaché* ukazuje v Cirkevných nariadeniach (*Canones ecclesiastici*) z pol. 4. stor., či v apoštolských ustanoveniach (*Canones ecclesiastici Apostolorum*).³⁷

Didaché predstavuje Ježiša Krista ako vzor mravnosti, ktorý ukazuje cestu k Božiemu kráľovstvu. Zároveň vybavuje človeka dokonalosťou a nádejou, pretože rozhodnutie žiť podľa tejto cesty života je náročné a tvrdé.³⁸

Iné významné katechetické diela tohto obdobia pochádzajú od kresťanských cirkevných otcov, ktorí pôsobili a žili v ťažkej dobe prenasledovania Cirkvi. Mnohé ich spisy sa nezachovali. Zväčša písali apologetické diela, ktorými sa v tom čase snažili brániť kresťanskú vieru. Vyvrcholením starovekých katechéz sú katechézy sv. Justína obsiahnuté v *Prvej a Druhej Apológii*. Pôsobil v Efeze, ale svojou činnosťou zasiahol aj do Ríma, kde založil aj svoju vlastnú školu. Zomrel ako mučeník v Ríme okolo roku 165.³⁹

V 3. storočí, v dobe mnohých heréz, bránil kresťanské učenie, okrem iných významných predstaviteľov patristickej starovekej Cirkvi, aj predstaviteľ Alexandrijskej školy, nezávislý kresťanský učiteľ Klement Alexandrijský (140/150 – 215). Bol považovaný za prvého kresťanského učenca i napriek tomu, že nie je známe, či vôbec bol vysvätený za kňaza a tiež, že mnohí cirkevní predstavitelia spochybňovali čistotu jeho kresťanskej náuky. Jeho katechetické diela sú však nepopierateľne neoceniteľným prínosom pre ďalší vý-

³¹ MORDEL, Štefan. *Diela apoštolských otcov*, s. 4-5; SVATÝ AUGUSTÍN. *Katechetické spisy*, s. 5; VALOVIČ, Eugen. *Náčrt katechetiky I*, s. 22; NOVÁK, Jozef. *Druhá patristická čítanka*, s. 7.

³² NOVÁK, Jozef. *Druhá patristická čítanka*, s. 33-35; DRÁPAL, Dan et al. *Spisy apoštolských otců*. Praha : Kalich, 2004, s. 11.

³³ NOVÁK, Jozef. *Druhá patristická čítanka*, s. 7, 19-20; DRÁPAL, Dan et al. *Spisy apoštolských otců*, s. 11.

³⁴ NOVÁK, Jozef. *Třetí patristická čítanka*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1985, s. 37; EUSEBIUS, P. *Církevní dějiny*, s. 42; EUSEBIUS PAMPHILI. *Církevní dějiny. (Ecclesiastica historia)* [online]. [cit. 2013-03-15]. Dostupné na internete: <<http://www.fatym.com/taf/knihy/index.htm>>, kap. III,3.

³⁵ NOVÁK, Jozef. *Třetí patristická čítanka*, s. 56.

³⁶ NOVÁK, Jozef. *Druhá patristická čítanka*, s. 8,10.

³⁷ NOVÁK, Jozef. *Druhá patristická čítanka*, s. 7.

³⁸ NOVÁK, Jozef. *Druhá patristická čítanka*, s. 8.

³⁹ QUESNEL, Michel. *Ako vznikali evanjeliá*, s. 69; EUSEBIUS PAMPHILI. *Církevní dějiny*, s. 59; EUSEBIUS PAMPHILI. *Církevní dějiny. (Ecclesiastica historia)* [online]. [cit. 2013-03-15]. Dostupné na internete: <<http://www.fatym.com/taf/knihy/index.htm>>, kap. III,36; NOVÁK, Jozef. *Patristická čítanka*, s. 11.

voj katechetiky. Ale aj ďalšie jeho diela *Protreptikos pros Hellénas*, *Paidagógos* a *Strómatis* sú veľmi prínosné. Ako významný katechéta svojimi pedagogickými katechézami sprevádzal katechumena od jeho kresťanských začiatkov až po prijatie krstu. Vo svojej trilógii opisuje, ako Boh – Logos najskôr človeka vytrhuje zo sveta, aby ho oddaného potom pozval k sebe (*Protreptikos*), potom ako Boh – Vychovávateľ ho predurčuje poznať pravdu, aby ho mohol poučovať vo viere (*Paidagógos*) a nakoniec človeku ponúka pravé poznanie, ktoré človek dosiahne pomocou rozumu a viery (*Strómatis*). Takto Klement vyzdvihuje popri viere aj potrebu intelektuálneho vzdelávania, ktoré lepšie umožňuje konať premyslené dobré skutky, teda zdôrazňuje vplyv rozumu na morálne správanie jedinca.⁴⁰

V období po Milánskom edikte začínajú vychádzať mnohé diela cirkevných otcov, ktoré vo forme katechéz napomáhali Cirkvi priblížiť život človeka k Bohu v najrôznejších sociálnych problémoch a kontextoch. Mapujú celú predchádzajúcu snahu katechumenov dobre vyučovať v kresťanskej náuke. Zahrňujú v sebe všetku dovtedajšiu skutočnosť praktizovania katechumenátu, realizovanú aj počas prenasledovania. Preto majú silnú výpovednú hodnotu aj pre vyjadrenie vzdelávania v prvom období kresťanského staroveku, teda ešte predtým, ako títo kresťanskí Otcovia písali svoje spisy.⁴¹

Najvýznamnejším prínosom bolo katechetické dielo sv. Augustína obsiahnuté v spise *O katechizovaní nevzdelaných* (*De catechisandis rudibus*) a na východe *Mystagogické katechézy* sv. Cyrila Jeruzalemského (347 – 348).⁴²

Katechetický spis sv. Augustína *De catechisandis rudibus* je vrcholným dielom starovekej kresťanskej katechézy. V diele, napísanom na žiadosť kartáginského diakona Deogratia, uvádza sv. Augustín pokyny, ktorými sa má riadiť katechéta pri vyučovaní katechumenov. Týmto spisom Augustín postavil také významné základy kresťanskej katechézy, že neskôr na nich kresťania stavali katechézy v celej Európe. V spise opisuje úlohu katechézy, obsah katechézy, v tretej kapitole metódu katechézy a v štvrtej osobu katechéty. V diele používa metódu výkladu a systematickú metódu výkladu, uprednostňovanú predovšetkým v poučeníach pre pokročilých veriacich.⁴³

Obraz vyučovania novokrstencov poskytuje Cyril Jeruzalemský v *Mystagogických katechézach* z r. 348, v ktorých sa venuje krstu, hriechu, pokániu a tiež viere a prehľadu kresťanských pravidiel. Celá mystagogická katechéza smeruje a orientuje sa na sviatosťné slávenie, v ktorom sa uskutočňuje spása celého človeka.⁴⁴ Cyril Jeruzalemský rozširuje výklad

⁴⁰ BENEDIKT XVI. *Otcové cirkve. Od Klementa Rímskeho po Augustína*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 27-28; NOVÁK, Jozef. *Patristická čítanka*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1988, s. 26-32; EUSEBIUS PAMPHILI. *Církevní dějiny*, s. 61; EUSEBIUS PAMPHILI. *Církevní dějiny. (Ecclesiastica historia)* [online]. [cit. 2013-03-15]. Dostupné na internete: <<http://www.fatym.com/taf/knihy/index.htm>>, kap. III,39; HAVRDA, Matyáš. Úvod. In KLEMENT ALEXANDRIJSKÝ. *Pobítka Řekům*. Praha : Herman – Synové, 2001, s. 25-26; HORÁK, Alexander. *Kresťanská výchova*, s. 36.

⁴¹ KUTARŇA, Jozef. *Idte a oblasujte*, s. 28-29; HRONEK, Jozef. *Katechetika. Duch a forma katolíckého vyučovani náboženského*, s. 20 – 21

⁴² HRONEK, Jozef. *Katechetika. Duch a forma katolíckého vyučovani náboženského*, s. 19-20.

⁴³ SVATÝ AUGUSTÍN. *Katechetické spisy*, s. 5-6; SV. AUGUSTÍN. *Kníha o vyučovani katechumenů* [online]. [cit. 2013-03-15]. Dostupné na internete: <<http://www.skolasvatehoaugustina.cz/sites/default/files/De%20katech%20rudibus.pdf>>, s. 9-10.

⁴⁴ KUTARŇA, Jozef. *Idte a oblasujte*, s. 32; AUGÉ, Matias. *Liturgia. Dějiny. Slávenie. Teológia*. Praha : Paulínky, 2011, s. 100-101; VALOVIČ, Eugen. *Náčrt katechetiky I.*, s. 24; VIŠŇOVSKÝ, Mikuláš. *Katechetika*, s. 8; SV. CYRIL JE-

Písma o metódu historickú a vývojovú. Jeho dielo obsahuje 24 katechéz, sú napísané ako prednášky, ktoré absolvovali katechumeni pred prijatím sviatosti krstu, a potom pre prvý týždeň po prijatí krstu. Sú všeobecným úvodom, prostredníctvom ktorého sa katechumeni dozvedajú o tom, čo je cieľom ich vzdelávania a ako sa majú morálne správať. Katechéza 1. – 3. obsahuje jednanie o pokání a hriechu, 4. – 18. hovorí o pravdách viery (symbol, vyznanie viery, O Bohu, o Synovi, o Duchu Svätom, o Cirkvi, o vzkriesení a o večnom živote), nasledujú Mystagogické katechézy prednášané po prijatí krstu.⁴⁵

Kresťanské školy spočiatku neexistovali, lebo novovzniknuté kresťanské obce nemali prostriedky na ich financovanie. V cirkevnom spoločenstve však dostatočne dostávali potrebné vedomosti. Od 4. stor. sa z individuálnej prípravy katechéto, ktorí mali vyučovať katechumenov, vyvinuli prvé filozoficko-teologické vysoké školy, tzv. Katechetické školy, Akadémie. Vznikli podľa vzoru rabínskych a rímskych vysokých škôl a nadväzovali na starozákonné prorocké školy (1Sol 19,19-20; 2Kor 2,3). Cieľom ich vyučovania bola okrem prípravy katechumenov aj príprava kňazov pre ich budúcu činnosť. Učili sa v nej iba dospelí. Produktom ich činností boli v druhom období kresťanského staroveku rozmanité zbierky apologetického a literárneho charakteru, mravoučné úvahy, zbierky zákonov, historické práce, akty o mučeníkoch, hymny a pod.⁴⁶

Ich hlavným cieľom bolo uviesť veriacich do kresťanského života a pripraviť ich na krst tak, aby zladili novú kresťanskú náuku s antickou a tiež židovskou. Je potrebné rozlišovať medzi školami katechumenov a katechetickými. V školách katechumenov sa sústreďovali adepti prijatia krstu, aby sa vzdelávali v pravdách viery a vychovávali k cnostnému životu. V katechetických školách vzdelávali tých, čo mali neskôr pôsobiť ako učitelia kresťanského života. Tieto vyššie kresťanské verejné školy okrem toho, že boli vedené Cirkvou, boli ňou zároveň aj vydržiavané a riadené. Teoretici kresťanskej výchovy a vzdelania boli zväčša kňazi nazývaní dnes cirkevní Otcovia, alebo učitelia Cirkvi. Alexandrijskí učenci boli: sv. Klement Alexandrijský, sv. Justín, Origenes a predstavení kappadockej cirkvi – sv. Bazil Veľký, sv. Gregor Naziánsky, sv. Gregor Nícejský i pisateľ Barnabášovho listu. Okrem nich bol predstaviteľom východných škôl aj sv. Ján Zlatoústý. Na západe sa zvlášť do starovekých dejín zapísal Tertulián, sv. Hieronym, sv. Ambróz a sv. Augustín.⁴⁷

Najznámejšia a najstaršia škola bola v Alexandrii, kde vznikol prvý cirkevný inštitút pre výchovu kresťanov okolo roku 217. Za jej zakladateľa sa považuje Klement Alexan-

RUZALEMSKÝ. *Mystagogické katechézy*, s. 7-8; BENEDIKT XVI. *Otcové cirkve. Od Klementa Rímskeho po Augustína*, s. 65; KUPKA, Jos. *O katechumenátu ve staré církvi se zřetelem na římskou liturgii. I. Časopis katolického duchovenstva* [online]. [cit. 2013-03-15].

Dostupné na internete: <<http://depositum.cz/knihovny/ckd/strom.clanek.php?clanek=987>>, s. 444.

⁴⁵ VIŠŇOVSKÝ, Mikuláš. *Katechetika*, s. 8; SV. CYRIL JERUZALEMSKÝ. *Mystagogické katechézy*, s. 7-8; BENEDIKT XVI. *Otcové cirkve. Od Klementa Rímskeho po Augustína*, s. 65; NEMEC, Jaroslav. *Dějiny křesťanského starověku*, s. 205.

⁴⁶ KIŠŠ, Igor. *Výchova ku křesťanské dospelosti. (Kompendium katechetiky)*, s. 11; HRONEK, Jozef. *Katechetika. Duch a forma katolíckého vyučování náboženského*, s. 20; BAGIN, Anton. *Cirkevné dejiny III. Patrológia*. Trnava : SSV, 1969, s. 38, 40; ŠPIRKO, Jozef. *Cirkevné dejiny I*. Martin : Neografia, 1943, s. 75; VÁŇA, Jozef. *Dejiny pedagogiky*. Bratislava : SPN, 1971, s. 26; NOVÁK, Jozef. *Patristická čítanka*, s. 27.

⁴⁷ NOVÁK, Jozef. *Druhá patristická čítanka*, s. 19.

drijský (200 – 215), pretože pôvodne vedením školy poverený Origenes ju musel na pokyn biskupa opustiť. Po nútenom odchode založil Origenes školu v palestínskej Cézarei. V škole sa venovali hlavne výkladu Písma alegorickou metódou, ktorú však niektorí kresťania neuznávali z dôvodu jej prílišného mysticizovania Písma. Alegoricko-mystickým výkladom Písma sa Alexandrijská škola snažila pokresťančovať helenistickú kultúru. Neskôr tam pôsobil ako riaditeľ školy aj Cyril Jeruzalemský (315 – 386), sv. Gregor Nicejský (331 – 394), Bazil Veľký, Gregor Naziánsky a ďalší. Jej akýmsi protikladom bola škola Antiochijská, ktorej zakladateľom bol kňaz Lucián zo Samosaty. Kresťania ju založili okolo roku 260. Antiochijská škola ovplyvnila aj vznik ďalších kresťanských škôl nachádzajúcich sa v Odesse, kde pôsobil sv. Efraim Sýrsky, alebo v Ríme škola založená sv. Justínom. Tieto školy pracovali inou metódou výkladu Písma ako v Alexandrii. Miesto špekulatívno-idealistického prístupu zvolili historicko-gramatický, v ktorom dávali dôraz viac na slovnú stránku výkladu. Obe školy sa však nevyhli tomu, aby na ich podnet nevznikali rôzne špecificky orientované herézy v kresťanskom učení.⁴⁸

Prvotní kresťania používali vo vyučovaní aj Starý zákon. Pri vyučovaní vychádzali zo židovského spôsobu výkladu Písma. Najväčší úžitok mali z palestínskych midrašov, naopak, alexandrijská alegorická metóda im nevyhovovala. Keď židia Septuagintu zavrhlí, pretože sa dostala do každodenného používania v Novozákonnej Cirkvi, aj kresťania začali opatrnejšie prijímať výsledky židovskej exegézy. Pedagogické praktiky Alexandrijskej rabínskej školy však i napriek tomu mali výrazný vplyv na Alexandrijskú katechetickú školu.

Záver

Prostredie, v ktorom prebiehalo kresťanské vyučovanie, bolo v kresťanskom staroveku ovplyvnené nielen politickým, ale predovšetkým osobným vplyvom historického Ježiša Krista. Jeho príklad a apoštolské poverenie silno ovplyvnilo spôsob a okolnosti, za akých pristupovali k riadeniu kresťanského náboženského vzdelávania. Apoštoli neskôr aj ich učeníci, kopírovali zaužívané zvyky a tradície a vytvárali i vlastné, odzrkadľujúce charakter doby. Kresťanstvo len postupne naberalo vo vzdelávaní svoju jedinečnú formu. Tak ako sa formovali kresťanskí učitelia, tak aj samotní kresťania a svojim potrebám uspôsobovali miesta, kde prebiehalo náboženské vyučovanie.

RESUME

Kresťanstvo len postupne naberalo vo vzdelávaní svoju jedinečnú formu. Edukačné prostredie, v ktorom sa praktizuje staroveké vyučovanie, je silne ovplyvnené nepriaznivými existenciálnymi problémami. Najprv fyzické prenasledovanie, potom obrana viery voči myšlienkovým prúdom vtedajšej doby a nakoniec herézy vlastnej vieroučnej nedostatočnosti. Okrem týchto vonkajších vplyvov nachádzame aj vnútorné, určujúce ďalší vývoj a charakter kresťanského katechetického vyučovania. Staroveká katechéza sa vyznačuje

⁴⁸ NOVÁK, Jozef. *Patristická čítanka*, s. 27-28; DOUGLAS, James Dixon. (edit.) *Nový biblický slovník*. Praha : Návrat domů, 2009, s. 1113.

po Kristovej smrti kerygmatickým ohlasovaním Ježišovej spásonosnej zvesti apoštolmi, neskôr v poapoštolskej dobe katechumenátnou katechézou vyznačujúcou sa systematickou výučbou záujemcov o prijatie iníciačných sviatostí v patristickej dobe. Vyučovanie uskutočňujú apoštoli spočiatku podľa príkladu Ježiša v súkromných domoch veriacich, kde sa stretávalo miestne cirkevné spoločenstvo na modlitbách, alebo na liturgii. V dôsledku prenasledovania nebolo verejné vystupovanie a učenie možné. Neskôr v poapoštolskej dobe odovzdávali svoje kompetencie svojim nástupcom – biskupom, ktorí okrem toho, že navštevovali domy veriacich, učili aj vo svojich domoch alebo na miestach, kde bolo bezpečné uskutočňovať kresťanský kult. Aj ich učeníci a nástupcovia – podobne ako apoštoli – poverovali pre výučbu náboženských právd aj iné poverené osoby (lat. *doctores*, gr. *didaskaloi*) obdarené darom Ducha Svätého (lat. *charisma didaskalias*). Tí okrem vyučovania boli často poverení aj organizáciou či správou miestnej cirkvi, a teda mali aj patronát nad riadením kresťanského vyučovania. Možno povedať, že náboženské vyučovanie bolo v prvom období kresťanského staroveku úzko prepojené s posväcovaním človeka. Preto sa uskutočňovalo v blízkom vzťahu k posvätným miestam a kultu prijímania sviatostí. Je dôležité zdôrazniť význam, ktorý kresťania pripisovali domovu ako posvätnému miestu, ktoré zhromažďovalo príslušníkov náboženstva ako svoju rodinu.

SUMMARY

Christianity gradually gained its unique form of education. Educational environment, where ancient teaching is practiced, is strongly influenced by adverse existential problems. First, physical persecution, then defense of the faith against the philosophies of that time and finally doctrinal heresy of one's own deficiency. Apart from these external influences we can also find internal influences, which determine the further development and character of the Christian catechetical teaching. Ancient catechesis, after death of Christ, is characterized by kerygmatic preaching of Jesus' salvific message left by the apostles, and later in postapostolic period by catechumenal catechesis, which is characterized by systematic teaching of candidates aspiring for admission initiation sacraments in the patristic period. At first the apostles, following the example of Jesus, taught in the private homes of believers, where local church community was meeting for prayer and liturgy. Public speaking and teaching was not possible because of persecution. Later in postapostolic times their responsibilities were devolved to their successors – the bishops, who visited the homes of believers and also taught in their own homes or in places where it was safe to carry out the Christian cult. Disciples and successors of apostles also entrusted the teaching of religious truths to other authorized persons (lat. *doctores*, gr. *didaskaloi*), blessed with the gifts of the Holy Spirit (lat. *charisma didaskalias*). Except teaching they were often entrusted to organization and administration of the local church and therefore had a patronage over the management of Christian teaching. We can say that religious teaching was in the first period of Christian antiquity closely linked to sanctifying of a man. Therefore it was realized in close relationship to the sacred places and cult of receiving sacraments. It

is important to underline, that Christians looked upon their homes as sacred places, which gather members of religion as a family

Adresa autorky:

PaedDr. Gabriela Genčúrová
Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta Košice
Hlavná 89, 042 01 Košice
e-mail: gencurgabriela@gmail.com

NIEKTORÉ ASPEKTY RECEPCIE ODKAZU SV. KONŠTANTÍNA A METODA V SEVEROTALIANSKOM PROSTREDÍ

Natália Rusnáková

SOME ASPECTS OF THE CYRILLO-METHODIAN MESSAGE AND ITS RECEPTION IN THE NORTHERN ITALY AMBIENCE¹

Abstract: The paper deals with the specific reception of cyrillo-methodian cult in the region of Friuli and Istro-Dalmatian coast influenced both by Slavic, Italian and German culture. It is taking part in discussion about the role of national languages and literacy in formation process of historical nations in this area. Specific place is given to the mediation of Giacomo Leopardi, one of the most influent Italian classical poets, who spread the knowledge about cyrillo-methodian alphabet and the Slavic literacy in Serbian heroic folk songs which have to be read in the national function. On the other hand, for the Slovenes the Glagolitic alphabet has represented not only national, but also religious unifying sign of their own ethnic individuality within the culturally and ethnically heterogeneous ambience dominated by various political powers. Such a connection between the functions of nationality and religious language is proved even before the cyrillo-methodian legalization and graphic codification of old Slavic church language. This was mostly in the Aquileia patriarchate under the administration of st. Paolino.

Keywords: Ethnicity. Glagolitic alphabet. Religiosity. Schiavonia.

V nasledujúcom texte by sme chceli poukázať na niektoré zaujímavosti a fakty z oblasti recepcie odkazu svätých Cyrila a Metoda v prostredí talianskej kultúry, najmä v pohraničnej oblasti Friulska so zmiešanou slovinsko-taliansko-rakúskou kultúrou.

Zaujímavé je v prvom rade miesto posledného odpočinku relikvií sv. Konštantína Cyrila. Potom, keď bol sarkofág s jeho ostatkami v kostole sv. Klimenta v Ríme v roku 1798 po prvýkrát otvorený v prítomnosti verejného notára, ktorý zaznamenal „popol a zopár kostí“, bol znova zapečatený a o rok neskôr prenesený na neznáme miesto. V roku 1963 sa časť ostatkov svätca našla dokonca v kaplnke v Recanati, rodisku významného básnika Giacoma Leopardiho. Ďalšie relikvie sú na iných miestach, napr. aj v Katedrále sv. Emeráma v Nitre.

¹ Článok je riešiteľským výstupom z grantu VEGA 1/0756/14 2014-2016 Premeny stvárňovania duchovnej cesty v západných literatúrach (od stredoveku po súčasnosť), hlavný riešiteľ: Kučerková Magda, Doc., Mgr., PhD., Filozofická fakulta UKF.

Leopardi vo svojom denníku *Zibaldone* pod č. 4378 uvádza poznámku o svätcoch ako „vynálezcoch slovanskej abecedy, či cyriliky a slovanskej liturgie“ (*Cirillo e Metodio inventori dell'alfabeto "schiaivone" o "cirilliano" e della liturgia slava*),² pritom používa dva odlišné termíny: *schiaivone* a *slavo* na vyjadrenie toho istého adjektíva vo význame staroslovien-sky/staroslovanský. Dochádza u neho ku kontaminácii formy *slavo*, ktorá sa používala na označenie všetkých slovanských národov, s formou *schiaivone*, ktorá sa v tom čase používala na označenie slovanského balkánskeho obyvateľstva, príp. na pomenovanie obyvateľstva slovanského pôvodu v domíniách spadajúcich do tureckej okupácie pod benátsku Serenissimu.³ Leopardiho zmienka je veľmi lakonická, z čoho usudzujeme, že vedomie o Cyrilovi a Metodovi ako osobnostiach, ktoré zaviedli slovanskú abecedu a liturgiu, bolo v talianskej spoločnosti zaužívané, vžitú. Do úvahy pritom treba brať nepretržitú kontinuitu používania cirkevnej slovičiny a cyrilského písma, napr. v oblasti Karsu a Terstu, o ktorej budeme hovoriť neskôr.

Leopardiho záujem o ľudovú ústnu kultúru juhoslovanských národov tiež nebol ojedinelý. Sledovať romantické literárne a politické hnutia bola dobová móda. Leopardi len sprostredkovane recipoval a odrážal súdobé názory ilyrizmu a slovanskú národnú a rečovú diferenciáciu sledoval ako filológ, nie ako historik. Viacero zápiskov v tomto ohľade venoval Vukovi Karadžičovi. Vyjadruje v nich obdiv voči zbierke jeho srbských (tu používa termín *serviani*) ľudových piesní, ktoré mali v slovanskom svete 18. storočia obrovský úspech. Boli preložené do viacerých moderných národných európskych jazykov a Leopardi sa zaoberal ich francúzskym prekladom (pravdepodobne ho nikdy nedržal v ruke, ale dozvedel sa o ňom z časopisu *Journal des savants*, ktorý čítaval). Jeho osobný záujem korešpondoval s vtedajšou módou, ktorá podporovala kultúrne šírenie kritického vnímania, zvlášť orálne tradovanej poézie tzv. primitívnych národov, ďalej imaginatívnej poézie spájajúcej epicko-heroické s lyrickým. Pojem „imaginácia“ je v Leopardiho poetike kľúčový, azda aj preto jeho zaujatie ústne podávanou poéziou balkánskych slovanských národov. Srbské ľudové piesne prirovnával k Homérovej či Ossianovej tvorbe a vyzdvihuje v nich najmä heroickú zložku⁴ (hrdinské piesne – ospevujúce činy Marka Kraljeviča – mali však podľa nás skôr národnobuditeľskú funkciu). Tieto epické piesne vykazujú prvky heroickej veršovanej drámy s národným námetom (zápisky 4475-4476), podobne ako u nás v tvorbe Jána Hollého so slovanskou tematikou (eposy *Sláv*, *Svatopluk*,

² LEOPARDI, Giacomo. *Pensieri di varia filosofia e di bella letteratura*. Florencia. Le Monnier, 1921, n. 4378.

³ O vzťahoch termínov *slavi* a *schiaivoni* podáva dobové svedectvo Mauro Orbini v knihe *Il regno degli slavi hoggi corrotamente detti schiaivoni* (1601), o tom podrobnejšie KOPRDA, Pavol. Staršia literatúra ako svetová. In KOPRDA, Pavol (ed.): *Medžiliterárny proces I. Medžiliterárne aspekty staršej literatúry*. Nitra. UKF, 1999. *Schiaivonia* bol širšie chápaný termín, ktorý neoznačoval len historické územie Slavónska, približne ohraničené riekami Dráva, Sáva a Dunaj. K téme šírenia slovanskej kultúry od obdobia baroka: KOPRDA, Pavol. Stredomorské začiatky humanisticko-barokového slavizmu. In *Slavia: časopis pro slovanskou filologii Praha*. Slovanský ústav v Praze, 2000, roč. 69, č. 1, s. 37-47.

⁴ CECCHERELLI, Andrea. Leopardi e l'Ottocento slavo. Reciprocità di sguardi e diversità di volti. In *«Premio "Città di Monselice" per la traduzione letteraria e scientifica» a cura di G. Peron, Monselice, 2003, č. 28, s. 90-102.*

Cirillo-Metodiada). Srbské protiturecké eposy nastolili predstavu jednoty Slovanov a boli spojivom aj v potridentskom období.⁵

Na srbské piesne reagovali svojším spôsobom slovanskí obyvatelia talianskych oblastí (najmä slovinskej etnicity), išlo najmä o náboženské rozdiely: zatiaľ, čo Srbi vyznávali pravoslávie a mali autonómnu cirkev s politickým podfarbením, Slovinci boli katolíci. Svoju etnickú inakosť vyhraňovali voči Srbom katolicizmom, ale voči Talianom a Rakúšanom práve používaním hlaholiky na cirkevné účely a vyzdvihovaním cyrilometodského kultu.

Svätí Cyril a Metod teda nepretrvali v povedomí slovanského obyvateľstva Apeninského polostrova len ako historický a kultúrny artefakt, ale ako živá funkcia národnej a etnickej identity až do dnešného dňa. Dokazujú to mená škôl, ulíc (najmä v Bari a Terste, teda vo Friulsku a Júlsko-benátsku, kde sa takto identifikuje slovanské obyvateľstvo).⁶ Aspekt etnicity a kultúrnej tradície zvyrazňuje historické pozadie, pretože tieto územia patrili dlho pod správu Byzantskej ríše, čo do veľkej miery určovalo ich religióznu a kultúrnu odlišnosť od zvyšku Apeninského polostrova patriaceho do rímsko-latinskej kultúrnej oblasti.

Za zmienku stojí osobitné postavenie slovinskej menšiny v Taliansku v súčasnosti, kde religiozita a s ňou spojený cyrilometodský kult stále jestvuje ako funkcia etnicity: v roku 1973 boli vo farskom archíve S. Pietro al Natisone (región Friulsko) objavené a preskúmané dva vzácne zväzky písané v hlaholskom písme. Hlaholský misál, ktorý v roku 1741 v Ríme vydala kongregácia *Propaganda fide* a ešte starší hlaholský breviár od toho istého vydavateľa z roku 1648. Misál aj breviár, písané tzv. okrúhlou hlaholikou macedónskeho pôvodu, aká sa používala aj v oblasti dnešného Chorvátska, nesú známky dlhého používania a sú opatrené mnohými glosami a zápiskami, čo dokazuje, že hlaholské písmo slúžilo na zápis slovanskej reči danej oblasti a ako kodifikačný faktor, prinajmenšom slovanskej etnicity, v teoretickom výhľade slovinskej národnosti. Ak vezmeme do úvahy, že spomenuté liturgické knihy boli vytlačené v polovici 17. a 18. storočia a používali sa istotne niekoľko desaťročí, dostaneme obraz kontinuity používania hlaholského písma na liturgické účely a na zápis slovienskeho (postupom času slovinského) jazyka až do formovania moderného slovinského národa v 19. storočí.⁷

Veľmi zaujímavé je, že kódexy z Natisone sú písané zložitejšou a staršou hlaholikou, ktorá sa zachovala len na západnom Balkáne (v oblasti dnešného Chorvátska a Slovinska až po Istriu, konkrétne po Capodistria-Koper a po Dolinu v provincii Terst),

⁵ V druhej pol. 16. storočia sa začal uskutočňovať rekatolizačný program pravoslávnych slovanských národov, ktorého súčasťou bol uniatský návrh cirkevného usporiadania (jeho výsledkom je napr. Gréckokatolícka cirkev na Slovensku, či výraznejšia profilácia chorvátskej a slovinskej Katolíckej cirkvi). Slovanské balkánske národy, ktoré boli ochotné prejsť pod správu rímskeho pápeža, si mohli v liturgii ponechať svoj jazyk, pravoslávni, ktorí pristúpili na úniu, dokonca aj svoj obrad.

⁶ Napr. v Terste existuje stredná škola *S.S. Cirillo e Metodio* s vyučovacím jazykom slovinským.

⁷ Znovuoživenie liturgického písomníctva medzi balkánskymi slovanskými národmi spadá do 17. storočia, keď rímska cirkevná vrchnosť v úsilí o rekatolizáciu oblastí pod tureckým vplyvom (teda najmä o rekatolizáciu balkánskych Slovanov) začala dôraznejšie podporovať misionársku činnosť v domácom národnom jazyku. Do tohto obdobia spadajú aj prvé jazykovedné kodifikačné práce (spomeňme aspoň literárne a gramatické texty Kassiča, Maruliča, Vetraniča, alebo prvý srbochorvátsky slovník a gramatiku G. Micagliu).

kde postupne prevládol katolicizmus, kým na východnom Balkáne sa udomácnila jednoduchšia cyrilika a pravoslávny obrad. Najpravdepodobnejšie je, že hlaholiku do oblasti Terstu a Karsu priniesli balkánski mnísi, ktorí sem už od 14. storočia utekali pred tureckou hrozbou. Hlaholika sa ako národnoidentifikačný faktor zvyrazňuje od 16. storočia po luteránskej reforme. Reformovaná cirkev znova oficiálne zaviedla do liturgického obradu ľudové národné jazyky: spomeňme len Lutherov preklad Biblie do nemčiny, či Trubarov preklad do slovinčiny. Prvý tlačený hlaholský text pochádza z roku 1483, ale musíme predpokladať kontinuitu tradície hlaholského písma u slovanského obyvateľstva v spomínaných oblastiach severného Apeninského polostrova a Balkánskeho polostrova.

Otázka používania národných jazykov na cirkevné účely je však zložitejšia a oveľa staršia. Možno sa oprávnene domnievať, že už od 9. storočia sa v oblasti osídlenej slovanským obyvateľstvom (teraz hovoríme najmä o území Veľkej Moravy) používala pri cirkevných obradoch popri latinčine aj staroslovienčina preto, že ju sv. Cyril a Metod uzákonili aj pred pápežskou kúriou ako oficiálny liturgický jazyk (868, znovu potvrdená 880), bolo len prirodzeným dôsledkom situácie. Navyše ani po Metodovej smrti a po formálnom zrušení privilegovaného postavenia staroslovienčiny v r. 885 jej používanie v oficiálnej cirkevnej rovine vôbec nezaniklo. Túto teóriu podporuje informácia o aquilejskom patriarchovi Paolinovi (787 – 802), ktorý sa považuje za predcyrilometodského apoštola slovinského národa.⁸ Patriarchát (ktorého sídlo bolo v tom čase v Cividale) vysielal k svojim slovanským obyvateľom vo friulských horách kňazov, ktorí ovládali jazyk miestneho ľudu (boli teda zrejme slovanského pôvodu) a pri konverzii miestnych i pri liturgii ho aj používali už pred oficiálnym povolením používania staroslovienčiny na liturgické účely.⁹ Jazykovú bezbariérovosť a kompaktnosť slovanského živlu v moravsko-korutánskej oblasti dokazujú aj známe zápisy mien veľkomoravských veľmožov v tzv. cividalskom evanjeliári.¹⁰

Predcyrilometodské pokresťančovanie avarského a slovanského obyvateľstva malo svoje politické dôsledky, ktoré rozobrala tzv. Dunajská synoda. Inicioval ju franský kráľ

⁸ Paolino patrí k najvzdanejším mužom svojej doby, bol napr. jedným zo zakladateľov palatínskej školy na dvore Karola Veľkého. Karol ho na aachenský dvor povolal po víťazstve nad longobardským kráľom Desideriom. Paolino v Aachene spolupracoval s mnohými osobnosťami, medzi inými z Alcuinom z Yorku, či cividalčanom Pavlom Diakonom. Cividale, centro d'Europa. In *Messaggero Veneto*, 31/05/2002; CESCA, Bruno - FORNASARO, Franco. *Un progetto per i giovani nell'Europa dei popoli*. 19.12.2003. [online]: Dostupné na internete: <http://www.circoloistria.it/Articoli.asp?idc=6&ch=Europa&ids=23>.

⁹ PODRECCA, Carlo. *Slavia Italiana*, 1884; PASCHINI, Pio. *S. Paolino Patriarca e la Chiesa Aquileiese alla fine del sec. VIII*. Udine. Crociato, 1906, s. 63.

¹⁰ Evanjelium sv. Marka z 5./6. storočia, ktoré sa v 9. storočí uchovávalo v Aquileji (presnejšie v obci San Canzian d'Isonzo) – na zastávke pútnickej cesty do Ríma. Marginálie knihy slúžiacej aj ako *Liber vitae* obsahujú anotácie a mená celkovo okolo tisícšesťsto ľudí rímsko-longobardského, slovanského a germánskeho pôvodu (zápisy sa datujú do obdobia od druhej tretiny IX. do začiatku X. storočia). Na okrajoch listov sú zapísané aj mená Kocel'a, Predslava, Svätožizne a Svätopluka. Kódex dnes uchováva múzeum v Cividale, niektoré jeho fragmenty sa nachádzajú aj v Prahe a v Benátkach. O paleografickej stránke s odkazmi na komplexnejšiu bibliografiu s ohľadom na Cividalský evanjeliár. PANI, Laura. „*Iste adoloe ista nomina scribere rogavit*“: *minuscola carolina ai margini dell'evangelario forogiuliese tra autografia ed eterografia*. In: *Sit liber gratus, quem servulus est operatus*. Studi in onore di Alessandro Pratesi. A cura di Paolo Cherubini, Giovanna Nicolaj, *Littera antiqua* 19, Tomo I, Città del Vaticano: Scuola vaticana di paleografia, Diplomatica e Archivistica, 2012.

Pipin.¹¹ Synoda chcela vyt'ažiť z výsledkov biskupskej rady, na ktorej sa zúčastnil aj Paolino z Aquileje. Práve on, ktorý mal slovanské obyvateľstvo priamo na hranici svojho patriarchátu, presadzoval christianizáciu v miestnych národných jazykoch.¹² Friulskí Slovania vďaka Paolinovi prijali kresťanstvo vo svojom jazyku (ako pravdepodobne aj ostatní Slovania vrátane veľkomoravských), ale cyrilometodská misia utvrdila ich etnickú profiláciu vďaka vzniku oficiálnej písanej cirkevnej literatúry. Išlo o osídlenie v oblasti Val di Natisone, Cividale, Gorize a Isonza, ktoré takýmto spôsobom aquilejská cirkev včlenila pod svoju správu. Tu sa asi až do polovice 18. storočia používali hlaholské misály a niektoré odlišné prvky cirkevných obradov, ktoré sa označovali ako *alla schiavonia* (na slovanský spôsob; termínom *schiavone* sa v tej dobe chápali istrijskí a dalmátski Slovania).

Ako vyplýva z uvedených faktov, pohraničná oblasť Cividalského patriarchátu zohrávala významnú úlohu v komunikačnom procese medzi latinskou rímskou cirkvou a slovanskými národnými cirkvami už od cyrilometodských čias. Samotná cesta svätcov do Ríma, kde mali obhájiť liturgický *status quo*, viedla cez túto hranicu. Podľa výskumov¹³ ich korutánske knieža Kocel odpovedal až na hranice patriarchátu, odkiaľ pokračovali starou rímskou cestou z Emony (Ljubljana) cez Forum Julií (Cividale) a Aquileju do Benátok. Svätci sa iste stretli s aquilejským patriarchom Lupom v Cividale, asi v r. 867 (pod jeho správu spadalo slovanské obyvateľstvo Korutánska a časti Panónie), ktorého podporu potrebovali pri prvej obhajobe staroslovanskej liturgie proti germánskemu kléru v Benátkach.¹⁴ Až potom nasledoval Rím. Lupo poslal do Ríma pápežovi list, v ktorom podporuje myšlienku slovanskej liturgie, tak ako ju už sám praktizoval na slovanských územiach pod svojou správou, aj keď samostatnej slovanskej diecéze už nebol naklonený.

Špecifické postavenie slovanského obyvateľstva vo Friulsko-Benátskej oblasti dokazujú aj ďalšie fakty: Serenissima v jednom zo svojich nariadení z r. 1788 vyhlasuje: *La Schiavonia*¹⁵ *é come una nazione diversa e separata dal Friuli e si governa da sé* / „Slovinský je národ odlišný, oddelený od Friulsku a spravuje sa sám“. V plebiscite z r. 1866 (po pripojení oblasti k novovytvorenému Talianskemu kráľovstvu) sa slovanské obyvateľstvo z Val di Natisone (Nadiške doliny) vyslovilo takto: *Dichiariamo la nostra unione al regno d'Italia sotto il governo Monarchico Costituzionale di Re Vittorio Emanuele II e dei suoi successori.* / „Vyhlasujeme, že sa pripájame k Talianskemu kráľovstvu pod konštitučnou monarchistickou vládou kráľa Viktora Emanuela II. a jeho následníkov“. Bolo to v istom zmysle vyjadrenie autonómie slovanského obyvateľstva, ktoré sa v otázke verejných vecí správalo ako samostatná entita. Nové kráľovstvo sa však zachovalo opačne, akoby Slovinci očakávali: nová vláda zrušila ich dištrikt a znova ich začlenila pod cividalskú správu. Slovanské cirkevné kni-

¹¹ PASCHINI, Pio: *S. Paolino Patriarca e la Chiesa Aquileiese alla fine del sec. VIII.*, s. 58-81.

¹² Paolinovu úlohu dokumentuje aj neskoršia literárna tradícia, napr. Franc Prešern (PREŠERN, Franc. *Poezije doktora Franceta Prešerna*. Ljubljana : Pri Slovenskem Knjižnem Zavodu, 1960; najmä báseň *Krst Pri Savici*). Tejto otázke sa venoval J. Pogačnik: POGACNIK, Josef. *Il Patriarcato di Aquileia e gli Sloveni*. Udine : Scuola Cattolica di Cultura Udine, 1966.

¹³ GRIVEC, Franc. *Slovenski knez Kocelj*. Ljubljana : Jugoslovanska knjigarna, 1938.

¹⁴ VAVŘÍNEK, Vladimír. [Čirkevní misie v dějinách Velké Moravy](#). Lidová demokracie, 1963, s. 113-114.

¹⁵ Benátskou Schiavoniou sa myslí slovanské obyvateľstvo oblasti Val di Natisone.

¹⁶ PODRECCA, Carlo. *Slavia Italiana*, 1884, s. 66.

¹⁷ PODRECCA, Carlo. *Slavia Italiana*, 1884, s. 126.

hy (vrátane katechizmov) v nasledujúcom období zhabali fašistické úrady a policajti dozerali na to, aby sa slovinský jazyk nepoužíval ani v domácom prostredí, ani v kostole. Napriek tomu sa jazyk zachoval aj vďaka cyrilometodskej cirkevnej tradícii a za posledné desaťročia prežíva renesanciu.¹⁸

Sv. Otec Ján Pavol II. apoštolským listom *Egregiae virtutis* z 31. decembra 1980 vyhlásil svätcov za spolupatrónov Európy spolu so sv. Benediktom, čím dostatočne naznačil trvalú platnosť ich odkazu nielen pre krajiny, ktorých sa priamo dotýkal, ale pre celú európsku kresťanskú kultúru. Svätci ako symboly slovanskej cirkevnej spolupatričnosti stali sa aj duchovným mottom Medzinárodnej biskupskej konferencie sv. Cyrila a Metoda, ktorú založil Ján Pavol II. v r. 2004 so sídlom v Belehrade, a ktorá združuje katolíckych biskupov Srbska, Čiernej Hory a Macedónska.

RESUMÉ

V článku sa venujeme niektorým aspektom kultúrnej recepcie odkazu sv. Konštantína a Metoda v istrijsko-dalmátskej oblasti a v severotalianskom regióne Friulsko, najmä v rovine jazyka, písma a ich funkcie v procese národného sebauvedomovania v modernom období. Do širšieho povedomia talianskej, ale aj západoeurópskej spoločnosti sa sv. Konštantín a Metod dostali až v 19. storočí. Dokazuje to sprostredkovaný záujem Giacoma Leopardiho, ktorý ich označuje ako tvorcov slovanskej abecedy. Význam abecedy – písma zvýrazňuje pod dojmami súdobých udalostí ilyrizmu v slovanských regiónoch Srbska, Slovinska a Chorvátska, ktoré s Talianskom priamo susedili. Vzťah písma a cirkevnej slovienčiny v oblasti Karsu mal pritom osobitné postavenie. Slovinské obyvateľstvo tejto oblasti sa etnicky vyhaňovalo voči Srbom katolíckym vierovyznaním, ale voči Talianom a Rakúšanom práve používaním hlaholského písma na cirkevné účely – kontinuálne už od 17. storočia. Dokazujú to zväzky objavené v archíve fary San Pietro al Natisone (misál a breviár z rokov 1648 a 1741). Národné jazyky na cirkevné účely sa však pravdepodobne na území osídlenom slovanským obyvateľstvom, ktoré spadalo pod cirkevnú správu aquilejského patriarchátu, používali v nekodifikovanej podobe už v predcyrilometodskom období. Svedčí o tom činnosť misionárov patriarchu Paolina (787 – 802) v oblasti Cividale, v zmysle tzv. dunajskej synody. Sídlo patriarchátu v Cividale predstavovalo komunikačný uzol medzi rímskou cirkvou a slovanskými národmi na jeho hraniciach, čo dokladuje aj zastávka samotných svätcov Cyrila a Metoda na ceste do Ríma (867).

SUMMARY

The paper exposes some aspects of the Constantine and Methodius's message reception in the area of Istria, Dalmatia and Friuli, mainly in the level of liturgical language, writing and its function in the process of the modern national formation. Sts. Constantine and Method got into the wider Italian and Western-European knowledge only by the 19th

¹⁸ CRACINA, Angelo. *Gli Slavi della Valnatisone*. [online]: Dostupné na internete: <http://www.lintver.it/cultura-letteratura-cracina3.html>.

century, as is proved also by a mediated interests of Giacomo Leopardi who designs them as „inventors“ of the Slavic alphabet. The importance of writing - alphabet - is stressed by the contemporary political and cultural circumstances of illyrism in the Slavic regions of Serbia, Slovenia and Croatia which neighbour directly the Italian domains. Thus the relation between scripture and Slavic liturgical language in the area of Kars had a very specific function. The Slovenes in this area were ethnically profiled contrasting the Serbs with catholic religion and the Italians and Austrian government with use of glagolitic writing in religious function. This process is proven to be continuous at least from the 17th century and is proved by two books discovered in the archive of San Pietro al Natisone, written in glagolitic, dated back to 1648 and 1741. The national languages in the oral form were promoted for liturgical proposes in the areas with Slavic population, under the administration of the patriarchate of Aquileia, even before the cyrillo-methodian mission. This is proved by religious administration of st. Paolino (787-802) in the area of Cividale. The centre in Cividale represented a communication knot between the holy Roman Church and the Slavic nations at its borders, just as the stop of: St. Constantine and Methodius at their way to Rome suggests (867).

Adresa autorky:

PhDr. Natália Rusnáková, PhD.

Katedra romanistiky

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Hodžova 1, 949 74 Nitra

e-mail: nrusnakova@ukf.sk

NEROVNOMERNÉ POSÚVANIE ZÁSEKOV NA ÚZEMÍ KOMITÁTU ŠARIŠ V 13. STOROČÍ

Konštantín Daniel Boleš

NON-PROPORTIONAL MOVING OF THE CUTTINGS IN THE TERRITORY OF COMITATUS SARIS IN THE 13TH CENTURY

Abstract: According to the opinion of authors, the area of Saris and Zemplin successively became a part of the Arpads' Hungary. The boundary line moved northwards evenly in the valleys of the rivers Torysa and Bodog (later Ondava). By careful examination of letters from the 2nd half of the 13th and the 1st half of the 14th centuries, a significant difference appears by moving boundary lines, the so called indagines, in the area of Saris. While in the valley of Sekčov indagines were in the area of the present villages Koprivnica, Raslavice, Geraltov and Užovce, in the valley of Topľa they were not mentioned at all. It is said to be the so called confinium of Hungary and Poland. Because of the fact that records about indagines come even from the 2nd half of the 14th century, we are approximately able to reconstruct their development. As they didn't move, status quo can be considered to be the same in the 13th century as well. The fact that moving of indagines was uneven poses a question why was this uneven advancement of Hungarian guarding divisions in the valleys of the above mentioned rivers.

Keywords: Saris. Hungary. Confinium. Indagines. Kingdom of Poland.

Úvod

V rámci skúmania stredovekých dejín Uhorska má pre dejiny Slovenska – zvlášť Východného – veľký význam riešiť otázku tzv. obsadzovania územia Slovenska Maďarmi. Podrobne sa touto otázkou zaoberal historik Varsík.¹ Pri svojom výskume došiel k poznatku, že „...Maďari zaujali v X. – XII. storočí územie dnešného východného Slovenska...“ v troch etapách. Prvýkrát posunuli hranice formujúceho sa uhorského štátu v údolí Hornádu do Košickej kotliny a na Zemplíne v povodí Bodrogu po riekou Uh po smrti Samuela Abau († 1044), teda za vlády kráľa Ondreja I. (1047 – 1060). Druhýkrát boli posunuté hranice štátu na rozhraní XI. – XII. storočia. Z Košickej kotliny sa posunuli obranné hranice tzv. záseky do Prešovskej kotliny a na Zemplíne k Vihorlatu, na Topľu ku Vranovu a k Hanušovciam

¹ Problematike osídlenia východného Slovenska sa podrobne venoval historik Branislav Varsík vo svojom diele *Osídlenie Košickej kotliny*. I. – III. (vyd. SAV) Bratislava 1964 – 1977. Používanie termínu *obsadzovania* autor vystihol skutočnosť postupného zaberania územia v rámci Uhorského štátu. – VARSÍK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny*. III., s. 477.

n/Topľou. Mohlo tak byť za vlády kráľa Kolomana (1095 – 1116). K rozpadu zásekov došlo v 2.pol. XIII. storočia. Otázku posúvania zásekov autor spájal s dvoma skutočnosťami. Prvá skutočnosť je rovnomerné posúvanie zásekov v dolinách riek Hornád a Bodrog, či Torysa a Topľa. Na základe tohto posúvania, ktoré hovorilo o obsadzovaní územia a „...v Šariši a v Zemplíne muselo vzájomne korešpondovať...“.² Druhá skutočnosť je chápanie pojmu *confinium* ako územie „...ktoré ležalo medzi obrannou hranicou...“ a „...skutočnou štátnou hranicou...“. Pritom podľa mienky autora boli „...v Šariši a v Zemplíne konfinia neosídlené...“.³ Počas štúdia listín z obdobia 13. – 14. storočia pre Šariš sa však zdá, že záseky sa neposúvali rovnomerne a konfinia neboli neosídlené. Preto som sa rozhodol – na základe príkladov týchto listín pre územie dolín rieky Tople a Sekčova – túto vec skúmať a riešiť dve otázky.

- ❖ Ak pri zaberaní územia Šariša a Zemplína vzájomne korešpondoval rozsah zabratého územia, či je pravdou, že záseky sa posúvali všade – teda i na Šariš – rovnomerne?
- ❖ Ak územie za zásekmi sa chápalo ako *confinium* a bolo neosídlené na Šariši, či naozaj bolo neosídlené?

Záseky – (indagines) v terminológii starších a súčasných autorov.

Prv než by bola reč o zásekoch, je správne si pripomenúť, čo sa myslí pod pojmom *indagines* – záseky. Bartal⁴ v komentári o stave a zákonoch v Uhorsku počas stredoveku hovorí o „...záatarasách ciest...“ o „...stavbe zemných pevností...“ u Hunov. Nemožno opomenúť, že uhorskí historici sa v mnohom opierali o kroniku neznámeho notára kráľa Belu, u nás známeho ako Anonymová kronika. Myšlienka na príbuznosť národov Hunov a Maďarov tvorila základ vysvetľovania dejinných súvislostí, ktoré sa týkajú počiatkov i zmyslu Uhorského štátu.

Aj spomínaný autor sa opieral o Anonyma pri vysvetľovaní pojmu *indagines* a v krátkosti píše, že „...ich pričinením sa stalo, že odrastali lesné húštiny onej rieky k záštite, ktoré boli kedysi síce na vyrúbanie zásekov a záataras...“.⁵ V kronike Anonyma sa v súvislosti so zásekmi uvádza, že „...Zobolsu a Thosu, otec Lelu vyrazili s polovicou vojska cez brádku Tisy a podmanili si kmene. Prišli až k rieke Zomus, na miesto, ktoré sa dnes nazýva Saruvár. Na tomto mieste uprostred močarín, Thosu otec Lelu, keď zbromaždil množstvo ľudu učinil veľkú priekopu a postavil opivený brad zo zeme, ktorý sa najprv volal Thosu a teraz pravda Saruvár.[...]..Keď však nastalo ráno, Zobolsu, Thosu a Tuhutum po porade ustanovili, aby hranica kráľovstva kniežat'a Arpáda bola pri Mezešskej bráne. Vtedy obyvatelia zeme na ich rozkaz postavili kamenné brány a veľký val zo stromov tiahnucci sa pohraničím kráľovstva...“.⁶ Podľa údajov Budínskej kroniky (*Chronicon*

² VARSÍK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny*. III., s. 479.

³ VARSÍK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny*. III., s. 480.

⁴ BARTAL, Georgius. *Commentariorum ad historiam status iurisque publici Hungariae aevi medii libri XV*. tom. I., Typis Car. Frid. Wigand Posonii 1847, s. 97.

⁵ Autor spájal tvorenie zásekov u Maďarov s obyčajom aj iných národov. Ako príklad uviedol Aborigéncov na rieke Anas vo Francúzsku. – BARTAL, Georgius. *Commentariorum ad historiam*, s. 97.

⁶ *Anonymi Belae regis notarii historia Hungarica de septem primis ducibus Hungariae ad usum et utilitatem publicam ex codice M.S. membranaceo Bibliothecae Augustae anno superiore primum, labente iterum in lucem data*. (Typ. Colleg. Acadam. S.J.) Cassovia 1772, cap. 21, 22.

Budense), keď za čias kráľa Šalamúna vtrhli do Uhorska Kumáni „...od hornej časti Mezes,...“ sa hovorí o prelomení zásekov. „...Keď prelomili záseky ...vyplienili celú provinciu Nyír až po mesto Bihar...“.⁷ V žalospeve majstra Rogera, v ktorom autor podrobne opisuje dejinné súvislosti v čase vpádu Tatárov, okrem iného uvádza, že „...niekedy v polovici pôstu dorazil ku kráľovi jeden z palatínových vojakov a podal mu hlásenie, ako už dorazili (Tatári) k Ruskej bráne a zničili záseky a neverili, žeby im palatín mohol odporovať, iba žeby mu kráľ poslal pomoc...“. Podobne aj na inom mieste autor uvádza, že „...pravda my, ktorí sme sa zdržiavali v lesoch medzi zásekmi smerom v Tomášovmu mostu, k veľkej nemeckej dedine nad riekou ... Ale Nemci nám nechceli dovoliť prejsť po moste, ba priam nástojili viacerí, žeby sme mali s nimi zostať brániť ich dedinu, ktorá bola dobre opevnená...nakoniec sme sa obrátili k sídlisku, ktoré ľudia z Agy a ostatných okolitých dedín opevňovali [...]..nik sa tam nemohol dostať iba veľmi úzkou cestou, i to na jednu míľu boli na nej tri brány s vežami a okrem nich na jednu míľu veľmi pevné záseky...“.⁸

Z týchto správ možno pochopiť, že sa v prípade zásekov jednalo o zariadenia obranného charakteru, ktoré boli v pohraničnom pásme Uhorska. Autor Bartal tiež uviedol, že k povinnostiam hradných služobníkov (*castrenses*), okrem iného, patrilo „...pripravovať a vysekávať záseky, hĺbiť priekopy, stavať palisády a medzi nimi sádzať a splietat prútené obrady...“.⁹ Bartal tiež uviedol, že záseky boli hranicou, ktorá takpovediac lemovala kráľovstvo z rôznych strán. V konkrétnosti sa jednalo buď o vysekané pásmo hustých lesov, kde popadané stromy bránili v postupe, buď išlo o husté pásy krovísk a trnistých porastov. Tento spôsob bol známy už u Hunov. Takto chceli zabrániť alebo spomaliť nepriateľovi cez vytvorené prekážky vstup do krajiny, a to na miestach, ktoré boli pokryté lesmi, alebo málo ľudnaté. Zvlášť, uviedol Bartal, za čias kráľa Bela IV. boli záseky vytvárané v lesnatých oblastiach po neblahej skúsenosti s preniknutím Tatárov do Uhorska v roku 1241.

Historik Chaloupecky chápe pod zásekmi nakopené hromady kamenia, zoťaté stromy, prípadne násypy a hrádze, ktorými boli vytvorené umelé vodné nádrže v bažinatých a riečnych oblastiach.¹⁰ Beňko uviedol, že záseky boli obrannou hranicou získaného územia i kráľovstva a slúžili na ochranu cesty. V súvislosti so zmienkou z roku 1212 uvádza, že listina Ondreja II, v ktorej daroval križovníkom z Miechova Zimnú studňu, *Mediasmaiele* a les ohraničený potokmi, je najstarším dokladom o Šariši. Maďarské i slovenské názvy vôd, uvedené v metácií majetku nasvedčujú tomu, že popri pôvodnom slovenskom obyvateľstve tu žili i Maďari, ktorí chránili krajinské záseky.¹¹ Historik Varsík sa podrobnejšie zaoberal touto vecou a na základe svedectiev z tých čias opísal priebeh tejto obrannej hranice. Na rozhraní 11. a 12. storočia sa tiahla obranná hranica od južného okraja Vihorlatu k Strážskemu a odtiaľ ku Vranovu n. Topľou. Po rieke Topľa – až k Hanušovciam – záseky prechádzali pohorím severne od Chmeľova smerom na západ

⁷ *Chronicon Budense post elapsos ab editione prima et rarissima tercentos sexaginta quinque annos secundam adornavit etc.* (ed. Ioseph Podhradczky), Typ. Ioan. Gyurián et Mart. Bagó, Budae 1838, s. 127.

⁸ *Magistri Rogerii miserabile carmen super destructione regni Hungariae per Tartaros.* In: *Historiae Hungaricae fontes domestici* vol. IV, (ed. M. Florianus) *Chronica minora*, c. 16, 34.

⁹ BARTAL, Georgius. *Commentariorum ad historiam*, s. 277.

¹⁰ CHALOUPECKÝ, Václav. *Staré Slovensko*. vyd. Bratislava : Filosofická fakulta University Komenského z podpory Ministerstva školství a národní osvěty 1923, s. 71.

¹¹ BEŇKO, Ján. *Osídlenie severného Slovenska*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1985, s. 185.

k miestam medzi Tulčíkom a Vyšnými Raslavicami. Potom sa tiahli k južnému okraju pohoria Čergov až k rieke Torysa, medzi Sabinovom a Červenickou.¹² Určite stojí za to, vec podrobnejšie i naďalej skúmať.

Zmienky o zásekoch v údolí riek Topľa, Sekčova a Torysy.

Pri posudzovaní situácie v doline rieky Topľa a Sekčova z pohľadu lokalizácie zásekov je potrebné klásť otázku, či v čase vlády kráľov Ondreja II. a Andreja III. boli v tejto oblasti majetky, aby sa dal priebeh týchto hraničných pásem nejako rekonštruovať. Odpoveď nám ponúkajú historici, ktorí sa opierajú o listiny a hovoria o majetkoch rozličných dedín na severnom Šariši.

Medzi ne patria dediny *Marbaň* a *Radoma*. Spomínajú sa v listine kráľa Ladislava IV. z roku 1277.¹³ V spomínanej listine kráľ Ladislav udeľuje „...*všetky majetky či dediny pri hraniciach či zásekoch*...“ kráľovstva Otovi z Biebersteinu, a to na základe odporúčania cisára Rudolfa. Dôvodom donácie boli zásluhy Ota, ktoré získal v službe kráľovi Štefanovi, otcovi kráľa Ladislava. Z dikcie listiny je však zrejmé, že tieto dediny vlastnil Oto už na základe listiny kráľa Štefana a ich mená boli v nej uvedené. Boli to dediny „...*Razlauth, tiež dedina Najsv. Trojice, dedina Všetkých svätých, dedina Kobula, dedina Bardfa, Mokurlang, Guebold, Margan, Scemella a Rodamyn*...“.¹⁴ Z obsahu listiny kráľa Ladislava IV. z roku 1277 je tiež uvedené, že dediny boli „*iuxta indagines*“. Pri úplnom citovaní tohto miesta z listiny vidno, že sa jednalo o hranice Uhorska a susedných kráľovstiev Poľska a Rusi. Uvádza sa v nej, ako cisár Rudolf sa prihovril za Ota z Biebersteinu u uhorského kráľa, aby ho najprv „...*tohto (Ota z Biebersteinu) ráčili prijať do našej osobitnej priazne a všetky majetky, alebo dediny, ktoré sa nachádzajú pri hraniciach, medzníkoch či zásekoch nášho kráľovstva, kráľovstva Poľského a Rusi*...“ kvôli zásluhám, ktorými sa Oto kedysi v službách kráľovi Štefanovi vyznamenal, aby mu naspäť v súlade s privilégiom vrátil a vydal.¹⁵ Tým ale nešlo o donáciu, ale skôr o potvrdenie prvej donácie. Historik Uličný je tej mienky, že táto listina nenadobudla faktickú platnosť, pretože vývin vlastníckych vzťahov v uvedených dedinách odporuje donácii z roku 1277, hoci nepopiera jej hodnovernosť.¹⁶ Szentpétery, ktorý listinu vydal, v registári ju berie za platnú.¹⁷ Z toho vyplýva, že listina je platná čo do právneho pokonania, ale v skutku nebola nikdy uvedená v praxi. Podľa uhorského zvykového práva mohla platne vydaná donačná listina stratiť svoju platnosť v prípade, keby do roka nebola prevedená štatúcia majetku. Pre našu tému však postačí fakt, že v listine uvedené skutočnosti sú hodnoverné a možno ich brať ako historicky pravdivé. Spomínané dediny sa nachádzali *iuxta limites, metas sue indagines*. Ako tomu rozumieť? Kde boli záseky?

¹² VARSÍK, Branislav. *Osídlenie košickej kotliny*. III., vyd. Veda SAV Bratislava 1977, s. 225-227 a tiež s. 521-524.

¹³ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo 1990, s. 190, 275.

¹⁴ Magyar Országos Levéltár Budapest, Diplomatikai levéltár 980. Ďalej len: MOL DI.

¹⁵ MOL DI 890.

¹⁶ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 283.

¹⁷ SZENTPÉTERY, Imre. *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. (Magyar Orsz. Levélt. Kiadv. II.) Budapest 1961, nr. 2810.

Marhaň – okrem písomnej zmienky z roku 1277, kedy majetok Marhaň spolu s inými daroval kráľ Ladislav IV. Otovi, existuje ďalšia zmienka z roku 1281.¹⁸ Podľa nej Finta, syn Dávida z rodu Aba, násilne odňal majetok Marhaň Germanovi z Chmeľovca a dal ju synom Jaroslava.¹⁹ Neskôr Mikuláš, Peter a Štefan, synovia Jaroslava, predali majetok Marhaň šľachticom z Drienova za dvesto hrivien. O majetku Marhaň sa píše ako o majetku „...v komitáte Šariš...“.²⁰ Podľa jeho ohraničenia z neskorších zmienok vieme, že z neho bol vydelený majetok Brezov. V roku 1341 pri ohraničovaní majetku Marhaň jej majiteľ Ján, syn Juraja z Drienova, nechal ohraničiť územie majetku Marhaň až ku Kobulnickému potoku, ktorý bol neskôr súčasťou Zemplína.²¹

Radoma – podobne je to i v prípade majetku Radoma, ktorý patril od roku 1274 Tekulovcom.²² Historik Uličný uvádza, že v roku 1298 Tekulovci predali časť majetku Radoma Sinkovi, synovi Tomáša. Neskôr sa časť majetku dostala do rúk Zonkovi, ktorú kráľ v roku 1359 daroval Petrovi Zudarovi.²³ V roku 1359 chcel Peter Zudar nechať ohraničiť svoje majetky jágerskou kapitulou, ale v oblasti Lomného a Kobulnic mu šľachtici z Rozhanoviec bránili.²⁴ V prípade majetku Radoma sa hovorí, že leží v komitáte Šariš. Avšak nie je zmienka o tom, žeby ležal za zásekmi. Po celom toku rieky Tople sa v prípade majetkov, ktoré postupne služobníci kráľa zakladali na oboch jej brehoch – Kučín, Kurima a pod. –, sa záseky nespomínajú.

Smilno – Tiež v prípade majetku Smilno, ktoré daroval kráľ Belo IV. v roku 1250 Tekulovcom, sa záseky nespomínajú, hoci majetok ležal v hraničnom pásme s Poľskom. V náväznosti na tému stačí len pripomenúť, že územie od „...miesta, kde istá rieka Čierna Topľa, ktorá tečie zo severu z hôr, kde sú medziny Poľského kráľovstva počnúc a tečie až na juh popri dedine Gaboltov až kým nevyústi do rieky podobného mena, ktorá tečie popri meste Bardejov smerom na východ až po dost' veľkej vzdialenosti, kým do nej nevyústi rieka Garbolth a ... cez vrch, kde vyviera potok, ktorý sa takisto nazýva a ďalej na východ vteká do rieky Bodrog (Ondava), až kým do rieky neústi riečka Huthka, ktorá vyteká z vrchov, ktoré sú na hraniciach s Poľskom...“²⁵ sa vôbec nespomína v nejakej súvislosti so zásekmi.

Raslavice – v prípade majetku Raslavice možno povedať, že ako majetok sa spomína v roku 1261. Podľa Uličného v tomto roku je zmienka o chotári Slovenských i Maďarských Raslavič.²⁶ Autor sa odvoláva na edíciu Fejéra, v ktorej sa listina *in extenso* nachádza a má ju aj Szentpétery vo svojej kritickej edícii listín kráľov z Arpádovskej dynastie. V tomto prípade však treba povedať, že zmienka o Raslaviciach v tvare *Razlo* – spomína sa ako dedina *villa* – je v súvislosti s opisom hraníc susedného majetku *Belcella* z roku 1261. Ako hranica sa spomína potok *Kabalapotok*, „...po ktorom idúc nižšie zostupuje do

¹⁸ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 190.

¹⁹ MOL DI 69151.

²⁰ Štátny archív Levoča, A-KH-I, fasc. 53, nr. 3. Ďalej len: ŠA Levoča.

²¹ MOL DI 3393.

²² ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 257.

²³ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 257.

²⁴ MOL DI 5178.

²⁵ MOL DI 4483.

²⁶ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 260.

potoka Groboch; ďalej idúc podobne vedie k lesu smerom na dedinu Razlo a odtiaľ zabočí znova na západ a tam končí...“.²⁷ Historik Uličný ďalej v súvislosti s dedinou Raslavice uvádza, že majiteľom Raslavíc bol Tibo a jeho brat Tibor, a predtým boli vo vlastníctve Juraja a Petra, synov Teodora, ktorí boli gréckeho pôvodu. Tibo dostal majetok od kráľa Ladislava IV. (1276), lebo predchádzajúci vlastníci kvôli istému priestupku utiekli do Poľska.²⁸ Z týchto správ je však zrejmé, že prinajmenšom od 1261 bola dedina Raslavice hospodársky zaujímavá pre kráľa ako aj jeho služobníkov, a to znamená približne lokalizovať jej územný rozsah s prírodným i hospodárskym bohatstvom. Je isté, že v tom čase medzi majetkami Raslavice a majetkom *Belcella* – Janovce bol les. Podľa Varsíka sa *indagines* tiahli pred Vyšnými Raslavicami – neskôr Slovenské Raslavice –, a preto majetok Vyšné Raslavice sa nachádzal *ultra indagines*.²⁹

Z darovacej listiny z roku 1276 je zrejmé – aj keď ju Szentpétery považuje sčasti za sfalšovanú –, že dostal od kráľa majetok Raslavice comes Tyba, syn Woytka z komitátu Abaujvár.³⁰ Pri opise hraníc sa v súvislosti s *indagines* hovorí o *indagines domini regis*. Podľa Szentpéteryho by mal okrem iných detailov v listine i tento výraz nasvedčovať, že listina bola napísaná na konci 13. a začiatkom 14. storočia. Pre našu problematiku však nič nemení na skutočnosti, že záseky v doline rieky Tople sa spájajú s touto riekou, a to v období panovania kráľa Ladislava IV. a že tam skutočne boli. Pri opise hranice sa uvádza, že hranica majetku Raslavice „...začína na východe nad istou riekou Topl (Topľa) na mieste, ktoré sa nazýva Feyermorth. Odtiaľ postupuje na juh až dôjde k zásekom pána kráľa a v nich postupuje smerom na západ až príde k riečke Silvapataka a proti prúdu tejto riečky dôjde až k prameňu. Odtiaľ ide smerom na sever...“.³¹ Z toho je vidno, že záseky naozaj jestvovali pri rieke Topľa, avšak na západ od nej, nie na východ. Vyššie som spomenul, že v súvislosti s majetkami na rieke Topli – na jej brehu od východu – sa záseky nespomínajú. Z listiny je zrejmé, že záseky jestvovali pri riečke *Silvapataka*, Slivkový potok. Ďalej sa pri opise hraníc uvádza, že hranica z neho „...vyjde a dôjde k prameňu potoka Bothrythpatakafeyee, ďalej odtiaľ dôjde priamo k miestu Kakyzthpatakfew a odtiaľ sa stáča smerom na východ a idúc padá do rieky Sekčov, v ktorej zostupuje na miesto, na ktorom sa potok Monyorospatak vlieva do rieky. Odtiaľ pokračuje ďalej na Berch, kde je prameň tohto potoka. Odtiaľ príde na jedno miesto, ktoré sa nazýva Zarázpatakfee a idúc padá do riečky Gothboch, z ktorej vyjde, ide smerom na východ na jedno miesto Zarázpatakfeye, kde sú stromy rokyty. Ďalej pokračuje priamo na východ a dôjde na jeden vrch, na ktorom je jedna lúka Thuyumezey, kde sa hranica zatáča súběžne s lesom, kde rastú duby. Ďalej prechádza spomínanú lúku a príde k miestu, ktoré sa nazýva Wezweres a odtiaľ po jednom potoku do riečky Nogthornosyna a po nej zostupuje do spomínanej rieky Tople a po Topli zostupuje na miesto Feyermorth...“.³² Z tejto metácie Raslavíc je zrejmé, že majetok siahla až po Topľu a susedil

²⁷ FEJER, Carolus. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. tom. V, vol. 1, Budae 1829, s. 163.

²⁸ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 260-261.

²⁹ VARSÍK, Branislav. *Osídlenie košickej kotliny*. III., s. 226.

³⁰ SZENTPÉTERY, Imre. *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*, II 2 – 3, nr. 2743.

³¹ SZENTPÉTERY, Imre. *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*, II 2 – 3, nr. 2743; MOL DI 38970.

³² SZENTPÉTERY, Imre. *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*, II 2 – 3, nr. 2743; MOL DI 38970.

s majetkom Marhaň. Rozdiel z hľadiska riešenej problematiky je v tom, že v prípade s majetkom Raslavice sa *indagines* spomínajú, ale nie v súvislosti s majetkom Marhaň.

Koprivnica – majetok Koprivnica susedil s majetkom Raslavice a historik Uličný hovorí o tomto majetku, že ho majitelia predali v roku 1283 šľachticom zo Zádielu. Tí ho vlastnili do roku 1318. Potom ho šľachtici zo Zádielu predali šľachticom z Kokošoviec.³³ Podľa Varsíka majetok Koprivnica bol predtým súčasťou majetku Raslavice. Pôvodní majitelia Juraj a Peter ho potom v roku 1283 predali.³⁴ Listina o odpredaji sa nám zachovala iba *in registro*, preto nevieme, ako bol majetok v čase predaja ohraničený. Historik Uličný spája písomnú zmienku Koprivnice s majetkom Germana z Chmeľovca z roku 1259, ktorého majetok mal hranicu v Koprivnickom potoku.³⁵ Z listiny vieme iba toľko, že dedičná zem *Comlous* – Chmeľovec, ktorá patrila Germanovi z Chmeľovca, ležala „...*pri vodách Topl, Caprucha, Chepzeu, Cumlous, Cheruyz a Gerendul...*“. Citovaný text je z listiny kráľoviča Štefana z roku 1264.³⁶ Zachovala sa metačná listina majetku Koprivnice z roku 1324.³⁷ Treba však pripomenúť, že podľa historika Uličného časť majetku Koprivnica patrila šľachticom Kokošoviec, časť však – sú tu dodnes obce Buclovany a Stuľany – si nechali šľachtici zo Zádielu i naďalej. Hranice majetku Koprivnica sa počítali od miesta, na ktorom „...*potok Magyarkapruncha je prekopaný pre istú priekopu mlyna odkiaľ vychádza po prúde až k padá nad užávierkou mlyna do veľkej rieky Kapruncha a v nej sa zatača smerom na západ a ide v nej proti prúdu až prúde k potoku Zarazpatak a v ňom sa obracia smerom na sever. Idúc priamo prechádza jeho prameňom až k dvom medzníkom zo zeme od ktorých vedie na okraj Chulukmezezy kde sa pod vrbou spája s jedným medzníkom a popri ňom sa zatača na východ kde prichádza k cestičke vedúcej z Raslavíc do Marhane a po nej zostupuje do rieky Tople. Po jej prúde zostupuje až na miesto kde vyjdúc z Tople ide k cestičke, ktorá vedie do Komlosa a po ktorej prúde k istému potoku, v ktorom sa obracia na Chormoznafenu, z ktorého zostupuje k Berch a odtiaľ schádza k miestu, kde hranica začala...*“.³⁸ Keďže sa jedná o lokality, ktoré sa rozprestierajú neďaleko seba a kedysi ako majetky spolu hraničili, predsa len popis hraníc sa nedá spojiť. Preto bude vhodné si všimnúť metačnú listinu susedného majetku Lopuchov z roku 1345, o ktorej historik Uličný hovorí aj ako o prvej písomnej zmienke obce Lopuchov.³⁹ Lopuchov bol vydelený z majetku Koprivnica a susedil s majetkom Raslavice.

Lopuchov – z obsahu listiny je zrejmé, že v spomínanom roku došlo k deľbe majiteľov Raslavíc – Slovenských a Maďarských –, ako aj iných majetkov. Pri opise hraníc od rieky Sekčov na východ sa spomínajú záseky. Hranica prichádzala k potoku *Jemnyik* „...*kde sa zdvojuje a vystupuje na Berch a prechádzajúc nahor cez tento Berch prúde k zásekom, ľudovo nazývané Gepu, kde je jeden medzník a tu hranice končia...*“. Na tomto mieste je listina porušená, ale z textu, ktorý zostal, sa zdá, že sa jednalo o vymedzenie majetku Maďarských

³³ ULICHNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 140.

³⁴ VARSÍK, Branislav. *Osídlenie košickej kotliny*. III., s. 227.

³⁵ ULICHNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 140.

³⁶ MOL DI 491.

³⁷ NAGY, Imre. *Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis*. 2. zv. (vyd. A. M. Tud. Akad. K. hivat) Budapest 1881 nr. 151, s. 168; MOL DI 2222.

³⁸ MOL DI 2222.

³⁹ ULICHNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 174.

a Slovenských Raslavic. Ohraničenie majetku Raslavice v miestach, kde hraničil s majetkami Tročany a Lopuchov, boli hranice opísané takto: hranica „...dôjde k veľkej ceste, ktorou sa ide z dediny Tročany do dediny Koprivnica. Po tejto ceste prechádza trocha na juh a vychádza cez jeden medzník postavený zo zeme, na juhu, odkiaľ prejde nad potok Lazpatak a tadiaľ schádza a ide k medzníku, ktorý je umiestnený z východnej strany. Potom prechádza potokom NagyLazpatak nadol, smerom na východ a to na značnú vzdialenosť k dedine Buclovany. Odtiaľ ide k trom potokom, ktoré sa nazývajú Ozzyupatak a sú na juhu. Tam sa nachádza medzník navrhnutý zo zeme, ktorý oddeľuje dedinu Lopuchov od dediny Raslavice. Ďalej pokračuje smerom na juh až príde k veľkej ceste, ktorou sa ide z dediny Raslavice do dediny Lopuchov a vedľa tejto cesty je medzník. Ďalej pokračuje hranica na juh a to do veľkej vzdialenosti až kým nepríde k spomínanej rieke Ilumpnicha, po ktorej tiahne na východnú stranu až k záseku, ľudovo nazývanému gepu. Po tomto záseku pokračuje až k rieke Sekčov....“.⁴⁰ Z uvedeného možno povedať, že záseky sa nachádzali pri rieke Topli, ale nevedno presne kde, na ktorom mieste. Spomínajú sa pri metácii majetku Raslavice v roku 1276. Druhé miesto, kde boli záseky, je možné identifikovať presnejšie. Nachádzali sa južne od Lopuchova a tiahli sa do rieky Sekčov. Preto Raslavice boli v tom čase za zásekmi – *ultra indagines* a zdá sa, že i Koprivnica.

Geraltov – v strede majetku sa podľa zmienky z roku 1345 nachádzali záseky *indago*. V listine sa uvádza, že „...v strede tohto majetku Geralt, v záseku, ktorý sa volá Gepu, z ktorého vyjde a smeruje na sever a neďaleko dediny príde k medzníkom na oráčine až dôjde ku kaplnke sv. Pavla, ktorá je uprostred Geraltova...“.⁴¹ V ďalšej zmienke z blízkosti Geraltova sa uvádza, že hranice tohto majetku začínajú „...v už spomenutom potoku Halaspatak a to na mieste, kde sa do neho vlieva iný potok od západu a ďalej hranica pokračuje hore smerom na západ na značnú vzdialenosť. Potom z neho vychádza a vchádza do istej cesty a po nej po úpätí vrchu smerom na západ príde k ceste, po ktorej sa ide z Gepel do Šariša a prechádza medzi Žatkovcami a Geraltovom a po tejto ceste príde k zásekom na južnej strane a po ňom prejde až k Melpotok...“.⁴²

Uzovce – Podľa deľby majetkov medzi Tekulovcami z roku 1337 sa pri ohraničovaní majetku *Kisastelek*, ktorý je podľa historika Uličného časť chotára Uzoviec, hovorí, že hranica majetku Kišaše bola napojená na záseky. Doslovne sa uvádza, že hranica „...začína na sever v rieke Kohnya, v hornej časti majetku *Kisastelek* a odtiaľ smeruje na juh k veľkej ceste a po dost' veľkej vzdialenosti príde k prameňu, ktorý už vyschol a tam je medzník. Odtiaľ ide smerom na východ k istému kopcu nazývanému *Berch*, k istému záseku a na hornom konci záseku je medzník a odtiaľ sa zotáča smerom na sever až k veľkej ceste, ktorá vedie na východ...“.⁴³ Ďalej záseky pokračovali v doline riečky *Ľutinka* až k rieke *Torysa*.

Záver

Pri skúmaní listín z obdobia 2. pol. 13. storočia a pol. 14. storočia – zvlášť od začiatku vlády kráľa Ladislava IV. – možno nájsť v oblasti údolia rieky *Tople* a *Sekčova* istú nerovnomernosť vytvárania zásekov. V doline rieky *Sekčov* bola línia zásekov nielen vytvo-

⁴⁰ Biskupský archív Spišskej diecézy, HM Spišská Kapitula, scr. 3, Metales com. Saros, fasc. 1, nr. 1. Ďalej: BA.

⁴¹ BA Spišskej diecézy, HM Spišská Kapitula, scr. 3, Metales com. Saros, fasc. 1, nr. 1.

⁴² BA Spišskej diecézy, HM Spišská Kapitula, scr. 3, Metales com. Saros, fasc. 1, nr. 1.

⁴³ MOL DI 3035.

rená, ale sa i nemenila – tým bola známa v neskoršom období – a dnes možno približne určiť jej polohu. Záseky sa tiahli v pásme dnešných chotárov obcí Koprivnica, Lopuchov, Raslavice, Geraľtov a Uzovce. V doline rieky Topľa niet správ o zásekoch ani zo staršieho, ani z mladšieho obdobia. Tým vzniká dojem, akoby Maďari obsadili územie doliny rieky Tople skôr, než rieky Sekčov. Na prvú otázku možno odpovedať záporne. Podľa svedectiev listín, ktoré svedčia o majetkoprávných vzťahoch, možno usúdiť, že záseky – ak existovali – boli v doline Tople posunuté oveľa skôr po celom jej toku, ako v doline rieky Sekčov. Na druhú otázku možno takisto odpovedať záporne. Územie zvané *confinium* nebolo neosídlené, lebo celé územie doliny rieky Sekčov zo zachovaných písomností možno označiť za osídlené. Existovali tu majetky a dediny. Z doteraz uvedených skutočností sa natíska jedna otázka: Prečo bolo územie v doline Topli až po hranice s Poľskom obsadené skôr než územie doliny rieky Sekčov a dodajme i rieky Torysy? Osobne si myslím, že hľadanie odpovedí na túto i jej podobné otázky prinesie viac svetla do poznania doby, v ktorej Maďari postupne obsadzovali územie Slovenska, zvlášť Východu.

RESUMÉ

K výskumu stredovekých dejín Slovenska patrí i téma obsadzovania územia Slovenska maďarskými strážcami a posúvaním obrannej hranice tzv. *indagines*. Obzvlášť na Východe je táto téma pozoruhodná istou osobitosťou, o čom svedčí samotný vývoj postupného zaberania územia v dobe od 11. do 14. storočia.

Popri rozšírenej mienke historikov o postupnom a rovnomernom posúvaní *indagines* sa dôsledkom podrobnejšieho skúmania jednotlivých častí Východu Slovenska (Šariš) ukazuje možnosť druhej mienky. Zdá sa, že vývoj samotného posúvania sa nedial takto rovnomerne. Pod pojmom rovnomerného posúvania *indagines* sa chápe predstava postupného posúvania obranného systému hraničného pásma Uhorska v rámci územia Slovenska v smere juh – sever podľa istých pásem. Na Východe sa myslí najprv pásmo údolia riek Hornád a Bodrog – Uh a neskôr pásmo Vihorlat – Topľa – Sekčov – Torysa.

Pri rozbere listín z obdobia 13. – 14. storočia, ktoré sa vzťahujú na majetky vtedajších šľachticov v oblasti rieky Tople a Sekčova, sa ukazuje iný, a tak trochu prekvapivý scenár. Kým v údolí rieky Sekčov (podobne i Torysy) boli záseky v rovnakej nadmorskej výške a tvorili súvislé pásmo, v údolí rieky Tople to neplatilo. Tam už záseky neboli spomínané a celá oblasť údolia rieky Tople až po jej pramene patrila do *confinium* kráľovstiev Poľska a Uhorska. Vôbec sa nehovorí o oblasti v doline Tople, žeby to bolo územie v *ultra indagines*. Druhou závažnou vecou je fakt, že zmienky o *indagines* nachádzame i v listinnom materiáli z pol. 14. storočia. Dá sa teda nielen rekonštruovať priebeh *indagines* zo skoršieho obdobia, ale je i otázkou, akú funkciu tieto obranné zariadenia v tej dobe ešte mali, keď sa tam nachádzali? Podobne i pojem *confinium* neznamená v tomto prípade neosídlenú oblasť, existovali tu majetky a dediny, ale jedná sa čisto o pásmo blízko hraníc Uhorska, v tomto prípade s Poľským kráľovstvom.

Pri rozbere zmienok o *indagines* z uvedeného obdobia – teda z čias panovania kráľov Belu IV., Štefana V., Ladislava IV, Andreja III., Karola Róberta a Ľudovíta Veľkého

– sa zistilo, že na území Šariša priebeh hraníc vzájomne nekorešpondoval a v údoliach riek bol rôzny. Od čoho to záviselo? Prečo okolie Bardejova vedľa toku Tople bolo pri *confinium* bez *indagines* a Raslavice s ostatnými dedinami v povodí Sekčova – v blízkosti Bardejova – sa nachádzali *ultra indagines*? Myslím si, že tieto a podobné otázky zaslúžia si pozornosť, aby sa majetkoprávne vzťahy v dolinách riek Tople a Sekčova hlbšie preskúmali.

SUMMARY

Topic of the occupation of Slovak territory by Hungarian guards and moving the defence line – *indagines* – also belongs to the research of medieval Slovak history. Especially in the East this topic is noteworthy because of certain peculiarity what is confirmed by the development of gradual occupying the territory in the period from the 11th up to the 14th century.

Along with the very spread opinion of historians about gradual and even moving of *indagines* on the basis of detailed research of single parts of Eastern Slovakia (Saris), there comes up another possibility. The development of moving the boundary line itself doesn't seem to be so even. By even moving of *indagines* we understand a conception of gradual moving of the defence system of the boundary line of Hungary within the Slovak territory in the direction from the south to the north according to certain zones. In the East it is meant to be the zone of the valley of the rivers Hornad and Bodrog – Uh and later the zone of Vihorlat-Topla-Sekcov-Torysa.

By analyzing letters from 13th and 14th centuries which are related to the possessions of the then aristocrats in the area of the rivers Topla and Sekcov, there appears to be a different and astonishing scenario. While in the valley of Sekcov (as well as Torysa) there were cuts in the same altitude and created continuous zone, in the valley of Topla this wasn't true. There no cuts were mentioned and the whole area of the valley of the river Topla as far as its springs belonged to *confinium* of the kingdoms of Poland and Hungary. There is no record about the area in the valley of Topla that its area would be in *ultra indagines*. The second important fact is that the records about *indagines* can be found even in the letters from the 2nd half of the 14th century. Therefore we can not only reconstruct the development of *indagines* from the earlier period but also there is a question what kind of a function these defence facilities met when they were there. Similarly, even the term *confinium* doesn't mean the unsettled area in this case, possessions and villages were there, but it concerns only the zone close to the boundary line of Hungary, in this case to the Kingdom of Poland.

By analyzing records about *indagines* from the above mentioned period, that is under the reign of the kings Belo IV, Stephan V, Ladislav IV, Andrew III, Charles Robert and Ludovit the Great, it was found out that in the area of Saris the development of the borders didn't mutually correspond and in the valleys of the rivers it differed, too. What did it depend on? Why the area of Bardejov next to the river Topla was close to *confinium* without *indagines* and Raslavice together with the other villages in the river-basin of

Sekcov close to Bardejov were in ultra indagines? These and similar questions deserve our attention in order to proprietary relations in the valleys of the rivers Topla and Sekcov were closer examined.

Adresa autora:

ThDr. Konštantín Daniel Boleš O.Praem.

Rehoľný dom premonštrátov

Hlavná 67, 040 01 Košice

e-mail: danielb.posta@gmail.com

JOZEF MALO A JEHO BREVIS NOTITIA CIRCARIAE HUNGARICAE

Angelus Štefan Kuruc

JOZEF MALO AND HIS BREVIS NOTITIA CIRCARIAE HUNGARICAE

Abstract: Jozef Malo (August 10, 1744 – October 17, 1818) was a premonstratensian canon of Jasov Provostry and first historian of the hungarian Premonstratensians. He was an expert in history of the Hungarian circary. Malo (Mallyó) came from Hliník nad Hronom). He studied philosophy, history and law at University of Trnava. In 1771 became a member of Jasov provostry and began studying theology. In 1772 Malo was appointed archivist and librarian of the provostry. As a historian, Malo was revered for his knowledge of the diplomatics and paleography. His most important work is *Brevis Notitia Circariae Hungaricae Sacri Canonici et Exempti ordinis Premonstratensis*. He became the pioneer of the historiography of Premonstratensians in Hungary.

Keywords: Malo. Premonstratensians. Hungarian circary. History.

Najvýznamnejším historikom jasovského prepošstva prvej polovice 19. storočia bol Jozef Malo (Mallyó). Narodil sa v Hliníku nad Váhom (dnes súčasť Bytče) 10. augusta 1744 ako syn Mateja Mala a Kataríny Harajovej. Hoci skoro stratil otca, matke sa podarilo umožniť mu gymnaziálne štúdiá (1753), potom pokračoval v Trenčíne, Komárne a Rábe (1758 – 1760). Od roku 1762 študoval v Trnave filozofiu a v rokoch 1766 – 1767 históriu a právo spolu s Martinom Kovačičom. Po trojročnom pobyte v Leviciach, kde pôsobil ako právnik Andreja Szakmáryho, sa v roku 1770 vrátil do Trnavy, tam študoval rímske a civilné právo.

V 18. storočí sa historici a právnici pustili do spracovania dejín Uhorska a v súvislosti s tým sa začal rozvíjať zber diplomatického materiálu a jeho vydávanie. Profesori trnavskej univerzity Štefan Kaprinai¹ a Štefan Katona² vytvorili rozsiahle zbierky

¹ Štefan Kaprinai (1744 Nové Zámky – 1785 Trnava) jezuitský historik, trnavský univerzitný profesor, od roku 1766 profesor Trnavskej univerzity. MARSINA, Richard. Historik Štefan Kaprinai (1714 – 1785). In *Historický zborník*, 2005, roč. 15, č. 1, s. 189-191.

² Štefan Katona (1732 Boľkovce – 1811 v Kaloča), historik, univerzitný profesor, kanonik a publicista. Ako profesor pôsobil na univerzite v Trnave od roku 1765, od roku 1769 ako vedúci katedry dejín. V roku 1777 bola univerzita premiestnená do Budína, kde v r. 1782-83 pôsobil ako dekan Filozofickej fakulty. Už ako 74-ročný bol v roku

dokumentov a Katona dokonca dejiny Uhorska (*Historia critica*), ide však o komentované listiny a nie kritické dejiny Uhorska. Ešte predtým, v roku 1735, vydal predstaviteľ Matej Bel prvý diplomatár, teda zbierku listín pod názvom *Adparatus ad Historiam Hungariae*.³ Na právnických akadémiách, ktoré vznikli v druhej polovici 18. storočia v Košiciach, Trnave a Rábe a po prenesení Trnavskej univerzity do Budína v roku 1777 i na právnickej akadémii v Bratislave, vznikli katedry pomocných vied historických. Vidieť, že motívy pre zaoberanie sa pomocnými historickými vedami boli skôr právnické. Malo študoval v Trnave rokoch 1766 – 1767 históriu a právo, v roku 1770 sa vrátil do Trnavy – medzi jeho učiteľmi boli teda aj Kaprinai, aj Katona. V Trnave už nezastihol Juraja Praya, ale Karola Wagnera áno (pôsobil v Trnave v rokoch 1765 – 1773).

V roku 1771 vstúpil do premonštrátskej prepozitúry v Jasove, kde bol od roku 1772 cirkátorom, archivárom, kantorom a knihovníkom.⁴ Po zrušení prepozitúry Jozefom II. bol od 4. júna 1780 farárom v Poproči, od roku 1810 aj dekanom.⁵ Hoci prepozitúra bola v roku 1802 obnovená, Malo zostal na fare v Poproči, ktorú premonštráti spravovali od konca 17. storočia.

Jeho zásluhou boli po roku 1803, keď sa stal archivárom jasovského aj leleského regnikolárneho archívu, nanovo usporiadané tieto archívy.⁶ Bol to „*vir in disciplinis historicis versantissimus*“.⁷ Bol vynikajúcim odborníkom v diplomatike – urobil množstvo opisov poškodených alebo slabo čitateľných listín jasovského archívu.⁸

Malo má zásluhu aj na navrátení aspoň zvyšku kníh (90 kníh z Budína) z pôvodnej jasovskej knižnice späť do kláštora. Po roku 1802, medzi nimi aj súbor inkunábul (alebo aspoň jeho časť).⁹ Zároveň sa za jeho príspevnia začala budovať nová knižnica a počet kníh sa neustále zvyšoval. Od roku 1794 bol členom pobočného stánku Slovenského učného tovarišstva¹⁰ v Rožňave. Bol zanieteným numizmatikom¹¹ (zbierka uhorských

1806 vymenovaný za rektora kaločského seminára. MARSINA, Richard. Historik Štefan Katona (1732 – 1811). (K 275. výročiu narodenia) In *Historický zborník*, 2007, roč. 17, č. 2, s. 239-240.

³ BEL, Mathias. *Adparatus ad historiam Hungariae sive collectio miscella, monumentorum ineditorum partim. Possonii* : Typis Joannis Paulli Royer, 1735.

⁴ TÓTH-SZABÓ, Pál. *József Malýó*. Budapest : b.v. 1901, 11 s.; *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava : Lúč 2000, s. 869-870.

⁵ SZINNYEI, József. *Magyar írók élete és munkái*. VIII. Budapest : Kiadja Hornyánszky 1914, s. 458.

⁶ TÓTH-SZABÓ, Pál. *Malýó József*. Századok 1901 (35) s. 233.

⁷ *Schematismus Canonorum Regularium Ord. Praemonstratensis de Castro Jászó*. Cassoviae 1891, s. 170-171.

⁸ *Post restitutos saeculo hoc decimo octavo in avitas sedes Praemonstratenses, refluunt undequae archivum publicum Jaszoviense, et mirum dictu quantum, non integro saeculo, incrementum sumpserit. Archivarii solum iam a gremio legebantur regularium, ii videlicet, quod legum Patriarum scientia et solers diligentia prae aliis digniores reddidit. Postrema aetate officio hoc defunctus est Clarissimus vir, D. Ioseph Malýó, qui pro singulare sua peritia vetera scripta, quae vel a tineis arrosa, vel nimia vetustate, characterumque peregrinorum causa fere iam usum legalem perdiderunt, legibilia fecit, noviter ea describendo, quae tum auctoritate publica vidimata, iuris itidem vim in foro fori obtinuerunt.* – FUXHOFFER, Damianus. *Monasteriologia regni Hungariae, in qua libris V. synoptice, originario-diplomatice describuntur omnia singulorum religiosorum ordinum monasteria, quae unquam ab ingressu Hungarorum in Pannonia fundata fuerunt*. Liber II Veszprimii, Typis et Sumptibus Michaelis Sommer 1803, s. 34.

⁹ pozri KOTVAN, Imrich. *Inkunábul v Košiciach, v Jasove a v Spišskej Kapitule*. Košice : Štátna vedecká knižnica 1967.

¹⁰ Slovenské učené tovarišstvo alebo Tovarišstvo literárneho umenia, alebo staršie Učené slovenské tovarišstvo (pôvodne Slowenské učené Towarišstwo alebo Towarišstwo litterného umeňá) bol spolok, ktorý združoval prívržencov bernolákovcov na celom Slovensku a šíril slovenský jazyk a literatúru. Bol založený v roku 1792 v Trnave ako výsledok národných snáh o kultúrne a osvetové pozdvihnutie Slovákov.

¹¹ MINÁČ, Vladimír (ed.). *Slovenský biografický slovník od roku 833 do roku 1990*. Martin : Matica Slovenská 1994, s. 50.

a sedmohradských mincí jasovského opátstva sa však po roku 1950 stratila). Zomrel v Poproči 17. októbra 1818. Pochovaný je v prelátskej krypte opátskeho chrámu v Jasove.

Bohužiaľ, jeho tri historické práce sa zachovali len v rukopisoch. Prvou je práca o dejinách uhorskej premonštrátskej cirkarie¹² *Brevis Notitia Circariae Hungaricae Sacri Canonici et Exempti ordinis Premonstratensis*.¹³ Druhá práca o dejinách benediktínov v Krásnej nad Hornádom *Abbatia Beatae Mariae Virginis de Széplak* (1797) sa nachádza v Budapešti.¹⁴ Rukopis má venovanie¹⁵ Malovmu priateľovi zo štúdií v Trnave Martinovi Jurajovi Kovačičovi¹⁶ z roku 1811. Tretia je z roku 1801, doteraz neznáma, nachádza sa medzi jeho korešpondenciou a zaoberá sa problematikou zvona z Revúcej – *Observatio historico-critica de campana in ecclesia parochiali oppidi Nagy Röcse*.¹⁷ Okrem toho vyšla v roku 1776 v Košiciach tlačou reč *Cor Vividum*.¹⁸

V dobe obmedzených komunikačných a študijných možností bol bádateľ odkázaný na výpomoc kolegov (archívny výskum, opisy listín a pod.). Malo si dopisoval s mnohými významnými osobnosťami svojej doby v Uhorsku, najmä s historikmi, ale aj so svojimi spolubratmi. Významná je korešpondencia s Damiánom Fuxhofferom¹⁹ (z rokov 1799 – 1805),²⁰ Štefanom Katonom²¹ (z rokov 1781 – 1792),²² Martinom Jura-

¹² Premonštrátska rehoľa je zväzok samosprávnych kláštorov, najvyššou autoritou je generálna kapitula (generálny opát). Jednotlivé domy (kanónia) sú opátstvami alebo priorátmi. V rámci štátov a krajín tvoria tzv. cirkarie, ktoré podliehajú vikárovi generálneho opáta.

¹³ Celý názov znie: *Brevis Notitia Circariae Hungaricae Sacri Canonici et Exempti ordinis Premonstratensis, olim in Inclito Regno Hungariae florentissimi, quam ex fide diplomatum, manuscriptorum, necnon ex collectaneis editorum authorum adornavit J. M. etc.* Rukopis v rozsahu 362 s. sa nachádza v Knižnici opátstva rádu premonštrátov v Jasove.

¹⁴ Celý názov znie: *Abbatia Beatae Mariae Virginis de Széplak, Sacri et Exempti Ordinis Benedictinorum in comitatu Aba-Ujvariensi* (1797, 14 s). Országos Széchényi Könyvtár Budapest, Fol. Lat. 2556. 7 f.

¹⁵ "...Martino Georgio Kovachich... in jugem veteranae amicitiae tesseram obtulit et inscripsit Josephus Mallyo Canonico Regularis Praemonstratensis, et parochus de Villa Omnium Sanctorum [Jászómindszent] anno 1811. die 10. Januarii." – <http://www.arcanum.hu/oszk/lpext.dll/kezirattar/catlat/1/1c8e?fn=document-frame.htm&f=templates&2.0>

¹⁶ Martin Juraj Kovačič Šenkvičský (9.11.1744 Šenkvice – 1.12.1821 Budapešť-Pešť) – historik, úradník; pracoval vo viacerých univerzitných knižniciach i v archíve Uhorskej komory v Budíne. Študoval na univerzite v Trnave a vo Viedni. Predstaviteľ osvietenkej inteligencie, člen slobodomurárskej lóže. Stýkal sa s uhorskými jakobínmi. Po povýšení do šľachtického stavu (1799) splynul s oficiálnym uhorským prostredím. Autor prác z dejín školstva a práva. Preskúmal uhorské archívy (1810 – 1815), zhromaždil vyše 300 cenných rukopisov. Vydal 25 prác. Venoval sa problematike právnej histórie a uhorského školstva. Jeho bádateľská činnosť sa naplno rozvinula, keď prišiel pracovať do archívu Uhorskej komory na Budínskom hrade. Stal sa priekopníkom v oblasti teórie a systému spracovávanía archívnych dokumentov. V r. 1786 – 1787 redigoval mesačník *Merkur von Ungarn*. BOTÍK, Ján. *Chorvátska šľachta na Slovensku*. www.historickarevue.com/archiv_65.html. Kalendárium 2009. Malokarpatská knižnica v Pezinku. www.kniznicapezinok.sk/stuff/kalendarium09.doc

¹⁷ ŠARLUŠKA, Vojtech. *Rukopisy historických knižníc na Slovensku IV. (Jasov)*. Martin : Matica slovenská 2010, s. 156. Všetky rukopisy momentálne sú uložené v Archíve literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine.

¹⁸ MALLYÓ, Joseph. *Cor vividum in quinquagenarii sacerdotalis honoris corona ornatum Praepositum Jaszoviensem Andream Sauberer etc. Oratio Slavonica*, Cassoviae b.r.

¹⁹ Damian Fuxhoffer OSB (11.1.1741- 27.2.1814 Pannonhalma), benediktín, historik, autor *Monasteriologia regni Hungariae, in qua libris V. synoptice, originario-diplomatice describuntur omnia singulorum religiosorum ordinum monasteria, quae unquam ab ingressu Hungarorum in Pannonia fundata fuerunt.* a i. http://hu.wikipedia.org/wiki/Fuxhoffer_Damian (22.11.2011).

²⁰ ŠARLUŠKA, Vojtech. *Rukopisy historických knižníc na Slovensku IV. (Jasov)*, s.179. Sign. JAS 810, R-369-379.

²¹ Štefan Katona SJ (Boľkovce 13.12.1732 – 19.8.1811 Kaloča) – historik a jezuita, neskôr ostrihomský kanonik. V roku 1750 v Banskej Bystrici vstúpil do Spoločnosti Ježišovej. Filozofiu študoval na Košickej univerzite, teológiu už na univerzite v Trnave. Od roku 1784 sa venoval štúdiu uhorských dejín v Ostrihome. Pôsobil ako profesor rétoriky a dejín na Trnavskej univerzite, písal náboženskú, historickú a polemickú literatúru, jeho najväčším dielom je 42-zväzková zbierka k uhorským dejinám *Historia critica regum* alebo dve diela *Synopsis novae chronologiae regnorum Hungariae*; ŠOTKOVSKÁ, Katarína. Odkaz antickej literárnej tradície v knižnici Spolku sv. Vojtecha

jom Kovačičom Šenkvičným (1811 – 1816),²³ Antonom Szirmayom²⁴ (z rokov 1806 – 1810),²⁵ ale najmä s Karolom Wagnerom²⁶ (z rokov 1778 – 1789).²⁷

Zostal vcelku zabudnutou osobnosťou. Pozornosť mu venovali len Pavol Tóth-Szabó (1901),²⁸ ktorý čerpal aj zo zmienenej korešpondencie s Wagnerom a Aladár Vidákovich (1934),²⁹ ktorý sa tiež zaoberal korešpondenciou Karola Wagnera a Jozefa Mala (1932).³⁰

Rukopis, zachovaný v Jasovskej knižnici, napísal Malo medzi rokmi 1789 a májom 1814.³¹ Práca má 180 obojstranne písaných listov. Medzi listy sú vložené neskoršie texty iných autorov (napr. *Monumenta Sepulchralia Eccl. Lelesien.*, fol. 131a), opisy listov z obdobia po zrušení kláštora (napr. opis listu Karola Wacka arcibiskupovi Jozefovi Batthyánymu³² z 22. augusta 1795), tlačoviny a pod.³³ K práci je pripojené Malom písané diárium z rokov

v Trnave s dôrazom na produkciu Trnavskej univerzity 1635 – 1777. In KRÚŠINSKÝ, Rostislav (ed.) *Problematika historických a výtvarných knižných fondů Čech, Moravy a Slezska. Sborník z 17. odborné konference, Olomouc, 5.-6. listopadu 2008*. Brno : Vědecká knihovna v Olomouci a.i. 2010, s. 277-284.

²² ŠARLUŠKA, Vojtech. *Rukopisy historických knižnic na Slovensku IV. (Jasov)*, s.179. Sign. JAS 810, R-383-385.

²³ ŠARLUŠKA, Vojtech. *Rukopisy historických knižnic na Slovensku IV. (Jasov)*, s.179. Sign. JAS 810, R-196-205., R-352-364.

²⁴ Anton Szirmay de Szirma (20.1.1747 Prešov – 19.9.1812 Svinica) – župný notár, historik a geograf Zemplínskej župy, zakladateľ Zemplínskeho župného archívu v Sátoraljaújhelyi. autor *Notitia historica, politica, oeconomica montium et locorum viniferorum comitatus Zempleniensis* (1798), *Notitia historica comitatus Zempleniensis* (1804), *Notitia topographica, politica incluti comitatus Zempleniensis* (1803), *Notitia politica, historica, topographica i. comitatus Ugochiensis* (1805) a i.; ŽADANSKÝ, Juraj. Anton Szirmay de Szirma – historik a geograf Zemplína. In *Historica Carpatica*, 2007, roč. 38, s. 169-171.

²⁵ ŠARLUŠKA, Vojtech. *Rukopisy historických knižnic na Slovensku IV. (Jasov)*, s.175. Sign. R-210-215.

²⁶ Karol Wagner SJ (3.4.1732 Zborov – 7. 1. 1790, Sabinov) – historik, vysokoškolský pedagóg. V r. 1747 vstúpil v Trenčine do jezuitskej rehole. Študoval na gymnáziu v Sabinove a v Prešove, filozofiu na univerzite v Košiciach, 1757 teológiu na univerzite v Trnave, doktor teológie. Učiteľ na kapitulnej škole, slov. kazateľ v Pezinku, 1764 v Banskej Bystrici, kde absolvoval tretiu probáciu. Misionár na viacerých miestach. Riaditeľ krajiniského archívu v Bratislave, kustód univerzitnej knižnice. Patril k zakladateľom uhorskej diplomatiky, genealógie a heraldiky. Historik zameraný na výskum starších dejín Uhorska a na genealógiu. Zberateľ kníh historického obsahu so vzťahom k Uhorsku. Katalóg jeho knižnice je uložený v Széchényiho knižnici v Budapešti. Autor *Analecta Scepusii Sacri et profani I.-IV.* (1774-1778), *Collectanea genealogico - historica illustrium Hungariae familiarum* (1778), *Diplomatarium comitatus Sarosiensis* (1780). PÁSTĚKA, Július (red). *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava : Lúč 2000, s. 1492-1493.

²⁷ ŠARLUŠKA, V. *Rukopisy historických knižnic na Slovensku IV. (Jasov)*, s. 179. Sign. JAS 810 R-301-323

²⁸ TÓTH-SZABÓ, Pál. *Mallyó József*. Századok 1901, roč. 35, s. 231-241.

²⁹ VIDÁKOVICH, Aladár. Mallyó József. 1744 – 1818. In *Emlékkönyv Szent Norbert balálának 800 éves jubileumára, 1134-1934: fejezetek a magyar premontriek nyolcszáz éves múltjából*. Gödöllő: Kiadja a Jászó-Premontrei Kanonokrend Gödöllői Konventje, 1934, s. 239-307.

³⁰ VIDÁKOVICH, Aladár. Wagner Károly Mallyó Józsefhez írt levelei. In *A jászóvári premontrei kanonokrend gödöllői Szent Norbert reálgymnáziumának Szent Norbert nevelőintézetének és teológiai főiskolájának ertesítője az 1932-33 iskolai évről*. Budapest 1933, s. 92-103.

³¹ *Pro memoria. Incepi hoc opusculum ... ex variis collectaneis apparatus Anno a Partis Virginis Gloriosae 1789*. Nototiae, fol1.

³² Jozef Batthyány (*30. január 1727, Viedeň, Rakúsko – † 23. október 1799, Bratislava) – bol uhorský rímskokatolícky kňaz, biskup a kardinál. Bol odporcom cirkevných reforiem Jozefa II. a organizátorom uhorskej konzervatívnej opozície. Podporoval hudbu, literatúru a stavebníctvo, dal postaviť napríklad Primaciálny palác v Bratislave.

³³ *Versus pastorici Lucis sub nomine Thyrsis cultus aed Admodum Reverendus ac Eximius dominus Josephus Mallyo a Juniore Clero Praemonstratensi Jaszoviae die 19° martii 1804, fol 7-8; Colloquium cum Musis poeticum, quod Admodum Reverendo ac Eximio Domino Josepho Mallyó, Canonico regulari Jaszoviensi et Parocho Ecclae Mint-Szentensis obtulit Clerus Junior die 19° Martii 1806, fol 9; Illustrissimo ac reverendissimo Domino Domino Andreae Zasio, praeposito ad S. Joannem Baptistam in Jaszó, et Sacri Candidi ac Exempti ordinis Praemonstratensium canonicis regularibus eximiis Domnis occasione Solennitatis, qua per clementiam regiam ad pristinum sedem suam benigne revocati, a restituti et stabiliti sunt. Jaszoviae, MDCCCII mense aprili die. Salutem et felicitatem. Cassoviae, Typis Francisci Landerer de Fűskút., fol 128-129; Syncharisticon Eximiis Sacri Candidi ac Exempti ordinis Praemonstratensium canonicis regularibus dum Jaszoviam Augusti Francisci Ii. Imp. Hungariae Bohemiae regis clementia postliminii Jure recipere Dominica in Albis MDCCCII. Personam regiam Episcopo Rosnaviensi Illustrissimo Domino Francisco Szányi*

1779 – 1787 na 57 obojstranne písaných listoch. Po okrajoch sú glosy neskorších používateľov. Po Malovej smrti nechal tieto texty zviazať do jedného zväzku³⁴ Jakub Koritsnyák.³⁵

Prepozitúry sú radené abecedne: Abraham, Adony, Atirlós, Aicska, Albei, Almaz, Bíňa (Been), Bzovík (S. Stephani Regis de Bozok), Csorna (S. Michaelis AAngeli, Locus Credibilis de Chorna), Chópefő, Chemi, Nicolai de Chachinis, S. Leustachii de Chut, B. Mariae Virginis de Darnó, de Drozzo, Gajdel, S. Hubert ide Grába, B. Margarethae... de Hatvan, S. Petri de Horpách, Ingend, Jasov (S. Joannis B. de Jászow), Insula S.Lazari, Praepositura S. Michaelis Angeli de Insula Leporum, Schütt, Ivanich, Kaposfő, Leles (S. Crucis de Lelesz), Osztmach sive Aszod, Mayk, S. Mariae Magdalenae de Zemlin, Moriczhida, Ocza aut Olsa, Rayk, Rathót, Rocheniti, S. Paul ide Ruthenis, Šahy (B.M.V de Saagh), Sága, Zsámbék (S. Joannis B. de Sambék), Topissa, Turiec (B.M.V. de Thurócz), Tūrje, Türe, Vasárhely, Veľký Varadín (S. Stephani Protomartyris de Promontorio Varadiensi).

Ide najmä o kompilačnú prácu, keďže vo väčšine prípadov nemal prístup k archívnym dokumentom, ale vychádza aj z archívnych prameňov, ktoré mu boli dostupné (najmä ak ide o prepozitúry v Jasove a Lelese, sporadicky Csornu a Šahy). K jasovskému a leleskému archívu mal prístup, v ostatných prípadoch bol odkázaný na pomoc priateľov a kolegov. V prípade literatúry vychádza najmä z rehoľných (Hugo, Lairuelz)³⁶ a uhorských autorov, aj keď miestami vidieť, že jeho kontakty mu umožňovali získať aj informácie z prameňov, podľa všetkého, v Jasove nedostupných Pistoria, Mittareliho *Anály kamaldulského rádu*.³⁷

sustinente. Cassoviae, Typis Francisci Landerer de Fűskút., fol 130-131; Carmen gratulatorium, quod Illustrissimo ac reverendissimo Domino Andreae maximiliano zasio Sacri Candidi ac Exempti ordinis canonicorum regularium Praemostratensium Prelato...dum is per Illustrissimum ac reverendissimum Dominum Franciscum Szányi, episcopum rosnaviensem in praepositum insulatum more, ritusque ecclesiae orthodoxae solenni die..mens..anno MDCCCII Iászóviae benediceretur atque inauguraretur. Cassoviae, Typis Joannis Ellinger, fol 132-135; Onomasticon Andreae zasio fausto auspicio Praeposito Jasovienisi tertio, patri pio obtulerunt pii novitii Jasovienenses, fol. 136-139; Porta triumphalis honori ac venerationi inclitae familiae comitum a Battyán de Német-Ujvár anno MDCCCIII. utpote saeculari a reducta MDCCCIII Praepositura B.M.V de Tūrje Canon. ord. Praemonst. per comitem Adamum a Battyán bonisque aucta in grati animi, ac venerationis testimonium adornata a Stephano Harsányi, Praeposito de Csorna, Horpáts, Tūrje, Jánoshida et Aiska praeparati s. ordinis, fol 205-206; Instantia ad Excelsam regnicolarem Deputationem pro repositione Praepositarum Jasov, Lelesz & S. Stephani de Promontorio M. Varadinensi Ordinis Praemonstratensis ad introfertis porecta, fol 230-231.

³⁴ *Compactus est hic liber Sepsini A Dni 1814 Rfns 3* (text na pravom vrchnom prídošti).

³⁵ Jakub Koritsnyák O. Praem. (1780 Kisbér – 10. 7. 1846 Veľký Varadín), od roku 1814 riaditeľ gymnázia v Levoči, od roku 1817 poverený ekonomickými záležitosťami prepošstva. Zomrel. Je autorom rukopisných prác *Series chronologica regum Hungariae, principum Transilvaniae, Episcoporum Magnovaradiensium, nec non praepositorum Protomartyris S. Stephani de Promontorio Varadiensi*, tiež dvoch prác o rode Vartovcov: *De familia Varkots, aliquo tempore in Hungaria florente* a *Connotationes de familia Varkots. Schematismus Canonicorum Regularium Ord. Praemonstratensis de Castro Jászó. Cassoviae 1891, s. 180.*

³⁶ HUGO, Carolus Ludovicus. *Sacri Et Canonici Ordinis Praemonstratensis Annales. Tomus I. Monasteriologiam, Sive Singulorum Ordinis Monasteriorum Singularem Historiam Complectens.* Nanceii : apud viduam Joan. Bapt. Cusson, & Abelem-Dionysium Cusson 1734; Tomus II, Nanceii: apud viduam Joan. Bapt. Cusson, & Abelem-Dionysium Cusson 1736; DE LAIRUELZ A LONGO-PRATO, Servatius – Franciscus. *Optica regularium, seu Commentarii in regulam S. P. N. Augustini.* Coloniae Agrippinae : sumpt. C. Butgenii, 1614.

³⁷ PISTORIUS Johann. *Rerum germanicarum veteres iam primum publicati scriptores VI.* Ratisbonae : sumptibus Joannis Conradi Peezii, 1726; MITTARELLI, Giovanni Benedetto. *Annales camaldulenses ordinis Sancti Benedicti.* Venetiis : Sumpt. J. B. Pasquali 1773. Giovanni Benedetto Mittarelli, O.S.B. Cam., (1707 – 1777), taliansky opát a historik. Dielo vyšlo rokoch 1755 – 1773 v 9 zväzkoch.

Najviac sa odvoláva na neotrasiteľné autority svojej doby Juraja Praya,³⁸ Samuela Timona,³⁹ Mateja Bela,⁴⁰ Štefana Katonu,⁴¹ Karola Wagnera,⁴² Štefana Kaprinaia.⁴³ Mnohokrát sa odvoláva na Hugove *Anály premonštrátskeho rádu*,⁴⁴ *Kritické dejiny* Štefana Katonu,⁴⁵ *Historicko-geografické poznatky* Mateja Bela,⁴⁶ Wagnerove *Analecta*⁴⁷ a rukopis o opátstvach a prepozitúrach v Uhorsku, mnohé práce Juraja Praya,⁴⁸ Timona,⁴⁹ Kazyho *Historiu*,⁵⁰ Kaprinaiovu *Historiu*,⁵¹ Turoczího,⁵² Adama Františka Kollára.⁵³ Okrem Wagne-

³⁸ Juraj Pray (1723 Nové Zámky – 1801 Pešť), uhorský historik, knihovník a profesor pomocných historických vied, jezuita, neskôr varadínsky kanonik.

³⁹ Samuel Timon SJ (1675 Trenčianska Turná – 1736 Košice), uhorský polyhistor, pedagóg, pôsobil ako pedagóg jezuitského gymnázia, 1712 – 1720 Trnavskej, od 1721 Košickej univerzity. Položil základy kritickej historiografie v Uhorsku a základy prvej koncepcie slovenských národných dejín.

⁴⁰ Matej Bel (1684 Očová – 1749 Bratislava), slovenský polyhistor, encyklopedista, pedagóg, evanjelický kazateľ, priekopník slovenského osvietenstva, jeden z najvýznamnejších európskych vedcov 18. storočia, zakladateľ modernej vlastivedy v Uhorsku. Vo vedeckej práci presadzoval moderné metódy – kolektívnu prácu, postup podľa stanoveného plánu, štúdium prameňov a archívov a kritický postoj k faktom. Po smrti ho nazývali magnum decus Hungariae.

⁴¹ Štefan Katona (1732 Boľkovce – 1831 Kaloča), jezuita, neskôr kanonik a opát, veľký uhorský historik v XVIII. stor. Prednášal najprv na univerzite v Trnave, potom v Budíne. Jeho najrozsiahlejšie dielo je *Historia critica regum Hungariae*, (1772 – 1817), potom *Synopsis chronologica* (1771, 1775), a *Orationes* (1813).

⁴² Karol Wagner (1732 Zborov – 1790 Sibiu, Rumunsko) bol slovenský historik, kustód krajinského archívu v Bratislave, kustód univerzitnej knižnice. Patril k zakladateľom uhorskej diplomatiky, genealógie a heraldiky. Historik zameraný na výskum starších dejín Uhorska a na genealógiu.

⁴³ Štefan Kaprinay (1714 Nové Zámky – 1785 Trnava), jezuita, profesor na mnohých miestach, po zrušení rehole kňaz ostrihomskej arcidiecézy.

⁴⁴ HUGO, Carolus Ludovicus. *Sacri et canonici Ordinis Praemonstratensis Annales, in duas partes divisi*. Tomus I – II. Nanceii Apud viduam Joan. Bapt. Cusson, & Abelem-Dionysium Cusson 1734, 1736.

⁴⁵ KATONA, Stephanus. *Historia critica regnum Hungariae stirpis Arpadianae, ex fide domesticorum et exterorum scriptorum concinnata*, I–VIII. Posonii et Cassoviae : typis Joannis Michaelis landerer 1779 – 1782.

⁴⁶ BEL, Mathias. *Notitia Hungariae novae historico geographica divisa in partes quatuor...* Vindobonae : Impensis Paulli Straubii, 1735 – 1742.

⁴⁷ WAGNER, Carolus. *Analecta Scepuii Sacri Et Profani: Pars I. Complectens Bullas Pontificum, Caesarum, Regumque Diplomata, Illustrum Virorum Epistolas, Aliaque Monumenta Literaria Ad Notitiam Scepuii Facientia*. Viennae : Typis joann. Thomae Nob. de Trattner, Sac. caes. reg. Aulae Typogr. et Bibliopolae 1774; *Pars II. Complectens Scriptores Rerum Scepuiacarum Quibus : Quibus Accedunt Inscriptiones Templorum Viennae* Typis joann. Thomae Nob. de Trattner, Sac. caes. reg. Aulae Typogr. et Bibliopolae 1774; *Pars III. Complectens Seriem Praecipuorum Scepuii Magistratum Ecclesiasticorum Et Politicorum*. Posonii Et Cassoviae : Sumptibus Joannis Michaelis Landerer, Typographi Et Bibliopolae, 1778; *Pars IV. Complectens Genealogiam Illustrum Familiarum, Quae Olim In Scepuii Floruerunt*. Posonii Et Cassoviae : Sumptibus Joannis Michaelis Landerer, Typographi Et Bibliopolae 1778.

⁴⁸ PRAY, Georgius. *Diatribe in diss. historico-criticam de Ladislao Hungariae rege ... ab Antonio Ganoczy conscriptam. Cui acc. synodus sub Laurentio Strigobienensi Archi-episcopo celebrata ... et conscriptio decimae pontificiae in diocesi Vesprimiensi seculi 14.* Possonii et Cassoviae: Sumptibus Joannis Michaelis Landerer, Typographi Et Bibliopolae 1777; PRAY, Georgius. *Specimen Hierarchiae. Hungariae complectens seriem chronologicam archiepiscoporum et episcoporum Hungariae cum rudi dioecesis delineatione adjectis, si quae sunt peculiares, praerogativis, ut plurimum ex diplomatibus congestum* I–II. Posonii Et Cassoviae : Sumptibus Joannis Michaelis Landerer, Typographi Et Bibliopolae 1776, 1779; PRAY, Georgius. *Dissertatio historico-critica de sacra dextera divi S. Stephani primi Hungariae regis* Vinobonae: Typis Joannis Thomae nobilis de Trattner, Caes. Reg. Aulae typographi et bibliopolae 1771.

⁴⁹ TIMON, Samuel. *Purpura Pannonica, sive vitae et gestae S. R. E. cardinalium, qui aut in ditionibus sacrae coronae Hungariae nati cum regibus sanguine conjuncti, aut episcopatibus Hungaricis potiti fuerunt...* Tyrnaviae : Typis Academicis pre fridericum Gall 1715; *Synopsis novae chronologicae Regnorum Hungariae, Croatiae, Dalmatiae etc. Pars I. et II. a nativitate S. Stephani primi regis hungarorum inchoata. Pars III. Ab anno 1458 ad 1526. perducta.* Tyrnaviae: Typis Academicis pre fridericum Gall 1714, 1715.

⁵⁰ KAZY, Franciscus. *Historia regni Hungariae ab anno seculi decimi septimi primo, ad annum ejusdem-seculi trigesimum septimum.* Tyrnaviae, Typis Academicis S.J., 1737. *Tomus II. ab anno seculi decimi septimi trigesimo septimo, ab annum ejusdem seculi sexagesimum tertium.* Tyrnaviae, Typis Academicis S.J., 1741. *Tomus III. ab anno seculi decimi septimi sexagesimo quarto ad annum ejusdem seculi octuagesimum primum.* Tyrnaviae, Typis Academicis S.J., 1749.

⁵¹ KAPRINAY Stephanus. *Hungaria diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad regis Hungariae. Hungariae Pars I. complectens specimen praeivum diplomaticum historico-criticum de electione regis...* Pars II. complectens analecta diplomatum, aliorumque do-

rovho rukopisu a bližšie neidentifikovaných rukopisov Praya, cituje často aj Manuscriptum Hevenesiana.⁵⁴

Nájdeme aj menej známych (alebo dnes už skoro neznámych) autorov, venujúcich sa skôr regionálnym otázkam: Inocenta Dežerického,⁵⁵ Antona Ganóczyho,⁵⁶ Baltazára Adama Krčelića,⁵⁷ Schiera.⁵⁸ V zemepisnej a topografickej problematike čerpá najmä z Bombardiho⁵⁹ a Korabinského.

Malov spis *Brevis Notitia Circariae Hungaricae* tvorí podstatnú časť Fuxhofferovej Monasteriologie v časti o premonštrátskych prepozitúrach v Uhorsku, čo sám Fuxhoffer uvádza a uznáva Malovu erudíciu v tejto oblasti.⁶⁰

Malo mal vynikajúcich učiteľov, mal prístup k prameňom priamo či sprostredkovane, mal potrebné vzdelanie a schopnosti. Bohužiaľ, zrušenie premonštrátskych kláštorov Jozefom II. 26. marca 1787 zabrzdilo sľubný rozlet. Archív bol prevezený do Budína, knižnica sa roztratila, nádejný archivár a knihovník sa stal farárom v chudobnej baníckej dedine. Keď povolil 12. marca 1802 cisár František II. obnovenie

cumentorum, res Hungariae ejus temporis illustrantium, cum epitome praevia historico diplomatica ac subjectis scholiis a tempore interregni ad annum usque 1461. Vindobonae, Typis Joannis Thomae nobilis de Trattner, Caes. Reg. Aulae typographi et bibliopolae, 1767, 1771.

⁵² TUROCI, Ladislaus. *Ungaria suis cum regibus compendio data ... respondente Francisco comite Barkoczj de Szala.* Tyrnaviae : Typis Academicis Soc. Jesu per Fridericum Gall, 1729.

⁵³ KOLLARIUS, Adam Franciscus. *Historiae jurisque publici regni Hungariae amoenitates, I-II.* Vindobonae : typis a Baumeisterianis 1783.

⁵⁴ Gabriel Heveneši (1656 – 1715), jezuita, profesor na Trnavskej univerzite, provinciál rehole vo Viedni Hevenešiho zbierka rukopisov (Manuscripta Hevenesiana, Collectio Hevenesiana) - zbierka rukopisov, prevažne zo 16. – 17. storočia, venovaná najmä cirkevným dejinám, pôvodne súčasť Univerzitnej knižnice v Trnave, dnes v Budapešti.

⁵⁵ DESERICIUS, Josephus Innocentius. *Historia episcopatus, dioecesis, et civitatis Vaciensis una cum rebus synchronis: Accedit episcoporum Vaciensium catalogus.* Pestini : Eitzenberger 1770.

⁵⁶ GANÓCZY, Antonius. *Episcopi Varadinenses fide diplomatum concinnati. Pars 1–2.* Viennae : Typis Josephi Michaelis Gerold 1776.

⁵⁷ KERCESELICH, Balthasar Adam. *Historiarum Cathedralis Ecclesiae Zagrabienensis: Partis Primae Tomus I.* Zagrabiae : Typis primò Rainerianis, dein Zeraushegianis, ac demum Antonii Jandera 1770.

⁵⁸ SCHIER, Xystus. *Buda Sacra : Sub Priscis Regibus.* Viennae : Typis Josephi Kurzböck, Caes. Reg. Aulae Ilirico-Orientalis, nec non incl. inf. Austr. Ord. Typogr., 1774.

⁵⁹ BOMBARDUS, Michael. *Topographia Magni Regni Hungariae: Sive Nobilissimae Eius Ditionis, Quam Modo Hungariam Dicimus, Cum Annexis Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Serviae, Et Bulgariae, Etc. Regnis, Tum Etiam Transylvaniae, Valachiae, Moldaviae, Provinciis.* Viennae : Typis Ignatii Dominici Voigt, Univorsit. Vienn. typographi, 1718; KORABINSKY, Johann Matthias. *Geographisch-historisches und Produkten-Lexikon von Ungarn, in welchem die vorzüglichsten Oerter des Landes in alphabetischer Ordnung angegeben, ihre Lage bestimmt, und mit kurzen Nachrichten, die im gesellschaftlichen Umgange angenehm und nützlich sind, vorgestellt werden. Mit einer Postkarte, durch deren Beyhilfe man sich einen vollständigen Ideal-Atlas dieses Reichs selbst entwerfen kann.* Pressburg. Weber und Koraninsky 1786.

⁶⁰ Petro Pazmano de monasteriis praemonstratensis ordinis adiungo Iosephum Mályho, cuius non possim in promerita laude non meminisse, et eius sincerum candorem non commendare. Vix cum rescisset vir praestantissimus, mihi etiamnum de facie ignotus, intentionem meam de Monasteriologia Regni Hungariae conscribenda, pretiosa sua manuscripta, seu Posthumam sacri sui Praemonstratensis ordinis memoriam mihi addixit, agitque quam solertissime, ut mihi in manus Jaszo-Mindszentino conveniat. Contrario is plane studio ductus est plurimis, qui ingeniorum suorum faetus ita depereunt, ut more simiarum malint eos intra sinus emori, et munera sua a blattis potius corrodere, quam cum erudito orbe terrarum communicare. Posthumam hanc memoriam nactus, omnia mea adversaria, et monumenta, quae undequaque pro notitia sacri Praemonstratensis ordinis posteris tradende, operoso conamine conquisivi, suis comodam, et notitia monasteriorum praemonstratensium intra Hungariam, fide domestici scriptoris, ad posteros transmittere volui. Quaecumque igitur Benevole Lector de Praeposituris S. Praemonstratensis Ordinis intra Monasteriologiam Regni Hungariae lecturus es, flores sunt ex horto Mályhoiano, et ubi, ubi, quaequam a meis adversariis addidi, spicae solum sunt, vix quidem ad subactum opus Mályhoianum. Necessariae attamen ubi utiles censui, addidi. Nec multum sollicitus fui, ut hae ab illis secernantur, cum totius operis praestantissimo viro deferendum velim. – FUXHOFFER, Damianus. *Monasteriologia regni Hungariae*, s. 87.

kláštora, ujal sa archívov jasovskej aj leleskej prepozitúry. Mal 58 rokov a bol už za zenitom svojich síl. Čo ostalo, venoval usporiadaniu archívov, knižníc a farností.

Historická veda v Uhorsku urobila v 18. storočí míľové kroky dopredu. Je dobré nezabúdať na tých, ktorí mali na tom podiel. Aj keď pod vplyvom spoločensko-politických pomerov nemohol byť významný.

RESUMÉ

Jozef Malo (10.8.1744 – 17.10.1818) bol premonštrátsky kanonik jasovskej prepozitúry a prvý historik premonštrátov v Uhorsku. Bol odborníkom na dejiny uhorskej cirkárie. Malo (Mallyó) pochádzal z Hliníka nad Hronom. Študoval filozofiu, históriu a právo na Trnavskej univerzite. V roku 1771 sa stal členom jasovskej prepozitúry a začal študovať teológiu. V roku 1772 bol menovaný za archivára a knihovníka prepozitúry. Ako historik bol Malo cenený pre svoje znalosti v diplomatike a paleografii. Jeho najdôležitejšou prácou je *Brevis Notitia Circariae Hungaricae Sacri Canonici et Exempti ordinis Premonstratensis*. Spis opisuje dejiny premonštrátskych kanónií v uhorskom kráľovstve medzi 11. a 18. storočím (Abraham, Adony, Atirlós, Aicska, Albei, Almaz, Been, Bozok, Csorna, Chópefő, Chemi, Chachinis, Chut, Darnó, Drozzo, Gajdel, Garáb, Hatvan, Horpách, Ingend, Jasov, Insula S.Lazari, Insula Leporum, Schütt, Ivanich, Kaposfő, Leles, Aszod, Mayk, Zemlin, Moriczhida, Ocza, Rayk, Rathót, Rocheniti, Ruthenis, Šahy, Zsámbék, Topissa, Turiec, Tūrje, Türe, Vasárhely, Oradea). Spis *Brevis Notitia Circariae Hungaricae* je založený na archívnych dokumentoch uhorských kanónií a prácach skorších uhorských historikov (J. Praya, S. Timona, M. Bela, Š. Katonu, K. Wagner, Š. Kaprinaí) a historikov premonštrátskeho rádu (Hugo, Lairuelz). Stal sa priekopníkom premonštrátskej historiografie v Uhorsku. Podstatná časť práce bola prebratá Damianom Fuxhofferom OSB do práce *Monasteriologia regni Hungariae*.

SUMMARY

Jozef Malo (August 10, 1744 – October 17, 1818) was a premonstratensian canon of Jasov Provostry and first historian of the hungarian Premonstratensians. He was an expert in history of the Hungarian circary. Malo (Mallyó) came from Hliník nad Hronom). He studied philosophy, history and law at University of Trnava. In 1771 became a member of Jasov provostry and began studying theology. In 1772 Malo was appointed archivist and librarian of the provostry. As a historian, Malo was revered for his knowledge of the diplomatics and paleography. His most important work is *Brevis Notitia Circariae Hungaricae Sacri Canonici et Exempti ordinis Premonstratensis*. The treatise describes the history of the premonstratensian canonries of the Hungarian Kingdom between the 11th and 18th centuries (Abraham, Adony, Atirlós, Aicska, Albei, Almaz, Been, Bozok, Csorna, Chópefő, Chemi, Chachinis, Chut, Darnó, Drozzo, Gajdel, Garáb, Hatvan, Horpách, Ingend, Jasov, Insula S.Lazari, Insula Leporum, Schütt, Ivanich, Kaposfő, Leles, Aszod, Mayk, Zemlin, Moriczhida, Ocza, Rayk, Rathót, Rocheniti, Ruthenis, Šahy, Zsámbék, Topissa, Turiec, Tūrje, Türe, Vasárhely, Oradea). The treatise *Brevis Notitia Circariae Hun-*

garicae is based on archival documents of hungarian canonries and works of earlier hungarian historians (G. Pray, S. Timona, M. Bel, I. Katona, K. Wagner, I. Kaprinai) and historians of the premonstratensian order (Hugo, Lairuelz). He became the pioneer of the historiography of Premonstratensians in Hungary. The substantial part of the treatise has been taken in the treatise of Damian Fuxhoffer *Monasteriologia regni Hungariae* (1803).

Adresa autora:

ThDr. Angelus Štefan KURUC O.Praem., PhD.

Rehoľný dom premonštrátov

Hlavná 67, 040 01 Košice

e-mail: stefan.kuruc@gmail.com

ETNOLOGICKÁ ANALÝZA VYBRANÉHO PÚTNICKÉHO MIESTA NA SLOVENSKU

Zuzana Andrejová

ETHNOLOGICAL ANALYSIS OF SELECTED PILGRIMAGE SITE IN SLOVAKIA

Abstract: The paper puts emphasis on spiritual benefit of pilgrimage for a single person. It points out aspects important for development and preservation of this holy place. Pilgrimages were an integral part of human's history in all stages of its cultural and civilization development, although their external form was changing due to historical, social and political conditions. At present the pilgrimage is one of the most important religious, cultural, social and economic phenomena.

Keywords: Ľutina. Marian pilgrimages. Pilgrimage.

Historický náčrt vybraného pútnického miesta – Ľutina

Prvá písomná zmienka o Ľutine pochádza z roku 1341, kde sa spomína ako Lethenya. Samotné miesto sa rozprestiera na území Šarišskej župy, centrom ktorej bol Starý hrad (Veľký Šariš).¹ Obec vznikla zemianskou kolonizáciou, osídľovaním voľného priestoru a neskôr územie doosídlili na valaskom práve.

V 14. – 16. storočí bola Ľutina časťou panstva Nový hrad (Hanigovce), ktorého majiteľmi boli Péchyovci (Pečovci). Hrad vyhorel v roku 1557 a majitelia ho neobnovili, ale postavili si nové sídlo v obci Nová Ves, ktorá sa odvtedy volá Pečovská Nová Ves.² V stredoveku viedla Ľutinou aj obchodná cesta smerom do Krakova. Z histórie vyplýva, že Ľutina bola zámožnou a veľkou dedinou.

Za významný medzník v dejinách Ľutiny sa považuje rok 1851. Udalosti Ľutinských zjavení spôsobili, že obec sa stala „najvýznamnejším mariánskym pútnickým miestom grécko-katolíkov na Slovensku“.³ Tradícia o zjaveniach na Ľutinskej hôrke hovorí, že na sviatok Premenenia Pána, ktorý v roku 1851 pripadal na 19. augusta, približne o deviatej hodine ráno, sa miestna žena Zuzana Fekete spolu s deťmi vybrala zbierať huby. Keď dorazila na

¹ *Dejiny pútnického miesta Ľutina*. Bratislava : NOVUM, 1991, s. 3.

² DANCÁK, František. *Ľutina. Bazilika a hora*. Prešov : Petra, 2010, s. 14.

³ ČERVINKA, Jozef. Odkaz nemej z Ľutiny. In *SLOVO*. Michalovce : Spolok sv. Cyrila a Metoda, 1995, č. 21, s. 14.

miesto, kde v súčasnosti stojí prameňová kaplnka kríža, celá naľakaná pokľakla, pretože v bezprostrednej blízkosti zbadala slávnostne oblečeného biskupa, ktorý sa podobal na svätého Mikuláša zobrazeného na ikone miestneho ikonostasu. Biskup sa prísny pohľadom pozrel na preľaknutú ženu a karhajúcim hlasom povedal: „*Dnes je veľký sviatok Pána, zbožný ľud je v chráme, spieva na liturgii a ty tu zbieraš huby?*“ Zuzana so strachom odpovedala: „*Otče, ja viem, že je dnes sviatok, ale ja som chudobná žena, mám tri deti a nemám im čo dať k obedu na stôl.*“ Svätec pokračoval: „*Aj včera si mohla nazbierať huby, nie dnes ráno! Preto Bob trestá ľudstvo, lebo si nevážiš nedele a sviatky a namiesto chvály svojimi ústami uráža Boba. Na pamiatku nášho stretnutia sa tu má postaviť svätý kríž. Toto všetko povedz svojmu duchovnému otcovi.*“ Potom svätec zmizol. Deti nevideli nič, ale boli tiež prestrašené, lebo videli naľakanú matku. No zakázala im o tejto udalosti hovoriť. Ani duchovnému otcovi nič nepovedala. Svätý Mikuláš sa jej potom ešte zjavoval na ceste v lese a upozorňoval ju, aby splnila jeho príkaz. Zdôrazňoval, že ak nesplní jeho požiadavky, onemie. Nakoniec sa Zuzana odhodlala a vyrozprávala svoj príbeh miestnemu kňazovi Štefanovi Rojkovičovi. On jej neuveril a miestni ľudia ju nazvali „bláznivou Zuzanou.“⁴

Jedno ráno, keď zvonili na Anjel Pána, sa Zuzane opäť zjavil svätec s posledným upozornením. Tá utekala po richtára, aby sa prišiel pozrieť na svätého Mikuláša, ale richtár po príchode do domu nikoho nevidel a ani nepočul, preto Zuzanu považoval tiež za bláznivú. Následne Zuzana onemela a ľudia zavolali úradného prešovského lekára a psychológa z Košíc. Z ich vyšetrenia sa ukázalo, že Zuzana je telesne a duševne zdravá a strata reči je nevysvetliteľná. Po tejto záhadnej udalosti sa kňaz Štefan Rojkovič rozhodol urobiť kríž a postaviť ho tam, kde to podľa Zuzany svätý prikázal. Sám ho čoskoro aj posvätil. Pri posviacke Zuzana zvolala zreteľným hlasom: „*Opäť ho vidím*“ a kňaz jej odpovedal: „*Buď spokojná, aj ja ho vidím.*“ Od tejto chvíle začala Zuzana rozprávať a všetci prítomní uverili jej zjaveniam.⁵

Po týchto udalostiach Zuzana chodila do lese skoro každý deň. Jedného dňa sa jej opäť zjavil svätec na mieste, kde teraz stojí kríž pri hlavnej kaplnke. Požiadal ju, aby na mieste ich stretnutia bola postavená kaplnka zasvätená Usnutiu Presvätej Bohorodičky. Aby jej miestny kňaz uveril, svätý Mikuláš daroval Zuzane ikonu Bohorodičky. Tá ju mala

⁴ BORZA, Peter. Mariánske pútnické miesto Ľutina od roku 1851 do dnes. In KOPRIVŇÁKOVÁ, Jana (ed.). *Mariánske pútnické miesta Prešovskej gréckokatolíckej metropolie*. Prešov : Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity (GTF PU), 2008, s. 30-31. Tiež BORZA, Peter. Mariánska svätýňa gréckokatolíkov v Ľutine. In BRUSILO, Jerzy - TIRPÁK, Peter - PETRO, Marek. *Dom Pana : XIX Międzynarodowe seminarium Sacrum i przyroda*. Kraków : Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, 2011, s. 116; Tiež DANCÁK, František. *Ľutina. Bazilika a hora*. Prešov : Petra, 2010, s. 19-20. Tiež DANCÁK, František. *Gréckokatolícke mariánske pútnické miesta na Slovensku*. Prešov : Petra, 2007, s. 41. Tiež *Dejiny pútnického miesta Ľutina*. Bratislava : NOVUM, 1991, s. 3-5.

⁵ BORZA, Peter. Mariánske pútnické miesto Ľutina od roku 1851 do dnes. In KOPRIVŇÁKOVÁ, Jana (ed.). *Mariánske pútnické miesta Prešovskej gréckokatolíckej metropolie*. Prešov : GTF PU, 2008, s. 31. Tiež BORZA, Peter. Mariánska svätýňa gréckokatolíkov v Ľutine. In BRUSILO, Jerzy - TIRPÁK, Peter - PETRO, Marek. *Dom Pana : XIX Międzynarodowe seminarium Sacrum i przyroda*. Kraków : Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, 2011, s. 116; Tiež DANCÁK, František. *Ľutina. Bazilika a hora*. Prešov : Petra, 2010, s. 19-20. Tiež DANCÁK, František. *Gréckokatolícke mariánske pútnické miesta na Slovensku*. Prešov : Petra, 2007, s. 42. Tiež *Dejiny pútnického miesta Ľutina*. Bratislava : NOVUM, 1991, s. 4-5.

odovzdať kňazovi. Štefan Rojkovič zvolal kurátorov, richtára, svedkov a spoločne dali ikonu do pokladne, kde ju aj zamkli. Jeden kľúč ostal na fare a druhý u hlavného kurátora.

Na druhý deň išla Zuzana opäť do lesa a svätý Mikuláš ju čakal na rovnakom mieste ako včera. Opäť jej daroval tu istú ikonu Bohorodičky⁶ a Zuzana ju odniesla na faru. Štefan Rojkovič zvolal kurátorov a svedkov. Medzi nimi bol prítomný aj rímskokatolícky kňaz z Pečovskej Novej Vsi. Otvoriac pokladnicu zistili, že tam prvá ikona nie je. Táto udalosť im pomohla uveriť. Pred Zuzanou pokľakol aj rímskokatolícky kňaz, ktorý sa jej predtým vysmieval a neveril jej. O týchto udalostiach spísali zápisnicu, ktorú Štefan Rojkovič poslal na Gréckokatolícky biskupský úrad v Prešove. Prebehlo dôkladné vyšetrovanie biskupským úradom a krajským lekárskeym kolégiom. Aj po tomto prešetrení sa zistilo, že Zuzana je telesne aj duševne zdravá a obsah jej zjavení v ničom neprotirečí vieroučným a mravným zásadám Katolíckej cirkvi. Výsledky vyšetrovania boli poslané do Ríma na príslušnú kongregáciu, ktorá ich schválila.⁷

V roku 1853 sa veriaci z Ľutiny a Olejníkova rozhodli postaviť kaplnku na hore. Vyzbierali 72 rakúskych guldenov (zlatých) a požiadali prešovského biskupa Jozefa Gaganca (1843 – 1875) o súhlas so začatím stavby. Prosbu opakovali ešte 7. novembra 1853 s tým, že na stavbu už mali 373 guldenov a 26 korún. Odpoveď prišla až 16. novembra, kedy biskup povolil stavbu, avšak mal podmienky:⁸

- miesto, na ktorom sa začne s budovaním kaplnky, má byť suché, bezpečné a vhodné, tiež z právnickej stránky;
- stavba sa nesmie začať dovtedy, kým sa najprv nenazbierajú potrebné peniaze a materiál, a to nielen na samotnú stavbu, ale i na oltár, ikonostas, kríž, oltárne plachty, svietniky a aspoň jeden zvon;
- stavba nesmie zaťažovať farnosť - ani hanigovskú, ani Ľutinskú, ale má byť financovaná iba zo zbierok;
- bohoslužby ako večiereň, lítia, utiereň a Božia liturgia sa tu budú konať raz ročne a to v deň posvätenia kaplnky.

Stavbu Kaplnky Usnutia Presvätej Bohorodičky ukončili 7. augusta 1854 a posvätená bola v predvečer Zosnutia Presvätej Bohorodičky 27. augusta 1854. Biskup Jozef Gaganec poveril vysviackou kaplnky kanonika Jozefa Šoltysa. Obraz Ľutinskej Bo-

⁶ František Dancák vo svojej knihe „Ľutina. Bazilika a hora“ píše: „*Aká to bola ikona (obraz) Bohorodičky a kde sa dnes nachádza, nevieme. Možno predpokladať, že maliar podľa tejto predlohy namaloval obraz, ktorý je dnes na oltári v hlavnej kaplnke na hore: Panna Mária – nanebovzatá. Liturgicky je to vyjadrené aj v piesni na sviatok jej Zosnutia: „Anjeli užasli, keď videli zosnutie Najčistejšej, ako Panna vystupuje zo zeme na sebesia“ (Na miesto Dôstojné).*“ Pozri: DANCÁK, František. *Ľutina. Bazilika a hora*. Prešov : Petra, 2010, s. 60.

⁷ BORZA, Peter. Mariánske pútnické miesto Ľutina od roku 1851 do dnes. In KOPRIVNÁKOVÁ, Jana (ed.). *Mariánske pútnické miesta Prešovskej gréckokatolíckej metropolie*. Prešov : GTF PU, 2008, s. 31; Tiež BORZA, Peter. Mariánska svätyňa gréckokatolíkov v Ľutine. In BRUSILO, Jerzy - TIRPÁK, Peter - PETRO, Marek. *Dom Pana : XIX Międzynarodowe seminarium Sacrum i przyroda*. Kraków : Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, 2011, s. 116-117; Tiež DANCÁK, František. *Ľutina. Bazilika a hora*. Prešov : Petra, 2010, s. 20-21.; Tiež DANCÁK, František. *Gréckokatolícke mariánske pútnické miesta na Slovensku*. Prešov : Petra, 2007, s. 42; Tiež *Dejiny pútnického miesta Ľutina*. Bratislava : NOVUM, 1991, s. 5.

⁸ DANCÁK, František. *Ľutina. Bazilika a hora*. Prešov : Petra, 2010, s. 21.

horodičky namaľoval za 60 guldenov maliar Jozef Boda a oltár za 200 guldenov zhotovila firma Brill zo Sabinova.⁹

Zo správy, ktorá bola adresovaná biskupovi, sa môžeme dozvedieť, že v tento deň sa zúčastnilo púte okolo 20-tisíc veriacich. Okrem tejto informácie miestni žiadali biskupa, aby poprosil od pápeža Pia IX. o plnomocné odpustky pre tento odpust. Ešte toho istého roku biskup Jozef Gaganec odcestoval do Ríma, kde získal pre Ľutinu plnomocné odpustky. Bolo to 11. mája 1855. Dňa 24. mája 1855 poslal pápež Pius IX. Apoštolské breve, kde sú vypísané všetky odpustky, ktoré možno na Ľutinskej hôrke získať. O tri mesiace neskôr, 8. augusta 1855, poslal biskup Štefanovi Rojkovičovi do Šomy (dnes Drienica)¹⁰ rusínsky preklad pápežského breve, kde sa oznamujú plnomocné odpustky pre tých veriacich, ktorí budú putovať do Ľutiny.¹¹

Mariánska púť v Ľutine

V roku 1854 pri príležitosti posvätenia Kaplnky Usnutia Presvätej Bohorodičky uskutočnilo sa stretnutie asi 20-tisíc veriacich, ktorí pomohli postaviť tento objekt. Ako uvádza Peter Borza vo svojich štúdiách zaoberajúcimi sa pútnickým miestom Ľutina, výstavba sa uskutočnila „*vďaka obetavosti kurátorov, ktorí putovali cez Viedeň, Budín, Transylvániu a Podkarpatsko, pričom zbierali prostriedky na vybudovanie spomínanej kaplnky.*“ Okrem cirkevných predstaviteľov začali putovať aj veriaci z celého Uhorska, Sedmohradska a Halície a prinášali so sebou kamene, ktoré poslúžili na stavbu kaplnky a oporného múru pod ňou.¹²

Prvá oficiálna púť sa v Ľutine uskutočnila v roku 1855 po vydaní Apoštolského breve pápeža Pia IX.¹³ Množstvo pútnikov, ktorí prichádzali do Ľutiny, urobili z nej „*najvýznamnejšie pútnické miesto gréckokatolíkov na Slovensku.*“¹⁴ Dobové dokumenty, ktoré spracoval kňaz Jozefát OSBM, uvádzajú: „*Na odpust 27. augusta 1855 opäť prišli do Ľutiny početné procesie pútnikov - asi 10 tisíc ľudí, ktorí kráčali s krížmi a zástavami v rukách. Cestovalo sa pešo, pri spievaní nábožných piesní.*“ Taktiež sa tento kňaz odvoláva na príspevok Popradova, ktorý popisuje prvý odpust takto: „*procesie sa zastavovali pri krížoch, či pred kaplnkami, ktoré stáli od vekov pri cestách a tu sa modlili. V predvečer sviatku procesia išla k žriedlu, kde sa uskutočnilo slávnostné posvätenie vody, potom nasledovala večereň s litiou a spovedanie až do hlbokej noci. Ráno utiereň. Potom nasledovala slávnostná Božia liturgia, počas ktorej po prečítaní evanjelia jakubiansky farár o. Ján Chanat prečítal pápežské breve o odpustkoch pre Ľutinu. Breve bolo prečítané po latinsky, rusínsky*

⁹ DANCÁK, František. *Ľutina. Bazilika a hora*, s. 21-22.

¹⁰ Štefan Rojkovič bol v roku 1855 premiestnený na faru do Šomy (dnes Drienica) a na jeho miesto bol určený kňaz Juraj Beskid. Pozri: DANCÁK, František. *Ľutina. Bazilika a hora*. Prešov : Petra, 2010, s. 22.

¹¹ DANCÁK, František. *Ľutina. Bazilika a hora*. Prešov : Petra, 2010, s. 22.

¹² BORZA, Peter. Mariánske pútnické miesto Ľutina od roku 1851 do dnes. In KOPRIVNÁKOVÁ, Jana (ed.). *Mariánske pútnické miesta Prešovskej gréckokatolíckej metropolie*. Prešov : GTF PU, 2008, s. 32.

¹³ BORZA, Peter. Mariánska svätyňa gréckokatolíkov v Ľutine. In BRUSILO, Jerzy - TIRPÁK, Peter - PETRO, Marek. *Dom Pana : XIX Międzynarodowe seminarium Sacrum i przyroda*. Kraków : Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, 2011, s. 117.

¹⁴ ČERVÍNKA, Jozef. Odkaz nemej z Ľutiny. In *SLOVO*. Michalovce : Spolok sv. Cyrila a Metoda, 1995, č. 21, s. 14.

a slovensky. Božiu liturgiu skončili mnoholitstviem za pápeža, biskupa, duchovenstvo a všetok ľud. Potom nasledovalo požehnanie bylín.“¹⁵

Július Stavrovský – pseudonym Popradov – vo svojom článku v časopise Karpat z roku 1874 píše, že Ľutinské odpusty boli počas dvoch desaťročí od svojho vzniku v plnom rozkvetu. Správy o odpustoch sa rozleteli rýchlosťou blesku po všetkých oblastiach „uhorskej i haličskej Rusi.“¹⁶ Tieto roky rozkvetu opisuje takto: „1. októbra 1855 Ľutina privítala svojho prešovského vladyku, ktorý sa prišiel sám osobne pozrieť na miesto i stavbu. Roku 1856 prišlo okolo 20 tisíc pútnikov so sedemdesiatimi zástavami. Kázne boli v dvoch jazykoch: po rusínsky a po slovensky. Roku 1857, podľa rady Zuzany, pri prameni na hore bola postavená kaplnka, známa tým, že na jej budovu sami pútnici prinášali po jednom kameni, kým nenašli dostatok stavebného materiálu. Roku 1858 prišli pútnici dokonca i z Užhorodu a Sátoraljaújhelya a traja kňazi z Mukačevskej eparchie. Roku 1863 – boli masy ľudu nespočítateľné, 300 zástav a 25 kňazov. Ešte v roku 1866 tu bolo mnoho pútnikov, no od roku 1867 počet pútnikov každoročne upadal a to tak, že v roku 1873 tu prišlo sotva 600 ľudí.“ Vo svojom príspevku sa Popradov zamýšľa nad príčinou úpadku. Podľa neho príčinou bol „rozšírený materializmus a neverstvo“. Kladie si otázku: „Či budú niekedy Ľutinské odpusty prekvitať ako kedysi?“ A sám si aj odpovedá: „Nemôžeme to vedieť“, ale v prípade, ak ľud bude poučený o odpustoch, vyjadrujem svoj optimizmus.“¹⁷

Vplyvom púti sa menilo postavenie obce v cirkevných štruktúrach. Do roku 1865 bola Ľutina filiálkou farnosti Hanigovce. Udalosti, ktoré sa viažu k zjaveniu, spôsobili, že fara sa presťahovala do Ľutiny.¹⁸ Z dobových dokumentov vyplýva, že pútnici si žiadali vybudovanie zázemia. Dôvodom bol priestorovo nevyhovujúci pôvodný chrám zasvätený svätému Kozmovi a svätému Damiánovi. Preto sa pristúpilo v roku 1896 k vybudovaniu nového chrámu, dnešnej baziliky. Drevený Chrám svätého Kozmu a Damiána¹⁹ podľa ľudovej tradície nešťastne podľahol požiaru.²⁰

V medzivojnovom období mala púť charakter nábožensko-spoločenskej udalosti, ktorá trvala dva týždne. Liturgický program prebiehal vo farskom chráme a taktiež na hore v kaplnkách.²¹ Na púť prichádzali veriaci z Československa, Poľska a Maďarska. Súčasťou púte bol aj jarmok a aj kolotoč.²²

¹⁵ JOZAFAT. Ľutinské stretnutie 1994. [online] Dostupné na internete: <<http://www.zoe.sk/?citaren&id=37>>.

¹⁶ DANCÁK, František. *Ľutina. Bazilika a bora*. Prešov : Petra, 2010, s. 63.

¹⁷ JOZAFAT. Ľutinské stretnutie 1994. [online] Dostupné na internete: <<http://www.zoe.sk/?citaren&id=37>>.

¹⁸ AGKF Ľutina: Koncept zmluvy na výstavbu chrámu z roku 1896, citované podľa BORZA, Peter. Mariánske pútnické miesto Ľutina od roku 1851 do dnes. In KOPRIVNÁKOVÁ, Jana (ed.). *Mariánske pútnické miesta Prešovskej gréckokatolíckej metropolie*. Prešov : GTF PU, 2008, s. 33.

¹⁹ Archív Gréckokatolíckeho arcibiskupstva (ďalej AGA) Prešov, fond (ďalej f) Inventáre farností (ďalej IF), inventárne číslo (ďalej inv. č.) 930, Inventár farnosti Hanigovce z roku 1855. Bližšie tiež pozri: BORZA, Peter. Niekoľko poznámok k zaniknutému Chrámu sv. Kozmu a Damiána v Ľutine. In *Theologos*, 2012, roč. 14, č. 2, s. 18-197.

²⁰ Archív Gréckokatolíckej farnosti (AGF) Ľutina, bez sign., Koncept zmluvy na výstavbu chrámu z roku 1896.

²¹ V roku 1878 sa vybudovali Kaplnky svätej Anny a Svätého kríža a v roku 1930 Kaplnka svätého Mikuláša. Pozri: BORZA, Peter. Mariánske pútnické miesto Ľutina od roku 1851 do dnes. In KOPRIVNÁKOVÁ, Jana (ed.). *Mariánske pútnické miesta Prešovskej gréckokatolíckej metropolie*. Prešov : GTF PU, 2008, s. 32.

²² BORZA, Peter. Mariánska svätyňa gréckokatolíkov v Ľutine. In BRUSILO, Jerzy - TIRPÁK, Peter - PETRO, Marek. *Dom Pana : XIX Międzynarodowe seminarium Sacrum i przyroda*. Kraków : Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, 2011, s. 118.

Za najvýznamnejší sa pre Ľutinu považuje rok 1945, ktorý bol vyhlásený za Mariánsky rok (od 15. októbra 1944 – do 21. augusta 1945). Pri tejto príležitosti biskup Gojdič podáva jednotlivé body programu tohto roka. Jedným z nich je aj bod č. 2: „*Mariánske sviatky sa snažíme sláviť osobitnou detinskou vrúcnosťou a čo najslávnostnejšie.*“²³ „[...] *A v auguste sa uskutočnila obrovská púť. Za prítomnosti vладыky Pavla sa zhromaždili stovky sviaččennikov a tisíce veriacich, aby pred lucinskou Matkou Božou vyplakali svoj žiaľ za svojimi zahynuvšími najdrahšími a aby si vyprosili Božie požehnanie a pomoc pri obnove nového šťastnejšieho života.* [...]“²⁴ Počas odpustu 21. augusta v roku 1945 biskup Pavol Peter Gojdič OSBM slávnostne ukončil eparchiálny Mariánsky rok, ktorý mal veľkú odozvu u veriacich v čase vojny.²⁵

Násilná likvidácia Gréckokatolíckej cirkvi v roku 1950 zastavila aj gréckokatolícke mariánske púte v Ľutine. Ako píše Peter Borza v štúdiu „Niekoľko poznámok k zaniknutému Chrámu svätého Kozmu a Damiána v Ľutine“, „*pravoslávna cirkev organizovala púte, ale tie sa čo do počtu veriacich nedajú porovnať s púťami gréckokatolíkov pred rokom 1950 a po obnovení cirkvi v roku 1968.*“ V nasledujúcich rokoch boli púte poznačené silným tlakom zo strany vedenia štátu. Orgány štátu robili všetko preto, aby púte znevážili, znehodnotili, aby počet pútnikov z roka na rok klesol.²⁶

Významné zmeny sa uskutočnili na prelomoch rokov 1968 – 1969. Činnosť Gréckokatolíckej cirkvi bola obnovená, čo sa odrazilo aj v oblasti pútnictva. Počet pútnikov sa na Ľutinských odpustoch zvyšoval aj napriek tlakom, ktoré prichádzali zo strany štátu. „[...] *v jubilejnom Svätometodskom roku dosiahli púte na Slovensku také kvalitatívne a kvantitatívne rozmery, že to strannickým a štátnym orgánom nahnalo panický strach. Diskutovali o opatreniach proti púťam. Podľa triezveho štátnického odhadu sa približne každý pätnásty Slovák roku 1985 zúčastnil na nejakej púti.*“²⁷

Správy z odpustových slávností, ktoré nájdeme v časopise Slovo alebo Balhovitnik, hovoria, že napríklad, „*augustová odpustová slávnosť sa konala za mimoriadne dramatických okolností, pretože to bolo tesne po invázii vojsk Varšavskej zmluvy do Československa. Celý priebeh liturgie bol rušený preletmi ťažkých bojových lietadiel, ktoré prevážali na naše územie bojovú techniku a vojsko.*“²⁸

V období 1968 – 1989 Gréckokatolícka cirkev bola trpená. Napriek tomu, odpustová slávnosť v roku 1969 sa uskutočnila a zúčastnilo sa jej viac ako 30-tisíc pútnikov. „*Prítomní veriaci sa nepamätajú na takúto veľkú účasť a príkladnú disciplínu. Za pokojný priebeh odpustu si zaslúžia uznanie členovia Verejnej bezpečnosti, z ktorých mnohí si konali túto zodpovednú službu na úkor svojho voľného času.*“²⁹

²³ J. E. Pavel Gojdič ČSVV jepiskop prjaševskij k jeho dvadcaťročnomu jubileju so dn' jep. posvjaščeniya (1927 – 1947). Prešov 1947, s. 142-143.

²⁴ POTAŠ, Marián. *Dar lásky. Spomienky na biskupa Pavla Gojdiča*, OSBM. Prešov : Rád sv. Bazila Veľkého, 1999, s. 96.

²⁵ ŠTURÁK, Peter. *Otec biskup Pavol Gojdič*, OSBM. Prešovský gréckokatolícky biskup (1926 - 1960). Prešov : GTF PU, 2013, s. 63.

²⁶ DLUGOŠ, František. *Púte na Mariánsku horu v období komunizmu 1945 – 1989*. Levoča : Polypress, 1999, s. 33.

²⁷ HLINKA, Anton. *Sila slabých a slabosť silných*. Zagreb : Logos, 1989, s. 276.

²⁸ DANCÁK, František. *Ľutina. Bazilika a bora*. Prešov : Petra, 2010, s. 67-68.

²⁹ DANCÁK, František. *Ľutina. Bazilika a bora*. Prešov : Petra, 2010, s. 69.

Mariánska púť v roku 1986 zaznamenala 40-tisíc pútnikov, ktorí sa zúčastnili púte z vnútorného popudu, motivovaní vyskúšanou vierou a s Damoklovým mečom rizika nad hlavou. Verejné orgány sa pokúšali púť prekaziť a organizovali odpúťavacie akcie (tanečné zábavy), vypínanie prúdu v sobotu a v nedeľu (veriaci tento problém vyriešili agregátom, ktorý priniesli do kostola na Mariánskej hore), cvičenie požiarnikov, ktoré malo sťažiť prístup aut do obce. Anton Hlinka o tejto udalosti píše: „V sobotu sa objavili v Ľutíne súdruhovia Jurkovský a Čelko z Ministerstva kultúry. Celé popoludnie robili nátlak na vikára Hirku, aby zrušili niektoré nočné pobožnosti. Nemali úspech. V nedeľu košická televízia robila zábery z púte pre zahraničnú propagandu. Napriek všetkým týmto rušivým momentom mala púť mimoriadne úspešný priebeh [...]“³⁰

Mariánsky rok 1988 mal pre Ľutinu veľký význam. Tradičnej púte, ktorá sa konala 27. – 28. augusta, sa zúčastnilo 50 – 60 tisíc veriacich.³¹ Na liturgii v nedeľu bol prečítaný dokument „Apoštolské bréve o povýšení Chrámu Panny Márie Nanebovzatej a príslušných objektov na Baziliku minor“. Štátne úrady vyvíjali tlak na prešovského ordinára Mons. Jána Hirku, aby rozhodnutie pápeža nevyhlásil.³² Toto povýšenie v čase komunizmu pôsobilo ako mocné povzbudenie v boji za slobodu, čím vtedajší pápež tiež vyjadroval podporu všetkým gréckokatolíkom v Československu.

Veriaci prichádzali do Ľutiny aj v 90-tych rokoch 20. storočia. Z najvýznamnejších udalostí je potrebné spomenúť napríklad rok 1995. V tomto roku bol dobudovaný liturgický priestor, ktorý riešil celý pútnický areál. Autorom architektonického projektu bol Ing. arch. Juraj Osvald. Ďalšou zaujímavosťou je, že v bazilike minor bola prvýkrát slúžená svätá liturgia v maďarskom jazyku, ktorú slúžil kňaz Vojtech Boháč.³³ V histórii pútnického miesta bola táto liturgia vysielaná Slovenskou televíziou v priamom prenose. Ľutina bola teda zaznamenaná aj objektívom televíznej kamery. V spomínanom roku bol odvysielaný polhodinový dokumentárny film pod názvom *Odkaz z nemej Ľutiny*, ktorej námet a scenár napísal Jozef Červinka, réžiu filmu mal na starosti Eduard Jasaň.³⁴

Ďalšou významnou etapou v histórii pútnického miesta boli roky 2007 a 2009, kedy sa jediná gréckokatolícka bazilika na Slovensku rozšírila o dve bočné lode, čím sa zväčšila jej kapacita a zároveň sa upravilo aj priestranstvo – námestie pred bazilikou. V roku 2009 sa púť nesie v duchu posviacky rozšírenej a obnovenej baziliky minor.

Plnomocné odpustky sú najvýznamnejšou výsadou pútnických miest. Ako píše Peter Borza „panovalo presvedčenie, že po krste nemožno udeliť odpustenie jednoducho úkonom rozžbrešenia, ale tak ako predtým pri príprave na krst sa požadovala skutočná zmena života, vnútorné zrieknutie sa zla. Sviatosťný úkon rozžbrešenia sa musel spojiť s bytosťným úkonom, s hlbokým a skutočným napravením vlastnej viny, a práve to sa nazývalo pokáním. V stredoveku sa ako základná forma pokánia, ktoré ukladala Cirkev v úzkom spojení s odpustením hriechov, zakorenil zvyk vykonať púť; do Santia-

³⁰ HLINKA, Anton. *Sila slabých a slabosť silných*. Zagreb : Logos, 1989, s. 283; 285.

³¹ HLINKA, Anton. *Sila slabých a slabosť silných*. Zagreb : Logos, 1989, s. 344-345.

³² *Dejiny pútnického miesta Ľutina*. Bratislava : NOVUM, 1991, s. 12.

³³ DANCÁK, František. *Ľutina. Bazilika a hora*. Prešov : Petra, 2010, s. 81.

³⁴ ČERVINKA, Jozef. *Odkaz nemej z Ľutiny*. In *SLOVO*. Michalovce : Spolok sv. Cyrila a Metoda, 1995, č. 21, s. 14.

ga de Compostela, do Ríma, a predovšetkým do Jeruzalema. Neskôr na výzvu svätého Františka bolo možné získať plnomocné odpustky aj v Asissi[...]“³⁵

Ľutina oplýva možnosťami pre získanie plnomocných odpustkov. V roku 2010 „na žiadosť kňaza Michala Leščišina, správcu Baziliky minor v Ľutine, s podporou Mons. Jána Babjaka SJ, arcibiskupa a metropolitu Prešovskej gréckokatolíckej archieparchie, bola bazilika minor Zosnutia Presvätej Bohorodičky v Ľutine pričlenená zvláštnym Putom duchovného príbuzenstva k Bazilike Santa Maria Maggiore v Ríme s privilegiom plnomocných odpustkov.“³⁶

Možnosť získania odpustkov po splnení obvyklých podmienok³⁷ a návšteve baziliky a kaplnky Zosnutia Presvätej Bohorodičky možno získať po splnení obvyklých podmienok a návšteve baziliky v tieto dni:³⁸

- ❖ na výročie posviacky baziliky (16. august)
- ❖ v deň liturgického slávania titulu chrámu (15. august)
- ❖ na slávnosť svätých apoštolov Petra a Pavla (29. júna)
- ❖ na výročný deň udelenia titulu baziliky (22. júna)
- ❖ raz v roku, ktorý určil miestny ordinár (výročie voľby Svätého Otca 19. apríla)
- ❖ raz v roku, ktorý si každý veriaci slobodne vyberie

Po vytvorení duchovného puta medzi Ľutinskou bazilikou a patriarchálnou Bazilikou Santa Maria Maggiore v Ríme môže pútnik získať odpustky.³⁹

- ❖ na titulárny sviatok Liberiovej baziliky (5. august)
- ❖ na titulárny sviatok samotnej Ľutinskej baziliky (15. augusta)
- ❖ pri liturgických slávnostiach k Panne Márii
- ❖ raz do roka v deň, ktorý si slobodne zvolí jednotlivo každý veriaci
- ❖ zakaždým, keď do baziliky budú putovať z náboženských pohnútok pútnici

Ako vidíme, množstvo príležitostí k získaniu plnomocných odpustkov vytvárajú z pútnického miesta „*zdroj nevyčerpatelných Božích milostí*“.⁴⁰

Priebeh púte

Hlavná Archieparchiálna odpustová slávnosť Zosnutia Presvätej Bohorodičky sa koná v najbližšiu nedeľu k sviatku, ku ktorému sa viaže púť na danom pútnickom mieste. Program púte je rozdelený na dva dni - sobotu a nedeľu. V etnografickom výskume, ktorý sa

³⁵ BORZA, Peter. Mariánska svätyňa gréckokatolíkov v Ľutine. In BRUSILO, Jerzy - TIRPÁK, Peter - PETRO, Marek. *Dom Pana : XIX Międzynarodowe seminarium Sacrum i przyroda*. Kraków : Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, 2011, s. 124.

³⁶ DANCÁK, František. *Ľutina. Bazilika a hora*. Prešov : Petra, 2010, s. 107.

³⁷ Medzi obvyklé podmienky patrí sväté prijímanie, modlitba na úmysel Svätého Otca a počas návštevy kaplnky a baziliky sa pútnik musí zúčastniť liturgického slávania, pobožností, alebo aspoň pomodliť Modlitbu Pána - Otče náš a Vyznanie viery.

³⁸ BORZA, Peter. Mariánska svätyňa gréckokatolíkov v Ľutine. In BRUSILO, Jerzy - TIRPÁK, Peter - PETRO, Marek. *Dom Pana : XIX Międzynarodowe seminarium Sacrum i przyroda*. Kraków : Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, 2011, s. 126.

³⁹ BORZA, Peter. Mariánska svätyňa gréckokatolíkov v Ľutine. In BRUSILO, Jerzy - TIRPÁK, Peter - PETRO, Marek. *Dom Pana : XIX Międzynarodowe seminarium Sacrum i przyroda*. Kraków : Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, 2011, s. 126.

⁴⁰ BORZA, Peter. *Mariánska svätyňa gréckokatolíkov v Ľutine*, s. 126.

realizoval prostredníctvom zúčastneného pozorovania a štandardizovaného rozhovoru sme sa zamerali na názory a postoje zúčastnených pútnikov. Konkrétne ide o vzorku 83 respondentov, ktorých vek sa pohyboval od 12 do 75 rokov. Z celkového počtu 83 respondentov nám 51,8% opýtaných odpovedalo, že sa zúčastňujú jednodňovej púte, pretože im to časovo nevychádza. Zvyšných 48,1% je prítomná počas obidvoch dní púte.

V nasledujúcich riadkoch predstavíme program púte vo všeobecnosti. Sobotňajší program, ktorý sa začína okolo 15.00 hodiny sa odohráva na dvoch miestach; na Ľutinskej hore a v Bazilike minor. Určitým pravidlom sa stáva, že práve program na hore je zameraný predovšetkým pre mladých ľudí. Archieparchiálna odpustová slávnosť sa začína svätením vody pri prameni svätého Mikuláša na Ľutinskej hore. Na miesto, kde sa nachádza prameň, prichádza veľa pútnikov a nosí si so sebou nádoby, kde naberajú vodu. Pútnici nesú väčší počet fliaš, pretože vodu prinášajú nielen pre seba, ale aj svojich známych, ktorí sa púte nezúčastnili. Vo všeobecnosti sú pramene považované za „oči Panny Márie“, a preto platí zákaz znečisťovania prírodných vodných zdrojov.⁴¹ Tých, čo neberú ohľad na tento zákaz, môže postihnúť nešťastie v podobe choroby.

Súčasne na hore prebieha aj program pre najmenších, potom nasledujú chvály s modlitbami za uzdravenia. V roku 2013 sa vo večerných hodinách konal evanjelizačný koncert bohosloveckej gospelovej hudobnej kapely Anastasis z Gréckokatolíckeho kňazského seminára blahoslaveného biskupa Pavla Petra Gojdiča. Vystúpenie skupiny je spojené s katechézou. „Počas celej noci prebieha program. Ruženec, krížová cesta, polnočná svätá liturgia, po polnoci je premietanie filmu. Na hore aj v bazilike je po celú noc dobrý program, preto si každý pútnik môže vybrať.“ [ž24]

Jedným z bodov programu púte je aj krížová cesta smerom k prameňu, v ktorom môžeme nachádzať symboliku miesta zjednotenia s Kristovým krížom, prameňom ľudského života. Na krížovej ceste sa má človek zamyslieť, kde sú jeho pramene. Atmosféru krížovej cesty dotvárajú horiace sviece a facke, spev mladých ľudí a v neposlednom rade jednotlivé zastavenia krížovej cesty čítané cez amplión. Po krížovej ceste nasleduje polnočná svätá liturgia vedená tradične členmi Neokatechumenátnej cesty. Výnimočnú odpustovú liturgiu dopĺňajú piesne, ktoré sú typickým sprievodným znakom týchto spoločenstiev. Nočný program pokračuje videoprojekciou a po jeho skončení sa pútnici odberajú na krátky spánok, poprípade pútnik prechádza do režimu osobnej modlitby alebo mu noc slúži „na rozjímanie, modlenie, spievanie, prípadne na rozhovory s ľuďmi, na ktorých nemá človek počas roka čas. V Ľutíne boli nádherné krížové cesty /na ktorých som sa párkrát aj organizačne podieľala/, nádherná polnočná liturgia.“ [ž24PrešovVŠ]

Súbežne s programom na Ľutinskej hore prebieha aj program v bazilike, ktorý tiež začína privítaním pútnikov v sobotu o 15.00 hodine. Tak nasleduje veľká večiereň, rozjímavý (radostný) ruženec a o 18.00 hodine archijerejská svätá liturgia s myrovaním. Vo večerných hodinách je pre pútnikov pripravené mariánske večeradlo, panychída

⁴¹ ZAJÍCOVÁ - NÁDASKÁ, Katarína. Ľudové modlitby a písaná podoba votívnych darov. In ŠTRBOVÁ - OČENÁŠOVÁ, Slavomíra (ed.). *Modlitba v teologickom a etnologickom kontexte*. Banská Bystrica : Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií, Fakulta humanitných vied, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2001, s. 125.

v Kaplnke mučeníkov, pobožnosť k svätému Mikulášovi v Kaplnke svätého Mikuláša, svätá liturgia o 22.00 hodine a vyloženie Najsvätejšej Eucharistie k celonočnej poklone.

Nedeľný program opäť prebieha na oboch miestach. Organizátori na hore pripravili pre pútnikov Akatist k Presvätej Bohorodičke, slávnostný svätý ruženec, svätú liturgiu a Akatist k svätému Mikulášovi. Program v bazilike začína eucharistickou pobožnosťou, nasleduje utieren, svätá liturgia, moleben k Presvätej Bohorodičke a o pol desiatej dopoludnia vedie od Baziliky minor sprievod na Ľutinskú horu, kde sa o desiatej hodine ráno slávi archijerejská svätá liturgia. Záver dvojdnovej slávnosti patrí myrovaniu. Čas odchodu pútnikov z Ľutiny je rôznorodý a závisí od povinností doma. Zopár pútnikov odchádza už v sobotu po skončení svätej liturgie v bazilike, iní po krížovej ceste, alebo po polnočnej svätej liturgii. Prevažná časť pútnikov odchádza až v nedeľu po archijerejskej svätej liturgii. Ako vidíme, čas odchodu z Ľutiny je opäť odlišný.

Organizácia púte

Hlavným organizátorom púte je miestny kňaz, alebo, ako povedal bývalý správca farnosti Dr. Peter Borza, „ja som hlava“. Potom nasledujú najbližší rodinní príbuzní a manželka. Skupinu organizátorov dotvárajú chlapi – kurátori z obce a malá skupina bohoslovcov, ktorá prichádza do Ľutiny už týždeň pred odpustom. Títo ľudia tvoria hlavný organizačný tím pozostávajúci približne z 25 osôb. „Organizácia hlavnej púte je samozrejme spojená s mnohými obetami, ktoré sa týkajú mojej rodiny a rodín vo farnosti. Pripraviť púť a dôstojné podmienky pre pútnikov si vyžaduje veľa práce a zapojenie celej farnosti. Preto som rád, že v Ľutine je ešte veľa rodín, ktoré sa zapájajú do prípravy a neváhajú svoj čas venovať pre dobro pútnikov[...]“⁴²

Ďalšie zložky, s ktorými sa spolupracuje, je arcibiskupský úrad, obecný úrad, zložky Ministerstva vnútra (požiarnici, policajti a rýchla zdravotná pomoc) a rehoľné sestry (Sestry služobnice Nepoškvrnenej Panny Márie). Pre bezproblémový priebeh púte je potrebné zabezpečiť liturgickú aj organizačnú stránku.

Hlavnú liturgickú stránku púte tvorí zabezpečenie duchovného programu. Vzdialená príprava púte začína už v apríli, kedy sa pripravuje predbežný program. Kňaz pripravuje návrh programu konzultujúc ho s biskupom a zároveň navrhuje kňazov pre slúženie jednotlivých obradov. Celá organizácia púte sa čiastočne prispôsobuje aj spätnej väzbe od jednotlivých pútnikov. Koncom mája je stanovený definitívny program púte, ale aj téma, ktorá je inšpiráciou v príhovoroch a kázniach. Organizačnú stránku púte predstavuje aj technické zabezpečenie, napr. rehoľné sestry majú na starosti výzdobu a čistenie baziliky i úpravu oltára, okrem toho aj pečú, delia a balíčujú eucharistický chlieb. Tým, že sa odpust delí na dve miesta, ale zároveň ide o jedno pútnické miesto, je potrebné zabezpečiť rozdelenie eucharistického chleba pre všetkých.

K prípravným prácam patrí aj úprava areálu: vykosenie hory, úprava a vymedzenie priestorov na zhromažďovanie pútnikov, určenie miest na spovedanie a na sväté prijíma-

⁴² GRADOŠ, Juraj. Mini rozhovor s otcom ThDr. Petrom Borzom, PhD., správcom farnosti Ľutina. In *Slovo*. Prešov : Petra, 2009, roč. 41, č. 20, s. 11.

nie, vyznačenie cesty na horu, príprava liturgických priestorov, kde sa odohrávajú bohoslužby. Spolupráca prebieha aj s miestnymi občanmi, ktorí „sú otvorení cirkvi“ [m35PrešovVŠ]. V dnešnej dobe ľudia neradi robia niečo navyše a pomáhať pri organizovaní púte predstavuje túto „nadbytočnú“ činnosť. „Ľutina je milostivé miesto a vybrať sa na púť znamená dať svoj čas Bohu, ktorý vie prekvapiť. Ľutina má svoje osobitné duchovné čaro a Boh tu pre nás všetkých nachystal veľa prekvapení. Nesmieme zabudnúť, že v roku 1851 sa tu zjavil svätý Mikuláš, ktorý má prekvapenia mimoriadne rád.“⁴³ Kurátori spolu s miestnymi občanmi Ľutiny v predstihu organizujú brigády. Chlapi upravujú horu a ženy sa starajú o sociálne zariadenia a čistotu okolia. „Za najkrajšie a vždy sa opakujúce obdobie v roku pokladám dva týždne pred hlavnou púťou v auguste. Je to obdobie intenzívneho prežívania Božej prítomnosti, pomoc Svätého Ducha je neuveriteľne hmatateľná a tú atmosféru jednoducho treba zažiť, o tom sa nedá len tak rozprávať.“⁴⁴

Aj z rozhovoru s Dr. Petrom Borzom vyplýva, že najintenzívnejšia príprava začína dva týždne pred odpustom. Na faru do Ľutiny prichádza skupinka bohoslovcov, ktorí zabezpečujú hladký priebeh celej púte. Pred príchodom pútnikov je potrebné označiť terén pre lepšiu orientáciu v areáli (napr. označenie informácií, označenie WC, vyvesenie programu a pod.). Organizačný tím musí myslieť aj na miesto, kde môžu pútnici prenocovať. V Ľutine je nato vyhradená lúka nachádzajúca sa na ľavej strane smerom k Mariánskej hore. V prevažnej miere tam stanujú mladí veriaci, ktorí bdejú celú noc, preto organizátori myslia aj na týchto veriach tak, že im premietajú filmy o rôznych svätcoch. „Tento rok (2007) sa bude premietat' film o svätom Maximiliánovi Kolbem – Život za život.“ [ž18OlejníkSŠ]

Hladký priebeh púte dotvára aj činnosť polície, ktorá usmerňuje dopravnú premávku. Prístup priamo na pútnické miesto majú iba osobné autá, ktorými prichádzajú spoluorganizátori púte, kňazi a hostia. Pre pútnikov je zriadené parkovisko neďaleko baziliky. Od baziliky smerom k Mariánskej hore sa vytvára „pešia zóna“.

Počas púte musia byť dodržané hygienické predpisy (napojenie vody, čisté hygienické zariadenia a pod.). Práve cez takéto maličkosti prichádza spätná väzba od pútnikov. Ďalšou povinnosťou organizátora je dozerat' na poriadok a usmernenie pútnikov, aby nevznikol chaos. Pri príchode kňazov – do baziliky alebo do liturgického priestoru na horu – je potrebné zorganizovať a uvoľniť miesto medzi pútnikmi pre procesiu a usmerňovať kňazov pri rozdávaní svätého prijímania. Na priebeh púte dohliadajú miestni kurátori aj skupinka bohoslovcov. Organizátori púte pracujú bez nároku na akúkoľvek odmenu. „Zúčastňujú sa pomocných prác, tým sa snažia udržať nielen farské spoločenstvo, ale aj spoločenstvo tých, ktorí prídu na púť.“ [m55TrenčínVŠ]. Usporiadatelia chápu svoju

⁴³ GRADOŠ, Juraj. Mini rozhovor s otcom ThDr. Petrom Borzom, PhD., správcom farnosti Ľutina. In *Slovo*. Prešov : Petra, 2009, roč. 41, č. 20, s. 11.

⁴⁴ GRADOŠ, Juraj. *Minirozhovor s otcom ThDr. Petrom Borzom, PhD.*, s. 11.

prítomnosť na púti ako službu a zároveň ako účasť na púti. „Tu som aj ako usporiadateľ, aj ako pútnik. My si robíme svoje a chodíme tak, aby sme nevyrušovali.“ [m50NitraSŠ].⁴⁵

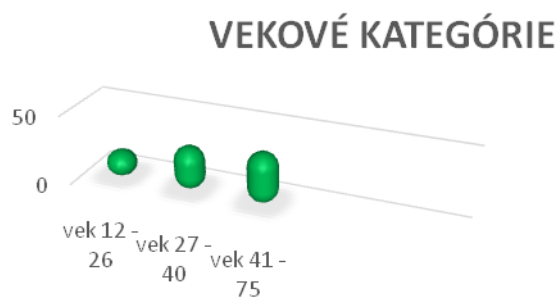
Čo sa týka propagovania púte, „táto púť je už sama o sebe dosť známa“ [m35PrešovVŠ]. Taká najviditeľnejšia propagácia spočíva vo forme plagátov, ktoré sú rozposielané už mesiac dopredu po všetkých farnostiach. O púti sa informujú aj kňazi prostredníctvom Obežníka - čo je vnútorný časopis cirkvi. Povinnosťou kňaza je potom vyhlásiť dátum konania púte. Ďalšia propagácia je prostredníctvom internetovej stránky farnosti, internetovej stránky arcibiskupstva a cez rádio LUMEN, ktoré robí krátke reportáže pred začatím púte. Informácie o púti sa objavujú aj v náboženskom časopise Slovo. Správa o tomto podujatí sa vo veľkej miere šíri ústnym podaním od ľudí, ktorí sa zúčastnili predchádzajúcich ročníkov. Pri organizovaní je dôležitá aj finančná stránka a ako vyplynulo z rozhovoru s bývalým správcom farnosti: „púť je hradená z vlastných prostriedkov, pretože pútnici nechávajú milodary, z ktorých sa vypláca priebeh púte.“ [m35PrešovVŠ]

Účastníci púte

Po príchode do Pútnického centra Baziliky minor v Ľutíne sa stretávame s dvoma skupinami pútnikov. Prvú predstavujú tí, ktorých kroky vedú do baziliky. V bazilike najčastejšie sedia najmä staršie, modliace sa ženy. Druhú skupinu predstavujú pútnici, ktorí obchádzajú baziliku a smerujú priamo na horu. Obidve tieto skupiny spája potreba vyspovedať sa, preto na spovedanie pútnikov je pozvaných viacero kňazov, ktorí sú k dispozícii v rámci celého pútnického areálu.

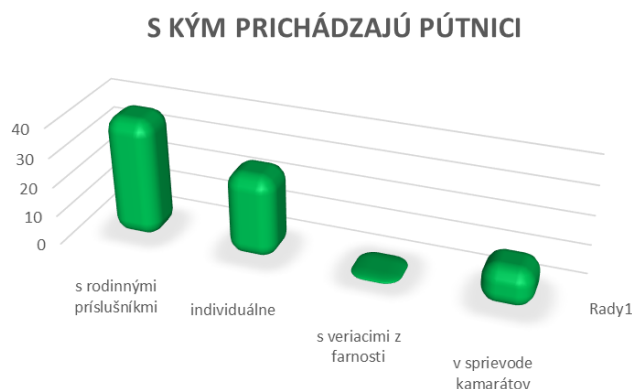
Graf 1 nám znázorňuje vekovú štruktúru respondentov, ktorých sme oslovili na púti v Ľutíne. Z neho vyplýva, že z celkového počtu 83 opýtaných je vo veku 12 – 26 rokov 18 respondentov, t. j. 21,6 %. Vekovú hranicu 27 – 40 rokov predstavuje 30 opýtaných, čo je 36,1%. Poslednú vekovú kategóriu 41 – 75 predstavuje 35 pútnikov, t. j. 42, 1%. Naším zámerom bolo preskúmať počet respondentov v rôznych vekových skupinách. Najpočetnejšiu skupinu predstavujú pútnici vo vekovej kategórii 41 – 75 rokov, potom nasleduje veková kategória, ktorú zastupujú hlavne mladé rodiny. „Veď pozrite, mladí pútnici, veľa rodín s deťmi. A prečo? Myslím, že ich zaujal tohtoročný program. Koncert, tradičná mládežnícka krížová cesta, program pre najmenších, ale aj premietanie filmu...“ [m45PrešovSŠ]

⁴⁵ NOVODVORSKÁ, Zuzana. *Púte na Slovensku v 20. storočí*. Diplomová práca. Bratislava : FF UK, 2006, s. 66.

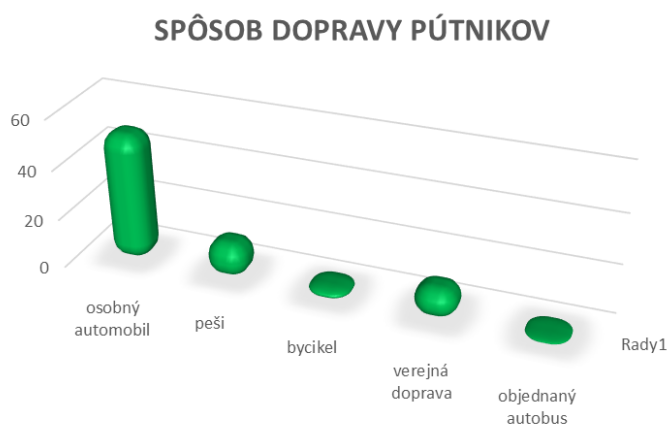
Graf 1 Vekové kategórie respondentov v Ľutíne
(Zdroj: Mgr. Zuzana Andrejová, PhD.)

Pútnické centrum Baziliky minor v Ľutíne podľa grafu 2 navštevuje 48,1% opýtaných v doprovide rodinných príslušníkov. O niečo menej, konkrétne 33,7% opýtaných, prichádza do Ľutiny individuálne. 2% z celkového počtu opýtaných navštevuje Ľutinu s ľuďmi z farnosti. Hlavne mladí ľudia (18,1%) uvádzali, že do pútnického miesta prichádzajú v sprievode kamarátov/kamarátok, alebo priateľov/priateľiek.

Graf. 2 S kým prichádzajú pútnici do Ľutiny
(Zdroj: Mgr. Zuzana Andrejová, PhD.)

Z grafu 3 môžeme vidieť údaje, akým spôsobom sa najčastejšie dopravujú pútnici do Ľutiny. Z grafu vyplýva, že 61,4 % respondentov využíva osobný automobil. Auto im svojím spôsobom dáva voľnosť, komfort, ale aj slobodu. (nemusia sledovať čas odchodu autobusov, či báť sa ísť na noc peši z pútnického centra) 16,8% opýtaných využila autobusové spojenie. Odôvodnili to tým, že z ich okolia nikto nesmeroval do Ľutiny, alebo kapacita automobilu bola nedostačujúca. Skupinka mladých ľudí využila bicykel. Iba 2% použili objednaný autobus. Vidíme, že značná časť respondentov použila auto. Svedčí to o tom, že respondenti túžia po komforte, a aj vzdialenosť od ich bydliska hrá v tomto prípade dôležitú úlohu.

Graf 3 Spôsob dopravy pútnikov do Ľutiny
(Zdroj: Mgr. Zuzana Andrejová, PhD.)

Poznávacím znamením týchto pútnikov je vak, slúžiaci na uchovanie potrebných vecí počas odpustu (strava, nealkoholické nápoje, fotoaparát, pri nepriaznivom počasi pršíplášť, lieky, prípadne nejaké náhradné oblečenie a pod.). Nájdú sa aj takí, ktorí so sebou berú aj hudobné nástroje, medzi ktorými najčastejšie figurujú gitary. Tí, ktorí ostávajú aj na noc, ich nevyhnutnou súčasťou je spací vak, karimatka a stan. Kvôli prípadnej strate, nebodaj krádeže, organizátori neodporúčajú brať so sebou vysokú finančnú hotovosť, alebo cenné veci.

Počet pútnikov ovplyvňuje aj počasie. „Pocasie na Ľutinský odpust je vždy také drsnejšie, a to tak aj ľudia chápali, že je to taká obeta. Ľutinský odpust je buď poznamenaný v noci zimou alebo dažďom.“ [m35PrešovVŠ] „Spomínam [...] mala som asi 8 rokov, bola som v Ľutine a mám na to veľmi pekné spomienky. Síce bolo daždivo, ale veľmi sa mi tam páčilo. Bolo to pre mňa také zaujímavé a tešila som sa tomu.“ [ž26VŠ]

Ďalším znakom pútnikov je oblečenie, ktoré závisí od dĺžky pobytu v Ľutine. Pútnici, ktorí prichádzajú peši, alebo tu plánujú prenocovať, majú pohodlné oblečenie. Putujú v tričkách, krátkych alebo dlhých nohaviciach. V prípade nepriaznivého počasia k oblečeniu pribúdajú vetrovky, svetre a pršíplášte. Pred slnkom pútnikov chránia šiltovky, pláténé alebo slamené klobúky. Obuv je skôr športovejšia. Vzhľadom na nenáročnosť terénu, nie je potrebná turistická obuv. V nedeľu, počas archijerejskej svätej liturgie, je oblečenie pútnikov slávnostné. Muži sú oblečení v oblekoch alebo nohaviciach a bielej košeli, ženy volia kostýmy či jednoduchší variant sukne s blúzkou. V prípade tých, čo strávili noc na púti, je oblečenie skôr športovejšie, ale čisté. Ojedinele sa ešte objavia aj staršie ženy v krojoch. Súčasťou „vybavenia“ mnohých pútnikov sú karimatky či skladacie stoličky na sedenie.

Stravu si zabezpečujú individuálne, pričom najčastejšie pozostáva z chleba, paštét, suchých salám, syrov či z vyprážaných rezňov, ktoré pútnici zapíjajú čajom, alebo vodou. Súčasťou jedla sú aj rôzne druhy zeleniny, ovocia a sladkostí. Časť jedla si pútnici prinášajú z domu.

Národnostné a konfesionálne hľadisko

Odpustu sa zúčastňujú veriaci z celého Slovenska, no podstatnú časť tvoria veriaci z východného Slovenska. Púť navštevujú aj veriaci z okolitých štátov i americkí Slováci. Evidencie o počte pútnikov sa nevedú, ale počet sa odhaduje na základe rozdaného prijímania, alebo spočítaním vyzbieraných peňazí. Týmto spôsobom sa odhaduje počet pútnikov počas celého priebehu na približne 20-tisíc ľudí, pričom najväčšia účasť je na hlavnej liturgii, kde sa počet odhaduje na 10-tisíc ľudí.

Akakoľvek púť nie je určená len pre veriacych, ale pre všetkých, ktorí sa chcú zúčastniť. Aj keď púť v Lutine je považovaná za gréckokatolícku, v rámci ekumenizmu sem prichádzajú aj príslušníci iných vierovyznaní, prípadne i bez vyznania. Konfesie prítomných účastníkov sa nezisťujú, a preto ani nie sú nikde evidované, čo len potvrdzuje, že púť je určená pre všetkých ľudí bez rozdielu. „Nedávame si podmienku, aby mladý človek musel byť veriaci, ani to neuvádzame v nejakých materiáloch. Je to o tom, že tu sú aj mladí, ktorí hľadajú vieru. Minulý rok tu bola skupinka mladých ľudí, ktorí otvorene povedali, že chodia do kostola iba tu na púti, doma nechodia. Je to svedectvo o tom, že tu sa s tými ľuďmi niečo robí, že majú ochotu, snahu ísť na liturgiu a byť tam. My im nekážeme, aby tam prišli a tam boli. [...] Predpokladá sa, že človek, ktorý sem príde, bude hľadajúci, nie nejako naladený proti kresťanom, katolíkom, mariánskemu kultu a proti všetkým veriacim. Je to všetko dobrovoľné.“⁴⁶ [ž26VrútkyVŠ] Účasť na púti je dobrovoľná, nie je povinnosťou, alebo jedným z pilierov viery. „Prišli všetci tí, čo chceli prísť.“ [ž30Červená vodaVŠ]

Spoločensko – kultúrne hľadisko

Z výpovede respondentov, ktoré sme získali prostredníctvom zúčastneného pozorovania, sa pútnici chcú podeliť so svojimi blízkymi o prežité udalosti a zároveň pozvať známych na ďalší ročník púte. „Zvyčajne sa s nimi aj podelím. Keď som bola mladšia, tak s dôvernými priateľmi. Teraz s manželom. Niektoré príhody sú možno aj také, ktoré som si nechala pre seba.“ [ž27VŠ] „So zážitkami sa niekedy podelím s blízkym okruhom ľudí, ktorí zdieľajú rovnaký názor na vieru a duchovné veci ako ja. Zážitky z pútí a duchovných akcií neriešim s ľuďmi, ktorí nie sú v oblasti náboženstva so mnou na rovnakej vlnovej dĺžke.“ [ž34VŠ]

Účasť na púti do určitej miery ovplyvňuje ďalšie smerovanie mladých ľudí. „Pokúsím sa byť lepším človekom.“ [m17RužomberokSŠ] „Budem sa snažiť byť lepšia, milšia, ústretovejšia, láskavejšia.“ [ž21ŽilinaVŠ]⁴⁷

Záver

Púť zohráva v živote veriaceho dôležité miesto. Tento starý náboženský fenomén existuje vo všetkých svetových náboženstvách. Prítomnosť na púti vytvára priestor na premýšľanie, uvedomenie si postavenia človeka vo svete a účasť na nej mu ukazuje smer do bu-

⁴⁶ NOVODVORSKÁ, Zuzana. *Púte na Slovensku v 20. storočí*. Diplomová práca. Bratislava : FF UK, 2006, s. 109.

⁴⁷ NOVODVORSKÁ, Zuzana. *Púte na Slovensku v 20. storočí*. Diplomová práca. Bratislava : FF UK, 2006, s. 134-135.

dúcnosti. Púť vnútorne obohacuje človeka a upevňuje jeho vieru. „To, že som na púti, ma povzbudzuje, že mám denno - denne na modlitbách čítať Božie slovo s vierou. Veľmi ma oslovila táto púť, lebo bolo z nej cítiť, že Boh ma miluje a táto jeho láska sa nás dotýka, nás účastníkov... Doprial by som každému, aby mohol zažiť tú lásku a slobodu, ktorá tu panuje.“ [ž20Vranov nad TopľouSŠ] Človek tam zažíva pocit spoločenstva. Ľutina je obľúbeným pútnickým miestom, pretože podľa opýtaných pútnikov, „predstavuje oázu pokoja.“ [ž30PrešovVŠ]

RESUMÉ

Putovanie a účasť na púti je vlastná každému náboženstvu. Účasť na púťach predpokladá vieru v prítomnosť božstva na určitom mieste, ktoré je s ním úzko spojené. Primárna funkcia náboženskej púte je založená na duchovnom zážitku. Pútnik prichádzajúci na pútné miesto verí, že na danom mieste pocíti milosť a Božiu silu, ktorá spočinie na ňom.⁴⁸ Púť je teda cestou k určitému kultovému miestu, ktoré disponuje jedinečnou úctou. Tieto kultové miesta dokážu hýbať obrovským množstvom ľudí. Púť tak stmeluje rozmanité spoločenstvá a spoločenské vrstvy. Na posvätných miestach sa k tomuto cieľu vyvinuli zvláštne zvyky a rituály. Niektorí pútnici prichádzajú do pútnického miesta zo zvedavosti, zo zvyku, iní cítia vnútorné nutkanie a niektorí prichádzajú v nádeji, že využijú niečo zo sily posvätného miesta. Skúsenosti pútnika môžu byť jedinečné a osobné. Pútnik sa usiluje o spojenie s niečím, čo presahuje jeho každodenné skúsenosti. Počas jednotlivých období sa forma púti menila, ale „*putovanie bolo vždy významnou udalosťou v živote veriaceho*.“⁴⁹ Tento univerzálny fenomén môžeme nájsť v každej kultúre a v ktoromkoľvek časovom období. Na Slovensku vznikla väčšina pútnických miest v čase intenzívnej rekatolizácie, v období 16. – 18. storočia. Historické záznamy píše, že v čase reformácie boli pútnické miesta nezastupiteľným a účinným prostriedkom obnovy katolíckeho vierovyznania. Z tohto obdobia, konkrétne z roku 1670, je známe slzenie ikony v Klokočove, ktoré je považované za prvé zo „série“ zázrakov. Vyššie spomenutá ikona verejne slzila. K sérii zázrakov patria aj zjavenia sv. Mikuláša v Ľutine. Tento svätec neskôr daroval obyčajnej žene mariánsku ikonu, ktorá mala poslúžiť ako podklad pre obraz umiestnený v neskoršej svätyni. Obidva tieto zázraky podnietili k vzniku pútnických miest. Z Ľutiny sa stalo „*najvýznamnejšie pútnické miesto gréckokatolíkov na Slovensku*“.⁵⁰

SUMMARY

Wandering and participation in a pilgrimage belong to any religion. Participation in pilgrimages presupposes the presence of a deity in a particular place, which is closely related to it. The primary function of religious pilgrimage is based on spiritual experience. A pilgrim who comes to a pilgrimage place believes that in that place he would feel God's

⁴⁸ KRISS, Rudolf. *Wallfahrtsorte Europas*. Mníchov : Hornung - Verlag, 1950, s. 250.

⁴⁹ ČIŽMÁR, Marián. *Starobylý a pútnický Veľký Šariš*. Levoča, 1999, s. 5.

⁵⁰ ČERVINKA, Jozef. Odkaz nemej z Ľutiny. In: *SLOVO*. Michalovce : Spolok sv. Cyrila a Metoda, 1995, č. 21, s. 14.

grace and power which would rest on him. The pilgrimage is thus the way to some places of cult that possess unique reverence. These places of cult can move huge amounts of people. Pilgrimage has an ability to bring together -diverse communities and social classes. Special customs and rituals have developed on the sacred places for this purpose. Some pilgrims come to the pilgrimage site because of curiosity, or habit, others feel the inner urge and some come in the hope that they can use something of the power of the sacred place. Experience of a pilgrim may be unique and personal. Pilgrim seeks contact with something beyond his everyday experience. During each period, the form of pilgrimages changed, but "wandering has always been an important event in the life of the believer." This universal phenomenon can be found in every culture and in any time period. In Slovakia most places of pilgrimage in the time of the intense Catholic Reformation from the 16th to the 18th century. Historical records say that during the Reformation the places of pilgrimage were essential and effective means of renewal of Catholic confession. In this time, namely in 1670, crying of the icon in Klokocov, which is considered the first of "a series" of miracles. The above-mentioned icon wept in public. A series of miracles also includes revelation of st. Nicholas in Lutina. Some time after, the saint gave a woman an icon of Virgin Mary, which should serve as a background for the painting later placed in the sanctuary. Both these miracles prompted the formation of pilgrimage sites. Lutina has become "the most important place of pilgrimage for Greek Catholics in Slovakia".

Adresa autorky:

Mgr. Zuzana Andrejová, PhD.

Kukorelliho 398/16

Hanušovce nad Topľou 094 31

e-mail: zuzana.molitorisova@smail.unipo.sk

NÁBOŽENSKÝ A SPOLEČENSKÝ ŽIVOT ČESKOBUDĚJOVICKÉ DIECÉZE V ČASE EPISKOPÁTU ARNOŠTA KONSTANTINA RŮŽIČKY (1815 – 1845)

Rudolf Svoboda

RELIGIOUS AND SOCIAL LIFE IN THE DIOCESE OF ČESKÉ BUDĚJOVICE AT THE TIME OF THE EPISCOPATE OF ARNOŠT KONSTANTIN RŮŽIČKA (1815 – 1845)

Abstract: The study is devoted to the religious and social life in the diocese of České Budějovice at the time of the episcopate of the second Bishop of České Budějovice Arnošt Konstantin Růžička. At the time of his appointment to the episcopal office the Napoleonic wars were just coming to an end and a new period was beginning, which is commonly designated as the “pre-March period” or also as the time of restoration after the Congress of Vienna, culturally characterized by the Biedermeier style. The study discusses topics related to the activity of Růžička as Bishop, and also notes the advancement of social life, frequently promoted by religious persons.

Keywords: Diocese of České Budějovice. Religious life. 19th century. Arnošt Konstantin Růžička.

Několik slov úvodem

Tato studie je věnována náboženskému a společenskému životu v českobudějovické diecézi v čase episkopátu druhého českobudějovického biskupa Arnošta Konstantina Růžičky. V době jeho nástupu na biskupský stolec právě končily napoleonské války a začalo dlouhé období, o kterém se hovoří jako o „době předbřeznové“, době restaurace po vídeňském kongresu, kterou kulturně charakterizuje biedermeier. Studie se věnuje nejen tématům spojeným s činností Růžičky jako biskupa, ale všímá si také rozvoje společenského života, jehož nositeli byli často duchovní osoby.

Kdo byl Arnošt Konstantin Růžička

Protože náboženský život diecéze byl ve sledovaných letech velmi úzce spjat s postavou jejího biskupa, pojďme si jej nejprve alespoň ve stručnosti představit. Arnošt Konstantin Růžička se narodil 21. prosince 1761 v Tloskově u Neveklova. Jeho otec Kašpar Růžička byl vrchním ředitelem tloskovského panství. Studoval nejprve na gymnáziu v Praze a zde

také nastoupil roku 1777 na univerzitu ke studiu filosofie, které uzavřel roku 1779. Tuto část studií zakončil zkouškami pro získání magisterského grádu. Ze všech zkoušek získal nejlepší známky. Téhož roku vstoupil do arcibiskupského semináře v budově zrušené jezuitské koleje Klementinum, která se mu stala domovem na více než šest let. Současně začal na univerzitě pětileté studium teologie, ve kterém měl opět vynikající výsledky.¹

Události zásadní pro Ružičkův další život – a především jeho kariéru – se neodehrály ve sféře studia, ale spíše v oblasti formační, tj. na půdě semináře. Ružička vstoupil do arcibiskupského semináře v době, kdy se schylovalo ke státem iniciovaným změnám v církevní oblasti, které nakonec zasáhly i tuto instituci. Císař vydal 30. března 1783 nařízení o založení generálních seminářů, z nichž měl mít jeden sídlo v Praze – což pro arcibiskupský seminář znamenalo okamžité zrušení. Pražský generální seminář zahájil v budově bývalého arcibiskupského semináře činnost 1. listopadu 1783. V této době vstupoval mladý Ružička do pátého ročníku svých teologických studií. Studium a zároveň formace v generálních seminářích měla trvat pět let. Další rok se měli absolventi seminářů připravovat na pastorační práci v kněžských domech, které vznikly v jednotlivých diecézích.

Jako vynikající student byl hned po založení semináře jmenován jedním ze čtyř studijních prefektů. Mezi jeho povinnosti patřil dohled nad studiem seminaristů a opakování vyučovací látky přednesené na fakultě. V této funkci působil dva roky – tj. pátý rok svých teologických studií i následný rok, ve kterém se jako budoucí duchovní pražské arcidiecéze připravoval v budově semináře na praktickou stránku kněžské služby. Jeho přímí nadřízení v této době byli Augustin Zippe a po něm budoucí litoměřický biskup Josef Hurdálek.²

Pravděpodobně díky vynikajícím výstupním výsledkům z teologických studií i zkušenostem získaným během plnění své prefektské funkce dostal Ružička již v roce 1784 hned dvě nabídky na budoucí pracovní místa: mohl nastoupit jako profesor morální teologie do generálního semináře v Hradišti u Olomouce nebo jako první vicerektor latinského generálního semináře ve Lvově. Dal přednost nabídce vicerektora ve Lvově. Oficiální jmenování do Lvova z Vídně přišlo 15. května roku 1785. Před svým odjezdem byl pražským světitel biskupem Erasmem Dionýsem Kriegerem vysvěcen 15. června 1785 na kněze.³

Lvovský generální seminář se svým vznikem a fungováním prakticky nelišil od pražského. Byl řízen rektorem, který měl k ruce dva vicerektory a dva studijní prefekty. Ružička se ujal svého úřadu prvního vicerektora v lvovském latinském generálním semináři – existoval totiž ještě generální seminář pro budoucí katolické duchovní řeckého ritu – v létě roku 1785. Na starosti měl studium a týdenní zkoušky seminaristů, dále jejich dis-

Studie je dílčím výstupem projektu GAČR 14-26999S „Českobudějovická diecéze v letech 1783/1789 – 1850“.

¹ SVOBODA, Rudolf. *Arnošt Konstantin Ružička: mládí a počátky kariéry budoucího českobudějovického biskupa*. In Jihočeský sborník historický 80/2011, s. 87-98; SVOBODA, Rudolf. *Arnošt Konstantin Ružička. Josefinista na českobudějovickém biskupském stolci*. České Budějovice : Jih, 2011, s. 62-64.

² SVOBODA, Rudolf. *Arnošt Konstantin Ružička*, s. 64-68.

³ SVOBODA, Rudolf. *Arnošt Konstantin Ružička*, s. 69-70.

ciplínu, v posledním ročníku je uváděl do problematiky praktické pastorace, kázání a katecheze. Zároveň byl také spirituálem semináře. Další zlomový okamžik v Růžičkově kariéře nastal o dva roky později, když císař Josef II. cestoval v létě roku 1787 na Krym, aby se setkal s ruskou carevnou Kateřinou II. Mladý duchovní byl vybrán, aby císaře doprovázel, prý pro jeho jazykové znalosti. Společně cestovali až do Chersonu. Při setkání dvou monarchů mu prý císařovna Kateřina II. darovala drahocenný prsten. Pravděpodobně na císaře v průběhu cesty silně zapůsobil, protože ten jej jmenoval kabinetním listem z 24. listopadu 1787 rektorem Lvovského generálního semináře. Jmenováním do nové funkce se Růžička ocitl na prvním vrcholu své kariéry. Jednalo se o místo velmi prestižní, díky kterému se postavil po bok vybraných lidí, kteří měli panovníkovu plnou důvěru.⁴

Po smrti Josefa II. jeho bratr Leopold II. vydal 4. července 1790 rozhodnutí o zrušení generálních seminářů. Růžička zůstal formálně v čele semináře, ze kterého se stal opět seminář arcibiskupský, až do listopadu 1791. V prosinci téhož roku byl císařským rozhodnutím penzionován a povolán do Vídně.⁵

V roce 1793 se uprázdnilo místo sídelního kanovníka v českobudějovické kapitule, na které byl panovníkem jmenován 15. února 1794. Českobudějovický biskup Johann Prokop Schaffgotsche jej 1. září 1794 jmenoval řádným biskupským rádcem a přisedícím konzistoře s plným hlasovacím právem. Po smrti Schaffgotschova generálního vikáře a oficiála Franze Josefa Hnyka 2. července 1797 zahájil biskup jednání o obsazení této funkce. Již 20. července 1797 zasedala ve Vídni dvorská rada, která shledala, že zejména z politického hlediska by mohl být na tento post zvláště vhodný právě Růžička. K definitivnímu rozhodnutí ve prospěch Růžičky ze strany císaře Františka II. došlo 24. srpna. Již o tři dny později, 27. srpna, byl na zemském guberniu podepsán Růžičkův jmenovací dekret. Biskup Schaffgotsche zdůvodnil Růžičkovo jmenování v instalační listině z 19. září 1797 nejen jeho schopnostmi a vlastnostmi, ale především potřebou pomoci při správě diecéze. Z vymezení Růžičkových nových kompetencí vyplývá, že se stal vykonavatelem biskupské moci nad přisedícími konzistoře, diecézní kurie i všemi světskými a řeholními kněžími v diecézi. Do funkce byl oficiálně uveden 12. října 1797 při mši v biskupské kapli poté, co složil předepsané vyznání víry. Začala tak téměř šestnáct let trvající úzká spolupráce mezi ním a Schaffgotschem, která trvala až do biskupovy smrti 8. května 1813. Svému biskupovi pomáhal provést diecézi nelehkými časy napoleonských válek. Stál po jeho boku také při zakládání filosofického lycea a vyšších teologických studií s biskupským seminářem v Českých Budějovicích, které jsou právem považovány za jeden z největších počínů Schaffgotschovy kariéry.⁶

Krátce po Schaffgotschově smrti, již 12. května 1813, byl pověřen kapitulou, aby řídil diecézi v době uprázdnění biskupského stolce. Za měsíc poté, 18. června 1813, byl císařem jmenován světícím biskupem a generálním vikářem ve Lvově. Růžička však tuto nominaci s odvoláním na zdravotní důvody odmítl, a tak ji císař odvolal. O dva roky

⁴ SVOBODA, Rudolf. *Arnošt Konstantin Růžička and his work in general seminary in Lvov during 1785 – 1792*. In Rozcniki Teologiczne – pastoralne 5, Tarnów 2011, s. 35-45.

⁵ SVOBODA, Rudolf. *Arnošt Konstantin Růžička*, s. 76-77.

⁶ SVOBODA, Rudolf. *Arnošt Konstantin Růžička*, s. 78-93.

později, 26. června 1815, byl jmenován českobudějovickým biskupem. Po papežském souhlasu s císařskou nominací datovaném 8. března 1816, obdržel 25. srpna 1816 v Praze biskupské svěcení z rukou pražského arcibiskupa Václava Leopolda Chlumčanského, za asistence litoměřického biskupa Josefa Hurdálka a probošta pražské metropolitní kapituly Václava Vojtěcha barona von Herites. Intronizován byl 22. září 1816 v českobudějovickém chrámu sv. Mikuláše.⁷

V čase svého tři desetiletí trvajících episkopátu věnoval pozornost především vzdělání a formaci budoucích duchovních, která se projevovala v jeho péči o biskupský seminář s teologickým učilištěm i o samotné seminaristy. Pro seminář osobně vytvořil roku 1822 nová statuta. O kvalitě jejich zpracování vypovídá nejvíce skutečnost, že je i další českobudějovičtí biskupové ponechali prakticky beze změny v platnosti až do dvacátých let minulého století. Stranou jeho zájmu rozhodně nezůstala oblast primárního a sekundárního školství. Intenzivní starost projevoval o sociální a charitativní aktivity – zasloužil se zejména o dostavění městské nemocnice. V průběhu Růžického episkopátu je také patrný nárůst jeho pozornosti o dění na zemské úrovni, kde se intenzivně zapojoval do spolkového života – podporoval snahy jak uměnovědné, tak i sociální, přírodovědné, technické a hospodářské.⁸

O životě v diecézi si udržoval přehled pravidelnými vizitacemi, které zejména v první polovině episkopátu podnikal osobně, s úbytkem životních sil pak získával informace díky propracovanému systému církevní správy. Z náboženského hlediska se většina obyvatelstva diecéze hlásila ke katolictví. Intenzivněji musela být v duchovní správě diecéze řešena národnostní otázka – ovšem soupeření Čechů a Němců se ještě jeho episkopátu nedotklo.

Několikrát ve své biskupské rezidenci přivítal panovníky – císařské páry Františka I. s Karolinou Augustou v letech 1822 a 1833, Ferdinanda V. s Marií Annou v roce 1835. V průběhu poslední návštěvy byl jmenován skutečným tajným radou. V roce 1836 se v Praze účastnil korunovací Ferdinanda V. českým králem a Marie Anny českou královnou. Při Ferdinandově korunovaci mu jako tehdy nejstaršímu biskupovi připadla úloha prvního asistenta.⁹

Z hlediska životního stylu byl Růžicka spíše kancelářským typem, který vynikal klidem a laskavostí k lidem ve své blízkosti. Ve své rezidenci žil biedermeierským životním stylem, obklopen svými blízkými spolupracovníky, z nichž někteří byli jeho přáteli, a také seminaristy, které často a s chutí hostil. Když 18. března 1845 zemřel, zanechal po sobě stabilizovanou diecézi s výborně fungující církevní správou, jejíž místa byla plně obsazena duchovními. O čtyři dny později, 22. března 1845, byl pohřben na českobudějovickém staroměstském hřbitově u kostela sv. Jana Křtitele a sv. Prokopa. Ve své závěti odkázal většinu svého jmění charitativním a zdravotnickým institucím, a také biskupské-

⁷ SVOBODA, Rudolf. *The Process of Appointing Arnošt Konstantin Růžicka a Bishop in České Budějovice During 1815 – 1816, Based on the Sources from Archivio Segreto Vaticano*. In *E-theologos*, Theological revue of Greek Catholic Theological Faculty (Warsaw : Versita - Central European Science Publishers), roč. 1., č. 2, 2010, s. 170-176.

⁸ SVOBODA, Rudolf. *Arnošt Konstantin Růžicka*, s. 104-177.

⁹ SVOBODA, Rudolf. *Arnošt Konstantin Růžicka*, s. 104-177, zejména s. 125-127.

mu semináři.¹⁰

Z hlediska jeho politického směřování se dá říci, že byl typickým josefinistou, který zůstal věrný zájmům habsburského domu. Byl „mužem Josefa II.“, za kterého udělal první důležité kroky ve své kariéře. V mládí stál v centru církevních reforem, avšak jeho kariérního postupu se nedotkly ani změny v církevní politice za vlády císaře Františka. Dá se říci, že v letech svého biskupského působení zastával postoje blízké rakousko-katolické restauraci. Spekulace, které se kdysi objevily v odborné literatuře o jeho možném febronianství, se díky moderním výzkumům podařilo zcela vyvrátit. Ve vztahu ke svým církevním představeným, zejména k Římu, zastával umírněné postoje dané státní církevní politikou.¹¹

K náboženskému životu diecéze

O náboženském životě diecéze podává svědectví mnoho pramenů. Musíme hned na počátku konstatovat, že získaný pohled je ještě značně torzovitý. Systematický výzkum tohoto tématu, který by komplexně zpracoval celé téma, zatím ještě nebyl proveden. Za časů Ružičkova episkopátu byly projevy náboženského života vázány prakticky výhradně na dění v místech oficiální duchovní správy, tj. zejména ve farnostech, což bylo jedno z dědictví reformního období i důsledek silně kontrolních tendencí současného josefinistického, konzervativního, restauraci prosazujícího státu. Náboženský život podléhal poměrně přísné regulaci a byl kontrolován shora. Je proto samozřejmé, že zásadní úloha ve vývoji náboženského i nábožensko-společenského života diecéze připadla biskupovi.

Dílčí svědectví o Ružičkových aktivitách v diecézi podává tzv. Matrika biskupských prací – *Matrica seu liber functionum episcopalium*, kterou založil jeho předchůdce Jan Prokop Schaaffgotsche. Až do jeho smrti v roce 1813 byla vedena nesmírně pečlivě, takže se díky vnitřnímu tematickému rozdělení na čtyři oblasti dalo velmi dobře zjistit, co všechno Schaaffgotsche v průběhu svého episkopátu vykonal.¹² Potíž je v tom,

¹⁰ SVOBODA, Rudolf. *The later life and the heritage of the second South Bohemian bishop, Arnošt Konstantin Ružička (1763-1845)*. In E-theologos, Theological revue of Greek Catholic Theological Faculty (Warsaw: Versita - Central European Science Publishers), roč 2., č. 2, 2011, s. 180-189.

¹¹ SVOBODA, Rudolf. *Arnošt Konstantin Ružička: josefinista a febronian? Pokus o revizi pohledu na osobnost druhého českobudějovického biskupa v kontextu současné diskuse o pojetí josefinismu*, Studia theologica 37, roč. 11, č. 3/2009, Olomouc 2009, s. 37-47.

¹² Matrika biskupských prací je tematicky rozdělena do čtyř oblastí, do kterých byly zařazeny jednotlivé úkony: žehnání, svěcení, udílení svátostí a provádění vizitací. Oblast žehnání je vnitřně rozčleněna na žehnání zvonů, předmětů k uchovávání sanctissima, tj. ciborií a monstrancí, dále předmětů používaných při bohoslužbách nebo při vysluhování svátostí. Patří sem také korunovace králů a královen a infulace představených klášterů. Oblast svěcení je rozdělena na svěcení kostelů a oltářů, bočních oltářů, kalichů a paten, a také kandidátů na biskupa. Oblast svátostí je rozdělena na udílení křtů, biřmování, pokání, eucharistie a svátosti nemocných, manželství, kněžství – které je vnitřně rozčleněno na udílení nižších svěcení a tonsury, podjáhenského, jáhenského a kněžského svěcení – a nakonec zaopatření umírajících. Oblast kanonických vizitací nemá vnitřní členění. Srov. Státní oblastní archiv (dále jen SOA) Třeboň, Biskupský archiv České Budějovice (dále jen BA ČB), Matrika biskupských prací – *Matrica seu Liber functionum episcopalium*, 1786 – 1852, inv. č. 17, kniha 17 (dále jen Matrika biskupských prací, kniha 17); SOA Třeboň, BA ČB, Matrika biskupských prací – *Matrica seu Liber functionum episcopalium* (Matrica Functionum Episcopatum ab initio Episcopatus Bohemo-Budvicensis Pro Archivii Reverendissimi Episcopalis Officii adornata), 1786-1852, inv. č. 18, kniha 18 (dále jen Matrika biskupských prací, kniha 18).

že v čase Růžičky nebyla matrika nadále vedena ani zdaleka tak důsledně, ačkoli zcela jistě musel jako biskup nadále v diecézi vykonávat většinu aktivit svého předchůdce. Jinak řečeno: zápisy u většiny oblastí neexistují. Výjimkou je svěcení zvonů a udílení svěcení kandidátům kněžství. Další nesnáz je v tom, že v určité chvíli se přestaly dělat zápisy dvojmo, takže část údajů se nachází pouze v jedné knize.¹³

Informace o svěcení zvonů jsou k dispozici z let 1816 až 1822. Čísla jsou následující: 8 zvonů v roce 1816, 16 zvonů v roce 1817, 11 zvonů v roce 1818, 24 zvonů v roce 1819, 23 zvonů v roce 1820, 20 zvonů v roce 1821 a 11 zvonů v roce 1822.¹⁴

První tonsuru a čtyři nižší svěcení uděloval Růžička osobně v letech 1816 – 1844, s výjimkou roku 1834, kdy tuto činnost nevykonával. V roce 1845 se svěcení konala až v čase po Růžičkově smrti – což ostatně platí i pro podjáhenské, jáhenské a kněžského svěcení, o nichž budeme následně hovořit.¹⁵

Subdiakonát uděloval Růžička osobně po celou dobu svého episkopátu, tj. v letech 1816 – 1844,¹⁶ totéž platí i pro diakonát.¹⁷ Kněžská svěcení opět vykonával osobně v letech 1816 – 1844. Celkem Růžička vysvětil 679 kněží, z toho 609 světských a 70 řeholních.¹⁸ Více informací se v tzv. Matrice biskupských prací nenachází.

Činností biskupa Schaaffgotsche ve světle Matriky biskupských prací jsem se věnoval v knize SVOBODA, Rudolf. *Jan Prokop Schaaffgotsche – první biskup českobudějovický*. Brno : L. Marek, 2009, s. 208-217.

¹³ Úplnější informace se nacházejí ve výše zmíněné Matrice biskupských prací, kniha 18. Ta má dokonce na nečíslované straně 6 uvedeno: Reverendissimus Illustrissimus Dominus Dominus Ernestus Constantinus Ruziczka Ordine Secundus Episcopus Bohemo-Budvicensis A Sua Sacra Caesareo-Regia et Epistolica Majestate Francisco I^o die 15 Junii 1815 dementissime nominatus et die 25 Augusti Anni 1816 Pragae in Ecclesia VV. Ursularum inter misae solemnia hora 9na per Reverendissimum et Celsissimum Principem Dominum Wenc. Leopold. Chlumzansky Arciepiscopum Pragensem Assistentibus Reverendissimus Dominis Hurdalek Episcopo Litomericensi et Herites benedicto Preposito inful. Pragensi, consecratus.

¹⁴ Podle zápisů v knize 17 Růžička v září roku 1818 vysvětil ve své rezidenci 7 zvonů a jeden v únoru 1819. Pak zápisy končí. Viz Benedictiones campanorum, Matrika biskupských prací, kniha 17.

Zajímavé je, že se zde v letech 1819 a 1820 zmiňuje o tom, že ke svěcení došlo při příležitosti generální vizitace. Viz Benedictiones campanorum, Matrika biskupských prací, kniha 18.

¹⁵ Údaje z let 1816 – 1845 viz Administratio Sacramenti Ordinis. Prima tonsura et quatuor minorum Ordinem, Matrika biskupských prací, kniha 18. Údaje z let 1816 – 1838, viz Ad primam Tonsuram et Quatuor minores Ordines promoti sunt, Matrika biskupských prací, kniha 17. Omezení aktivit v roce 1834 je možné dávat do souvislosti s Růžičkovým onemocněním. Především, že omezení aktivit v tomto roce je patrné i při udělování vyšších stupňů kněžského svěcení.

¹⁶ Udělování subdiakonátu v letech 1816 – 1844 viz Administratio Sacramenti Ordinis. S. Subdiaconatus Ordinis, Matrika biskupských prací, kniha 18. Udělování subdiakonátu v letech 1816 – 1830 viz Ad S. Subdiaconatus Ordinem, Matrika biskupských prací, kniha 17.

¹⁷ Udělování diakonátu v letech 1816-1844 viz Administratio Sacramenti Ordinis. S. Ordinis Diaconatus. Matrika biskupských prací, kniha 18. Udělování diakonátu v letech 1816 – 1830 viz Ad S. Diaconatus Ordinem, Matrika biskupských prací, kniha 17. Svěcení se konalo v různých letech na různých místech – v kapli biskupské rezidence, v chrámu sv. Mikuláše nebo v seminárním kostele. Totéž platí i pro udělování subdiakonátu a nižších svěcení.

¹⁸ V roce 1816 vysvětil 20 kněží, z toho 1 řeholního; v roce 1817 vysvětil 8 kněží, z toho 1 řeholního; v roce 1818 vysvětil 17 kněží, z toho 1 řeholního; v roce 1819 celkem 24 kněží, z toho 4 řeholní; v roce 1820 celkem 25 kněží, z toho 2 řeholní; v roce 1821 celkem 29 kněží, z toho 4 řeholní; v roce 1822 celkem udělil kněžské svěcení 20 kněžím, z toho byli 2 řeholní; v roce 1823 vysvětil celkem 14 diecézních kněží; v roce 1824 vysvětil celkem 23 světských kněží; v roce 1825 celkem 34 kněží, z toho 1 řeholního; v roce 1826 celkem 21 kněží, z toho 2 řeholní. V roce 1827 to bylo celkem 17 kněží, z toho 3 řeholní. V roce 1828 vysvětil 20 kněží a v roce 1829 celkem 29 kněží; v roce 1830 celkem 33 kněží, z toho 2 řeholní. V roce 1831 vysvětil celkem 32 kněží, z toho 6 řeholních. V roce 1832 vysvětil celkem 34 kněží, z toho 1 řeholního; v roce 1833 to bylo celkem 33 kněží, z toho 3 řeholníci. V roce 1834 vysvětil celkem 11 kněží, z toho 1 řeholního; v roce 1835 celkem 16 kněží, z toho 3 řeholníky; v roce 1836 celkem 46 kněží, z toho 6 řeholních. V roce 1837 vysvětil celkem 16 kněží, z toho 3 řeholníky; v roce 1838 vysvětil celkem 20 kněží, z toho 6 řeholních. V roce 1839 vysvětil celkem 24 kněží, z toho 2 řeholní. V roce

Růžička nebyl typem biskupa, který by příliš často přicházel do přímého kontaktu s lidem své diecéze. Spíše se staral o to, aby fungoval systém církevní správy. Jedna z přímějších forem komunikace s věřícími byly pastýřské listy, kterých se dochovalo jen několik. Všechny mají společného jmenovatele „velkých událostí“ a nikoli „běžného provozu“ v diecézi. Příkladem je německy i česky tištěný pastýřský list z prosince 1831. V Čechách tehdy vypukla epidemie cholery a Růžička se rozhodl informovat o možnostech udělení církevního dispensu od půstu. Obracejí se primárně na duchovní diecéze, které žádá, aby tento list přečetli v obou jazycích z kazatelen po celé diecézi. Již v úvodu je vidět souhra mezi zemskými úřady a biskupem, který reaguje na oznámení o vypuknutí epidemii z 30. listopadu téhož roku a zcela zodpovědně nařizuje preventivní opatření týkající se jeho odpovědnosti v duchovní oblasti. Je zde vidět také moudrost biskupa, který uvěřil nálezům lékařů, že šířící se epidemie souvisí s tím, jak jsou lidé živeni – a tudíž dopředu zmírnil církevní nařízení týkající se postu jak u lidí již nemocných a u těch, kteří se nacházeli v jejich blízkosti, a to i v těch oblastech, kde se ještě cholera neobjevila, ale podle mínění lékařů by se objevit mohla. Jak sám zmiňuje: „*Negedná se, gake patрно jest, o trestu hodném podskočenj církevnjho příkázanj alebrž geginé o zachowánj žiwota – toho mnohowážného dobra, – gebož opatrowánj y samo sv. nábožensnj křest'ánu za povinnost pokládá...*“ Vyzývá věřící k tomu, aby před Bohem nahradili půst modlitbou, skutky křesťanské lásky, obsluhováním nemocných, almužnou a starostí o potřebné.¹⁹ Na závěr cituje z Rozmluvy s židem Tryfonem sv. Justina několik vět z části O pravém postu: „*Zdaliž toto není raděgi půst, kterýž jsem wynvolil? Zruš swazky bezbožnosti, rozvaž snopky obtěžugjcy: propust' ty, kteříž potřeni gsau, swobodné, a wsseligaké břjmě roztrbni. Lámeg lačnému chléb swůg, a nuzné i pocestné uwed do domu swého: Když užřjš nabého, přiodeg ho, a tělem swým nepobržej. Tehdáž se nyražj gako gitro swětlo twé, a ždrami twé spjse wzegde, předchážeti bude twář twau sprawedlnost twá, a sláwa Hospodionowa žbéře tě.*“²⁰

Jiný dochovaný pastýřský list zachycuje ten výjimečný případ, kdy se do českobudějovické diecéze dostalo skrze státní úřady něco z Říma. Příkladem je vyhlášení jubilejního roku papežem Řehořem XVI. (1831 – 1846) na rok 1833.²¹ Výjimečnost

1840 vysvětil celkem 21 kněží, z toho 3 řeholní; v roce 1841 vysvětil 19 diecézních kněží. V roce 1842 vysvětil celkem 22 kněží, z toho 8 řeholních. V roce 1843 vysvětil celkem 21 kněží, z toho 2 řeholní. Naposledy světil Růžička kněze v srpnu roku 1844, a to celkem 30 kněží, z toho 3 řeholní. Udílení kněžského svěcení v letech 1816-1838 viz Ad S. Presbyteratus Ordinem, Matrika biskupských prací, kniha 17; udílení kněžského svěcení v letech 1816-1844 viz Administratio Sacramenti Ordinis. S. Ordinis Presbyteratus, Matrika biskupských prací, kniha 18.

¹⁹ Pastýřský list Arnošta Konstantina Růžičky z prosince 1831. Viz SOA Třeboň, BA ČB, Arnošt Konstantin Růžička, Pastýřský list Arnošta Konstantina Růžičky s udělením církevního dispensu od půstu pro postižené cholerou - tisk, 1831, sign. II/2/b/8, kart. 13. Citace tamtéž.

²⁰ Tamtéž.

V překladu Františka Sušila zní text takto: „*Nevyvolil jsem já postu takového, dí Hospodin; ale rozvaž všechny svazky nepravosti, rozřeš snopky násilných smluv, propust' potřebné na svobodu a všeliký úpis nespravedlivý roztrhej. Lámej lačnému chléb svůj a nuzné bezdomé uveď do domu svého; uvidíš-li nabého, přioděj ho a domácími semene svého nepobřeď. Tehdáž vynikne ranní světlo tvé a roucha tvá rychle vzejdou, a předchážeti tebe bude spravedlnost tvá a sláva Boží obejmě tebe.*“ SUŠIL, František (ed.). Rozmluva sv. Justina s Tryfonem. In. SUŠIL, František SUŠIL (ed.). Spisy Apoštolských otců, Praha : Knihotiskárna Cyrillo-Methodějská, 1874, s. 307-443, citace s. 322-323.

²¹ Allgemeins Jubiläum welches von Seiner Heiligkeit dem Pabste Gregor XVI. im Jahre 1833 für die Gesamte katholische Christenheit bewilliget wurde. Mit angehängten Gebethen. Der Ertrag ist dem Diözesan –

této události pro diecézi podtrhuje i skutečnost, že informace o něm byly vytištěny v biskupské tiskárně jako útlá několika stránková knížečka, kterou uváděl biskup právě svým pastýřským listem datovaným na 15. duben,²² po němž následovaly pro účel jubilea předepsané modlitby.²³ Na začátku pastýřského listu Růžička nejprve informoval věřící o jubileu s tím, že bude možné v celé diecézi v čase od 12. května do 2. června získat plnomocné odpustky. Nařídil také, aby 5. května byla konána v Českých Budějovicích od čtyř hodin odpoledne kázání – v katedrálním chrámě německy a v klášterním kostele u bratří piaristů česky, ve kterých by byli věřící poučeni o smyslu a důležitosti jubilea. Po skončení kázání měla následovat modlitba litaní a požehnání Nejsvětější svátostí. Začátek jubilea mělo v celé diecézi v jeho předvečer 11. května, mezi sedmou a osmou hodinou večerní, oznámit věřícím vyzvánění zvonů. První a poslední den jubilea se měly ráno a večer ve všech farních kostelích diecéze konat modlitby zakončené požehnáním. V Českých Budějovicích byly jako čtyři jubilejní chrámy určeny: katedrální chrám, seminární kostel, staroměstský kostel a klášterní kostel. Pro získání plnomocných odpustků musel věřící vykonat minimálně tři návštěvy těchto kostelů, při kterých se měl pomodlit pětkrát Otčenáš, modlitbu Anděl Páně a apoštolské vyznání víry za dlouhé a šťastné panování papeže, a také za Boží ochranu církve a za Boží požehnání císaři.²⁴ Dále se musel vyzpovídat, přijmout eucharistii, jednu středu nebo sobotu držet přísný půst a podle svých možností podarovat potřebné. Biskup zejména zdůrazňuje, že opravdový účinek budou mít plnomocné odpustky u toho, kdo tato duchovní cvičení provede s vroucím srdcem. Pro ostatní části diecéze měl ke stejnému účelu vykonání minimálně tří pobožností sloužit vždy farní kostel, který měl být otevřený od brzkého rána do pozdního večera. Pro povzbuzení věřících v Českých Budějovicích k získání plnomocných odpustků se mělo konat 27. května procesí z katedrálního do klášterního kostela. Ten den se měla konat také česká a německá kázání vysvětlující duchovní význam jubilea. Podobně tomu mělo být i po celé diecézi. Růžička také dovolil, aby duchovní určili pro ty, kteří pro stáří nebo nemoc nebudou moci vykonat předepsané náboženské úkony v chrámech, jiné podmínky pro získání plnomocných odpustků. Podobně tomu mělo být i s vězni. Jubileum mělo být opět zakončeno slavnostně při bohoslužbách a za vyzvánění zvonů. Na závěr svého pastýřského listu Růžička ještě jednou zdůrazňuje důležitost jubilea, a to zvláště v souvislosti s tím, že plnomocné odpustky jsou jedním z nástrojů církve přibližujících člověka k Bohu. Jejich důležitost vidí hlavně tváří v tvář smrti, čekající na každého člověka, jenž se pak ocitne před spravedlivým soudem. Každý člověk by měl proto příležitost jubilea využít pro svoji spásu.²⁵

Pensionsinstitute für Schüllerhrer-Witwen und Waisen gewidmet. Böhmisch-Budweis. 1833, Gedruckt bei Martin Zdarssa seligen, Wittwe, 15 s. Uloženo v SOKA České Budějovice, staré tisky, sign. K 1018.

²² Tamtéž, s. 1-11.

²³ Tamtéž, s. 11-15.

²⁴ „...für die lange und glückliche Regierung Sr. päpstlichen Heiligkeit, Gregor XVI., für den allmächtigen Schütz, Emporbringung und Erhaltung der Ruhe und des Friedens der Heiligen Kirche; um Segen für unseren Allernächtigsten Kaiser und König Franz, damit ihn der Allmächtige als ein schützendes Werkzeug Seiner heiligen Kirche, und zum Wohl seiner Unterthanen, noch lange erhalten wolle, inbrünstig zu beten.“ Tamtéž, s. 5.

²⁵ V této souvislosti cituje J 9,4 a Žd 9,27; dále také Následování Krista Tomáše Kempenského. Tamtéž, s. 9-10.

Dalším formou působení na obyvatelstvo diecéze bylo využití Zdarssovy biskupské tiskárny. Tiskly se v ní nejen již několikrát zmiňované Katalogy kléru, Direktáře nebo čas od času – jak je vidět o několik řádek výše – i pastýřské listy, ale také skutečné knihy s náboženskou tematikou, s cílem podpory náboženské mimoškolní vzdělanosti a duchovního života.²⁶ Nejprve byly tištěny zejména latinsky a německy, avšak kupř. již v roce 1821 byla vydána první česká kniha *Historie biblická pro odrostlejší mládež* od Šimona Bernarda Vrány.²⁷ O deset let později vyšlo dvousvazkové vydání této knihy v německém překladu piaristy Ruperta Trinkse.²⁸ Součástí druhého dílu je i seznam lidí, kteří si již knihu objednali – Růžička a jeho nejbližší spolupracovníci „jdou příkladem“. Zdá se, že co uznal za dobré pro česky hovořící část diecéze, chtěl zpřístupnit i té německy mluvící.²⁹ Česky tištěné knihy jistě částečně pomáhaly šíření jazyka, avšak nedá se říci, že by Růžičkovi primárně šlo o podporu snah českých národních buditelů. Za celý Růžičkův episkopát jsem ani jinde nenalezl důkaz pro to, že by šlo Růžičkovi více o podporu českého než německého jazyka či živlu, nebo naopak. Faktem totiž je, že jeho diecéze byla dvojjazyčná, stejně jako jeho biskupské město, a tak podpora náboženské vzdělanosti a duchovního života v obou jazycích byla vcelku samozřejmá.

V náboženském životě diecéze neměly za Růžičkova episkopátu místo náboženské spolky a bratrstva, která byla zrušena či zakázána již císařem Josefem II. v letech 1783–1786. Na těchto rozhodnutích v čase Růžičkova episkopátu stát v drtivé většině případů trval. V pramenech jsme nenašli důkaz o tom, že by byly v českobudějovické diecézi vyvíjeny činnosti tohoto typu. Faktem je, že ke zrušení zákazu katolických bratrstev a církevních spolků došlo až po uzavření konkordátu, 27. července 1856. Tudíž tato ob-

²⁶ Ve Zdarssově tiskárně byly také tištěny první noviny v Českých Budějovicích, ale až od roku 1848. – VONDRA, Václav. *Tiskárny*. In: Encyklopedie Českých Budějovic (dále EČB), 2. vydání, České Budějovice, 2006, s. 564.

²⁷ Šimon Bernard Vrána se narodil 27. října 1785 v Hrachovišti, okres Jindřichův Hradec. Na kněze byl vysvěcen 19. srpna 1810. Později se stal farářem v Mirovicích. Věnoval se zejména publikační činnosti v oblasti bibliistiky. Kromě již zmíněné knihy je autorem příspěvků v Jungmannově Slovníku. V roce 1830 ještě vydal knihu *Utrpení a smrt některých sv. mučedníků prvních tří století*. Zemřel 5. října 1856 v Mirovicích. – KADLEC, Jaroslav. *Českobudějovická diecéze*. České Budějovice : Sdružení Jana Neumanna – Setkání, 1995, s. 95.

²⁸ Kniha je věnována kustodovi českobudějovické kapituly Františku Gabrielovi. Vysvědčení o nezávadnosti z hlediska obsahu a doporučení pro čtenáře vystavil probošt českobudějovické kapituly Jan Geith těmito slovy na první straně prvního dílu: „*Gegenwärtiges Werk enthält nicht nur nichts gegen die katholische Lehre, und gegen gute Sitten, sondern ist vielmehr einer vorzüglichen Empfehlung würdig, weil selbes zur Belehrung und Erbauung der Gläubigen, besonders der leben Jugend geeignet ist.*“ Viz *Biblische Geschichte von P. S. B. Wrana*. Uebersetzt aus dem Böhmischen ins Deutsche von Joseph Rupert Trinks, Hauptschul-Direktor, Katechet und Professor der Pädagogik, Katechetik und Methodik am bischöflichen Lycäum zu Böhmischem-Budweis. Erster Band. Geschichte des alten Bundes, gedruckt bei Martin Zdarssa. 1831; *Biblische Geschichte von P. S. B. Wrana*. Uebersetzt aus dem Böhmischen ins Deutsche von Joseph Rupert Trinks, Hauptschul-Direktor, Katechet und Professor der Pädagogik, Katechetik und Methodik am bischöflichen Lycäum zu Böhmischem-Budweis. Zweiter Band. Geschichte des neuen Bundes, gedruckt bei Martin Zdarssa. 1831.

²⁹ Zmíněný seznam těch, kteří si knihu objednali, je rozdělen na tři části. V první části jsou uvedeni duchovní v čele s Růžičkou a všemi členy českobudějovické kapituly. Celkem si objednalo knihu 78 duchovních, až na jednoho všichni z českobudějovické diecéze. V druhé části jsou sepsáni studenti, bez rozlišení odkud, celkem si jich knihu objednalo 48. Ve třetí části jsou sepsáni obyvatelé diecéze – laici, v čele s guberniálním radou a krajským hejtnem Franzem Königerem a českobudějovickým purkmistrem Vincencem Strandlem. Celkem si jich knihu objednalo 84, přibližně třetina z nich byla z Českých Budějovic, další početnou skupinu tvořili učitelé. Konečný počet objednaných knih tedy byl 210, tj. celý její náklad, jak ukazuje poznámka nakladatele na konci seznamu. Viz: *Biblische Geschichte von P. S. B. Wrana*, Zweiter Band, poslední strany knihy, nečíslováno.

last náboženského života v diecézi stála naprosto mimo Růžičkovu pozornost, popřípadě byl tím, kdo tyto aktivity zakazoval, o čemž svědčí Mardetschläger.³⁰

Další oblastí, kde by se mohla čekat náboženská aktivita lidí v diecézi v součinnosti s biskupem, jsou misie. V tomto směru se v Růžičkově době stále ještě mladá diecéze držela dosti zpátky. Existuje zmínka o tom, že od roku 1829 začalo v rámci diecéze fungovat sdružení podporující katolické misie v Severní Americe. Aktivním podporovatelem misí byl známý kněz Hermann Dichtl.³¹

Růžičkovu aktivitu v diecézi do malé míry ilustrují místní kroniky. Nejčastěji pouze zmiňují jeho biskupské jmenování, konání biřmování při generálních vizitacích nebo znamenávají jeho smrt.³²

Významnou oblastí svědčící o náboženském životě diecéze byla pomoc potřebným. Z předešlého období fungovaly tzv. farní chudinské instituty, tj. jakési charity, kterým věnovali faráři velikou péči a jejich činnost byla sledována při vizitacích. Téměř každá farnost měla na chod toho svého určený veřejný fond, což ukazovalo veliké sepětí majetku farností s péčí o chudé.³³ Růžička jako diecézní biskup podporoval za svého episkopátu projekty, které tzv. zdědil po svém předchůdci. V prvé řadě to byl *Diöcesan-Pension-*

³⁰ Podle Mardetschlägera prý biskup Růžička dostal jednoho dne oznámení ze zemského gubernia, že na jedné faře v prácheňském kraji vznikla sekta, v rámci níž věřící utvořili tajný spolek, schází se v neobvyklou dobu na faře pod vedením faráře. Byl proto vyzván, aby situaci urychleně řešil. Biskup se prý upřímně vyděsil a nařídil vedení příslušného vikariátu, aby věc prozkoumalo a podalo přesné hlášení. Výsledkem bylo zjištění, že místní farář zavedl bez povolení státních a církevních úřadů modlitbu živého růžence. Následoval okamžitý zákaz. Mardetschläger konstatuje, že k takovým případům docházelo na více místech. – MARDETSCHLÄGER, Franz. *Kurz gefasste Geschichte des Bistums und der Diöcese Budweis zur Jubiläumsfeier ihres hundertjährigen Bestehens*. Budweis : Franz Mardetschläger, 1885, s. 23-24. O této problematice kupř. LADENBAUER, Willibald. *Das Soziale Wirken der katholischen Kirche in der Diöcese Budweis (Königreich Böhmen) von Dr. P. Willibald Ladenbauer*, Wein: Commissions-Verlag von Maner a Co., 1899. (= *Das Soziale Wirken der Katholischen Kirche in Oesterreich. Im Auftrage der Leo-Gesellschaft und mit Unterstützung von Mitarbeitern herausgegeben von Prof. Dr. Franz M. Schingler*, IX. Band: Diöcese Budweis), s. 101.

³¹ LADENBAUER, Willibald. *Das Soziale Wirken der katholischen Kirche in der Diöcese Budweis*, s. 135.

³² Kronika obecné a národní školy ze Zlaté Koruny obsahuje záznam o Růžičkově smrti z roku 1845 a později sepsaný Růžičkův životopis, pravděpodobně podle Mardetschlägerových údajů. Viz. SOkA Český Krumlov, Kronika obecné a národní školy Zlatá Koruna, (1836) 1869 – 1953. O Růžičkově svěcení, jeho nástupu do funkce, udělování biřmování v roce 1822, jmenování tajným radou v roce 1835 a smrti zase píše kroniky hlavní školy v Českém Krumlově, viz SOkA Český Krumlov, Kronika hlavní školy Český Krumlov, 1801-1863 a Kronika hlavní školy Český Krumlov 1831-1867. O udělování biřmování v roce 1822 informuje chvalšinská kronika. Viz SOkA Český Krumlov, Pamětní kniha Chvalšiny, (1263) 1724-1938 (1939). V borovanské kronice se píše o jeho návštěvě v roce 1832, jeho úmrtí a konání zádušních obřadů, viz SOkA České Budějovice, Memorabilien, Zeit- oder Gedenkbuch, auch Chronik Borovany, 1836-1945. Hlubocká kronika zase vypravuje o Růžičkových účastech na rodových slavnostech Schwarzenbergů. Viz SOkA České Budějovice, Památná kniha obce hlubocké (Hluboká nad Vltavou), 1840-1896. Lhenická pamětní kniha zmiňuje Růžičkovo působení v roli generálního vikáře v souvislosti s přestavbou zdejšího kostela a ustanovováním místního duchovního správce v roce 1802. Viz SOkA Prachatic, Gedenkbuch des Marktes Elhenic – Pamětní kniha obce Lhenice, 1837-1911. O Růžičkových spolupracovnících z řad cisterciáků zase hovoří kronika z Vyšího Brodu. Srov. SOkA Český Krumlov, Pamětní kniha Vyší Brod, (1198) 1878 – 1937 (1957).

Existuje také několik kronik, které velmi dobře ukazují práci Růžičkových biskupských vikářů v oblasti místních škol. Odkáží se na ně v části této kapitoly, kde se věnuji nižšímu školství. Značná část prozkoumaných kronik však o Růžičkovi žádné svědectví nevydává.

³³ LADENBAUER, Willibald. *Das Soziale Wirken der katholischen Kirche in der Diöcese Budweis*, s. 254-255. O stavu farní chudinské péče hovoří Schaaffgotschova zpráva z generální vizitace z roku 1811. Viz Österreichisches Staatsarchiv Wien, HHSA, Kaiser-Franz-Akten 215, sign. AT-OeStA/HHSTA KA KFA, fol. 400-401. V kontextu Českých Budějovic viz kupř. Kniha příjmů a vydání chudinského ústavu pro městské vsi 1838-1842, SOkA České Budějovice, Archiv města České Budějovice, mikrofilm č. 817.

Institut für die Witwen und Waisen der Schullehrer, na jehož podporu myslel i ve svém testamentu.³⁴ Ředitelem tohoto fondu se stal Růžičkův blízký spolupracovník František Gabriel.³⁵ Dále tu byl již Schaaffgotschem podporovaný projekt výstavby městské nemocnice v Českých Budějovicích. Na podporu stavby určil třetinu svého odkazu v závěti.³⁶ Právě díky Růžičkově péči a v přímé spolupráci s městem byla její budova vystavěna mezi léty 1827 – 1828. K jejímu slavnostnímu otevření došlo 24. prosince 1829 a biskup o ni i nadále pečoval.³⁷ Snažení českobudějovického biskupa v sociální a charitativní oblasti je vidět také v čase, kdy vypukla epidemie cholery, která zejména v roce 1832 postihla celé jižní Čechy. V Českých Budějovicích, kde zemřelo několik set obyvatel, přišlo mnoho dětí o své rodiče. Byl to právě biskup, který pomáhal organizovat sbírky na založení místního sirotčince, k jehož výstavbě došlo až po jeho smrti, v roce 1854.³⁸ V pastýřském listě z roku 1831, který se týkal právě vypuknuvší epidemie cholery, klade pomoc potřebným do centra duchovního života věřících.³⁹ Od roku 1834 se stal přispívajícím členem spolku podporujícího dospělé slepce v Čechách: *Versorgungs- und Beschäftigungs- Anstalt für erwachsene Blinde in Böhmen*.⁴⁰ Jeho starost o potřebné je konkrétně vidět i v jeho odkazu, ve kterém kromě městské nemocnice a podporného fondu pro vdovy a sirotky učitelů triviálních škol věnoval relativně vysoké částky také městskému chudobinci a na zřízení sirotčince. Konkrétní částky pak věnoval „známým“ vdovám a chudým, samotní městští chudí měli být poděleni penězi v den jeho pohřbu.⁴¹

Růžičkovo biskupské působení mělo kromě roviny diecéze ještě rovinu jinou, a to jeho aktivit v zemské oblasti. Některé z nich vyplývaly přímo z jeho úřadu, další byly víceméně soukromého rázu a týkaly se buď přímo jeho osoby, okruhu jemu blízkých lidí,

³⁴ MARDETSCHLÄGER, Franz. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 14; LADENBAUER, Willibald. *Das Soziale Wirken der katholischen Kirche in der Diocese Budweis*, s. 170.

³⁵ *Katalog über die sämtlichen Volksschulen und des dabei angestellten Lehrpersonals, in der budweiser Diocese. Für das Jahr 1835.*

³⁶ LADENBAUER, Willibald. *Das Soziale Wirken der katholischen Kirche in der Diocese Budweis*, s. 257; SVOBODA, Rudolf. *Jan Prokop Schaaffgotsche*, s. 247-248.

³⁷ Viz poslední vůle biskupa Arnošta Konstantina Růžičky z 10. ledna 1844. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Arnošt Konstantin Růžička, Poslední vůle a pozůstalostní řízení, 1831-1848, sign. II/2/a/3, kart. 13. Podrobněji o obsahu testamentu pojednávám v následující kapitole. – také LADENBAUER, W. *Das Soziale Wirken der katholischen Kirche in der Diocese Budweis*, s. 257, 298. Samotnou stavbu podpořil Růžička částkou tisíc zlatých, stejnou částku odkázal městské nemocnici ve svém testamentu.

³⁸ GRULICH, Josef – PLETZER, Karel. *Epidemie*. EČB, s. 124; LADENBAUER, Willibald. *Das Soziale Wirken der katholischen Kirche in der Diocese Budweis*, s. 223; RICHTER, Ernst Franz. *Kurzgefasste Geschichte der k. befreiten allezeit getreuen Berg- und Kreisstadt Böhmisch-Budweis*, Budweis : F. Zdarssa, 1859, s. 44.

³⁹ Pastýřský list Arnošta Konstantina Růžičky z prosince 1831. Viz SOA Třeboň, BA ČB, Arnošt Konstantin Růžička, Pastýřský list Arnošta Konstantina Růžičky s udělením církevního dispensu od půstu pro postižené cholerou - tisk, 1831, sign. II/2/b/8, kart. 13.

⁴⁰ SOA Třeboň, BA ČB, Arnošt Konstantin Růžička, Jmenování přispívajícím členem Spolku pro vydržování zaopatřovacího a zaměstnávajícího ústavu pro dospělé slepce v Čechách, 1834, sign. II/2/c/3, kart. 13.

⁴¹ Viz poslední vůle biskupa Arnošta Konstantina Růžičky z 10. ledna 1844. – SOA Třeboň, BA ČB, Arnošt Konstantin Růžička, Poslední vůle a pozůstalostní řízení, 1831-1848, sign. II/2/a/3, kart. 13. Podrobněji o obsahu testamentu pojednávám v následující kapitole. Srov. také LADENBAUER, Willibald. *Das Soziale Wirken der katholischen Kirche in der Diocese Budweis*, s. 257. Městskému chudobinci odkázal částku tisíc zlatých, na zřízení útulku pro malé děti čtyři sta zlatých a jednotlivým chudým odkázal čtrnáct set zlatých.

Podobný odkaz, ačkoli v menším měřítku, udělal Růžičkův dlouholetý spolupracovník Jan Geith, který zřídil nadace pro chudé děti a pro chudé studenty semináře, a to 1. a 21. července 1842. – LADENBAUER, Willibald. *Das Soziale Wirken der katholischen Kirche in der Diocese Budweis*, s. 175 a 214.

nebo duchovních v diecézi. Dílčím způsobem měly co do činění také s aktivizací českého národního života.⁴²

Od chvíle jmenování biskupem byl Růžička z titulu své funkce zván na zemské sněmy. Každoročně mu přicházely pozvánky jménem panovníka.⁴³ První pozvánky na jednání sněmu dostal již v roce 1816: první od Františka I. 14. října, druhou od zemského sněmu 18. října toho roku. Jednání se mělo konat v Praze 12. listopadu. Součástí druhé pozvánky byl i podrobný program jednání, jehož jedním bodem bylo oznámení o jmenování Arnošta Konstantina Růžičky českobudějovickým biskupem a jeho přivítání na sněmu.⁴⁴ Být členem zemského sněmu byla samozřejmě velká čest, protože se jednalo o nejvyšší samosprávný orgán Čech. Avšak jeho pravomoci byly velmi omezené. Rozhodovat směl o stanovování a vybírání některých daní, vedení zemských knih a katastrů a o správě zemského jmění. Všechna rozhodnutí byla podrobena dohledu pražského gubernia, které od svého vzniku v roce 1772 zastupovalo vídeňské centrální orgány. Na zemské úrovni reprezentoval státní správu v Čechách nejvyšší pražský purkrabí, který byl zároveň předsedou pražského gubernia, předsedou zemského sněmu a zemského stavovského výboru. Růžička zažil za svůj dlouhý episkopát ve funkci pražského purkrabího dva muže. Prvním byl František Antonín hrabě Libštejnský z Kolowrat v letech 1810 – 1826. V jeho době bylo založeno Vlastenecké muzeum v Čechách (1820). Druhým mužem byl Karel hrabě Chotek v letech 1826 – 1843,⁴⁵ pod jehož vedením se země v mnoha ohledech značně změnila. Důraz kladl zejména na budování nových komunikací, snažil se podporovat rozvoj průmyslu i zjednodušit dopravu lidí, materiálu i zboží. Zaváděné změny byly v první řadě vidět na postupně se měnící tváři přibližně stotisícové Prahy, která získávala od počátku třicátých let charakter průmyslového města a intenzivně se rozrůstala zejména na předměstích. Mezi nejviditelnější podniky patřila stavba řetězového mostu přes Vltavu,⁴⁶ zavádění plynového osvětlení, moderní kanalizace nebo nového kamenného dláždění značné části ulic. Novým podmínkám se přizpůsobil i nový *biedermeierovský* životní styl.⁴⁷

⁴² Předem podotýkám, že se zatím nejednalo o vypjatý nacionalismus, který měl postupně přicházet na českou, potažmo evropskou scénu v průběhu čtyřicátých let devatenáctého století.

⁴³ Prokazatelně je dostal v letech 1816 – 1837, protože tyto se zachovaly do současnosti. Avšak s největší pravděpodobností byl zván i po roce 1837. – SOA Třeboň, BA ČB, Arnošt Konstantin Růžička, Pozvánky na zemský stavovský sněm, 1817-1837, inv. č. II/2/c/2, kart. 13.

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ Růžička se s Chotkem snažil udržet dobré společenské vztahy, jak je vidět z jejich korespondence. Viz SOA Třeboň, BA ČB, Arnošt Konstantin Růžička, Poděkování hraběte Chotka za novoroční blahopřání, 1828 – 1834, sign. II/2/d/1, kart. 13.

⁴⁶ Přes Vltavu stále vedl pouze jediný most. Na postavení nového byla v roce 1827 zřízena akciová společnost, která byla v té době v Čechách stále dosti novým způsobem podnikání. Cílem bylo shromáždit potřebný kapitál. Jediná akcie stála 200 zlatých, což byla v té době hodně vysoká částka. Protektorem stavby byl hrabě Chotek. Most nakonec postavila firma Vojtěcha Lanny a byl otevřen v roce 1841. – SEKYRKOVÁ, Milada. *Ferdinand V. Poslední pražská korunovace*, Praha: Havran, 2004, s. 28-29. Z korespondence Růžičky s českokrumlovským arcijáhnem Zambauerem vyplývá, že byl v tomto podniku osobně zainteresován. – SOA Třeboň, BA ČB, Arnošt Konstantin Růžička, Odeslaná korespondence českokrumlovskému prelátovi v záležitosti výstavby řetězového mostu a upisování akcií a jindřichohradeckému proboštovi v záležitosti guberniálního katechety Tischera s novoročním přáním, 1834, sign. II/2/d/3, kart. 13.

⁴⁷ SEKYRKOVÁ, Milada. *Ferdinand V.*, s. 22-32.

Aktivizace předních postav českého zemského dění se ukazovala mimo jiné v oblasti zakládání nebo podporování společností nejružnějšího zaměření. Podle statistického přehledu učených společností a počtu jejich členů v roce 1833 vydaného zemským guberniem jich bylo v Čechách celkem 9, měly celkem 1442 členů: Královská společnost věd a nauk, Císařsko-královská hospodářská vlastenecká společnost, Jednota pro zvelebování štěpařství, Jednota pro zvelebování ovocnářství, Společnost milovníků hlubokých umění, Jednota pro zvelebení hudebního umění, Společnost vlasteneckého muzea v Čechách, Jednota zvelebovatelů kostelní hudby a Jednota pro zvelebování zvonařství.⁴⁸ Další společnosti v této době postupně vznikaly. Pod protektorstvím Karla hraběte Chotka byla kupř. roku 1833 založena Jednota k povzbuzení průmyslu v Čechách.⁴⁹

U Růžičky, který jako biskup k významným osobnostem českého zemského života jistě patřil, lze vysledovat podobnou tendenci. Od roku 1833 se začaly informace o jeho členství v učených i jiných společnostech objevovat jako součást oficiální titulatury v tištěných dokumentech vycházejících zejména ze Zdarssovy biskupské tiskárny. Katalog kléru pro rok 1833 poprvé uvádí Růžičku jako „*Musei Regni Bohemiae Membri Activi*“.⁵⁰ Katalog kléru na další rok je uveden již takto: „*Catalogus Universi Cleri...Ernesti Constantini Ružička...Musei Regni Bohemiae – Societatis Philharmonicae ad promovendam artem musicam quoad sacra, nec non Societatis ad promovendam industriam Membri Activi*“.⁵¹ V katalogu kléru pro rok 1835,⁵² stejně jako v katalogu škol českobudějovické diecéze pro rok 1835, je vidět, že se stal navíc také členem Spolku pro udržování zaopatřovacího a zaměstnávacího ústavu pro dospělé slepce v Čechách: „*Unter der oberhirtlichen Regierung des hochwürdigsten und hochgeborenen Herrn Herrn Ernest Constantin Ružička, Bischofes zu Böhmischem-Budweis, Mitgliedes des vaterländischen Museums, des Vereines zur Belebung Gewerbefleißes, des Vereines zur Unterstützung des*

⁴⁸ W králowstwí Českém w roce 1833. Ustawy wěd a uměnj. Akademie, učené společnosti, in: Časopis pro katolické duchovenstvo, roč. 7, č. 2/1835, s. 345. Podobný přehled existuje i z roku 1835. Zde není v seznamu společností uvedena Jednota pro zvelebování zvonařství. Viz W králowstwí Českém w roce 1835. Ustawy wěd a uměnj. Akademie, učené společnosti, In Časopis pro katolické duchovenstvo, roč. 9, č. 4/1837, s. 750.

⁴⁹ „Jednota měla být jednak zástupcem podnikatelských vrstev obyvatelstva i tlumočnickem jejich hospodářských požadavků a na druhé straně vykonavatelem státní průmyslové politiky. Jako poradní orgán měla podávat státním úřadům dobrozdání o situaci v průmyslu, zaujímat stanoviska k vládním návrhům, organizovat průmyslové výstavy a zasazovat se o zvýšení průmyslové odbornosti.“ Později se vedení Jednoty obrátilo od takto stanovených velkých cílů spíše na cestu postupné průmyslové osvěty. ŠPIRITOVÁ, Alexandra. *Jednota pro povzbuzení průmyslu v Čechách*, s. 5-19, cit. s. 5. Publikováno na: http://www.nacr.cz/E-publ/paginae/fulltext/3_1995/ph_03_01.pdf [17.10.2014].

⁵⁰ Catalogus Universi Cleri tum Saecularis tum Raegularis Episcopalis Dioeceseos Bohemo-Budvicensis sub glorioso Regimine Reverendissimi ac Illustrissimi Domini Domini Ernesti Constantini Ružička Dei gratia Episcopi Bohemo-Budvicensis et Musei Regni Bohemiae Memri Activi. Anno MDCCCXXXIII, Bohemo-Budvicii, Caracteribus Martini Zdarssa, Episcopalis Typographi.

⁵¹ Catalogus Universi Cleri tum Saecularis tum Raegularis Episcopalis Dioeceseos Bohemo-Budvicensis sub glorioso Regimine Reverendissimi ac Illustrissimi Domini Domini Ernesti Constantini Ružička Dei Gratia Episcopi Bohemo-Budvicensis Musei Regni Bohemiae – Societatis Philharmonicae ad promovendam artem musicam quoad sacra, nec non Societatis ad promovendam industriam Membri Activi. Anno MDCCCXXXIV. Budvicii – Bohemorum. Typis viduae defuncti typographi Martini Zdarssa.

⁵² Catalogus Universi Cleri tum Saecularis tum Raegularis Episcopalis Dioeceseos Bohemo-Budvicensis sub glorioso Regimine Reverendissimi ac Illustrissimi Domini Domini Ernesti Constantini Ružička Dei Gratia Episcopi Bohemo-Budvicensis Musei Regni Bohemiae – Societatis Philharmonicae ad promovendam artem musicam quoad sacra, nec non Societatis ad promovendam industriam, et ad prospiciendum caecis de sustentatione Membri Activi. Anno MDCCCXXXV. Budvicii – Bohemorum. Typis viduae defuncti typographi Martini Zdarssa, dirigente Joanne Seeger.

*Beschäftigungsanstalt für erwachsene Blinde, und des Vereines zur Emporbringung der Kirchenmusik.*⁵³ V dalších letech se stal ještě členem Jednoty pro zvelebování ovocnářství, jinak řečeno členem pomologického spolku.⁵⁴ Členem všech vyjmenovaných společností zůstal až do své smrti.⁵⁵ Domnívám se, že právě důsledné uvádění členství v rámci titulatury plnilo důležitou sociálně-distinktivní funkci.⁵⁶ Zajímavé je, že se členy stejných nebo podobných společností či spolků stávali nejprve jeho nejbližší spolupracovníci a posléze i širší okruh duchovních – a i jejich členství bylo zejména v katalozích kléru uváděno u jejich titulatury. V tomto případě se dá říci, že následovali příklad svého biskupa.⁵⁷ V roce 1832 byli kromě biskupa pouze dva profesori na teologickém učilišti členy nějaké společnosti: rektor Michael Schönbeck Společnosti vlasteneckého muzea a Josef Koydl Císařsko-královské hos-

⁵³ Katalog über die sämtlichen Volksschulen und des dabei angestellten Lehrpersonals, in der budweiser Diöcese. Für das Jahr 1835.

⁵⁴ Catalogus Universi Cleri tum Saecularis tum Raegularis Episcopalis Dioeceseos Bohemo-Budvicensis sub glorioso Regimine Reverendissimi, Illustrissimi ac Excellentissimi Domini Domini Ernesti Constantini Ružička Dei Gratia et Apostolicae Sedis Gratia Episcopi Bohemo-Budvicensis Suae Caesareo-Regiae Apostolicae Majestatis Consilarii Intimi Actualis, Musei Regni Bohemiae – Societatis Philharmonicae ad promovendam artem musicam quoad sacra, nec non Societatis ad promovendam industriam, et ad prospiciendum caecis adultis de sustentatione et Societatis pomologicae Membri Activi. Anno MDCCCXXXIX. Budvici – Bohemorum. Typis viduae defuncti typographi Martini Zdarssa, dirigente Joanne Seeger.

⁵⁵ Catalogus Universi Cleri, Anno MDCCCXLV; také kupř. Trauergedicht aus Anlaß des am 18. März erfolgteten Ablebens Sr. Excellenz des hochgebornen hochwürdigsten Herrn Herrn Ernest Constantini Ružiczka, Bischofes in Budweis, k. k. geheimen Raths, Mitgliedes des Vereins zur Ermunterung des Gewerbfließes in Böhmen, wirkenden Mitglieds der Gesellschaft des vaterländischen Musäums, des pomologischen und des Vereins der Kunstfreunde für die Kirchenmusik und beitragenden Mitglieds der Versorgungs- und Beschäftigungsanstalt für erwachsene Blinde in Böhmen, Beförderers der böhmischen Sparkassa. Böhmisch-Budweis, [1845], [5 s.].

⁵⁶ Pro podporu tohoto argumentu necháme čtenáři kromě skutečnosti, s jakou důsledností byla uváděna členství v titulatuře i postupné šíření členství u duchovních po diecézi, ke zvážení ještě jednu zajímavou souvislost: V roce 1835 se stal císařem Ferdinand V. Jak bylo ve vládnoucím rodě zvykem, musel se jako mladý arcivévoda vyučit řemeslu. Bylo pro něj zvoleno zahradnictví a v tomto oboru získal výuční list. Ještě na podzim roku svého nástupu na trůn se vydal do Čech. Po cestě navštívil České Budějovice, kde se setkal i s Ružičkou – o okolnostech tohoto setkání ještě budeme hovořit, každopádně pro biskupa bylo neobyčejně šťastné. Když dojel do Prahy, kam v této době přicestoval i českobudějovický biskup, zavítal mezi členy pomologického spolku, kde si prohlédl výstavu ovoce a zeleniny. – SEKYRKOVÁ, Milada. *Ferdinand V.*, s. 16 a 20. Ružička se ještě v téže roce stal členem pomologického spolku, jak je vidět v Katalogu kléru pro rok 1836. – Catalogus Universi Cleri tum Saecularis tum Raegularis Episcopalis Dieceseos Bohemo – Budvicensis sub glorioso Regimine Reverendissimi, Illustrissimi ac Excellentissimi Domini Domini Ernesti Constantini Ružička Dei Gratia Episcopi Bohemo-Budvicensis. Suae Caesareo – Regiae Apostolicae Majestatis Consilarii Intimi Actualis, Musei Regni Bohemiae – Societatis Philharmonicae ad promovendam artem musicam quoad sacra, nec non Societatis ad promovendam industriam, ad prospiciendum caecis adultis de sustentatione et Societatis pomologicae Membri Activi. Anno MDCCCXXXVI. Budvici – Bohemorum. Typis viduae defuncti typographi Martini Zdarssa, dirigente Joanne Seeger. Přímý důkaz, že by svým členstvím chtěl demonstrovat hlavně svůj vztah k panovníkovi, nemůžeme předložit. Samozřejmě je možné, že se na zahradě biskupské rezidence Ružička věnoval pěstování ovoce či zeleniny nebo chtěl svým členstvím tento spolek podpořit z jiného důvodu.

Ovšem mezi Ružičkovy blízké spolupracovníky v diecézi patřili lidé, kteří se ovocnářstvím zabývali velmi intenzivně. Mezi nimi vynikli zejména Josef Koydl a Karel Zambauer. Koydla i s jeho publikační činností v oblasti pěstění ovocných stromů jsem zmínil v části této kapitoly věnované filosofickému lyceu a bohosloveckému semináři. Karla Zambauera budeme ještě zmiňovat níže. Jeho životopis právě s popisem záliby v ovocnářství viz HUBER, Kurt Augustin. *Ein josephinischer Pfarrer*. In GRULICH, Rudolf (ed.). *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien XIV*. Königstein im Taunus : Institut für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien, 1997, s. 101-104. Huber mimo jiné považuje zálibu v ovocnářství za jedno z typických praktických vyústění josefinismu. Tamtéž, s. 103.

⁵⁷ Samozřejmě není možné s naprostou jistotou usuzovat ze skutečnosti, že se informace o členství v té které společnosti objevila u toho kterého duchovního v diecézním katalogu, že předtím členem žádné společnosti nebyl nebo se jím nestal dříve. Toto by bylo možné tvrdit až poté, co by došlo k přesnému zjištění, kdy do konkrétní společnosti vstoupil, o čemž katalogy kléru nevypovídají. Avšak zcela jednoznačně uvádění členství v katalozích kléru vypovídá o společenské důležitosti, jakou mělo minimálně mezi duchovními českobudějovické diecéze.

podářské vlastenecké společnosti.⁵⁸ V roce 1834 rozšířil jejich řady děkan kapituly Augustin Filek, když se stal členem Spolku pro vydržování zaopatřovacího a zaměstnávacího ústavu pro dospělé slepce v Čechách.⁵⁹ O pět let později byla situace již naprosto jiná. Zvláště mezi duchovními, kteří většinou patřili k přísedícím biskupské konzistoře, se stalo členství v různých společnostech relativně běžnou věcí. Kromě již výše uvedených mužů se členy Spolku pro vydržování zaopatřovacího a zaměstnávacího ústavu pro dospělé slepce v Čechách stali probošt kapituly Jan Geith, jindřichohradecký probošt Vojtěch Juhn, krumlovský arcijáhen Karel Zambauer, profesor morální teologie Petr Weber a bechyňský biskupský vikář Peter Schmitzer. Jan Geith, Karel Zambauer, profesor pedagogiky a katechetiky piarista Rupert Trinks, biskupský ceremonář Prokop Knirsch, biskupští vikáři Matyáš Drexler z Hluboké, Maxmilián Jíříček ze Strakonic a Matyáš Tockstein z Písku se stali členy Jednoty zvelebovatelů kostelní hudby. Karel Zambauer navíc ještě členem pomologické společnosti.⁶⁰ Sušický biskupský vikář a děkan z Vimperka Adam Fialka byl členem Jednoty vlasteneckého muzea. Kromě již zmíněného piaristy Trinkse byli členy společností ještě další členové řeholních společenství: opat vyšebrodských cisterciáků Valerián Schopper byl členem Jednoty vlasteneckého muzea, Jednoty zvelebovatelů kostelní hudby a Jednoty pro povzbuzení průmyslu v Čechách; převor vyšebrodských cisterciáků Josef Schuster členem Jednoty zvelebovatelů kostelní hudby a Jednoty vlasteneckého muzea; provinciál servitů Vincent Axmann byl členem Jednoty zvelebovatelů kostelní hudby.⁶¹ Na konci Ružičkova episkopátu se členy učených společností nestávali již jen lidé ze zmíněného Ružičkova bližšího okruhu, ale také „obyčejní“ kněží a řeholníci, ačkoli se jednalo spíše o jednotlivce. Nejčastější bylo členství v Jednotě zvelebovatelů kostelní hudby.⁶²

V roce 1828 začal v Praze vycházet Časopis pro katolické duchovenstvo, který brzy našel čtenáře v Čechách i na Moravě. Jeho cílem bylo zejména informování a vzdělávání duchovních. Pro tento účel tvořil po dlouhá léta nejvýznamnější časopiseckou platformu v zemi. V době Ružičkova episkopátu se projevoval vlastenecky, ovšem nijak vypjatě. Důkazem je, že česky psané články jednoznačně převažovaly, ale výjimkou nebyly ani německy tištěné statě.⁶³ Ružička se již v roce 1833 objevil v čele předplatitelů z českobudějovické diecéze, mezi nimiž figurovalo ještě množství dalších lidí a institucí: děkan kapituly Jiljí Filek, kanovník Václav Angelis, knihovna konzistoře, rektor semináře Jan Körner, profesori semináře Emmanuel Davídek a Michael Schönbeck; sedm studentů čtvrtého ročníku, jedenáct studentů třetího ročníku, čtyři studenti druhého ročníku biskupského semináře; seminární knihovna, pět kněží z Českých Budějovic a 76 dalších kněží

⁵⁸ Catalogus Universi Cleri, Anno MDCCCXXXIII.

⁵⁹ Catalogus Universi Cleri, Anno MDCCCXXXV.

⁶⁰ Členství Karla Zambauera ve zmíněných společnostech potvrzuje také Kurt Augustin Huber. – HUBER, Kurt Augustin. *Ein josephinischer Pfarrer*, s. 103.

⁶¹ Catalogus Universi Cleri, Anno MDCCCXL.

⁶² Catalogus Universi Cleri, Anno MDCCCXLII; Catalogus Universi Cleri Anno MDCCCXLV.

⁶³ Jedná se o cenný zdroj nejen pro historiky, ale samozřejmě i pro teology. V poslední době viz kupř. studii Ctirada V. Pospíšila. – POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Prolegomena ke studiu české christologie 19. století – knižní produkce a odborné studie v ČKD*. Studia theologica 44, roč. 13, č. 2/2011, Olomouc 2011, s. 126-162.

z diecéze a dva vikariáty samostatně pro své knihovny. Celkově si objednalo v Čechách Časopis pro katolické duchovenstvo 479 předplatitelů, z českobudějovické diecéze 114.⁶⁴ O dvě léta později, v roce 1835, si kromě Růžičky, Filka, Angelise a konzistorní knihovny předpláceli Časopis pro katolické duchovenstvo tři kaplani při katedrále, pět profesorů semináře v čele s rektorem, seminární prefekt a seminární knihovna, devět kandidátů kněžství, jedenáct studentů čtvrtého, čtyři z třetího a dvanáct z druhého ročníku semináře. Vedle toho přišlo z různých koutů diecéze 94 dalších objednávek, vesměs od kněží a několik od vikariátních knihoven. Celkem do českobudějovické diecéze docházelo 147 výtisků časopisu z celkem 708 v Čechách objednaných.⁶⁵ V roce 1837 se tento počet opět zvýšil: Kromě Růžičky, Angelise a Filka se předplatiteli stali ještě dva členové konzistoře – jeden z nich byl Franz Mardetschläger, tehdy konzistorní protokolista, již několikrát zmiňovaný budoucí autor prvního Růžičkova životopisu – a čtyři kaplani z Českých Budějovic; dále čtyři profesori semináře, prefekt semináře a seminární knihovna, devět studentů ve čtvrtém, sedm ve třetím a osm ve druhém ročníku semináře. Celkově si českobudějovická diecéze předplatila 184 výtisků z celkových 854 v Čechách objednaných.⁶⁶ V následujícím roce byla situace podobná. Z celkových 790 v Čechách objednaných časopisů z českobudějovické diecéze přišla objednávka na 193 výtisků.⁶⁷ V roce 1839 to již bylo 195 z 860.⁶⁸ Z několika posledních zveřejněných seznamů přispěvatelů, které vyšly ke konci Růžičkova života nebo těsně po jeho smrti, vyplývá, že se počet i struktura odběratelů příliš nezměnily – jednalo se výhradně o současné nebo budoucí duchovní. V roce 1842 nadále odebírali časopis kromě biskupa především jeho nejbližší spolupracovníci, tj. členové kapituly, kněží z jeho rezidenčního města, profesori biskupského semináře i řada duchovních v diecézi. Objednávek u seminaristů radikálně ubylo – důvod není na první pohled zřejmý, ale stále byl odebírán výtisk pro seminární knihovnu. Celkově si objednalo Časopis pro katolické duchovenstvo 172 odběratelů z celkových 700 v Čechách.⁶⁹ V roce 1844 byl stav 163 odběratelů z celkových 681 v Čechách,⁷⁰ v následujícím roce již 165 ze 776.⁷¹ Českobudějovická diecéze byla ve sledovaných letech z českých diecézí hned na druhém místě po pražské arcidiecézi co do počtu objednávaných časopisů.

⁶⁴ Poznámánj wysoce ctěných Pánů panů Odběratelů Časopisu pro katolické duchowenstwo, v roce 1833. In Časopis pro katolické duchovenstvo, roč. 6/1833, č. 4, s. 685-708.

⁶⁵ Poznámánj wysoce ctěných Pánů panů Odběratelů Časopisu pro katolické duchowenstwo w roce 1835. In Časopis pro katolické duchovenstvo, roč. 8/1835, č. 4, s. 753-783.

⁶⁶ Poznámánj wysoce ctěných Pánů panů Odběratelů Časopisu pro katolické duchowenstwo w roce 183. In Časopis pro katolické duchovenstvo, roč. 10/1837, č. 4, s. 717-748.

⁶⁷ Poznámánj wysoce ctěných Pánů panů Odběratelů Časopisu pro katolické duchowenstwo w roce 1838. In Časopis pro katolické duchovenstvo, roč. 11/1838, č. 4, s. 741-774.

⁶⁸ Poznámánj wysoce ctěných Pánů panů Odběratelů Časopisu pro katolické duchowenstwo w roce 1839 In Časopis pro katolické duchovenstvo, roč. 12/1839, č. 4, s. 844-872.

⁶⁹ Poznámánj wysoce ctěných Pánů panů Odběratelů Časopisu pro katolické duchowenstwo w roce 1842. In Časopis pro katolické duchovenstvo, roč. 16/1843, č. 1, s. 171-203.

⁷⁰ Poznámánj wysoce ctěných Pánů panů Odběratelů Časopisu pro katolické duchowenstwo w roce 1844. In Časopis pro katolické duchovenstvo, roč. 17/1844, č. 1, s. 191-224. Objevil se zde opět jako předplatitel Franz Mardetschläger – tentokrát již na pozici konzistorního expeditora.

⁷¹ Poznámánj wysoce ctěných Pánů panů Odběratelů Časopisu pro katolické duchowenstwo w roce 1845. In Časopis pro katolické duchovenstvo, roč. 18/1845, č. 1, s. 218-254. Objevil se zde opět jako předplatitel Franz Mardetschläger – stále na pozici konzistorního expeditora.

Kromě toho byli v českobudějovické diecézi lidé, kteří do Časopisu pro katolické duchovenstvo aktivně přispívali. Celkově se dá říci, že ve sledovaných letech 1833-1845 jich oproti jiným diecézím přispívalo relativně málo – přibližně o polovinu až dvě třetiny, ale jejich počet se zvyšoval. V roce 1833 přispěli svými články rektor semináře Jan Körner, kaplan ve Strmilově Jan Nováček a farář v Chrašticích František Sláma.⁷² V roce 1835 titíž, jen Jan Nováček už byl kaplanem v Kunžaku.⁷³ V roce 1837 se jejich počet rozšířil: Kromě již výše zmíněných Nováčka a Slámy své příspěvky zaslali profesor pastorálky na českobudějovickém teologickém učilišti Michael Schönbeck, duchovní správce z Hurkenthalu František Tonner, duchovní správce z Říмова Jan Marchal a bohoslovec František Kamarýt.⁷⁴ Následujícího roku přispěli kromě Körnera, Nováčka, Slámy, Schönbecka ještě kustod českobudějovické katedrální kapituly František Gabriel a zámecký kaplan v Březnici František Vacek.⁷⁵ Roku 1839 přispěli Körner, Nováček a Sláma, dále farář v Tejnici František Vacek a vychovatel u hrabat Černínů Jakub Němeček.⁷⁶ V roce 1840 přispěli opět Němeček a Sláma,⁷⁷ v roce 1842 Körner, Nováček, Sláma a farář na Hluboké Wolfgang Fučík,⁷⁸ v roce 1844 vedle Slámy ještě zámecký kaplan v Březnici Jan Pokorný, František Vacek a farář v Mirovicích Šimon Vrána.⁷⁹

Z relativně vysokého počtu odběratelů Časopisu pro katolické duchovenstvo i aktivních přispěvatelů – z nichž někteří byli Ružičkovými blízkými spolupracovníky – se dá vyvodit, že samotný biskup shledával obsah časopisu bezproblémovým, protože v jiném případě by jeho šíření, natožpak jeho oficiálnímu spojování se svým jménem, velmi rychle zabránil.

Od roku 1833 začalo v Čechách působit Dědictví sv. Jana Nepomuckého, jinak řečeno Svatojánské dědictví. Jedním z jeho zakladatelů byl již zmíněný Jan Nováček, tehdy kaplan v Kunžaku, který je řazen mezi deset lidí, kteří jsou nazváni „Spisowatelswjm čestnj spoluaudowé“.⁸⁰ Spolu s ním je mezi čestných deset členů počítán ještě výše zmíněný Šimon Vrána. František Vacek, František Sláma, jeden nejmenovaný duchovní z českobudějovické diecéze a kunžacká škola byli také od počátku členy 1. a 3. třídy podle

⁷² Poznamenanj všech P. P. spisowatelů, kteřj b.r. pracemi swými k Časopisu tomuto přispjwali. In Časopis pro katolické duchovenstvo, roč. 6/1833, č. 4, s. 680-681.

⁷³ Poznamenanj všech P. P. spisowatelů, kteřj tento rok 1835 pracemi swými k Časopisu tomuto přispjwali. In Časopis pro katolické duchovenstvo, roč. 8/1835, č. 4, s. 752.

⁷⁴ Poznamenanj všech P. P. spisowatelů, kteřj tento rok 1837 pracemi swými k Časopisu tomuto přispjwali. In Časopis pro katolické duchovenstvo, roč. 10/1837, č. 4, s. 716.

⁷⁵ Poznamenanj všech P. P. spisowatelů, kteřj tento rok 1838 pracemi swými k Časopisu tomuto přispjwali. In Časopis pro katolické duchovenstvo, roč. 11/1838, č. 4, s. 740. František Gabriel je zde jmenován jako „domkustos, scholastik, zlatým řetězem obdar.“

⁷⁶ Poznamenanj všech P. P. spisowatelů, kteřj tento rok 1838 pracemi swými k Časopisu tomuto přispjwali. In Časopis pro katolické duchovenstvo, roč. 12/1839, č. 4, s. 843.

⁷⁷ Pogednánj, kterými w roce 1840 k Časopisu pro katolické duchowenstvo přispjwáno bylo. In Časopis pro katolické duchovenstvo, roč. 13/1840, č. 4, s. 173-174.

⁷⁸ Spisowatelowé pp. tt. a gich pogednánj, kterými k Časopisu tomuto w roce 1842 laskawě a nezištně přispjwali. In Časopis pro katolické duchovenstvo, roč. 16, č. 1/1843, s. 171.

⁷⁹ Spisowatelowé pp. tt. a gich pogednánj, kterými k Časopisu tomuto w roce 1843 laskawě a nezištně přispjwali. In Časopis pro katolické duchovenstvo, roč. 17, č. 1/1844, s. 191.

⁸⁰ Právě Nováček byl velmi aktivní i v následujících letech, jak dokazuje kupř. burcující článek – vlastenecky i nábožensky – s názvem Hlas spoluauda Dědictwj Swatojanského k ostatnjm Spoluaudům. In Časopis pro katolické duchovenstvo, roč. 14, č. 1/1841, s. 157-160.

výše svých příspěvků.⁸¹ Jeho aktivity se zejména díky Nováčkovi šířily i do českobudějovické diecéze, ačkoli v prvních letech se jednalo především o nabízení knih – zejména Bohomila, Proč jsem katolíkem a Zpráva o korunování – avšak již od počátku nacházely desítky čtenářů.⁸² I v následujících letech se stávali členy dědictví lidé z českobudějovické diecéze, nejčastěji kněží. Mezi jinými piarista Rupert Trinks.⁸³ Není známo, že by se Růžička do aktivit svatojánského dědictví aktivně zapojoval, každopádně aktivitám svých duchovních, které byly již více spjaty s povzbuzováním českého národního života, nebránil.

Závěrem

Studie popsala náboženský život diecéze na základě tzv. Matriky biskupských prací, pastýřských listů a činnosti biskupské tiskárny. Zabývala se i tématem náboženských bratrstev, misiemi a charitou v diecézi. Následně ukázala diecézi v kontextu společenského či duchovně-společenského života na zemské úrovni. Představila především angažmá biskupa a diecézních duchovních v nejrůznějších spolcích či společnostech té doby, a také napojení diecézních duchovních na aktivity spjaté se Svatojánským dědictvím či Časopisem pro katolické duchovenstvo.

RESUMÉ

Tato studie je věnována náboženskému a společenskému životu v českobudějovické diecézi v čase episkopátu druhého českobudějovického biskupa Arnošta Konstantina Růžičky. V době jeho nástupu na biskupský stolec právě končily napoleonské války a začalo dlouhé období, o kterém se hovoří jako o „době předbřeznové“ nebo jako o době restaurace po vídeňském kongresu, kterou kulturně charakterizuje *biedermeier*. Studie se věnuje několika tématům, která vycházejí z různých pramenných zdrojů. V první řadě popisuje náboženský život diecéze na základě tzv. Matriky biskupských prací, pastýřských listů a činnosti biskupské tiskárny. Zabývá se i tématem náboženských bratrstev, misiemi a charitou v diecézi. Následně ukazuje diecézi v kontextu společenského či duchovně-společenského života na zemské úrovni. Představuje především angažmá biskupa a diecézních duchovních v nejrůznějších spolcích či společnostech té doby, a také napojení diecézních duchovních na aktivity spjaté se Svatojánským dědictvím či Časopisem pro katolické duchovenstvo.

SUMMARY

The study is devoted to the religious and social life in the diocese of České Budějovice at the time of the episcopate of the second Bishop of České Budějovice Arnošt Konstantin Růžička. At the time of his appointment to the episcopal office the Napoleonic wars were just coming to an end and a new period was beginning, which is commonly designated as

⁸¹ Dědictví Svátého Jana Nepomuckého v audech svých. In Časopis pro katolické duchovenstvo, roč. 9, č. 1/1836, s. 182.

⁸² Ústav svatojánského Dědictví. In Časopis pro katolické duchovenstvo, roč. 9, č. 4/1836, s. 813-815.

⁸³ Druhý zakladatel Dědictví Svatojánského. In Časopis pro katolické duchovenstvo, roč. 13, č. 3/1840, s. 576-579.

the “pre-March period” or also as the time of restauration after the Congress of Vienna, culturally characterized by the Biedermeier style. The study focuses on several topics based on various historical sources. First of all, it describes the religious life of the diocese based on the so-called Register of Episcopal Works, pastoral letters, and on the activity of the episcopal printing house. It also deals with the topic of religious brotherhoods, missions, and charity work in the diocese. Then it shows the diocese in the context of social or spiritually social life at the nation-wide level. It presents, first of all, the engagement of Bishop and the diocesan clergy in the various clubs and societies of the time, as well as the diocesan clergy’s association with the activities linked to the Svatojánské dědictví publishing society or the Journal of Catholic Clergy.

Adresa autora:

doc. ThDr. Rudolf Svoboda, Th.D.

Teologická fakulta Jihočeské univerzity

Kněžská 8, 370 01 České Budějovice

e-mail: svobodar@tf.jcu.cz

PEDAGOGICKÉ MYŠLENÍ ČESKOBUDĚJOVICKÉHO BISKUPA JANA VALERIÁNA JIRSÍKA V PRVNÍCH LETECH JEHO EPISKOPÁTU (1851 – 1855)

Rudolf Svoboda, Soňa Kamenová

THE EDUCATIONAL THOUGHT OF JAN VALERIÁN JIRSÍK, BISHOP OF ČESKÉ BUDĚJOVICE, IN THE FIRST YEARS OF HIS EPISCOPATE (1851 – 1855)

Abstract: The study presents the educational thought of Jan Valerián Jirsík in 1851-1855, the first years of his episcopate. The research has shown that in those years Jirsík's educational efforts were influenced by his other roles – of a bishop, theologian, as well as an organizer of social and, to some extent, even political life. In Jirsík's educational reflections there are manifested reverberations of the preceding era, more specifically of the remnants of the Catholic Enlightenment with its emphasis on forming both, the intellect and the heart, as well as engagement with quite unspiritual or unchurch issues, such as health care. One can also say that in the first years of his episcopate Jirsík was able to maintain a neutral position with respect to the current nationalist controversies in the nationally mixed diocese, which frequently touched on the issues of schooling and education. The study shows Jirsík's effort to invigorate the schooling institutions in the diocese, where the main groups he intended to educate were not only children and youth, but also parents and teachers.

Keywords: Jan Valerián Jirsík. Education. Schooling. 19th century.

Několik slov úvodem

Studie se zabývá pedagogickým myšlením jedné z nejvýznamnějších postav českého náboženského života devatenáctého století, čtvrtého českobudějovického biskupa Jana Valeriána Jirsíka (1798-1883).¹ Jirsíkův episkopát trval v letech 1851-1883. Konkrétně se studie

Studie je dílčím výstupem projektu Grantové agentury Jihočeské univerzity „Tradice, proměny tradice, setkání tradic. Příspěvek k poznání dynamiky tradice“.

¹ Poslední monografii věnovanou dílu J. V. Jirsíka napsal KADLEC, Jaroslav. *Jan Valerián Jirsík: Biskup českobudějovický*. České Budějovice : Sdružení sv. Jana Neumanna, 1993. Kratší text viz KADLEC, Jaroslav. *Biskup Jan Valerián Jirsík jako politik*. In *Traditio et cultus*. Praha, Univerzita Karlova, 1993, s. 201-210.

Podrobné shrnutí stavu bádání o této postavě sepsali SVOBODA, Rudolf – KAMENOVÁ, Soňa – NOVOTNÁ, Radka. *The Life And Theological Work of Jan Valerián Jirsík – Actual State of Research Issue*. Notitiae historiae ecclesiasticae 1/2013, s. 15-19.

Další významnější texty věnované Jirsíkovu životu a teologickému dílu: REYL, František. *Jan Valerián Jirsík*. Hradec Králové : Politické družstvo tiskové, 1899; REBAN, Karel. *Jan Valerián Jirsík: obnovený obraz ku padesátému výročí smrti Jirsíkovy*. České Budějovice : Nákladem Českého tiskového spolku, 1933; GUBO, Vojtěch. Jan

zaměřuje na období prvních pěti let Jirsíkova biskupského působení, kdy se jednak seznamoval s novou diecí, ale zejména formuloval svůj „program biskupského působení“ v nově vydávaných „ordinariátních listech“ – *Erlässe des bischöflichen Ordinariates*,² přičemž oblast výchovy a vzdělávání patřila v jeho projevech k oblastem důležitým a relativně často zmiňovaným. V této době Jirsík také oznámil zahájení několika významných školských a vzdělávacích projektů v dieci. Vnější kontextem Jirsíkova působení byla doba dozvuků končícího církevně-politického systému josefinismu a příprava konkordátu mezi církví a státem, který byl nakonec podepsán v roce 1855. Zapomenout nemůžeme také na národnostní otázku, která byla v jazykově česko-německé dieci po roce 1848 velmi citlivá, přičemž soupeření Čechů a Němců se odehrávalo často právě na poli vzdělávání resp. školství.

Jan Valerián Jirsík v době před nástupem na českobudějovický biskupský stolec

Před tím, než se budeme zabývat pedagogickým myšlením Jana Valeriána Jirsíka v prvních letech jeho episkopátu, musíme alespoň stručně zmínit jeho život před tím, než usedl na českobudějovický biskupský stolec.

Jan Valerián Jirsík se již jako obyčejný kněz pražské arcidiecéze v průběhu třicátých a čtyřicátých let devatenáctého století široce angažoval v církevním a společenském dění. Získal si proslulost svými spisovatelskými a kazatelskými schopnostmi. Právě z této doby pochází řada děl zaměřených především do oblasti pastorální a dogmatické. Vynikal také svojí snahou o dorozumění s jinými křesťanskými konfesemi. Ve společenské oblasti se stal známým jako povzbuzovatel českého společenského života. Jeho schopnosti a nasazení mu napomohly k církevní kariéře. Po několika významných farářských místech získal post v pražské metropolitní kapitule. Zároveň zastával post kazatele při chrámu sv. Víta. Do dobového povědomí se pozitivně zapsal také jako redaktor *Časopisu pro katolické duchovenstvo*.³

Valerián Jirsík, biskup a vlastenec. Praha : Ústřední rada českých katolíků, 1933; PLETZER, Karel. *Biskup Jan Valerián Jirsík 1798-1883: Soupis literární činnosti a literatury o něm*. České Budějovice : Státní vědecká knihovna, 1993; MALINA, Tomáš. *Jan Valerián Jirsík: pastýř dvojjazyčného kraje*. České Budějovice : Jihočeské centrum vzdělávání pedagogů – Odbor kultury Úřadu města České Budějovice, 1993; KŘIŠŤAN, Alois. Sociální otázky v díle J. V. Jirsíka, *Studia theologica*, 2006, roč. 8, č. 2 (24), s. 80-90; VEBER, Tomáš. J. V. Jirsík a jeho kruh: Církevně-společenské aktivity biskupa Jana Valeriána Jirsíka a jeho spolupracovníků. In *Duchovní a myšlenkové proměny druhé poloviny 19. století. Sborník příspěvků z vědecké konference pořádané na TF JU 23. února 2006*. České Budějovice : Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2006, s. 98-108; KRUMPOLC, Eduard. Fundamentální teologie v díle Jana Valeriána Jirsíka, *Studia theologica*, 2011, roč. 13, č. 1 (43), s. 42-53; KOŠULIČ, Petr. *Sondy do dějin české mariologie (Jirsík, Hejbal, Špaček, Žák, Dacík, Zvěřina)*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Cyrilometodějská teologická fakulta. Katedra systematické teologie, 2009. 145 s. Vedoucí diplomové práce Ctirad Václav Pospíšil; POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Různé podoby trinitární teologie a pneumatologie 1800-2010. Tvárnosti české katolické trojiční teologie a pneumatologie 1800-1989. Komentovaná bibliografie 1800-2010*. Brno – Olomouc: L. Marek pro CMTF UP v Olomouci, 2011; VOKOUN, Jaroslav. *Vztah biskupa Jirsíka k evangelikům*. Teologická reflexe, 1999, č. 1, s. 72-80.

² Erlässe des bischöflichen Ordinariates von Budweis an den Klerus der Diöcese 1852 – 1870. Po roce 1870 vycházely česky a německy jako Ordinariátní listy Budějovické diecéze/Ordinariats-Blatt der Budweiser Diöcese 1871 – 1883.

³ Jeho široký záběr ukazují především jeho knihy: JIRSÍK, Jan Valerián. Říp a jeho Chrám: popsání obého, jež při příležitosti slavnosti sedmistoletého obnovení téhož chrámu v české i německé řeči vydal Jan Valerián Jirsík. Praha : Knížecí arcibiskupská knihtiskárna, 1826. Vyšlo také v němčině; JIRSÍK, Jan Valerián. *Bobomil. Zpráva jednobo*

Pro naše téma je důležité také jeho angažmá v pedagogické oblasti. Vydal knihu *Škola nedělní*, která měla dobrý ohlas,⁴ Své názory na výchovu pak prezentoval i nadále v *Časopisu pro katolické duchovenstvo*, a to především v průběhu třicátých a čtyřicátých let devatenáctého století. Konstatujeme, že v jeho pedagogických myšlenkách z této doby je znatelný doznívající vliv tzv. katolického osvícenství v prostředí postupně upadajícího církevně-politického systému josefinismu.⁵

Jirsíkovy pedagogické názory a angažmá ve oblasti školství po nástupu na českobudějovický biskupský stolec

V roce 1951 byl Jan Valerián Jirsík jmenován českobudějovickým biskupem. V rámci svého působení v českobudějovické diecézi se začal okamžitě intenzivně věnovat zejména otázkám pastorace a školství. Oboje bylo velmi silně provázáno a muselo být řešeno v již zmíněných souvislostech narůstajícího národnostního soupeření mezi Čechy a Němci, přičemž německý živel měl na školní instituce značný vliv. Vnější „soupeřem“ Jirsíka jakožto diecézního biskupa byl také stále narůstající vliv společenského a ekonomického liberalismu, vůči němuž se od počátku až do konce episkopátu ostře kriticky vymezoval.

Dá se říci, že bez ohledu na vnější i vnitřní okolnosti Jirsíkovi již od počátku episkopátu ležela velmi na srdci vzdělanost, kterou podporoval u dětí, mládeže i dospělých. V *Erlässe des bischöflichen Ordinariates* pravidelně nabádal sobě svěřené věřící ke vzdělávání a četbě. V každém vydání – a bylo jich mezi dvanácti až dvaceti do roka – byla k nelezení část *Büchervesen*, což byl jednoduše řečeno seznam doporučené literatury – vždy s popisem knihy, uvedením autora, vydavatele, ceny, a též s poznámkou komu je určena. Takto doporučovány byly i časopisy či v té době velmi populární kalendáře. Dá se říci, že pro Jirsíka nebylo pouze důležité, aby se lidé vzdělávali četbou, ale šlo mu velmi silně o to, jaká to byla četba.⁶

Velmi úzce jsou Jirsíkovy obecně pedagogické názory svázány s pastoračním působením a náboženskou výchovou. Příkladem tématu, kde se pastorační a výchovné oblast prolínají, byl půst – kterým je člověk ve spojení s modlitbou a skutky křesťanského milosrdenství vychováván k dobrému křesťanství. Navíc se Jirsíkovy pokyny dají chápat

upřímného evangelického křesťana v důležitosti pravé víry Kristovy. Čtení prospěšné a spasitelné, kteréž sepsal a vydal Jan Valerián Jirsík. Praha : Jozefa Fetterlová z Wildenbrunu, 1835. Další vydání v češtině v letech 1946 a 1950, v němčině roku 1948; JIRSÍK, Jan Valerián. Proč jsem Katolíkem? Slovo k prostému katolíku, jakby z víry své počet dáti měl. Praha : Dědictví Svatojanské – Knížecí arcibiskupská tiskárna, 1835. Rozšířené vydání česky v roce 1836, 1840, 1846; německy v letech 1946 a 1950; JIRSÍK, Jan Valerián. O církevním přikázání postu. Praha : Knížecí arcibiskupská tiskárna, 1939; JIRSÍK, Jan Valerián. Dvacetero přátelských listů k Evangelíkům nebo Protestantům v Čechách bytující. Praha : Knížecí arcibiskupská tiskárna, 1842; JIRSÍK, Jan Valerián. *Kázání na všechny neděle a svátky celého roku a řeči příležitostné.* Praha : Tiskem u c.k. dvorní tiskárny synů Bohumila Haase, 1850-1851. Následovala ještě dvě vydání; JIRSÍK, Jan Valerián. *Populární dogmatika.* Praha: Dědictví Svatého Jana Nepomuckého, 1941. Další vydání v češtině vyšla v letech 1947, 1952, 1966 a 1975. V němčině se kniha dočkala čtyř vydání, byla přeložena také do chorvatštiny.

⁴ JIRSÍK, Jan Valerián. *Škola nedělní* pro vyrostlou mládež, jakož také kniha vzdělávající pro obecný lid. Praha: Jozefa Fetterlová z Wildenbrunu, 1826.

⁵ *Časopis pro katolické duchovenstvo* z let 1833 – 1843.

⁶ Ostatně již dříve zastával názor, že je třeba lidi vzdělávat četbou knih, ale byl pro to, aby byly lidem velmi pečlivě vybírány ty „správné“, jejichž četbou neutrpí škody na duši. Viz JIRSÍK, Jan Valerián, *Lorenzo oder die Macht der Religion.* In: *Časopis pro katolické duchovenstvo*, r. 1836, číslo 3, s. 478-478.

i jako didaktický materiál, ve kterém se píše o tom, jak je člověk náboženskými úkony formován – tj. vychováván a zároveň i vzděláván. Výchova a vzdělávání jsou pro Jirsíka jedním velkým komplexem – zcela jistě mu jde o formování ducha-rozumu i srdce-duše.

Kromě obecného zdůrazňování vzdělanosti stála v popředí jeho zájmu snaha o lepší institucionální zajištění školství v diecézi. Již od počátku episkopátu často zmiňoval myšlenku zakládání nových vzdělávacích ústavů. Prakticky okamžitě přichází s projektem přípravy budoucích kněží – tento projekt ostatně velmi rychle zrealizoval založením tzv. chlapeckého semináře v roce 1853, kde mohli studovat i chlapci z nemajetných rodin, kteří si pak často volili duchovní dráhu a přecházeli k dalšímu vzdělání a formaci do biskupského kněžského semináře.⁷ Jirsíkovou hlavní ideou bylo, aby mohli schopní, dobří a pilní studenti kvalitně a levně (popřípadě i zdarma) studovat.⁸ V témže roce povolal do diecéze Školské sestry de Notre Dame, které se zase věnovaly vzdělávání dívek.⁹ O dva roky později informoval diecézi o založení večerní a nedělní školy pro ty, kteří potřebují vzdělání pro výkon svého zaměstnání. Jednalo se o školu pro dospělé, ale Jirsík vyjádřil přesvědčení, že vliv vzdělaných dospělých se určitě pozitivně projeví i na dětech.¹⁰ V roce 1855 dal Jirsík podnět k založení Spolku katolických tovaryšů s cílem získat mladé lidi z dělnické třídy a formovat je v době, kdy se začali vlivem okolního světa odcizovat církvi. Se snahou rozšířit činnost školských institucí souvisely zejména otázky finančního zajištění škol. Kupříkladu viděl jako velmi nutné zvyšování školného, protože podle jeho názoru povede k lepšímu postavení učitelů.¹¹ Na druhou stranu ani školné rozhodně nemělo vést k vyloučení chudých studentů z výuky, proto Jirsík vytvářel velmi rozsáhlý a účinný stipendijní systém. Další problematikou bylo vzdělávání učitelů, které se snažil vyřešit otevřením diecézního ústavu pro vzdělávání učitelů, který začal svoji činnost v roce 1856. Velkou pozornost Jirsík věnoval i opravám školních budov v diecézi.¹²

Na počátku episkopátu velmi jasně ukázal, že v oblasti školství nebude stranit české nebo německé straně. Přestože – jak napovídá název – *Erlässe des bischöflichen Ordinariates* vycházely německy, je v nich možné najít pravidelnou podporu české duchovní literatury. A nejen to: Jirsík doporučoval velmi intenzivně také učebnice českého jazyka. Rozhodně se nedá říci, že by jednostranně podporoval Čechy či Němce, respektive českou či německou vzdělanost – podporoval obojí. To velmi pěkně ilustruje již první vydání *Erlässe*, ve kterých si jako téma pastýřského listu určeného diecézi vybral svornost a jednotu: „*A medle proč bychom u víře nebyli jednostejného smyslu? Proč bychom se neuvarovali všech roztržek?*“

⁷ Srov. *Sto let prvního českého gymnasia v Českých Budějovicích*. České Budějovice, 1968, s. 7.

⁸ *Erlässe des bischöflichen Ordinariates von Budweis an den Klerus der Diöcese*, č. 8/1853

⁹ JAKŠIČOVÁ, Dana. *Dílo důvěry a lásky: působení Kongregace Školských sester de Notre Dame v českobudějovické diecézi v letech 1853-1948*. Rigorózní práce, Filosofická fakulta Jihočeské univerzity, Historický ústav, České Budějovice, 2005; JAKŠIČOVÁ, Dana. *Děti své doby? Školské sestry v českých zemích v letech 1851 – 1938(1950)*. 1. a 2. díl (=Jihočeský sborník historický 81 – supplementum 5), České Budějovice 2012.

¹⁰ *Erlässe des bischöflichen Ordinariates von Budweis an den Klerus der Diöcese*, č. 14/1855.

¹¹ *Erlässe des bischöflichen Ordinariates von Budweis an den Klerus der Diöcese*, č. 25/1855.

¹² *Erlässe des bischöflichen Ordinariates von Budweis an den Klerus der Diöcese*, č. 22/1855.

*Vždyť jest to víra pravá, kteráž nemá žádného člověka za původce, ježto svůj počátek upřímo od Boha odvozuje...*¹³

V diecézi hlavně kladl důraz na kvalitu jazykového vyučování. V roce 1855 nařídil, že je třeba, aby se výuka německého jazyka u českých studentů řídila pevně danými směrnici z roku 1853. Podle těchto směrnic měli být v první řadě přezkoušeni zejména vyučující, aby se ukázala jejich způsobilost k výuce.¹⁴ Jirsík zdůrazňoval, že výuka na školách by měla probíhat v mateřském jazyce. Výuku v cizím jazyce (nikoli cizího jazyka!) by zařadil až do vyšších školních ročníků, kdy již dítě ovládá svoji mateřštinu a rozumí cizímu jazyku. Začít od prvních tříd kupř. v českých školách výuku v němčině pokládá za špatné, protože dítě není schopné porozumět obsahu výuky. Každá škola by si sama měla rozhodovat o tom, od jakého ročníku se bude výuka konat v cizím jazyce.¹⁵

Další Jirsíkovo uvažování bylo cíleno – odděleně i společně – na další skupiny či témata: vzdělávání učitelů a jejich způsob výuky, na rodiče i na děti a mládež.

Velmi mu na srdci leželo vzdělávání učitelů. Byl přesvědčený, že vzdělání učitelů vyšších stupňů škol by mělo být co nejkvalitnější – v tomto byl zajedno s nařízeními vlády.¹⁶ Roli učitele vnímal jako velmi důležitou ve výchově i vzdělávání: pokud by učitelé zanedbávali výuku a některé oblasti výchovy, byli by jejich žáci ochuzeni o něco podstatného, což by mělo za následek, že by byli nevychovaní a nezdvořilí. Vliv školy se podle Jirsíka ukazuje i mimo školu, zejména v kostele. Zejména je patrný na tom, zda žák dokáže být potichu a v klidu, jestli udržuje pořádek – a zda takto jedná nejen ve škole a v kostele, ale třeba i na ulici. Učitel má rozumět duši žáka, má mu být příkladem. Ruku v ruce s péčí o vzdělání jde samozřejmě péče duchovní.¹⁷

Učitelé by měli spojit své síly zejména s rodiči. Měli by si uvědomit, jak moc záleží na prvních rocích života dítěte, kdy si vtiskne ty nejdůležitější věci „do srdce“. Pokud budou učitelé s rodiči postupovat jednotně, dokáží se dobře zhostit svého výchovného úkolu. Jirsík přirovnává špatnou výchovu člověka k poli, které zaroste plevem, když není obdělávané.¹⁸

Velmi podrobně se svým názorům na výchovu – a nejen křesťanskou – věnoval Jirsík v pastýřském listu z roku 1854, který je adresován rodičům i dětem.

Jirsík si samozřejmě uvědomoval, že mladí lidé jsou budoucností diecéze, a proto v pastýřských listech nezapomínal promlouvat i přímo k nim. V roce 1854 vyzývá mládež k umírněnosti při jakýchkoli „radovánkách“. Nebyl proti tomu, aby se bavili, jen je upozorňoval, že některé „radovánky“ mohou vést k hříchu. Radí mladým, aby se drželi svého srdce i rozumu – aby se chovali tak, jako by na ně stále někdo dohlížel.¹⁹ Dává mladým lidem příklady z Písma svatého, když je nabádá: „*Přede vším, užívejte radosti, pamatujte s vděčností na Boha, nejdobrotivějšího dárce všechných dobrých darů. I k tomu vás vzbuzuje tentýž Apoš-*

¹³ Erlässe des bischöflichen Ordinariates von Budweis an den Klerus der Diöcese, č. 1/1852.

¹⁴ Erlässe des bischöflichen Ordinariates von Budweis an den Klerus der Diöcese, č. 5/1855.

¹⁵ Erlässe des bischöflichen Ordinariates von Budweis an den Klerus der Diöcese, č. 16/1855.

¹⁶ Erlässe des bischöflichen Ordinariates von Budweis an den Klerus der Diöcese, č. 10/1852.

¹⁷ Erlässe des bischöflichen Ordinariates von Budweis an den Klerus der Diöcese, č. 24/1855.

¹⁸ Erlässe des bischöflichen Ordinariates von Budweis an den Klerus der Diöcese, č. 5/1855.

¹⁹ Erlässe des bischöflichen Ordinariates von Budweis an den Klerus der Diöcese, č. 2/1854.

tol, an píše: „Díky činíte vždycky ze všeho ve jmenu Pána našeho Ježíše Krista a Otci“ a „budťo že jíte, nebo pijete, neb cožkoli jiného činíte, všechno k slávě Boží činíte“ Takovým toliko jednáním mohou se vešdejší radosti posvětit a stát se člověka dostojné. Dále jako ve všech věcech tak i zde sluší pravou držeti míru.“²⁰

Jirsík ovšem nezůstal pouze u nabádání mládeže. Obrací se také na rodiče, které varuje před tím, co může jejich děti potkat a vyzývá je k obezřetnosti při výchově: *„A to jest právě, co mne k tomu přimělo, abych zvláště k vám, křesťanští rodičové, obrátil dnes své slovo a vám dal poučení, napomenutí a výstrahu ve jménu Páně. Jedná se tu o vaše děti, tento drahý poklad srdcí vašich, a proto připusťte k srdci slova má, vtisknouce je hluboko do své duše!“²¹*

Dále se snaží rodičům vysvětlit, že pokud jejich děti podlehnou svodům, neměli by rodiče spoléhat pouze na kostel a školu, že opět vše napraví. Konstatuje, že mnoho rodičů se vymlouvá na to, že jejich děti škola nic nenaučila. Jirsík je přesvědčen, že takovýto pohled není správný. Vidí jako nezbytné, aby rodiče spolupracovali se vzdělávacími institucemi, aby jejich snaha škol nepřišla vniveč. Na rodičích je velká odpovědnost: Pokud své děti sami nabádají k nepravostem a vodí je na místa, kam by děti ani mládež neměli mít přístup, pak se nemohou vymlouvat na nesprávné zacházení ve vzdělávacích institucích. Stejně tak by rodiče neměli odkládat svou zodpovědnost za výchovu svých dětí na samotné děti a doufat, že v dospělosti děti nabydou rozumu a *„všecko se zase vyrovná a napraví“²²*

Jirsík dále přesvědčeně konstatuje, že rodiče často nedokáží pochopit nebo si možná nechtějí přiznat zásadní věc: s výchovou dětí je velká práce a pokud rodič svým vlastním chováním a jednáním vůči dítěti i okolí sám sobě i okolnímu světu podkopává autoritu u dítěte tím, že o něj nedostatečně pečuje, nemůže pak od dítěte očekávat, že z něj vyroste zralý dospělý jedinec, na kterého by rodič mohl být hrdý a který by mu mohl přinášet radost: *„V Pánu nejmilejší rodičové. I to nejpodařenější vychovávání dětí přináší s sebou mnoho práce a bídy, mnoho starostí a obtíží, vy však chcete se na svých milých dítkách dočkat také radosti a útěchy. Jednajíce ale tak, jak jsem vám nyní vyložil, sami sobě u vychovávání dítěte přiděláváte práci, starosti a obtíží, a pochybují velice, že takovým způsobem se na nich skutečně jednou radosti a útěchy dočkáte.“²³*

Další Jirsíkova výchovná poznámka v sobě obsahuje tak trochu ducha katolického osvícenství, když rodiče upozorňuje na to, že pro děti je důležitá nejen výchova, vzdělávání a dobré mravy, ale především zdraví, které je u dětí velmi křehké. Obrací se proto k rodičům s prosbou, aby na své děti dali pozor, aby se neprotydly při dětských hrách venku a dávali je včas spát. Následující výzva se týká fantazie dětí, ke které Jirsík poznamenává, že její rozvoj by měl jít ruku v ruce s duševním rozvojem dítěte – je spíše pro opatrnost a umírněnost.

Na konci pastýřského listu Jirsík zdůrazňuje snahy církve a školy, respektive školního a náboženského vzdělávání: *„Škola a chrám Páně, to jsou ta dvě místa, na kterých děti vaše mají býti nalezeny. Tam je chtějte voditi, tam je posílejte pilně, a což dobrého se tam vstíjí, to hleďte doma*

²⁰ Tamtéž.

²¹ Tamtéž.

²² Tamtéž.

²³ Tamtéž.

*slovy a skutky svými pečlivě rozmáhati. Potom, v Pánu milovaní rodičové, vyrostou děti vaše co krásné olivy na potoku vštípení, potom se zase jednou dočkáme bobabojné a mravné mládeže, potom s radostí a blahou nadějí budeme moci problížeti k budoucnosti, očekávající od ní zase jednou věřícího a zbožného pokolení.*²⁴

Závěrem

Studie se snažila ukázat pedagogické myšlenky Jana Valeriána Jirsíka v prvních letech jeho episkopátu. Rok 1855 byl jako přelomový vybrán záměrně – protože se jednalo o rok uzavření konkordátu, a tudíž v následujících letech se pedagogické myšlení Jirsíka i jeho biskupská praxe ubíraly již poněkud jiným směrem. Avšak i těchto několik let ukázalo, že v Jirsíkových pedagogických snahách se prolínají jeho další role – biskupa, teologa, politika i organizátora společenského života. Jirsíkův vliv na školství v českobudějovické diecézi zcela jistě nelze opominout, protože jako sídelní biskup velmi silně působil na utváření sociálního, kulturního, církevního i teologického prostředí. Z výše řečeného je patrné, že se u něj stále ještě projevovaly dozvuky předešlého období, resp. pozůstatků katolického osvícenství s jeho důrazem na formování rozumu i srdce člověka, ale také na angažmá ve zcela neduchovních či necírkevních otázkách, jako byla třeba zdravotní. Dá se také říci, že Jirsík v prvních letech svého episkopátu dokázal udržet v oblasti školství neutrální pozici v tehdejších národnostních třenicích v národnostně smíšené diecézi.

RESUMÉ

Jan Valerián Jirsík (1798 – 1883) nepochybně patří mezi osobnosti, o jejichž významu má stále povědomí široká veřejnost kvůli jeho pozitivní společenské angažovanosti.

Jan Valerián Jirsík se již jako obyčejný kněz pražské arcidiecéze v průběhu třicátých a čtyřicátých let devatenáctého století široce angažoval v církevním a společenském dění. Získal si proslulost svými spisovatelskými a kazatelskými schopnostmi. Právě z této doby pochází řada teologických děl zaměřených především do oblasti pastorální a dogmatické. Vynikal také svojí snahou o dorozumění s jinými křesťanskými konfesemi. Ve společenské oblasti se stal známým jako povzbuzovatel českého společenského života. Jeho schopnosti a nasazení mu napomohly k církevní kariéře. Po několika významných farářských místech získal post v pražské metropolitní kapitule. Zároveň zastával post kazatele při chrámu sv. Víta. Do dobového povědomí se pozitivně zapsal také jako redaktor Časopisu pro katolické duchovenstvo.

V roce 1951 byl Jan Valerián Jirsík jmenován českobudějovickým biskupem. V rámci svého působení v českobudějovické diecézi se intenzivně věnoval zejména otázkám pastorační a školství, což dosvědčují především Ordinariátní listy vycházející pravidelně po celou dobu jeho episkopátu, jím pořádané pastorální konference a diecézní synody, a také projekty založených škol. Celý jeho episkopát byl také poznamenán narůstajícím nacionálním soupeřením mezi Čechy a Němci v národnostně smíšené diecézi, a také

²⁴ Tamtéž.

stále narůstajícím vlivem společenského a ekonomického liberalismu druhé poloviny devatenáctého století.

Za více než třicetileté působení v biskupském úřadě jeho věhlas mnohokrát přesáhl hranice diecéze, a to nejen díky společenskému a dokonce politickému působení, ale také díky jeho teologickému dílu: Jako biskup zastával poslanecké místo v zemském sněmu a později dostal mandát i do říšské rady. Vyjadřoval se také k otázkám vztahu katolíků a protestantů v období po roce 1862. Zúčastnil se světové události Prvního vatikánského koncilu, kde stál na straně menšiny biskupů, kteří se stavěli proti dogmatickému vyhlášení papežské neomylnosti. Ačkoli již nebyl tak literárně plodný jako v době před vstupem do biskupského úřadu, jeho dílo *Populární dogmatika* vycházelo v opakovaných a doplňovaných vydáních česky i německy.

Studie představuje pedagogické myšlenky Jana Valeriána Jirsíka v prvních letech jeho episkopátu, respektive v letech 1851 – 1855. Ve sledovaných letech se ukázalo, že v Jirsíkových pedagogických snahách je patrný vliv jeho dalších rolí – biskupa, teologa, ale i organizátora společenského a částečně i politického života. V Jirsíkových pedagogických úvahách se projevovaly dozvuky předešlého období, respektive pozůstatků katolického osvícenství s jeho důrazy na formování rozumu i srdce člověka, ale také na angažmá ve zcela neduchovních či necírkevních otázkách, jako byla třeba zdravotní věda. Dá se také říci, že Jirsík v prvních letech svého episkopátu dokázal udržet v oblasti školství neutrální pozici v tehdejších národnostních sporech v národnostně smíšené diecézi, které se často týkaly témat školství, výchovy a vzdělávání. Studie ukazuje Jirsíkovu snahu o posílení školských institucí v diecézi, přičemž hlavní skupiny, na které hodlal pedagogicky působit, jsou nejen děti a mládež, ale také rodiči a učitelé.

SUMMARY

Jan Valerián Jirsík (1798-1883) undoubtedly belongs to personalities that are still recognized by general public for their positive social involvement. Jan Valerián Jirsík, already as an ordinary priest of the Archdiocese of Prague during the 1840s, became involved in church and social events. He earned his fame for his literary and preaching abilities. In this period he created a number of theological works focused primarily on pastoral and dogmatic subjects. He also excelled in his efforts to reach the understanding with other Christian denominations. In social terms, he became known as a supporter of the Czech social life. His skills and commitment helped him to succeed in religious career. After a couple of important positions as a vicar he was promoted to a respected post in the Prague Metropolitan Chapter. At the same time he held the post of a preacher at St. Vitus Cathedral and became renowned as an editor of the *Časopis pro katolické duchovenstvo* (the Journal for Catholic clergy).

In 1851, Jan Valerián Jirsík was appointed Bishop of České Budějovice. During his assignment in the Diocese of České Budějovice he intensely occupied himself with pastoral issues and education as evidenced by the magazine *Ordinariátní listy* (the Ordinariate Papers) regularly issued throughout his episcopate, pastoral conferences and diocesan synods organized by himself, as well as founding schools. His whole episcopate, however, was stigmatized by the growing nationalistic rivalry between the Czechs and Germans in

his ethnically mixed diocese and also by the growing influence of social and economic liberalism of the second half of the nineteenth century.

For more than thirty years working in the bishop's office his fame many times crossed the borders of the diocese, not only for his social and even political activities, but also because of his theological work: As a bishop, he held the position of a representative in the State Assembly and later received a mandate into the Imperial Council. He also commented on the relationship of the Catholics and Protestants in the period after 1862. He participated in the global event of the First Vatican Council, where he supported the minority of bishops who opposed the dogmatic declaration of papal infallibility. Although he was not as literary prolific as before entering the office of a bishop, his work *Populární dogmatika* (the Popular Doctrine) was repeatedly published in amended editions in Czech and German language.

The study presents the educational thought of Jan Valerián Jirsík in 1851-1855, the first years of his episcopate. The research has shown that in those years Jirsík's educational efforts were influenced by his other roles – of a bishop, theologian, as well as an organizer of social and, to some extent, even political life. In Jirsík's educational reflections there are manifested reverberations of the preceding era, more specifically of the remnants of the Catholic Enlightenment with its emphasis on forming both, the intellect and the heart, as well as engagement with quite unspiritual or unchurch issues, such as health care. One can also say that in the first years of his episcopate Jirsík was able to maintain a neutral position with respect to the current nationalist controversies in the nationally mixed diocese, which frequently touched on the issues of schooling and education. The study shows Jirsík's effort to invigorate the schooling institutions in the diocese, where the main groups he intended to educate were not only children and youth, but also parents and teachers.

Adresa autorov:

doc. ThDr. Rudolf Svoboda, Th.D.

Bc. Soňa Kamenová

Teologická fakulta Jihočeské univerzity

Kněžská 8, 370 01 České Budějovice

e-mail: svobodar@tf.jcu.cz

NÁBOŽENSKÉ SPOLKY V POĽOVE

Lenka Straková

RELIGIOUS SOCIETIES IN POĽOV

Abstract: The parish of Poľov had many Catholics who enjoyed being members of various religious associations and confraternities. The Temperance society, the Association of the Sacred Heart of Jesus, the Rosary Confraternity, and the Sodality of Our Lady were only very few of those which had taken deep roots in Poľov. Jozef Pristsák, Ján Kaprinay and Štefan Sopko, the priests in Poľov, belonged among active founders as well as ardent supporters of these religious societies. Some of them exist even today and they are still popular with people in Poľov.

Keywords: Association of the Sacred Heart of Jesus. Parish of Poľov. Religious societies. Rosary Confraternity. Sodality of Our Lady.

Do 70-tych rokov 18. storočia neboli v poľovskej farnosti žiadne spolky ani bratstvá.¹ Rovnako sa ani vo vizitácii z roku 1810 nespomína, žeby v Poľove bola vznikla ustanovenie tohto typu. Spolková činnosť sa tu naplno rozbehla až v polovici 19. storočia. Pričinil sa o to vývoj udalostí v Rakúsko-Uhorsku.

V polovici 19. storočia sa udiali v Habsburskej monarchii viaceré zlomové udalosti. Na pozadí konštituovania národného povedomia a búrlivých revolučných rokov 1848/49 – za vlády nového panovníka Františka Jozefa I. – dochádza k nebývalému rozkvetu na poli kultúry a ľudovej spolkovkej činnosti. Do popredia začali vystupovať náboženské spolky so svojimi pestrými aktivitami.

Zmenila sa aj situácia v cirkevných kruhoch a obsadenie biskupských stolcov stiahnutím maďarsky orientovaných biskupov a vymenovaním nových predstaviteľov episkopátu z radov Slovákov. Za biskupa do Košíc bol po Antonovi Ocskayovi ustanovený Jozef Kunszt, rodák z Oravy, ktorého už roku 1852 menovali za kaločského arcibiskupa.

¹ „Nullae hic dantur confraternitatis“. – Archivum Archidioecesis Cassoviensis (ďalej AACass, Arcibiskupský archív Košice), Fond Košické Biskupstvo, Puncta interrogatoria A.D. 1771, s. 7.

Slovenskí biskupi mali eminentný záujem na šírení osvetovej činnosti medzi Slovákmi, najmä v oblasti náboženskej obnovy, odstránenia alkoholizmu a iných neduhov vyskytujúcich sa v slovenskej spoločnosti, predovšetkým na dedinách.² Politická situácia v dôsledku Bachovho absolutizmu (1849 – 1859) nepriala národne ladeným spolkom, no o to skôr podporovala nadnárodné ľudové a náboženské spolky, ktoré boli u pospolitého ľudu veľmi populárne. Uhorská vrchnosť nabádala širokú verejnosť na participáciu v týchto spolkoch, aby sa utužovali priateľské vzťahy a spolupráca medzi národmi monarchie. Na vidieku boli celkovo priaznivé podmienky pre rozvoj rôznych spolkov, čomu napomáhala mentalita jednoduchého vidieckeho ľudu. V poľovskej farnosti fungoval v tomto období jeden známy spolok – Spolok sv. Ladislava, ktorý pretrval do 2. polovice 70-tych rokov 19. storočia. Isté obdobie sa žiadna podobná zahrňujúca iniciatíva laikov neuvádza,³ až začiatkom 20. storočia sa sporadicky vyskytujú zmienky o ružencovom spolku, ktorý s drobnými modifikáciami pretrval v poľovskej farnosti dodnes. V neskoršom období boli súčasťou spolkových aktivít rôzne zbierky, napr. Noc sv. Františka, počas ktorej sa zbierali milodary pre chudobných.

Obdobie 20-tych rokov 20. storočia bolo mimoriadne priaznivé pre zakladanie ľudových spolkov, rozvoj náboženských aktivít, hnutí, usporadúvanie zbierok na podporu zahraničných misií a domácich misijných diel. Hlavnú zásluhu na misijnom a spolkovom poli mal košický biskup Augustín Fischer-Colbrie (1907 – 1925),⁴ rovnako ako jeho nasledovník Jozef Čársky (1925 – 1962).⁵ Obaja sa prejavovali ako horliví pastieri preukazujúci starostlivosť o presbyteriát a veriacich. Konali pravidelné vizitácie farností, birmovné slávnosti, kontrolovali konanie ľudových misií vo farnostiach, fungovanie misijných spolkov, kongregácií a bratstiev. Preto neudivuje, že poľovská farnosť v polovici 20-tych rokov 20. storočia prekvitala. V rozmedzí rokov 1920 – 1925 bola vo farnosti a jej filiál-

² SEDLÁK, Peter. *Hnutia spolkov striezlivosti v rokoch 1844 – 1874*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1998, s. 22.

³ Neďaleko poľovskej farnosti fungoval v Baške spolok *Scapularis B.M.V. Baskensis*, ktorého členmi boli aj poľovskí farníci. Ako príklad možno uviesť ako členku škapuliera Alžbetu Bernathovú, bývajúca v Poľove.

⁴ Augustín Fischer-Colbrie spravoval košické biskupstvo od dňa 22.5.1907. Vo funkcii biskupa pôsobil celých 18 rokov. Sám bol veľmi erudovaným človekom a nabádal kňazov svojej diecézy, aby rozširovali svoje znalosti štúdiom kníh. Podporoval zakúpenie modlitebných kníh a inej literatúry v rámci farských rozpočtov, ako aj nákup slovenských periodík s náboženským obsahom. Pravidelne konal exercície pre kňazov. Všetomžne sa usiloval podporovať činnosť misií a požadoval, aby sa konali ľudové misie vo farnostiach aspoň raz za desať rokov. Počas svojho pôsobenia v úrade učinil kroky potrebné k návratu františkánov a jezuitov do Košíc, pričom sám bol členom III. rádu sv. Františka z Asissi. Stanovil pravidelné zbierky pre košický bohoslovecký seminár. Motto biskupa Colbrieho „*Evangelizare pauperibus misit me*“ potvrdzovalo to, čo aj sám činil. Dbal o chudobných, o ktorých sa staral cez dobročinné organizácie (napr. spolok sv. Alžbety v Košiciach, sirotinec sv. Jozefa). Pastoračná starostlivosť biskupa sa prejavovala v *Circulares dioeceseanae Cassovienses* – obežníkoch Košickej diecézy. Načrtol v nich aktuálne pálčivé otázky Cirkvi, katolíckeho školstva, spoločenské aj politické témy. Práve obežníky boli nástrojom na rozšírenie misijných a spolkových ideí (mariánske kongregácie, Katolícka jednota). Viaceré spolky a myšlienky a koncepcie Colbrieho našli svoje okamžité uplatnenie v poľovskej farnosti. – MIHÓKOVÁ, Mária. *Košický biskup ThDr. Augustín Fischer-Colbrie 1863 – 1925. Život a dielo*. Košice : Verbum, 1996, s. 12-14, 16.

⁵ Počas sedisvakancie záležitosti košickej diecézy spravoval kapitulný vikár a veľprepošť Košickej kapituly Štefan Hartsár. Jozef Čársky vykonával úrad apoštolského administrátora od 12.11. 1925 do 19.7.1939, kedy bol za košického biskupa menovaný Štefan Madarász. Po viedenskej arbitráži bol zriadený Bardejovský vikariát na čele s Gejzom Žebrackým, ktorý zanikol po menovaní košického biskupa. Čársky pôsobil ako apoštolský administrátor Košickej, Rožňavskej a Satmárskej apoštolskej administratúry sídliacej v Prešove. Košická apoštolská administratúra (1939 – 1946) pretrvávala podľa práva až do roku 1977. – ZUBKO, Peter. Organizácia rímskokatolíckej Cirkvi na Slovensku v medzivojnovom období. In KONÍČEK, Jiří. (ed.). *Katolícká cirkev v prvej Československej republike (1918 – 1938). Sborník z pořídané konference*. Olomouc : Společnost pro dialog církve a státu, 2006, s. 16.

kach založená Mariánska kongregácia, Ružencové bratstvo a Spoločnosť Božského Srdca Ježišovho. Zároveň sa farníci duchovne povzbudili kázňami jezuitov, ktorí tu vykonali ľudové misie.

Po roku 1918 sa na Slovensku rozprúdil spolkový život a rozvíjali sa rôznorodé činnosti, napomáhajúce náboženskému rastu. Podnetom pre rozvoj misijnej myšlienky, známej na Slovensku ešte pred 1. svetovou vojnou zásluhou biskupa Fischera-Colbrieho, bola encyklika pápeža Benedikta XV. z roku 1919 *Maximum illud*, v ktorej pápež poukazuje na potrebu zaujímať sa o svetové misie a podáva spôsoby na rozvinutie misijnej spolupráce, do ktorej sa mohol zapojiť každý.⁶ Roku 1922 Pius XI. encyklikou *Ubi arcano* vyzval laických veriacich, aby sa zapájali do apoštolátu združovaním sa, napr. vo farských radách pod vedením svojich duchovných pastierov. Najrozšírenejším ženským spolkom na Slovensku bola Katolícka jednota žien, založená v Trnave r. 1920 ThDr. Eugenom Filkornom, ktorá mala svoje zastúpenie v Poľove. Jej úlohou bolo podporovať katolícke hodnoty v rodinných spoločenstvách, zapájať sa do charitatívnej činnosti a i. Z českého Velehradu sa od r. 1922 rozširovalo hnutie *Apoštolátu sv. Cyrila a Metoda*, ktorého členovia mali dbať o záchranu odkazu slovanských vierozvestcov.⁷

Poľovská farnosť sa živo zapájala aj do misijných aktivít. Prispievala na potreby košického seminára⁸ i núdznych. Misijná tematika nebola neznámou záležitosťou, nakoľko v Poľove sa už od 2. polovice 19. storočia pravidelne konali zbierky na misie. Medzi najznámejšie patrila zbierka *Halier sv. Petra*.⁹ V roku 1924 vdp. Štefan Sopko založil na školách v Poľove a v Malej Ide misijný spolok *Detinstva Ježišovho*, aby si misijné myslenie osvojovali už deti. Mesačne sa prispievalo piatimi haliermi. Pre dospelých bol vo farnosti založený *Misijný spolok šírenia viery*.

Misie v Poľove sa konali v prvej polovici 20. storočia dvakrát, a to v roku 1908 za duchovného správcu Jána Kaprinaya a v roku 1924 pričinením kňaza Štefana Sopka. Sopko sa rozhodol pozvať ako kazateľov pátrov Spoločnosti Ježišovej, ktorých listom osobne požiadal, aby ráčili zvážiť termín na september roku 1924. Superior páter Mikuš Rudolf SJ mu z Ružomberka¹⁰ odpísal, že páter Takáč je na misiách. Uistil ho však, že mu na jeho

⁶ LENČIŠ, Štefan. Vzt'ah Košickej diecézy k svetovým misiám v rokoch 1918-1938. In *Katolícka cirkev v prvej Československej republike (1918 – 1938). Sborník z poriadanej konferencie*. Olomouc : Společnost pro dialog Církve a státu, 2006, s. 35.

⁷ DOLINSKÝ, Juraj. *Cirkev a štát na Slovensku v rokoch 1918-1945*. Trnava : Dobrá kniha, 1999, s. 63-64.

⁸ Svedčí o tom pravidelná zbierka pre seminár v Košiciach. Ohľadom veci „*Poplatok pre seminár za rok 1925 – 549 korún*“ Štefan Sopko píše: „*Zbierku – ako doposiaľ – raz v roku vykonám u ľudu v prírodných, čo obyčajne s väčším výsledkom sa skončí ako je vyrúbený obnos*“. Farár Sopko svoju farnosť dobre poznal, lebo dokopy sa vyzbieralo až 1 800 korún. – RKFÚ Poľov, 144/1925.

⁹ Podľa finančného vyúčtovania misijnej zbierky konanej ešte roku 1924 sa v 10 obciach vyzbieralo 836 korún: Ťahanovce – 200 korún; Poľov – 50 korún; Vyšný Tejkeš, t.j. Vyšný Klatov – 120 korún; Paňovce – 50 korún; Hýľov – 70 korún; Nováčany – 100 korún; Košická Belá – 27 korún; Myslava – 100 korún; Barca – 90 korún; Zlatá Ida – 29 korún.

¹⁰ V roku 1922 si založili jezuiti dom v Ružomberku. Tu prešiel aj noviciát z Trnavy. Od 30. rokov prevzali vedenie katolíckeho internátu v Košiciach a v tom období jezuitskí pátri pôsobili už aj v Bratislave, Trnave a Ružomberku. – HIŠEM, Cyril. Rehoľný život na Slovensku za 1. ČSR. In *Katolícka cirkev v prvej Československej republike (1918 – 1938): sborník z poriadanej konferencie*. Olomouc : Společnost pro dialog Církve a státu, 2006, s. 91.

prosbu čoskoro odpovie.¹¹ Pátri SJ nakoniec vyhoveľi žiadosti vdp. Štefana Sopka a spomínané misie sa konali v októbri roku 1924.¹²

Na duchovné povznesenie veriacich slúžila katolícka tlač.¹³ Odoberali sa nasledujúce publikácie:

- ❖ Posol božského Srdca Ježišovho (33 rodín); Kráľovná sv. ruženca (50 rodín); Svätá rodina (22 rodín); Pútnik sv. Vojtecha (15 rodín); Hlasy z katolíckych misií (7 rodín); Katolícke misie (13 rodín); Náš priateľ (2 rodiny); Katolícka jednota (6 rodín).¹⁴

Spolok sv. Vojtecha¹⁵ mal v roku 1930 v poľovskej farnosti 83 členov. Bilancia počtu členov sa udržiavala, nakoľko o 22 rokov neskôr bolo vykázaných 89 členov a pribudli štyria noví.¹⁶ Ďalším aktívnym združením bola Mariánska kongregácia. Jej členovia odoberali niekoľko výtlačkov rovnomennej publikácie. Stav čítania a poberania náboženskej tlače bol teda v poľovskej farnosti uspokojivý. Farár Sopko poznamenáva, že iba 1/4 veriacich si nepredplácala žiaden katolícky časopis.

V septembri 1931 sa ustálil zoznam stálych pomocníkov v Poľove, ktorí mali prispieť k budujúcej sa misijnej organizácii Košickej diecézy. Ich úlohou bolo pod vedením farára viesť misijné aktivity. Patrili tu horlitelia katolíckej tlače,¹⁷ ktorí mali byť zároveň misijnými náčelníkmi. Farár v Poľove mal poslať zoznam týchto dobrovoľníkov na košický biskupský úrad a určiť, či tlačoví horlitelia môžu byť tiež vymenovaní za misijných náčelníkov. Diecézne misijné ústredie dbalo o patričnú formáciu misijných náčelníkov, ktorí sa zúčastňovali duchovných cvičení. Za poľovskú farnosť mal prísť minimálne jeden misijný náčelník. V Poľove ním bol v roku 1949 Ján Pastorek Léo, v Lorinčíku Ján Ficeri a v Malej Ide Ján Kozák mladší.¹⁸

Mimo tohto v poľovskej farnosti fungovalo aj Pápežské dielo kňazského povolania, ktoré začalo svoju činnosť v roku 1946. Na začiatku sa rozbiehalo pomalšie, lebo „*vo farnosti máme mnoho spolkov a aj pekný počet členov, tak to teras už ide tašie*“. Členov tu začalo pribúdať až od nasledujúceho roka.¹⁹

Teda celkovo zistené spolky v poľovskej farnosti boli tieto:

- ❖ Spolok sv. Ladislava
- ❖ Ružencový spolok, Ružencové bratstvo a Mariánska kongregácia
- ❖ Bratstvo Božského Srdca Ježišovho

¹¹ Rímskokatolícky farský úrad Poľov, 173/1923. Ďalej len: RKFÚ Poľov.

¹² RKFÚ Poľov, 129/1924.

¹³ Spolu sa odoberalo 148 exemplárov katolíckych periodík. Osobitným spôsobom sa poľovskému farárovi usiloval pomáhať pri rozširovaní katolíckej tlače Ján Kozák ml. z Malej Idy.

¹⁴ RKFÚ Poľov, 27/1930.

¹⁵ Členský príspevok činil 40 Kčs na rok, na členovskú istinu 20 Kčs, za rodového člena 40 Kčs. Nečlenom sa kalendár predával za 20 Kčs. Členský diplom stál 20 Kčs a vystavoval sa v ústredí SSV. Spolok vydával aj Svätovojeťské zvesti, neskôr Katolícke noviny, rôzne podielové knihy a iné. – RKFÚ Poľov, 57/1952.

¹⁶ Balogh Juraj Mitrik, Ján Gaľa, vdova Michala Cehľara, Nemec Imrich Kender.

¹⁷ Zoznam tlačových horliteľov sa nachádza vo farskom archíve (misiové aktá): v Poľove Ján Ficeri a Ján Cilo Pastorek, v Malej Ide Ján Kozák st., Juraj Janitor, v Lorinčíku Ján Ficeri a Jozef Kozák. – RKFÚ Poľov, 216/1931.

¹⁸ Štvordňové duchovné cvičenia sa takto konali napr. v marci 1949. – RKFÚ Poľov, 74/1949.

¹⁹ RKFÚ Poľov, 136/1947.

- ❖ Misijný spolok Detinstva Ježišovho
- ❖ Misijný spolok Šírenia viery
- ❖ Pápežské dielo kňazského povolania
- ❖ Jednota katolíckych žien
- ❖ Oltárny spolok
- ❖ Karita.

Spolok sv. Ladislava

Od konca 19. storočia vznikol v poľovskej farnosti spolok sv. Ladislava, ktorý sa inak nazýval aj *Societas temperantiae*. Zachovala sa kmeňová kniha spoločenstva,²⁰ ktoré bolo založené vtedajším poľovským farárom Jozefom Pristsákom v roku 1858. Členská kniha bola zakúpená za 1 zlatý a 6 krajciarov a knižočky spoločnosti za 5 zlatých v tom istom roku.

Patrónom spolku bol sv. Ladislav,²¹ po ktorom dostal spolok svoje pomenovanie. Tento spolok bol v Uhorsku dosť rozšírený. Úloha spolku tkvela v jeho poslanstve. Členovia sa zaväzovali, že sa zdržia zlozvyku hrešenia, t.j. rúhania, preklínania, spomínania mena Božieho nadarmo²² a dávali si zvláštny záväzok abstinencie od alkoholu. Pritom sa utiekali k prečistej Panne Márii, aby im v týchto predsavzatiach pomáhala.

Za členstvo v spolku sa platilo 6 xr každý mesiac, čo za rok znamenalo 72 xr. Chudobní ľudia boli oslobodení od poplatkov, alebo platili len sporadicky. Členovia boli zapísaní do spolkovej knihy a po zaplatení poplatku sa stali riadnymi „údmi“ Spolku sv. Ladislava. Evidencia o osobe zahŕňala poradové číslo, jej celé meno, vek, stav, miesto bydliska a čas, na ktorý sa zaviazala, že bude spĺňať záväzky spoločenstva a dodatočné poznámky (napríklad *animadversa* o sobáší, úmrtí, pribratí si osobitného záväzku a i).

Medzi členov spolku patrili rovnako chudobnejší obyvatelia, ako aj poprední predstavitelia obcí Poľov, Lorinčík a Malá Ida:

Raszyovsky Anton – poľovský farár

Füller Vojtech – učiteľ a organista

Rusznak Ján – čížmár, poľovský kostolník a kurátor

Vranay Štefan – poľovský richtár

Vranayová Mária – poľovská richtárka

Mitriková Mária

²⁰ *Protocollum societatis temperantiae item non blasphemandi imprecandi vel est in Ecclesia parochiali Polyensi per Joseph venantium Pristsáke parochum introcturae 1858 (item protocollum sodalitatis sti Ladislai).*

²¹ Ladislav I. Svätý (1045 – 1095), syn Belu I., bol nitrianskym a biharským údelným kniežat'om, neskôr sa stal uhorským kráľom. Bol považovaný za udatného a cnostného panovníka, ktorý konsolidoval Uhorské kráľovstvo prostredníctvom vojenských výprav a dekrétov. Zasahoval do cirkevných záležitostí napríklad tým, že nariadil svätiť nedeľu, chodiť do kostola či dodržiavať pôst od mäsa. Pričinil sa o kanonizáciu prvých uhorských svätcov (sv. Svorad a Benedikt, Štefan I., Imrich). Nakoniec bol sám svätorečený v roku 1192. Patril k jedným z najpopulárnejších uhorských svätcov. – SEGEŠ, VLADIMÍR A KOL. *Knihy kráľov. Panovníci v dejinách Slovenska a Slovákov*. Bratislava : SPN, 2003, s. 69, 71-72, 74.

²² „...membra ea quo una continent smet a blasphemius, imprecationibus, maledictionibus diversis fine necessitate juramentis, nomen Dei in vanum...“

Bernáth Štefan – maloidanský kurátor

Bernath Michal – maloidanský notár (?) a manželka *Bernáthová Alžbeta*, rodená Vranayová z Malej Idy

Szmacsár Andrej – poľovský krčmár

Jerga Ján – maloidanský mlynár a manželka *Jergová Alžbeta*, rodená Karolyiová

Szemannová Alžbeta – manželka maloidanského sedliaka

Belyusár Mihály – lorinčanský richtár

Nemecz Oresko Ján – lorinčanský sedliak

Jerga Štefan – lorinčanský želiar

Šimko Andrej – lorinčanský čižmár a murár

Kvetková Katarína – manželka poľovského sedliaka

Vargovcsik Michal – druhý poľovský kurátor a manželka *Vargovcsiková Cecília*

Virosztko Ján – poľovský sedliak

Koczánová Mária – poľovská želiarka.²³

Spolková kniha zaznamenáva členov od 2.2.1859 do roku 1877 – vo farnosti spolok pôsobil 18 rokov.²⁴ Prvým zapísaným menom je Jozef Ricsányi, ktorý bol učiteľom. V prvých rokoch fungovania spolku bolo pomerne dost' členov, no s postupujúcim časom tu badať klesajúcu tendenciu.²⁵ Vybierané peniaze sa pravidelne odovzdávali do rúk cirkevných hodnostárov. Súčasťou knihy bol denník uvádzajúci platby svojich členov spolu s vyúčtovaním za isté obdobie, väčšinou za rok. Peniaze boli pravidelne zložené poľovským farárom do rúk dekanov Samuela Frankovszkého, kanonika a arančanského (t.j. zlatoidanského) farára, alebo Michala Hámorského, vyšnoklatovského farára. Spolok robil aj zbierku (kolektu) v kostole počas troch nediel' na podporu pápežskej pokladnice Pia IX.²⁶ v roku 1866. Zo zvončeka (4 zlaté) sa s príspevom farára vybierala suma 6 zlatých. Ďalšia zbierka pre pápeža sa konala roku 1868 na Zvestovanie a veľkonočnú nedeľu v kostole s rovnakým výnosom. Farár tiež poslal 2 zlaté na podporu misií („*pro sublevando missionibus*“). Časť peňazí bola použitá ako príspevok „*pro fundo emeritorum dioecesi Cassoviensi sacerdotum*“.

²³ Tieto údaje pochádzajú z rokov 1864 – 1865.

²⁴ V roku 1877 bol spolok rozpustený: „*Et postrema duo membra societatis S. Ladislai e parochiani Füller et Rusznak ab hinc desierunt esse, et solvere cessarunt*“.

²⁵ V prvom – zakladajúcom roku mal spolok 48 členov, v nasledujúcom roku 1860 ich do marca bolo zapísaných ďalších 11, od 1. novembra 1861 celkovo 54 členov, v roku 1864 už 22 členov, v roku 1865 bolo 14 členov, v roku 1866 už len 8 členov, v roku 1867 stále 8 členov, v roku 1868 už 7 členov, 1869 opäť 7, v rokoch 1871 a 1872 päť členov a od roku 1873 do roku 1877 už len traja členovia: farár A. Rassovsky, učiteľ i kantor V. Füller a kostolník i kurátor J. Rusznak.

²⁶ Pius IX. (1846 – 1878) vyvíjal činnosť na misijnom poli, čím nadviazal na svojho predchodcu Gregora XVI. Misijné pôsobenie zameriaval na oblasť Turecka, Perzie, Škandinávie, USA a Austrálie. Sám zistil, aké sú v tejto oblasti ešte nedostatky, keď bol ešte ako mladý kňaz poslaný do Chile a Peru. – STANČEK, Ľubomír – NOVÁKOVÁ, Iveta. *Misijný fenomén*. Spišská Kapitula-Spišské Podhradie : Kňazský seminár biskupa Jána Vojaššáka, 2002, s. 45.

Ružencový spolok – Ružencové bratstvo a Mariánska kongregácia

Šírenie úcty k Panne Márii ružencovej je typické pre spiritualitu rehole dominikánov.²⁷ Po roku 1918 sa správa dominikánov presúva pod provinciu Bohemiae; kláštor dominikánov sa nachádzal iba na Slovensku. Vďaka pôsobeniu dominikánov v Košiciach a ich aktivite (misie, exercície, služba na internátoch)²⁸ sa formou ružencových bratstiev rozšírila úcta k ružencovej Panne Márii do okolitých dedín, aj do Poľova.

Mariánska úcta a spolu s ňou aj modlitba sv. ruženca bola u vidieckeho ľudu veľmi populárna. V Poľove už na začiatku 20. storočia prekvital ružencový spolok s názvom *Societatis S.S. Rosarii Polyiensis*. Svedčí o tom aj fundácia z roku 1910, kde sa už spomína toto spoločenstvo, ktoré v tomto čase muselo aktívne fungovať.²⁹ Kedy ružencové spoločenstvo presne vzniklo, sme nezistili. V 20-tych rokoch však mohlo tvoriť základ Mariánskej kongregácie, ktorá tu bola založená.³⁰

Ďalším spolkom, založeným dňa 3.1.1924 na podnet Štefana Sopka, bola Mariánska kongregácia. Životný program členov Mariánskej kongregácie mal zahŕňať príkladný osobný, apoštolský a mariánsky život s cieľom posväcovať seba a svojich blízkych. Tieto prvky sa nesú v duchu spirituality SJ, ktorá ich zostavila. Mariánska kongregácia mala svoje pravidlá čiastočne sformované už v 16. storočí. Vyhlásil ich generál Spoločnosti Ježišovej Franz Xaver Wernz v roku 1910. Tieto pravidlá musel potvrdiť diecézny biskup, až následne mal generál SJ právo novovzniknutú kongregáciu pripojiť ku Kongregácii Prima Primaria.³¹

Úvodné slová schvaľovacej listiny mariánskej kongregácie – vydané biskupom Fischer-Colbriem – sú podobné kánonickému zriadeniu BBSJ: „*erigimus in Ecclesia parochiali Polovensí Dioecesis Nostrae Cassoviensis Congregationem Mariamam*“, ktorá mala niesť pomenovanie „*Congregatio Nostrae B. M. V. Immaculatae Conceptae*“. Kongregácia bola postavená „*sub tutela S. Agnetis*“, správou bol poverený Štefan Sopko a jeho nástupcovia. Biskup tak isto požadoval, aby sa táto kongregácia napojila na archikongregáciu Prima Primaria kvôli participácii na výsadách, odpustkoch a duchovných dobrách plynúcich z jej členstva.³²

V poľovskej farnosti bolo 8. októbra 1924 založené aj Ružencové bratstvo, ktoré je dodnes funkčným zoskupením veriacich. Bratstvo disponovalo vlastnou ružencovou

²⁷ Prvé zmienky o ružencových spolkoch pochádzajú z 15. storočia od Jakuba Sprenglera, priora dominikánskeho konventu v Kolíne nad Rýnom, ktorý sám riadil jeden ružencový spolok a podporoval zakladanie ďalších. V priebehu nasledujúcich storočí sa ružencové spolky veľmi rozšírili. Pápež Klement VIII. bulou *Quaecumque* z roku 1604 kánonicky usmerňoval zakladanie nových spolkov. Pápež Lev XIII. vydal roku 1898 konštitúciu *Ubi primum*, ktorej usmernenia ostali v platnosti aj v 20. storočí. Úlohou ružencového bratstva bolo spájanie veriacich na oslavu Panny Márie, aby si tak vyprosili jej ochranu. Podmienky založenia ružencového bratstva boli dve: povolenie diecézneho biskupa a založenie bratstva kňazom, splnomocneným generálom dominikánov. Člen bratstva mal povinnosť pravidelnej modlitby svätého ruženca a bol evidovaný v členskej knihe. – DOMINIKÁNSKY KLÁŠTOR V KOŠICIACH. *Bratstvo svätého ruženca Preblaboslavenej Panny Márie*, Košice : Grafika, 1947, s. 6-8.

²⁸ HIŠEM, Cyril. Rehoľný život na Slovensku za 1. ČSR. In *Katolícka cirkev v prvej Československej republike (1918 – 1938): zborník z poŕadanej konferencie*, s. 89-90.

²⁹ Táto fundácia údov *Spolku svätého ruženca v Poľove* obsahovala vklad 256 korún (200 korún dal Ján Pásztorek a 56 korún doložila vdova Katarína Múdra) s cieľom celebrovania spievanej zádušnej omše za zosnulých členov bratstva každoročne dňa 12.11.

³⁰ Mariánska kongregácia v Poľove bola založená dňa 3. januára 1924 na podnet vtedajšieho farára Štefana Sopka.

³¹ BARAGLI, Henrik. *Svätý Otec prehovoril*. Trnava : Posol Božského Srdca Ježišovho, 1948, s. 17, 21, 22-24.

³² RKFÚ Poľov, 18/1924.

zástavou, zhotovenou uršulínkami v Košiciach za 3 100 Kčs, a ďalšími zástavami, ktorými sa manifestovalo pri mariánskych pobožnostiach.³³

Bratstvo Božského Srdca Ježišovho

Úcta k Božskému Srdcu má svoje korene v 17. storočí. Hlavnou šíriteľkou tejto úcty bola Margita Mária Alacoque. Prvé bratstvá vznikli vo Francúzsku a odtiaľ sa šírili ďalej. Všetky bratstvá sa napájali na archibratstvo so sídlom v Ríme a vyžadovali si jeho súhlas. Na Slovensku sa Bratstvo Božského Srdca Ježišovho rozšírilo v 19. storočí najmä zásluhou jezuitov.³⁴ Novozaložené bratstvá si vyžadovali biskupské schválenie.

Biskup Fischer-Colbrie mal túžbu, aby sa šírila úcta k Božskému Srdcu Ježišovmu, ktorého sám bol ctiteľom.³⁵ Preto sa nezdráhal zareagovať na žiadosť Štefana Sopka³⁶ o zriadení BBSJ do troch dní. Dňa 2.1.1925 bratstvo oficiálne schválil slávnostnými slovami: „*erigimus in Ecclesia Pólyiensi ad altare St. Michaelis Archangeli sodalitatem SS. Cordis Jesu.*“ Opätovne potvrdil aj stanovky BBSJ, určil jeho správcovstvo podľa konštitúcie pápeža Klementa VIII. z roku 1604 a vyjadril prianie, aby sa novozaložené bratstvo čo najskôr skontaktovalo s archibratstvom a získalo od neho povolenie „*pro privilegiorum, indulgentiarum ac spiritualium bonorum participatione.*“³⁷

Členovia BBSJ pravidelne odoberali časopis Posol Božského Srdca, vydávaného v Trnave, ktorý bol oficiálnym časopisom tohto bratstva.³⁸

Misijný spolok Detinstva Ježišovho

Klasickým príkladom účinnej pomoci zo strany veriacich na území košického biskupstva boli misijné zbierky a milodary dané pre tento cieľ. Populárne bolo pravidelné konanie misijných nediel a zbierok na misie, ktorých výnos sa odvádzal Misijnému ústrediu v Košiciach. Veriaci boli veľmi štedrí a radi sa takým spôsobom spolupodieľali na pomoci blížnym.³⁹ K pomoci núdznemu boli vedení Poľovčania už od útleho veku. Za týmto cieľom tu existoval misijný spolok Detinstva Ježišovho.

³³ RKFÚ Poľov, 107/1929.

³⁴ Spoločnosť Ježišova bola na Slovensku v 17. až 18. storočí silnou rehoľou, kým ju pápež Klement XIV. roku 1773 nezrušil. Po obnovení SJ sa znova na Slovensku ujala od r. 1853 a po r. 1918 ostalo na našom území len 38 jezuitov, pripojených ku Československej viceprovincii. – ONDRUŠ, Rajmund. *Slovenskí jezuiti v Kanade. Kronika požorubodnej misie*. Trnava : Dobrá kniha, 2006, s. 8.

³⁵ ČÍŽMAR, Marián. *Rehoľný život na území Košického arcibiskupstva*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004, s. 247.

³⁶ Štefan Sopko sa mohol inšpirovať fungujúcim bratstvom BBSJ v Haniske pri Košiciach už na začiatku 20. storočia. Nasvedčuje tomu aj fakt objavenia malej knižočky, vydanej v Trnave roku 1903 s názvom *Krátke a bodnoverné poučenie o pobožnosti k Božskému Srdcu Ježišovmu*, vo farskom archíve. Patrila Anne Béli a Jánovi Béli z Hanisky, ktorí boli prijatí do spolku Božského Srdca Ježišovho dňa 11.6.1904.

³⁷ RKFÚ Poľov, 153/1924.

³⁸ Spoločnosť Ježišova začala vydávať časopis *Posol Božského Srdca Ježišovho* vo Francúzsku roku 1861 a už roku 1897 vyšlo na Slovensku jeho prvé číslo. Druhý ročník vydávali jezuiti v Trnave. Posol vychádzal do roku 1948, keď bol na zárok štátnej moci zrušený. Opätovne bol vydávaný až v roku 1974 v kanadskom prostredí. Jeho redaktorom bol 11 rokov Štefan Senčík SJ. Vydávanie Posla v Kanade bolo neľahkou úlohou, lebo komunistický režim sa usiloval zabrániť doručeniu časopisu do ČSR. Posol začal opäť vychádzať na Slovensku roku 1991. – ONDRUŠ, Rajmund. *Slovenskí jezuiti v Kanade. Kronika požorubodnej misie*, s. 98-99.

³⁹ Napríklad v roku 1947 sa z misijnej nedele vyzbieralo 5 500 Kčs, zo zbierky na sväté misie 7 950 Kčs. Z celej poľovskej farnosti to bolo 16 550 Kčs. – RKFÚ Poľov, 223/1947.

Misijný spolok Detinstva Ježišovho bol podľa žiadosti pápeža všeobecne zriadený v košickej diecéze, ako to predpisovali diecézne obežníky (1928/3442 a 1930/4114). Do roku 1931 sa v celej košickej diecéze úspešne previedlo pápežské Dielo šírenia viery, do roku 1932 prevládala zasa snaha košického biskupa o prevedenie pápežského diela sv. Detinstva Ježišovho.⁴⁰ V Poľove a Malej Ide už toto dielo fungovalo od roku 1924, čo dosvedčuje krátka poznámka Štefana Sopka: „*Cieľom šírenia myšlienky misií pohanských založil som medzi školákmi „Misijný spolok Detinstva Ježišovho“ tak v Poľove, jak v Malej Ide r. 1924. Dobrovoľne sa prihlásivších školákov poverenci držia v evidencii a mesačné členovské príspevky (najmenej 5 halierov) posbierajúc, farárovi oddajú na misijné ciele*“.⁴¹

Peniaze z tohto spolku slúžili na pomoc mládeži a deťom. Poľovský farár ich uvoľnil na viacerých miestach: milodar misijnému domu v Močenku v roku 1924 a 1926 (2 x 20 korún), v roku 1925, 1926, 1927 na výchovu nemajetných študentov – bohoslovcov saleziánom v Šaštíne⁴² (25 a 3 x 20 korún), v roku 1926 pre pohanské deti misijným pátrom (100 korún), pravidelná výpomoc na pohanské misie ku ofere (10 korún), v r. 1927 misijným sestrám sv. Františka na výučbu a výchovu mládeže (10 korún).⁴³

Misijný spolok Šírenia viery

V poľovskej farnosti bolo veľmi populárne Dielo šírenia viery. Misijná problematika vôbec spájala mladých i starších. V roku 1930 tu malo Dielo šírenia viery až 230 členov. Členský príspevok bol 2,40 korún. Členovia odoberali časopis Katolíckej misie, ktorý v niekoľkých výťažkoch dostávali zdarma. Farár Štefan Sopko bol ako kňaz členom Unio Cleri. Školské deti sa zapájali, ako už bolo povedané, do činnosti Diela Detinstva Ježišovho. Vo farnosti sa zároveň konala ofera 6.1.⁴⁴ a na misijnú nedeľu v októbri. Vo všetkých chrámoch poľovskej farnosti boli umiestnené misijné pokladnice. Vyzbierané peniaze sa posielali na ciele svätých misií medzi pohanmi prostredníctvom Biskupského úradu v Košiciach.⁴⁵

Jednota katolíckych žien

Jednota katolíckych žien – presnejšie Spolok Katolíckej jednoty na Slovensku v poľovskej farnosti fungoval v rokoch 1921-1935. Centrom Katolíckej jednoty bola Trnava.⁴⁶ Toto

⁴⁰ RKFÚ Poľov, 12/1932.

⁴¹ RKFÚ Poľov, *Výkaz o členských príspevkoch Detinstva Ježišovho*, neassign., s. 25.

⁴² Saleziáni prišli na Slovensko z Talianska a v roku 1924 sa chystali založiť v Šaštíne centrálny ústav pre výchovu saleziánskeho kňazského dorastu. – RKFÚ Poľov, *list Saleziánskeho ústavu Marianum v Šaštíne* z 28.11.1924, neassign.

⁴³ RKFÚ Poľov, *Výkaz o členských príspevkoch Detinstva Ježišovho*, neassign., s. 26-27.

⁴⁴ Trojkráľová misijná zbierka bola stanovená pre africké misie.

⁴⁵ Za rok 1929 farár Sopko zaplatil za členstvo v Unio Cleri 30 korún, veriaci združení v Diele šírenia viery spolu 500 korún, školské deti prispeli na Dielo Detinstva Ježišovho 100 korunami, z ofery a misijnej nedele sa vyzbieralo 270 korún a z misijných pokladničiek 30 korún. – RKFÚ Poľov, 24/1930. Za rok 1931 prispel farár Sopko na Unio Cleri sumou 30 Kč, almužnou 20 Kč a na Africké misie tiež 20 Kč. – RKFÚ Poľov, 22/1932. Dielo šírenia viery vyneslo 500 Kč, dielo Detinstva Ježišovho 150 Kč, Apoštolát sv. Cyrila a Metoda 50 Kč, z misijných pokladníc 100 Kč, zo zvyšku kostolných príjmov v Malej Ide a Poľove dvakrát 50 Kč, ofera na Africké misie 85 Kč a misijná nedeľa 100 Kč. – RKFÚ Poľov 15/1932.

⁴⁶ Centrálnym sídlom Katolíckej jednoty na Slovensku bola Halenárska ulica č. 40.

ženské združenie sa rozšírilo v poľovskej farnosti v roku 1921. Na čele Katolíckej jednoty stáli „dôverníčky“, ⁴⁷ ktoré boli zodpovedné za organizáciu a vyberanie členských poplatkov. Počet členiek ⁴⁸ varioval v jednotlivých obdobiach, spravidla mal klesajúcu tendenciu.

Cieľom Katolíckej jednoty bolo „hájiť a zachovať katolícky ráz Slovenska, a preto vzbudiť a upevniť katolícke povedomie slovom a písmom“. ⁴⁹ Jej činnosť spočívala v konaní zhromaždení, kurzov, vydávania a šírenia spisov Jednoty, zošitov, letákov a kalendárov. Nemiešala sa do politiky, aby mohla vždy neohrozene zastávať zásady Kristovho učenia bez ohľadu na stranícke spory.

Vyzbierané členské poplatky sa posielali do ústredia v Trnave. Z Trnavy zasla posielali kalendáre pre členky, každej jeden kus, a istý počet kusov zošitov na dané mesiace v roku. Kalendár stál 6, neskôr 12 korún. Ak sa nejaké kusy zvýšili, farár ich predával aj nečlenom. ⁵⁰ Niekedy bol problém s platením členského. Farár ho musel od dlžníčok nejakým spôsobom vymôcť.

V roku 1922 bolo v Poľove, Malej Ide a Lorinčíku 106 členiek, o rok nato už len väčšia polovica – 58 členiek. V roku 1925 začalo poľovských členiek tiež ubúdať, niektoré si predplácali časopisy „Posol“ alebo „Svätú Rodinu“. V rokoch 1927 – 1928 takisto rapidne ubudlo členiek Katolíckej jednoty v Malej Ide – ostali len 3-4 členky, ostatné zo spolku vystúpili. V roku 1929 vystúpila zo spolku aj tradičná členka – dôverníčka, „manželka Jána Múdreho“ (Anna Nemcová), ktorá vstúpila do Spolku sv. Vojtecha, súčasne s ňou ešte ďalšie členky. V Lorinčíku trvalo zoskupenie Jednoty katolíckych žien do roku 1929. Namiesto kalendára Katolíckej jednoty začali ženy odoberať časopisy „Kráľovná“ a „Svätá Rodina“. Spoločným menovateľom je prelom rokov 1928/1929, kedy badať v poľovskej farnosti rapidný úpadok spolku Katolíckej jednoty a následný zánik. V ro-

⁴⁷Každá dôverníčka – sestra – dostala príručku Katolíckej jednoty. Význam tejto funkcie sa popisuje nasledovne: „Čo sú žily pre telo človeka, to sú dôverníčky pre Katolícku Jednotu. Idey, ktoré z centrálky – zo srdca Jednoty – vychádzajú, musia dôverníčky do všetkých vrstiev ľudu ako duševný pokrm prenášať (...) Úrad dôverníčky je čestný úrad, lebo je to čestné, keď môže viac ako druhá za katolícku vec pracovať“. – RKFÚ Poľov, *Katolícka Jednota na Slovensku, príručná knižička pre dôverníčku*, neassign., s. 1. Dôverníčka sprostredkovávala spojenie medzi centrálou Katolíckej jednoty a členkami. Sama však podliehala jednatelke, ktorá ju kontrolovala a vyberala od nej členské. Úlohy dôverníčky spočívali v tomto:

- každá dôverníčka mala na starosti istý počet členiek, ktoré by mali bývať blízko pri nej a malo by ich byť najlepšie 10,
- dôverníčka osobne odovzdávala svojim členkám zošity Jednoty vychádzajúce raz za mesiac a zisťovala, či ich čítali, prípadne odpovedala na otázky členiek,
- osobne pozývala svoje členky na zhromaždenie,
- po doručení prvého zošitu pozbierala príspevky pre nový rok a odovzdala ich jednatelke,
- pri návštevách odvracala bludy o viere, Cirkvi, Katolíckej jednote, sociálnych otázkach, nabádala členky na vstup do katolíckych spolkov a organizácií, a tiež aby aj ony povzbudzovali svojich potomkov tak robiť,
- dávala pozor na protivníkov (nepriateľské letáky sa mali odovzdať jednatelovi a centrále),
- všade sa mala usilovať získať nové členky pre Katolícku jednotu,
- mala sa zúčastňovať dôverných konferencií.

Keď už dôverníčka nemohla svoj úrad zastávať, poslala zoznam členiek, zošity a ostatné materiály jednatelke s odporúčaním nástupkyne na jej miesto. – RKFÚ Poľov, *Katolícka Jednota na Slovensku, príručná knižička pre dôverníčku*, neassign., s. 3-5, 16.

⁴⁸ Členky boli riadne – platili dobrovoľný príspevok 3 koruny štvrťročne, alebo 6 korún na pol roka, za celý rok 12 korún, doživotné – platili len jedenkrát 300 korún a zakladateľky – 1000 korún. Potom tu boli účastníčky, ktoré dali 2 koruny, ak pochádzali z rodín, v ktorých už riadna členka bola. Členky dostávali zošity a letáky Jednoty, účastníčky len letáky. – RKFÚ Poľov, *Katolícka Jednota na Slovensku, príručná knižička pre dôverníčku*, neassign., s. 2.

⁴⁹ RKFÚ Poľov, *Katolícka Jednota na Slovensku, príručná knižička pre dôverníčku*, neassign., s. 2.

⁵⁰ RKFÚ Poľov, *Výkaz o členských príspevkoch Jednoty katolíckych žien*, neassign., s. 14.

koch 1931-1932 bolo už len 7 členov z Poľova a Malej Idy a v rokoch 1934 – 1935 pretrvali len 2 členovia. V roku 1936 definitívne nenachádzame žiadne zmienky o pretrvávajúcej Katolíckej jednoty v Poľovskej farnosti.⁵¹

Oltárny spolok

Oltárny spolok bol založený v Malej Ide okolo roku 1924. Na čele spolku stála horliteľka Kozáková. Na začiatku bolo 15 starších členov, potom k nim v roku 1924 pristúpilo 13 nových členov. Členské bolo 5 korún.

V Poľove bol Oltárny spolok založený tiež v roku 1924. Na začiatku tu boli len 3 členky a v tom roku sa pripojila ešte vdova po Jurajovi Janitorovi. Okrem nej boli členkami vdova Barbora po Jánovi Timkovi, manželka Jána Janitora Anna a vdova po Michalovi Kvetkovi. Platili 5 korún na rok. Podobný stav pretrvával v rokoch 1927 – 1934. Príspevky boli použité na sviatočné antipendium oltára poľovského kostola, na veľum na cibórium.⁵²

Karita

Medzi dobročinné združenia, ktoré sa ujali v poľovskej farnosti, patrila na Slovensku všeobecne rozšírená Karita. Karitu cirkevná vrchnosť vrelo odporúčala a nabádala poľovského farára, aby v Poľove zriadil jej „odbočku“.⁵³ Štefan Sopko výzvu prijal. Navyše bol ustanovený za okresného zástupcu všetkých odbočiek Karity v košickom okrese a za poverenca ústredia, alebo inak okresného referenta pre túto záležitosť.⁵⁴

Odbočka Karity bola v Poľove zriadená dňa 24.3.1929 a schválená Ministerstvom vnútra v Prahe dňa 16.10.1929. Funkciu predsedu odbočky zaujal Štefan Sopko, tajomníkom bol Július Bednárík a poverencami Juraj Piroško a Michal Múdry.⁵⁵ Členské sa ustáľilo na 2 korunách ročne.⁵⁶ Dňa 25.3.1929 bola zriadená odbočka Karity v Malej Ide. Cirkevným predsedom a zapisovateľom bol Štefan Sopko. Za svetského predsedu bol zvolený Juraj Vaňo, starosta, tajomníkom bol učiteľ Karol Kraiger, funkciu pokladníka zastával Ondrej Kozák.⁵⁷ Už nasledujúci mesiac (2.4.1929) sa pridala aj Lorinčík. Na tri roky⁵⁸ bol za svetského predsedu stanovený Imrich Kender, starosta a kostolný kurátor súčasne. Tajomníkom sa stal Ján Dučay, pokladníkom Ján Ficeri.⁵⁹ K väčšej usilovnosti na poli

⁵¹ Údaje boli zisťované na základe zošitka nájdeného v poľovskom rímskokatolíckom farskom archíve. – RKFÚ Poľov, *Výkaz a pokladnica týkajúca sa členských príspevkoch Jednoty katolíckych žien*, neassign.

⁵² RKFÚ Poľov, *Výkaz a pokladnica týkajúca sa členských príspevkoch Oltárneho spolku v Poľove*, neassign., s. 50-51.

⁵³ „Zaujmy cirkvi katolíckej vyžadujú zvlášte za dnešných časov jednotné vystupovanie a systematickú prácu. Keďže Ústredná Karita a jej odbočky majú byť nositeľmi tej jednotnej práce a najväčšou oporou pastoračie a sv. Otcom žiadanej katolíckej Akcie – nakoľko ste o založení odbočky Karity ešte neráčili zpravu poslať – žiadam Vašu Dôstojnosť, pričinite sa, aby v obciach Vašej farnosti za 14 dní bola úradne založená odbočka Karity“. – RKFÚ Poľov, 65/1929.

⁵⁴ RKFÚ Poľov, 73/1929.

⁵⁵ RKFÚ Poľov, *Stanovy odbočky ústrednej Karity na Slovensku v Poľove*, neassign., s. 8.

⁵⁶ RKFÚ Poľov, *Zápisnica o shromaždení konanom v Poľove dňa 24. marca 1929 za účelom utvorenia miestnej odbočky Ústrednej Karity na Slovensku*, neassign.

⁵⁷ RKFÚ Poľov, *Zápisnica z 25. marca 1929 v Málej Ide na ustanovujúcom shromaždení miestnej odbočky Karity*, neassign.

⁵⁸ Všetky funkcie pobočiek Karity boli len na dobu troch rokov. Konkrétne osoby navrhovalo diecéznej vrchnosti ustanovujúce zhromaždenie.

⁵⁹ RKFÚ Poľov, *Zápisnica z 2. apríla 1929 v Lorinčíku na ustanovujúcom shromaždení miestnej odbočky Karity*, neassign.

misie pomoci núdznym, ba priam ku zorganizovaniu „krížovej výpravy ľudomilnosti“ nabádal pápež Pius XI. apoštolským listom biskupom a arcibiskupom, ktorý sa rozšíril cez Ohlas Ústrednej karity na Slovensku. Apoštolský list s názvom *Karitatívna práca – svätá povinnosť* sa dostal do Poľova v decembri 1931 a verejne sa čítal vo farskom kostole dňa 13.12.1931.⁶⁰ Celé charitatívne dielo malo úspech. Veľký rozkvet zaznamenalo najmä v 40-tych rokoch 20. storočia.

Úradnou rečou Karity bola slovenčina. Odbočky boli pod dozorom Ústrednej Karity na Slovensku a diecézneho direktora. Každá odbočka musela mať minimálne 20 členov. Zakladajúcim členom bol ten, kto daroval aspoň 300 Kčs. Prijatie za člena sa dialo tak, že aspirant oznámil svoj úmysel predsedníctvu odbočky alebo dôverníkovi. Členská legitimácia sa menila raz za rok. Organizácia odbočky pozostávala z predsedníctva, dôverníkov a dôvernícok a valného zhromaždenia.⁶¹ Nápis na pečiatke odbočky uprostred niesol „Ústredná Karita na Slovensku, odbočka v Poľove“.

Príjmy Karity plynuli z členských príspevkov, milodarov, z pokladnice sv. Antona umiestnenej v kostole, z podpory politickej obce a okresu aj z ofery usporiadanej v kostole. Hlavné výdavky boli spojené s mesačnou podporou chudobných rodín s deťmi, ďalej potravinovou pomocou (tzv. chlieb sv. Antona), ošatením detí a sirôt, na školské knihy a učebnice, na lieky pre chudobných, „pohorelcom“, teda osobám, ktorým zhorel majetok – tie spôsobovali najväčšiu finančnú záťaž, chudobným kostolom a školám v neďalekých obciach, na výchovu chudobných klerikov. Činnosť Karity spočívala – okrem uvedeného – vo výpomoci pri nešťastiach, v intervenovaní v úradných záležitostiach chudobných, pri umiestnení detí, v prípadoch vystažovalcov, robotníkov, návštev chorých, sprostredkovania nábožensko-mravných kníh a spisov, prednášok, v sociálnej práci. Posledné tri druhy pomoci boli poskytnuté priamo darcami bez sprostredkovania pobočky Karity.⁶²

Toto dielo vykazovalo v celej farnosti úspech, nakoľko Ústredná Karita na Slovensku mala prostredníctvom svojej odbočky v Poľove v roku 1930 už 66 riadnych členov, v Malej Ide 79 a v Lorinčíku 21. Pôsobnosť odbočky zahŕňala celé územie patriace do obvodu poľovskej farnosti. Ročný členský príspevok bol dobrovoľný, v poľovskej farnosti zvykli platiť 2 koruny.⁶³

Lorinčík bol azda najviac odkázaný na charitnú pomoc, nakoľko bol v celom košickom politickom okrese najchudobnejšou obcou so 146 obyvateľmi, ktorí patrili z 90% k robotníckemu stavu a často živorili. Rodiny v Lorinčíku sa neraz ocitli v ťažkej životnej situácii. Muži pracovali poväčšine v Košiciach, alebo cestovali po Slovensku ako sezónni pomocníci⁶⁴ pri murároch. Práce však bolo málo a robotníci počas nezamestnanosti ne-

⁶⁰ RKFÚ Poľov, 157/1931.

⁶¹ RKFÚ Poľov, *Stanovy odbočky ústrednej Karity na Slovensku v Poľove*, neassign., s. 2-3.

⁶² RKFÚ Poľov, *Výkaz o účinkovaní Odbočky ústrednej Karity na Slovensku od 1.1.1930 do 1.12.1930*, neassign.

⁶³ RKFÚ Poľov, *Výkaz o účinkovaní Odbočky ústrednej Karity na Slovensku od 1.1.1930 do 1.12.1930*, neassign.

⁶⁴ Pomocníkov najímali najmä v letnom období.

poberali žiadnu podporu. Efektivita pomoci Karity núdnym však závisela od obecnej a okresnej podpory.⁶⁵

V roku 1947 bola podľa dokumentov archívu oficiálne otvorená odbočka Ústrednej Karity v poľovskej farnosti.⁶⁶ Verejné prejavy sa konali postupne v Malej Ide dňa 17.12., v Lorinčíku 20.12. a nakoniec v Poľove 21.12. Odbočka mala slúžiť všetkým trom dedinám.⁶⁷

Činnosť charity bola tolerovaná aj komunistickým režimom. Zbierky pretrvávali aj v 50-tych rokoch 20. storočia.⁶⁸

RESUMÉ

Náboženské spolky boli rozšírené po celom Uhorsku od 50-tych rokov 19. storočia. Na Slovensku bol rozvoj týchto združení úzko spojený so spolkami umiernenosti. Inteligencia sa zhromažďovala okolo Antona Bernoláka a jeho nástupcu Ľudovíta Štúra. Uvedomovala si dôležitosť vzdelávania ľudu a ich združovania do spolkov, ktoré by im pomohli prestať s alkoholom a namiesto toho sa radšej modliť. Spolky, združenia a iné organizácie tohto druhu boli u ľudí veľmi populárne, pretože im poskytovali pocit, že niekam patria a že sa podieľajú na správnej veci. Ľudia boli v tom čase iní, ako sú dnes. Radi sa zhromažďovali, stretávali, rozprávali a zdieľali tie isté idey. Usilovali sa o lepší život a boli silno veriaci. Toto je pravdepodobne zmes faktorov, ktoré prispeli ku vzniku mnohých spolkov v Poľove. Práve preto si najviac pozornosti zaslúži Spolok umiernenosti. V Poľove bol založený kňazom Jozefom Prstšákom v roku 1858.

Cieľ tohto spolku sa neobmedzoval iba na zdržiavanie sa od alkoholu. Členovia sa tiež zaväzovali nebrať meno Božie nadarmo a prestať kliať či hrešiť. Ich veľkou patrónkou a ochrankyňou bola Panna Mária. Každý člen učinil záväzok na istý čas a platil členský poplatok. Spolok umiernenosti združoval ľudí rôznych vekových skupín a povolání (kňaz, učiteľ, krčmár, roľník a podobne). Tento spolok v Poľove zanikol v roku 1877 kvôli vládnomu útlaku nastolenému v Rakúsko-Uhorsku.

V 20. storočí nasledoval vznik ďalších spolkov, bratstiev a združení ako Ružencové bratstvo, Mariánska kongregácia, Bratstvo Božského Srdca Ježišovho. Šírili sa tiež pápežské misijné diela svätého Petra apoštola, misijný spolok Detinstva Ježišovho a Šírenia viery i Pápežské dielo kňazského povolania. Nemôžeme zabudnúť ani na Katolícku jednotu žien, Oltárny spolok a Karitu. Niektoré z týchto zoskupení sú stále činné, zatiaľ čo iné úplne vymizli. Napriek tomu úcta k Najsvätejšiemu Srdcu Ježišovmu a Panne Márii pretrvala až do súčasnosti. Poľovčania sú stále združení v Ružencovom bratstve rovnako ako v Spoločnosti Božského Srdca Ježišovho a zúčastňujú sa mnohých náboženských aktivít.

⁶⁵ RKFÚ Poľov, 269/1930.

⁶⁶ V roku 1947 sa slávila Charitatívna nedeľa 16.11. (medzi sviatkami sv. Martina a sv. Alžbety) a tzv. Týždeň kresťanskej lásky. Na túto akciu upozorňovali v Poľove plagáty rozmiestnené na dobre viditeľnom mieste. Výnos sa posielal Ústrednej Karite. Pri tej príležitosti sa konali pobožnosti a akadémie. Akcia sa zároveň využívala na organizovanie odbočiek Ústrednej Karity. – RKFÚ Poľov, 232/1947.

⁶⁷ RKFÚ Poľov, 264/1947.

⁶⁸ V roku 1957 zbierka činila 338 korún. – RKFÚ Poľov, 51/1961.

SUMMARY

Religious societies were widely spread throughout the whole Hungary ever since the 1850's. In Slovakia the development of these societies was closely connected with the temperance societies. The intelligence gathered around Anton Bernolák as well as around his successor Ľudovít Štúr. They realised how important it was to educate people and to associate them in societies which would provide good conditions for them to stop drinking and, instead of it, to pray. These societies, associations and other organizations like that were extremely popular with people because they offered them a feeling of belonging somewhere and doing a good thing. The people were different then as they are now and they loved gathering together, meeting each other, talking and sharing the same ideas. They searched for better life and were strong believers. This may be a combination of factors which were the reason for originating so many societies even in Poľov. That is why most attention deserves the Temperance society. In Poľov it was based by Jozef Pristsák in 1858. In other words, it was called according to saint Ladislaus.

The aim of the society did not concern only refraining from alcohol, but also not using the name of God in vain or stopping cursing and blaspheming. Virgin Mary was the great patron and protector of its. Every member made a pledge for a certain period of time and paid a membership subscription. The Temperance society associated people of various age groups and occupations (priest, teacher, innkeeper, peasant etc.). The Temperance society was dismissed in 1877 due to government oppression in Austria-Hungary.

In the 20th century there followed another societies, confraternities and associations, such as the Rosary Confraternity, the Sodality of Our Lady, the Association of the Sacred Heart of Jesus and the Pontifical Missionary Works such as the Society of St. Peter the Apostle, the Missionary Childhood Association, the Society for the Propagation of Faith and the Missionary Union of Priests and Religious. Sure, we cannot forget about the Catholic Unity of women, the Altar society and the Charity. Some of these societies are still active while the others have vanished completely. However, veneration of the Sacred Heart of Jesus and Virgin Mary has persisted up to the present day. The people of Poľov are still associated in the Confraternity of the Holy Rosary as well as in the Association of the Sacred Heart of Jesus and they take part in many religious activities.

Adresa autorky:

ThLic. Lenka Straková, PhD.

SPŠ elektrotechnická

Komenského 44, Košice

e-mail: strakova@spseke.sk

KOMUNISTI A ZWIĄZEK HARCERSTWA POLSKIEGO V KRAKOVE V ROKOCH 1945 – 1948

Grzegorz Baziur

COMMUNISTS AND POLISH SCOUTING ASSOCIATION IN KRAKÓW VOIVODESHIP
IN THE YEARS 1945 – 1948

Abstract: The theme of the article is the fate of the in Cracow Banner Scouts and Girl Scouts Banner in the first years after the Second World War - from scouts to reactivate the beginning of the process of "democratization" by the ruling Communists in Poland. The author described in the article as the administrative authorities and the security apparatus and the regime propaganda in relation to the ZHP in Cracow province against the newspaper. Therefore, the description starts reactivating ZHP in the summer of 1944. The Lublin region under the control of the Polish Committee of National Liberation, resulting Offices of Public Safety and licensed by the ruling Workers' Party and the Polish youth organizations, controlled by the Communists. In the following article the author describes educational activities and values ZHP in 1945 – 1948 in the Cracow and slow way of subordination ZHP communist authorities until the start of its liquidation in 1948. And his announcement was begun "democratization ZHP".

Keywords: Polish Scouting Association. Communism. Badenpowellism. Stalinism.

Scouting is one of the major youth movements in the context of the education of children and youth, because, since more than a hundred years, has run its activity by using unconventional upbringing methods, such as: forestry, the system of degrees and abilities, the Scout Promise and Law, which jointly gives boy scouts and girl scouts moral principles, creating the strong moral-spiritual fibre, which is the basis of scout's life and which, in adulthood, protects man from making wrong decisions and internal depravity. This text aims at familiarising Slovak society, especially the Boy Scouts and Girl Scouts, with a difficult period in the history of the Polish Scouting Association (ZHP) in the years of strengthening Stalinism: from renewed, coming out of war conspiracy, in 1944 – 1945 to the beginning of its gradual liquidation in 1948, because single process of liquidation in the period of 1949-1950 requires separate treatment in a separate publication. The author employed many publications and articles, archival sources and published documents, which were cited in the references to the text.

After taking power by the Communists in 1944, the scouting movement found itself in a new, unknown until then, situation. Authorities of "Lublinian Poland" ("Polska Lubelska") were interested in the educational aspect of scouting, hoping to dissuade young people from anti-Soviet activity, therefore a basic condition for the Polish Scouting Association recognition by the Polish Committee of National Liberation (PKWN) was its activity under the control of the communists, who, from the beginning, considered scouting ideals hostile in relation to marxism-leninism. The scouting fought against the class struggle, which was a way to achieve desired socio-political and economic objectives, thus was liquidated in Soviet Russia in 1918.¹ Since 1944 the Polish Scouting Association, coming out from the underground, had been also threatened to be liquidated by the communist authorities.

At the end of August 1944 in Lublin took place the scout instructors convention at which ZHP was reactivated under the control of the Polish Workers' Party (PPR) and its youth organisation - the Union of Fighting Youth (ZWM), starting subordination process of ZHP, ended with its liquidation in 1950.² Many scouts who, during the Warsaw Uprising, got through in mid-September 1944 to an occupied by soviet troops Varsovian Praga, had been already arrested by the NKVD, including commander of the Right Bank Masovian Regiment of the Grey Ranks, scoutmaster Jerzy Rytel, ps. "Wit", sentenced to death at showcase process in Wołomin and executed on 23 November 1944.³

In 1944 authorities of ZWM and OM TUR (Youth Organisation of Workers' University Association) tried to organise their own scout troops to coordinate the scout activities of ZWM, keeping in touch with scouting and "assist" in organising its units in the field (troops, scout groups), and, after taking over this role in 1945 by scout authorities, at the provincial boards of ZWM were created scout departments and in the district – offices. From spring of 1945 these tasks were gradually taken over by ZHP authorities and departments and scout offices of ZWM began to control scouting staff's 'ideological countenance'.⁴

On 1 October 1944 a Head of the Ministry of Education in PKWN Stanisław Skrzyszewski appointed the scoutmaster Michał Sajkowski as a chief of Scout Headquarters. During the occupation he belonged to the Grey Ranks, and in 1944 worked in this department. After nomination Sajkowski organised Scout Headquarters and on 16 October called former boy and girl scouts to register and undertake public organisational activ-

¹ MARESZ, Czesław. S. *Komunizm przeciwko harcerstwu*. Londyn: Stowarzyszenie Polskich Kombatantów, 1967, s. 2-8.

² ZAKRZEWSKA, Zofia. - HAYKOWSKI Michał. *Harcerstwo w latach 1944 – 1950: Najważniejsze problemy*, "Harcerstwo" 1984, nr 10, s. 4-16; MARESZ Czesław. S., op. cit., s. 5.

³ *Harcerska konspiracja w Polsce Ludowej*, "Ład" 1994, nr 2. Akty takie miały miejsce na obszarach zajętych przez Armię Czerwoną, ponieważ, zgodnie z zawartym 26 lipca 1944 r. porozumieniem pomiędzy PKWN a rządem Związku Sowieckiego z 26 lipca 1944 r. na obszarze działań wojennych władzę sprawowały sowieckie komendantury wojenne – BASIŃSKI, Euzebiusz. (vývoj). *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko – radzieckich*, T. 8: Styczeń 1944-grudzień 1945, Warszawa : Polska Akademia Nauk. Instytut Krajów Socjalistycznych. Akademia Nauk ZSRR, 1974, dok. nr 75, s. 155-157.

⁴ MAJKA, Jerzy. *Początki harcerstwa w Polsce Ludowej (lipiec 1944 – czerwiec 1945)*, "Pokolenia": 1971, nr 2 – 3, s. 19-41.

ity, but the message did not mention the Grey Ranks. Michał Sajkowski became also a member of the Provisional Supreme Scout Council (TNRH).⁵

On 30 October The Department of Education in PKWN published a circular in which it ordered to organise in schools circles of youth organisations under control of class counsellors: the Polish Red Cross, OM TUR and scouting, although the name "Polish Scouting Association" was given in the circular of the Ministry of Education not until 20 December 1944, and on 30 December Skrzyszewski issued a regulation on the foundation of the Association as an organisation of higher public utility. However, the authorities reserved for themselves right to appoint and dismiss members of the Provisional Supreme Scout Council, in which meetings, since January 1945, had been taking part a representative of the Minister of Education, and the TNRH included two of its representatives as inspectors to scouting cases. In case of putting a veto on resolutions of the Provisional Supreme Scout Council, decided the minister.⁶ TNRH consisted mostly of activists who were not connected with ZHP, but with those youth organisations which were approved by PPR: ZWM, OM TUR and ZMW "Wici", what gave the Communists political control over the scouting.⁷

Despite the fact that socio-political conditions had changed temporarily, in force were the Promise, Law and the Statute of ZHP from 1936. However, the executive of ZWM delegated to ZHP its group of activists who formed a faction of "democratic instructors" and one of the main tasks of this group was to develop an operational program of the Association on the basis of the scouting method, but with changed "ideological countenance". According to guidelines of PPR, scouting organisation had to be "democratic", preparing its members to work in ZWM. At the initiative of the Ministry of Education at PKWN on 13 October the Headquarters of ZHP was established, and on 6 November 1944 the Central Conciliatory Commission of Youth Organisations founded the Provisional Supreme Scout Council, in which the leading role was played by activists of the Union of Fighting Youth.⁸ On 30 December 1944 the Department of Education at PKWN issued a decree legalising activity of the Association after years of occupation. The document, however, did not refer to the pre-war legal continuity of authorities, because it could be treated as actual acknowledgement of ZHP from the years 1918 – 1939 and the scouting conspiracy from 1939 to 1945. For its part, TNRH gave its support for activities of the authorities in Lublin. It was also implemented the new text of the Scout Law and Promise, in which it was written about the duty to "Democratic Poland".⁹

⁵ "RZECZPOSPOLITA" nr 74 z 16 X 1944.

⁶ DZIENNIK URZĘDOWY RESORTU OŚWIATY (viac: DzURO), 1944, nr 1 – 4, poz. 13, 28 i 40; PERSAK, Krzysztof (ed.). *Komuniści wobec harcerstwa 1944 – 1950*. In *Dokumenty do dziejów PRL*, Warszawa 1998, s. 19-20: *Zarządzenie kierowników resortów Administracji Publicznej i Oświaty o przywróceniu do życia Związku Harcerstwa Polskiego, stowarzyszenia wyższej użyteczności publicznej z 30 XII 1944 r.*

⁷ KWIEK, Julian. *Związek Harcerstwa Polskiego w latach 1944 – 1950: Powstanie, rozwój, likwidacja*, Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 1995, s. 7-9; MAJKA Jerzy. op. cit., s. 19-41.

⁸ SKUSIEWICZ, Krzysztof. *Odbudowa Związku Harcerstwa Polskiego (1945 – 1946)*. In *Łódzkie Zeszyty Historyczne*, 1985, č. 2, s. 20-22.

⁹ MUZEM HARCERSTWA (viac: MH), ZHP 1944 – 1950, Protokoły zebrań, sign. 1/4/5.

Every decision taken by PKWN towards ZHP in 1944 was illegal, because the underground Scout Headquarters of Grey Ranks – "Apiary" had been still functioning. In case of attempts to take control over the scouting by the communist authorities, on 18 January 1945 at the briefing of "Apiary" in Kraków ZHP was formally closed down, taking away a mandate of PPR to keep control over the Association. However, the decision of conspiratorial authorities of ZHP paradoxically strengthened the position of communist activists and influenced the development of the Association under their control. During the winter offensive in 1945¹⁰ many scouts came to intelligence and courier aid for fighting troops. Such a situation occurred, among others, in Częstochowa, Poznań, Gdynia and Kraków, where on 17 January 1945, during the retreatment of German troops, scouts were disarming German soldiers and the action was being coordinated by Michał Sobolewski, Tadeusz Tabeau and others.¹¹

On 19 January 1945 Soviet troops entered to Kraków and on 20 January cracovian scout troops resumed their activities, although the official resumption of legal work of Cracovian Regiment of Boy and Girl Scouts took place on 30 January. As a commander of the Cracovian Regiment was elected scoutmaster Eugeniusz Fik, who, during the german occupation, was the commander of the Cracovian Regiment of Grey Ranks "Dragon".¹² At the same time, on territories occupied by the Soviet, on 11 February Lublinian Chieftaincy of ZHP entrusted scoutmaster Jan Stróżyński with the organisation of the Cracovian Regiment of Boy Scouts. Since he had not arrived to Kraków, and in the city had been working the Cracovian Regiment of Boy Scouts since 30 January, on 12 February the Minister of Education of the Provisional Government of Poland, Stanisław Skrzyszewski authorised scoutmaster E. Fik to organise the Cracovian Regiment of Boy Scouts at the Cracovian School District, while the head of Headquarters of Boy Scouts, scoutmaster M. Sajkowski, sanctioned existing state of the organisation and entrusted him with the organisation of the Cracovian Regiment, appointing Fik, on 1 March, its commander. Also girl scouts resumed public activity under the command of scoutmaster Zofia Kotnik and scoutmaster Jadwiga Orłowicz. After more than two months of preparations, on 8 May was formed the Regiment of Girl Scouts, and it headed former commander of Girl Scouts Regiment until 1939, scoutmaster Alina Kleczewska, and parents and colleagues of both scouting regiments formed on 27 June 1945 the Society of Scouts' Friends.¹³

The quantitative progress of the Polish Scouting Association was affected by the struggle of Grey Ranks, particularly during the Warsaw Uprising and a gradual return to Association of scout instructors after founding the Provisional Government of National Unity in the summer of 1945, because many scouts and instructors were afraid to join

¹⁰ KOŹNIEWSKI, Kazimierz. *Ognie i ogniska: Drogi i przemiany harcerstwa polskiego*, Warszawa : Wiedza Powszechna, 1961, s. 252.

¹¹ LEONHARD, Bolesław. *Kalendarium z dziejów harcerstwa krakowskiego 1910 – 1950*, Kraków : Towarzystwo Sympatyków Historii, 2001, s. 183.

¹² KWIEK, Julian. *Przemiany polityczne w Związku Harcerstwa Polskiego w Krakowskim w latach 1945 – 1950*, "Harcerstwo" roč. 1984, č. 10, s. 17-20.

¹³ LEONHARD, Bolesław. *Kalendarium z dziejów harcerstwa krakowskiego*, s. 184-187.

a franchised ZHP before.¹⁴ In the years 1946-1948 the number of boy and girl scouts in the Cracovian Regiment amounted to, accordingly, 22,871 and 25,158 people, on 30 June 1949 – 18,836, and on 31 December 1949 – 19,371, while on 30 June 1950 to the Cracovian Regiment belonged 27,091 boy and girl scouts.¹⁵ Between June and October 1945 Aleksander Kamiński and Kazimierz Koźniewski from the Grey Ranks had talks with representatives of the "lublinian" ZHP: Wiktoria Dewitzowa, Hedda Bartoszek, Jerzy Sosnowski and Juliusz Wierusz-Kowalski about admitting to ZHP instructors of the Grey Ranks. At the conference held on 6 October 1945 at the Minister's of Education Czesław Wycech it was agreed that they would become a part of ZHP, and scoutmaster A. Kamiński would be appointed as the Vice-President of the Association – and it happened. On 2 February 1946 the Minister of Education appointed a new TRNH, a part of which, on behalf of Grey Ranks, became scoutmaster A. Kamiński, and the position of General Secretary of the Polish Scouting Association took, on behalf of the authorities of PPR, H. Bartoszek.¹⁶ Thus former instructors of the Grey Ranks, being guided by geopolitical reasons, accepted lublinian ZHP as the continuation of the Association from 1918 – 1945. This did not mean, however, an acknowledgement for the moral right of communists to control the scouting, which was confirmed by events of the years 1948 – 1949.¹⁷ The agreement between instructors of TRNH and the Grey Ranks officially ended the scouting conspiracy, lasting from 27 September 1939.¹⁸

Despite the manipulation of the communists by ZHP, the cracovian scouting preserved its educational ethos, as an expression of which was its participation in parades of 1 and 3 May 1945, gathering 6,000 boy scouts and girl scouts.¹⁹ In July and August 1945 boy and girl scouts from cracovian regiments participated in the first, post-war ZHP's Summer Action, organising 22 regular and 30 walking camps, and over two thousand scouts went to Scout Agricultural Centres to assist in the work during harvest. Many older scouts also went from Kraków to the lands incorporated to Poland after war – Gliwice, where they took about three thousand books to give out among youth. During the first summer action took place as well many instructor courses for boy and girl scouts, and the commander of the Girl Scouts Regiment of Polish Detachments scoutmaster Zofia Rymar took up discussions with Headquarters of Girl Scouts about their inclusion into ZHP.²⁰ In 1947 took place 186 camps and 19 colonies, which were attended by 7482

¹⁴ SKUSIEWICZ, Krzysztof. *Odbudowa Związku Harcerstwa Polskiego*, s. 29.

¹⁵ MH, Organizacja Harcerska (viac: OH), Statystyka Związku Harcerstwa Polskiego w latach 1946 – 1948, t. 54. KWIEK, Julian. *Rozwój organizacyjny harcerstwa w województwie krakowskim w latach 1945 – 1950*. In *Zeszyty Naukowe Akademii Górniczo – Hutniczej im. Stanisława Staszica*, 1984, č. 947, k. 26, s. 119 – 131.

¹⁶ MISZCZUK, Marian. *Aleksander Kamiński a władzę ZHP 1945 – 1949*, "Harcerstwo" roč. 1989, č. 8, s. 21- 28.

¹⁷ KIEWICZ, Adam. *Przemiany ideowe w harcerstwie 1944 – 1956*. In *Dorobek ideowy Zjazdu Łódzkiego. Materiały z ogólnopolskiego seminarium instruktorskiego z okazji 30 – lecia Zjazdu Łódzkiego*, Łódź 5-7 grudnia 1986 r., vývoj P. Zarembski, Kraków: Harcerska Oficyna Wydawnicza, 1988, s. 22-23.

¹⁸ KWIEK, Julian. *Związek Harcerstwa Polskiego*, s. 34-36; MISZCZUK, Marian. *Rok 1945. Rola Aleksandra Kamińskiego w wejściu instruktorów z okresu okupacji do ZHP*, "Harcerstwo" roč. 1989, č. 11-12, s. 22-26.

¹⁹ LEONHARD, Bolesław. *Kalendarium z dziejów harcerstwa krakowskiego*, s. 186.

²⁰ KWIEK, Julian. *Przemiany polityczne z Związku Harcerstwa Polskiego*, s. 19. Na temat działalności Z. Rymar, jako komendantki HP w Krakowie pisze też Jerzy Świdorski – ŚWIDERSKI, Jerzy. *Powojenne losy Hufców Polskich*. In *Sowieckiemu zniewoleniu - nie. Harcerska druga konspiracja (1944-1956)*, Warszawa : Wydawnictwo Ład, 2005, s. 135.

scouts and about 1 thousand cub scouts, which was about 60 percent of members of Boy Scouts Regiment; similarly was with the Girl Scouts Regiment, where in 98 camps took part 3611 girl scouts – about 40 percent of the state of female organisation.²¹

However, the most important thing for the communists was the 'ideological countenance' of ZHP – in the declaration entitled "Foundations" ZHP authorities confirmed the will of its "democratic reconstruction" in the direction expected by the Central Committee (CK) of PPR.²² In June 1946 the "democratic" Promise and Law was brought in, which confirmed the political line adopted by the authorities of the Polish Scouting Association, which obliged to build an Independent, Democratic and Righteous Poland.²³ However scouts were still using the oath from 1936, ignoring its version from 1946, and in many groups, scouts themselves, supported by their instructors and parents demanded the restoration of the concept of "duty to God, Poland and neighbour" in the traditional spirit.

A vital role in the upbringing of a scout also served religious values.²⁴ Having reactivated an activity of ZHP in 1944, in the Association still existed the function of Supreme Chaplain of ZHP and chaplains of regiments and detachments, who was mostly associated with the Roman Catholic Church. On 7 June 1947 with the function of Supreme Chaplain of ZHP – after approval by KC PPR – was entrusted Rev. Władysław Ławrynowicz, who had been holding it unofficially since 1945; at the same meeting were also passed the Ministry Regulations of ZHP, which set principles and pastoral responsibilities towards members of the Association; the chaplain of the two cracovian regiments was a scoutmaster Rev. Feliks Bednarski.²⁵ At camps was sang "Scout Prayer" and were celebrated Holy Masses, in which scouts and instructors participated in official uniforms. Many boy scouts, girl scouts and instructors belonged also to the Catholic Youth Association (KSM), The Sodality of Our Lady, Living Rosary and other catholic organisations. Chaplains participated in the scout celebrations, and on 25 April 1948 archbishop of Kraków, Rev. Adam Sapiecha consecrated a banner of the 4th Cracovian Scout Troop. In that ceremony took part three thousand scouts, whose delegation was received by the archbishop afterwards.²⁶

During this period the relationship of both cracovian regiments with communist ZWM was also correct, though rarely occurred joint meetings, and at the level of troops, tribes and detachments many local instructors and scouts, together with KSM and ZMW "Wici", boycotted communist youth organisation. Such a situation occurred, for example, in Wadowice, where members of the local KSM and scouts led the boycott of ZWM. Executives of ZWM in Kraków at every occasion pressed the scouting to change its attitude to the new reality, withdrew from the relationship with the Church, liquidated the Scout-

²¹ ŚWIDERSKI, Jerzy. *Powojenne losy Hufców Polskich*, s. 199.

²² MH, Tekst pt. „Fundamenty”, sign. 4/19.

²³ KWIEK, Julian. *Przemiany polityczne z Związku Harcerstwa Polskiego*, s. 33-34.

²⁴ KWIEK, Julian. *Przemiany polityczne z Związku Harcerstwa Polskiego*, s. 35-37.

²⁵ KWIEK, Julian. *Życie religijne w harcerstwie 1945 – 1950*, In: „Chrześcijanin w świecie” roč. 1988, č. 173, s. 72-73.

²⁶ KWIEK, Julian. *Życie religijne w harcerstwie*, s. 75.

ing Ministry and supported the policy of the communist authorities. Girl scouts almost were not in contact with ZWM, while the provincial authorities of this organisation assessed the mutual relationship as "the great unknown". ZWM also assessed negatively the activity of the Polish Scouting Association in that voivodeship. Completely different were the scouting relationships with the youth structure of PPS – OM TUR and PSL – ZMW RP "Wici". Both organisations respected traditions and achievements of the scouting, which appeared, for example, in April 1946 at the Youth Rally in Szczecin under the motto "We keep guard over the Oder", where scouts and members of ZMW RP "Wici" collectively cheered PSL and its president, Stanisław Mikołajczyk, as well as at the events of 3 May in Kraków.²⁷ During the demonstration, officers of WUBP in Kraków arrested many students and scouts, who were quickly released from custody, but the participation of scouts in 'cracovian events' confirmed the opinion that ZHP is the organisation opposed to the new system. Events in Szczecin and Kraków were the "prelude" to its liquidation, which demanded ZWM members.²⁸ On 12 September 1946 r. in the analysis of the Ministry of Public Security of the situation in the Polish Scouting Association, was pointed out the strong influence of the pre-war and occupation scouting staff. Authorities of the Security worried about the activity of scouting chaplains and trials to renew contacts with the Chieftains of ZHP outside the Country (ZHP PGK) in London by a courier of WiN, Wanda Kraszewska-Anczewicz, who travelled several times to the West, carrying information about the situation in the country. Under conditions of being threatened by communist, ZHP PGK became the depositary of authentic ideals of scouting. At the General Assembly of the ZHP PGK in Enghien Michał Grażyński, a former governor of Silesian Voivodeship, was elected for the position of chairman in the Supreme Council of ZHP (NRH ZHP). This choice showed the continuation of ZHP from before 1939²⁹ in exile. The impact of ZHP PGK on the Polish Scouting Association in the country worried the authorities of the Association. The General Secretary of the Polish Scouting Association (since November 1946), Pelagia Lewińska wrote in reports for PPR at the turn of 1946 and 1947 about "capturing" the scouting by "clerical-national democracy camp", and, as an example, gave the participation of 16 priests-instructors in camps of Central Training Action in 1946, drawing attention to lack of coordination between political acts towards the Boy Scouts from the PPR and the licensed party, including their youth organisations.³⁰

UB repression also affected the economic foundations of scouting. In March 1948 "unknown assailants" broke into the scouting depot in Kraków, and its director, W.

²⁷ KWIEK, Julian. *Związek Harcerstwa Polskiego*, s. 162-165.

²⁸ ARCHIWUM PAŃSTWOWE W KRAKOWIE (viac. APKr), Polska Partia Robotnicza (dalej: PPR) : Protokół na ZHP w Sierszy z 22 V 1946 r., sign. 22, 40 s.

²⁹ KLISZEWICZ, Leonidas (red.). *Mobilizacja uchodźstwa do walki politycznej 1945-1990*. In BERNASINSKI, Jerzy. *Harcerstwo polskie poza granicami kraju*, Londyn : Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie, 1995, s. 178-179.

³⁰ PERSAK, Krzysztof (ed.). *Komuniści wobec harcerstwa*, s. 22-31: Notatka dotycząca sytuacji w Związku Harcerstwa Polskiego, sporządzona prawdopodobnie w V Departamencie MBP z 12 IX 1946 r.; s. 32-35: Notatka pt.: "Ocena sytuacji i zadania na terenie Związku Harcerstwa Polskiego", sporządzona prawdopodobnie przez Sekretarza Generalnego ZHP, Pelagię Lewińską dla Sekretariatu KC PPR z przełomu listopada – grudnia 1946 r.; s. 36-41: Sprawozdanie dla władz PPR o sytuacji i pracy Związku Harcerstwa Polskiego", sporządzone sporządzona prawdopodobnie przez Sekretarza Generalnego ZHP, Pelagię Lewińską ze stycznia lub marca 1947 r.

Wierzewski found in his desk a package of ammunition. A few days later he was called to WUBP and accused of arms trade. After the intervention of P. Lewińska he was released but officers of UB led to his eviction from his apartment. At the beginning of 1946³¹ the authorities limited the age of members to 16 in order to eliminate the older scouting, Instructor Circles and environmental teams operating outside schools, as groups that could cooperate with the opposition and anti-communist underground. In case of disclosure of such scout groups the Minister of Public Security, Stanisław Radkiewicz, gave the heads of local UBPs an order of intelligence operations and to require from the Chieftains their expulsion from the Association.³² In the years 1946 – 1947 the authorities did not decide to liquidate the Polish Scouting Association, and PPR along with ZWM agreed to restore the pre-war Law and the Promise, taking into account the non-believers, for whom in the place of duty to God and Poland was adopted the term of "Highest Good", and the oath was in force until June 1950.³³

After adoption of the new Law and Promise in 1947, the Chieftaincy of ZHP did not preclude the appointment of chaplains of other faiths. The Association stressed the principle of religious tolerance, and the proof of its existence was the admission to the Polish Scouting Association in May 1948 Jewish teams. Jewish Scouts, mostly of Moses faith, could freely exercise their religious practices and celebrate Jewish holidays and their main duty was a service for Poland, which they fulfilled no worse than their Polish peers.³⁴ From the autumn of 1948 the authorities limited functions of chaplains in ZHP, which met with the protest of the Polish Episcopate, accusing them of antireligious character of youth associations. In 1950 chaplains, acting the instructor duties in the Association, were excluded, and many of them were arrested. After inclusion of ZHP to ZMP an access at the summer camps of priests were forbidden, and Sunday classes were organised in a way to deprive the participants of possibility to go at the Mass to church.³⁵

Many instructors, derived from the Grey Ranks, rightly feared that the Communists would liquidate the scouting; the indicator was a penetration of ZHP done by agents from UB and the strengthening power of the members of PPR in the authorities of the Association at different levels. Therefore, in protest against the statements of the Minister of Education Stanisław Skrzyszewski referring to the scout concepts represented by scoutmaster A. Kamiński in March 1947 he resigned from heading the TNRH. About the decision of Kamiński the Minister of Education spoke vulgarly, and against his speech as a member of the government loudly protested the Chieftaincy, defining it as "a blow for

³¹ LEONHARD, Bolesław. *Kalendarium z dziejów harcerstwa krakowskiego*, s. 202.

³² INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ, Oddział w Krakowie (viac. IPN Kr), Pismo WUBP w Krakowie do PUBP w Myślenicach z 8 I 1946 r.; sign. 075/122, 39 k.

³³ SOSNOWSKI, Jerzy. *Nowe prawo harcerskie*, „Na Tropie” roč. 1947, č. 17.

³⁴ HIRSZ Zbigniew J. (red.), *Zjednoczenie polskiego ruchu młodzieżowego i powstanie ZMP*. In KIEWICZ, Adam. *Związek Harcerstwa Polskiego wobec zjednoczenia ruchu młodzieżowego w Polsce w 1948 roku*, Białystok : Rada Wojewódzka SdRP i Zarząd Wojewódzki ZSMP, 1990, s. 249.

³⁵ ARCHIWUM AKT NOWYCH (viac. AAN), Ministerstwo Administracji Publicznej (dalej: MAP), Pismo Komisji Głównej Episkopatu Polski do Rządu Rzeczypospolitej Polskiej, sign. 960; KIWEK, Julian. *Życie religijne w harcerstwie*, s. 76-77; APKr, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (viac. PZPR), Sprawozdanie z wyjazdu w teren do pow. Nowy Sącz w dniach 5 – 13 VIII 1948 r., sign. 201/VI/15.

Kamiński".³⁶ This deepened political divisions among scouts, making relations between ZHP and ZWM worse and, thus, with PPR.³⁷ In this situation Aleksander Kamiński had retired from active scout duty, but he observed the changes which had been taking place in the organisation, yet he could not do anything under the surveillance of MBP; he was not also arrested, because MBP expected that the Chieftaincy would remove him from the Association by itself.³⁸

Until 1939 ZHP also belonged to the World Scout Bureau (MBS), whose authorities were in London. After the war, on 22 May 1945 TNRH decided to renew contacts with MBS, and in October the Chieftaincy ordered its Foreign Department to carry it out.

The representative of MBS Col. Peter Rount Bouhey came to Poland and talked the situation of ZHP over with the Prime Minister of TRJN Edward Osóbka-Morawski, assuring him that the MBS would not admit ZHP PGK, as an organisation, which had recognised the Polish Government-in-Exile. After the visit the director of MBS S. Wilson informed the authorities that the adoption of the Association to the Bureau is possible on following two conditions: acceptance by the General Assembly for the new Promise and Law and non imposing political and religious constraints in admitting new members to ZHP. This condition had not been fulfilled and the Organisation of Scouts were not accepted in MBS. In August 1946 Girl Scouts had been admitted and belonged to the MBS to June 1949, when the communist authorities broke off with Bureau.³⁹

Many older scouts during the Nazi Occupation were a part of the Home Army (AK) working in structures of the Polish Underground State. Therefore, a scout support for the idea of the Independent Poland was common, especially political and moral, and sometimes also active, through participation in the activities of the independent armed underground or public political opposition. One of the methods of fighting with the opposition, including the scouting, were assassinations, ex. on 15 September 1945 in Kraków a scouter of 4th Cracovian Scout Troop Witold Wróblewski was murdered by "unknown perpetrators" and his funeral on 19 September was attended by ten thousand of boy and girl scouts. On 3 November 1945 in Wierchosławice took place the funeral of the first chairman of PSL Wincenty Witos in which participated a delegation of scouts from Kraków. On 21 December, at the train station in Pruszków near Warsaw, was killed "by a stray bullet" another member of the 4th Cracovian Scout Troop Sgt. AK Stanisław Bem, who had been previously questioning by the UB. During this period, were arrested instructors connected with Polish Scouting [Polish Detachments (HP) – G.B.] – scoutmaster Zofia Rymar and chaplain of HP, Rev. Mieczysław Oleksy. Other activists were arrested in Warsaw and Łódź; all of them were imprisoned in the jail of MBP in the Mo-

³⁶ MISZCZUK, Marian. *Aleksander Kamiński*, s. 25.

³⁷ ZAKRZEWSKA, Zofia. - HAYKOWSKI, Michał. *Harcerstwo w latach 1944 – 1950*, s. 10.

³⁸ MISZCZUK, Marian. *Aleksander Kamiński*, s. 26.

³⁹ MH, Naczelnictwo, List J. S. Wilsona do J. Wierusza – Kowalskiego z 19 III 1947 r.; Sprawozdanie Naczelniczki Harcerzek, sign. 2/4.

kotów district, but Zofia Rymar was released and joined the Polish Scouting Association, acting as an instructor in Nowy Targ, Zakopane and Żywiec.⁴⁰

In the years 1945 – 1947 there was a series of meetings of representatives from the Polish Scouting Association, the Ministry of Public Security, Ministry of Education, authorities of PPR, ZWM and other youth organisations on the situation in scouting.⁴¹ Regarding the preparation to summer camps in 1947, the Main Political – Educational Board of Polish Army decided to "take care of" scout camps in order to indoctrinate them. For this purpose, a group of officers from Political-Educational Division were sent on camps to organise "political talks" for instructors and scouts. However, due to little interest, such activities did not meet expectations of the authorities. Despite disappointing results, regarding the political work on camps located in the Cracovian Voivodeship, subordinated to the Headquarters of the 5th Military District in Kraków – the summary report showed a "positive change" of atmosphere among scouts. On account of anti communist sentiments in scouting, the Main Political - Educational Board of Polish Army intensified indoctrination of scouts by: political officers entering to Circles of Friends of scouting, army's patronage of troops and detachments operating at their territory and organising political talks for instructors⁴². All these activities were aimed at "recognising ZHP from the inside" to obtain knowledge by the authorities of the "scale and influence of reaction" in scouting. With such information the Party and its youth organisation ZWM, and since July 1948 – ZMP, planned to leave ZHP in its traditional form, but with a new ideological content or to eliminate it completely – finally, in 1948 – 1950, the Communists chose the second solution.

SUMMARY

The article entitled "Against "badenpowellism": communists and ZHP in the Kraków Voivodeship in the years 1945-1948" refers to the turbulent history of the Polish Scouting Association, which, coming out from an anti-German wartime conspiracy, collided with the communist ideology represented by the Red Army and the authorities established in Poland by the will of the Soviet dictator – Joseph Stalin. The first part describes the attempts of subordinating ZHP to the communist centre of power, between July 1944 and October 1945, when the communists agreed to include into Association pre-war instructors and those from the occupation of 1939-1945. In the following section is described an unsuccessful attempt to change the Scout Law and Promise by the communists and their political, intelligence and repressive actions against the Polish Scouting Association, which, in the years 1946 – 1948, weakened the organisation, leading, in 1948, to its gradual takeover by the communist authorities through the so-called "democratisation",

⁴⁰ LEONHARD, Bolesław. *Kalendarium z dziejów harcerstwa krakowskiego*, s. 192, 200.

⁴¹ PERSAK, Krzysztof (ed.). *Komuniści wobec harcerstwa*, s. 42-61.

⁴² PERSAK, Krzysztof (ed.). *Komuniści wobec harcerstwa, Instrukcja nr 010 Szefa GZIW WP, gen/ bryg. Janusza Zarzyckiego o opiece aparatu polityczno – wychowawczego WP nad obozami młodzieży szkolnej i obozami harcerskimi z 28 VI 1947 r.; s. 83-89: Meldunek informacyjny Szefa II Oddziału GZPW WP płk. Edwarda Brandstettera o przebiegu akcji obozowej młodzieży szkolnej i harcerskiej z 15 IX 1947 r.*, s. 78-82.

and at the turn of 1949 – 1950 - to its liquidation and incorporation as the Scouting Organisation to the Union of Polish Youth, in which the “red scouting” functioned until the autumn of 1956.

Adresa autora:

Doc. Dr. Grzegorz Baziur

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa

im. rotmistrza Witolda Pileckiego w Oświęcimiu

Instytut Nauk Politycznych im. Jana Karłowicza

ul. Kolbego 8, 36-100 Oświęcim, Polska,

e-mail: baziurg64@gmail.com

DAS STREBEN DES KOMMUNISTISCHEN REGIMES IN DER TSCHECHOSLOWAKEI NACH DER ZERRÜTTUNG DER KATHOLISCHEN KIRCHE

Martin Weis

THE CZECHOSLOVAK COMMUNIST REGIME'S EFFORT TO SUBVERT THE CATHOLIC CHURCH

Abstract: The Czechoslovak Communist Regime's Effort to Subvert the Catholic Church During the reign of communism the Christian churches were viewed as an ideological enemy and efforts at their systematic dissolution were in order. Early after the communist coup of February 1948 the state attempted to gain control of the Catholic Church by various means. The attack was first of all directed at the economic foundation of the Church, the press, and schooling. Besides these administrative and power interventions, the state power also created organizations of collaborating members of the priesthood, which helped to disintegrate the Catholic Church from the inside and were thus instrumental in its systematic dissolution. The following study presents an overview of the short history of these collaborationist associations of priests in South Bohemia, based on archive documents.

Keywords: Czech Church history. Communist Party of Czechoslovakia. Church policy of the state. Collaborationist associations of priests. Archive documents.

Einleitung

Kirchen wurden während des Herrschens des Kommunismus in der Tschechoslowakei für einen ideologischen Feind gehalten und deswegen gab es Streben nach ihrer systematischen Liquidierung. Die staatliche Macht bemühte sich schon bald nach dem kommunistischen Putsch im Februar 1948 die katholische Kirche mit verschiedenen Mitteln zu beherrschen. Die Attacke zielte in der ersten Reihe auf die Wirtschaftsgrundlage der Kirche, die Presse und das Schulwesen. Außer dieser administrativen und Machteingriffe bildete die staatliche Macht auch eine Organisation der kollaborierenden Mitglieder des geistlichen Standes, die als das sog. „Trojanische Pferd“ in den Reihen der katholischen Kirche funktionieren und zu ihrer systematischen Liquidierung helfen sollte.

Quellengrundlage

Das staatliche Regionalarchiv in Třeboň (Wittingau) bewahrt sehr reiche Fonds zu unserer untersuchten Problematik auf. Es handelt sich besonders um Materialien, die aus der Tätigkeit der sog. kirchlichen Kreis - und Bezirkssekretären entstanden. Diese Archivmaterialien sind in den entsprechenden Bezirksarchiven als Fonds der Bezirk - Nationalausschüsse (im weiteren ONV) – des Kirchenreferats. Weiter sind wichtige Dokumente des ideologischen Kampfes der Kommunistischen Partei gegen die katholische Kirche in den entsprechenden Bezirksarchiven aufbewahrt, die auch Fonds enthalten, die aus der Tätigkeit der Bezirksausschüsse der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei (KSČ) entstanden. Auf der Ebene der Kreise handelt es sich um Archivmaterialien, die aus der Tätigkeit der den kirchlichen Bezirkssekretären (im weiteren OCT) vorgesetzten Institution entstanden, und zwar des Staatsangestellten der Kreis - Nationalausschüsse (im weiteren KVN), bei denen die Bezeichnung „kirchlicher Kreissekretär“ (im weiteren KCT) üblich wurde. Diese Archivmaterialien sind auch im Staatlichen Regionalarchiv (im weiteren SOA) in Třeboň deponiert. Es handelt sich um Fonds mit der Bezeichnung Kreis - Nationalausschuss in Budweis (Krajský národní výbor v Českých Budějovicích, im weiteren KNV ČB) und Südböhmischer Kreis- Nationalausschuss in Budweis (Jihočeský krajský národní výbor v Českých Budějovicích, im weiteren Jč KNV ČB). Andere wichtige Materialien, die den ideologischen Kampf gegen das Christentum dokumentieren, bewahrt auch der Fonds des Kreisausschusses der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei in Budweis (im weiteren KV KSČ ČB). Hier handelt es sich besonders um Materialien der sog. ideologischen Kommissionen oder um Materialien der Partei - Kreiskonferenzen – Einträge der Diskussionsbeiträge und Referate der Delegaten aus den einzelnen Bezirken oder der Anführer der Kreisverwaltung von SNB (Staats - Volkspolizei) und StB (Staatliche Geheimpolizei).

Friedensbewegung der katholischen Geistlichen

Die erste Organisation des kommunistischen Regimes der „loyalen“ Geistlichen, die als Friedensbewegung der katholischen Geistlichen (im weiteren MHKD) bezeichnet wurde, bildete in der Tschechoslowakei das Staatsregime schon in den 50. Jahren des zwanzigsten Jahrhunderts. Nach ihrer Gründung wurde MHKD vom Staat als Gegengewicht zu den Bischöfen gefördert und in geheimen Plänen sollte sie Grundlage der Zweigbewegung der katholischen Kirche gegen Rom und Orthodoxie werden. Dieser Plan hat jedoch der Staat schließlich nicht verwirklicht und nach der Beherrschung der Kirche durch die Machtmittel am Wende 1952/53 begann sich auch schon eine Krise innerhalb der MHKD zu äußern. Ihre Funktionäre wurden zwar in leitende Stellen der Diözesen als Kapitelvikare oder Kanoniker eingesetzt, es gelang jedoch nicht, eine breite Grundlage der loyalen Geistlichen zu bilden. Im Zeitraum der teilweisen Lockerung im Jahr 1956 erschienen sogar rare Bemühungen, MHKD in eine Organisation zu verwandeln, die Interesse der Kirche gegen den Staat verteidigen sollte. Die Tätigkeit von MHKD war aber schon seit 1956 mehr oder weniger formal und bestand in gelegentlichen Erklärungen zu

den politischen Jahrestagen oder zu internationalen Ereignissen, wie es z.B. Zitat aus dem folgenden Archivmaterial dokumentiert: *„Die Friedenserklärung der Priester des Sobieslau-Vikariats. Seiend dessen bewusst, dass es um Sein oder Nichtsein des christlichen Europas geht, und die Segnung des Friedens für uns und nächste Generationen zu sichern wollend, erheben auch wir, katholische Priester des Sobeslav-Vikariats unsere Stimme und erklären, dass auch wir uns für den Verbot der Kernwaffen, für Bildung einer Nichtatomzone und für baldige Realisierung der Friedenskonferenz der Regierungschefs stellen. Möge Gott die Eingebung des Friedens, der Ruhe, der gegenseitigen Verständigung allen schenken und führt die Bemühungen der Menschheit um ständigen und gerechten Frieden zu der erwünschten Verwirklichung.*

*In Sobieslau am 19.3. 1958. Unterschriften aller Geistlichen des Vikariats.*⁴³

Das Ende der Kollaborationsorganisation in der Zeit des sog. Prager Frühlings

Zum Ende von MHKD kam es im Frühling 1968, als unter dem Druck der politischen Änderungen im Staat die ganze Leitung von MHKD mit dem Minister Plojhar an der Spitze resignierte. Auf Auftrag von Bischof wurde ein neues Vorbereitungskomitee einer neuen Priesterbewegung unter seinem Vorstand errichtet. In den Tagen 14. und 15. Mai 1968 fand in Welehrad die Gründungsversammlung des Werks der Konzilerneuerung statt. Die Situation, zu der nach der Maiversammlung in Welehrad entstand, dokumentiert z.B. gut auch der Situationsbericht vom 1. Juli 1968, vom OCT in Prachatitz Josef Dragoun dem KCT in Budweis geschickt: *„Die Situation brachte auf Grund des Januar- und Maibeschlusses des Zentralkomitees der Kommunistischen Partei eine völlige Wende in den Reihen von Geistlichen. Vor allem zeigte sich bei allen Priestern ungewöhnliche Nervosität und Distanz von dem bisherigen Tun und dagegen entstand bei ihnen ungewöhnliche religiöse Aktivität bei den religiösen Zeremonien und bei dem Handeln mit den Gläubigen (...) Außerordentliche Aktivität zeigen die Geistlichen, die es mit unserem System nicht ehrlich meinten und derer gutes Verhältnis nur scheinbar war. (...) Nach der Versammlung in Welehrad und nach der Beratung mit Bischof Hlouch hat sich die Aktivität der Geistlichen im Bezirk verdoppelt. Vor allem wird außerordentliche Pflege den Gottesdiensten gewidmet...“*⁴⁴

Im Weiteren beschreibt der OCT Dragoun die Vikariatskonferenz in Prachatitz am 30. 5. 1968, bei der der Hauptpunkt des Programms der Bericht von Welehrad war. Außer dessen, dass die Delegaten die Organisation der Petition in Welehrad mit dem Zweck der Abberufung des KCT Leo Drozdek erwähnten, so haben sie auch allen Geistlichen ans Herz gelegt, dass sie Pfarrräte gründen sollen.⁴⁵ Im Mai 1968 war das Werk der Konzilerneuerung errichtet, eine Bewegung, die zu einer engeren Integration der katholischen Kirche in die tschechische Gesellschaft helfen sollte. Diese Bewegung hatte jedoch keine lange Dauer, genauso wie die Zeit des „Prager Frühlings“. Bei der sog. Normalisierung und der Verschärfung der Staatsaufsicht über die Kirchen wurde die Vereinigung der

⁴³ Staatliches Bezirksarchiv (weiter SOkA) Tábor, Fonds ONV Tábor, Karton Nr. 594, Ordner Soběslav - 55/60, Original signiert.

⁴⁴ Staatliches Regionalarchiv (weiter SOA) Třeboň, Fonds JčKNV, Kultusabteilung, Zuwachsnummer 14/91, Karton Nr.6, Ordner Situationsberichte für das Jahr 1968, Situationsbericht OCT Prachatice vom 1. 7. 1968, Original signiert.

⁴⁵ SOA Třeboň, Fonds JčKNV, Kultusabteilung, Zuwachsnummer 14/91, Karton Nr.6, Ordner Situationsberichte für das Jahr 1968, Situationsbericht OCT Prachatice ze dne 1. 7. 1968, Original signiert.

katholischen Geistlichen Pacem in terris (weiter SKD PiT) als Nachfolger von MHKD in der Linie der Zusammenarbeit der „loyalen und patriotischen“ Priester mit dem Staat gegründet.

Zeitraum der sog. politischen Normalisierung und Entstehung der Priesterbewegung Pacem in terris

So wie in den fünfziger Jahren, als auch im Zeitraum des Beginns der Normalisierung, wurde eine Organisation der „loyalen Geistlichen“ gegründet, die die Priester spalten und einen Keil zwischen die Priester und ihren Bischof einstoßen sollte. In Budweis fand am 9. September 1971 die konstituierende Versammlung der Kreisorganisation Pacem in terris statt. Von der Gesamtzahl 170 Geistliche wurden auf die konstituierende Kreissitzung 120 Priester eingeladen. Die Einladungen haben z.B. die Priester nicht bekommen, die im Jahr 1968 die Auflösung der Friedensbewegung der katholischen Geistlichen durchgesetzt haben. Weder Bischof Hlouch noch Generalvikar Malý haben auf die schriftliche Einladung reagiert. Vor der konstituierenden Sitzung bemühte sich der persönliche Sekretär von Bischof Hlouch, PhDr. Miloslav Vlk telephonisch und durch persönliche Besuche die Geistlichen zu beeinflussen, damit sie an der Sitzung nicht teilnehmen. Von den Eingeladenen fanden an der Sitzung 44 Personen teil und 20 haben sich entschuldigt. Die Anmeldung haben 39 Geistliche eingereicht. Der Archivfonds zeigt uns den Bericht über die Konstituierung der Priesterorganisation Pacem in terris in der südböhmischen Region: *„Im Juli d. J. entschied der Sekretariat des Zentralkomitees der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei über die Konstituierung der nationalen und Kreisorganen einer neuen Priesterorganisation. Diese Organe sollen vor dem Termin der Erklärung der allgemeinen Wahl konstituiert werden. An der konstituierenden Sitzung in Prag am 31. 8. 1971 nahmen 18 Geistliche aus dem Südböhmischen Kreis teil. (...) Aus unserem Kreis sind 5 Geistliche Mitglieder des Zentralkomitees SKD PiT ČSR und zwei sind Mitglieder seines Vorstandes (...) Unmittelbar nach der konstituierenden Sitzung in Prag traf sich am 2. September in dem Südböhmischen Kreinsnationalkomitee der Kreis- Vorbereitungsausschuss, der schon seit November 1970 arbeitete. Dem Vorbereitungsausschuss wurde der Vorschlag auf die Einberufung der Kreis- Vorbereitungssitzung mit einem dem Programm in Prag entsprechenden Programm vorgelegt. Unterschiedlich war die Auffassung der Auswahl der Geistlichen in die Priesterorganisation. Der Vorbereitungsausschuss nahm unseren Vorschlag an, eine möglichst hohe Zahl der Geistlichen zu erwerben und die Auswahl wurde streng differenziert durchgeführt. Aus der Einladung wurden in der ersten Reihe die Geistlichen ausgeschlossen, die in der Vergangenheit für die staatsfeindliche Tätigkeit gestraft wurden. Weiter auch diejenigen, die im Jahr 1968/1969 auf der sozialismusfeindlichen Plattform standen und nicht in der letzten Reihe die Funktionäre und aktive Mitglieder des Werkes der Konzilerneuerung. (...) Es ist sicher nicht uninteressant, dass die differenzierte Auffassung große Nervosität und Unruhe nicht nur unter den Geistlichen hervorgerufen hat, sondern auch im Bischofskonsistorium, wo ein Trubel wie im Jahr 1968 war. Die Nichteingeladenen haben ihre Befürchtungen geäußert, was mit ihnen passiert, wenn sie nicht eingeladen wurden (...) Die neu errichtete Organisation wird maximale moralische, finanzielle und politische Hilfe der Staatsverwaltung brauchen. Die Arbeit mit SKD PiT stellen wir uns als*

*Arbeit mit dem Beratungsorgan des KCT mit dem Ziel, die Differenzierung innerhalb der römisch-katholischen Kirche zu vertiefen...*⁴⁶

Von 1971 bis 1975 stieg die Zahl auf 77, was fast ein Hälfte der Zahl der Diözesanpriester bildete. Seit 1979 sank allmählich die Zahl der Mitglieder in der Kreisorganisation, vor allem durch Ableben. An der Konferenz PiT am 24. Oktober 1984 nahmen noch nur 30 Mitglieder teil. Auch nach den Gutachten der Organe der Staatsverwaltung wurde die Tätigkeit von PiT seit dem Jahr 1978 immer mehr schablonenhaft, formell und unwirksam. Aus den Archivdokumenten folgt auch, dass die letzten Neupriester die Anmeldungen in SKD PiT im Jahr 1973 unterschrieben. Von den anderen 11 Neupriestern der südböhmischen Region hat die Anmeldung niemand mehr unterschrieben. Im Jahr 1978 wurde in die Reihen von SKD PiT das letzte Mitglied erworben, und zwar ein siebenundsechzig jähriger Pfarrer. Während der ganzen Zeit der Existenz von SKD haben sich in die südböhmische Organisation insgesamt 87 katholische Geistliche angemeldet. Ein wichtiger Einschnitt war das Dekret des Heiligen Stuhls vom 8. März 1982, in dem man den Geistlichen die Mitgliedschaft in „einigen Organisationen“ verboten wurde. Dieses Dekret äußerte sich auch in das „Engagement“ der Mitglieder von SKD PiT. Während bis 1982 das südböhmische PiT fast 100 % Teilnahme an allen Sitzungen und an den, von ihm organisierten Veranstaltungen aufwies, auf der Sitzung am 26. Oktober 1982 waren es nur 45 % Mitglieder. Wie KCT in ihrer Bewertung schreibt, manche *„haben auch nicht für geeignet oder anständig gehalten, sich zu entschuldigen“*. Im Jahr 1983 wurde auf Grund der persönlichen Aussprachen eine gründliche Untersuchung der Mitgliedsgrundlage des südböhmischen SKD PiT durchgeführt, wobei die Ansichten über das Verhältnis von Vatikan, Staat und über die eigene bisherige Mitgliedschaft festgestellt wurden. Das Ergebnis dieser Aussprachen war für die Staatsmacht nicht besonders erfreulich. Sechzehn Geistliche haben ihre Mitgliedschaft irgendwie „gedämpft“ und sie hörten auf, sich „vorübergehend“ für Mitglieder von SKD PiT zu halten. Wie aber der KCT bemerkt hat, *„bis jetzt hat niemand die Mut gehabt, aus PiT schriftlich auszutreten.“* Wahrscheinlich deswegen, weil ihnen empfohlen wurde, dass sie auch auf ihre hohe kirchliche Funktionen verzichten sollen, in die sie auf Grund ihres politischen Engagements eingesetzt wurden. Eine andere Gruppe bildeten dreizehn Geistlichen, von denen sich ein Teil in Folge des Alters und Krankheit und ein Teil aus Befürchtungen um ihre Zukunft zu keiner Seite zugeneigt haben. Die dritte Gruppe bildeten 24 Geistliche, die bisher die Veranstaltungen von SKD PiT besucht haben und zwar vor allem wegen ihrer positiven Beziehung zu der Staatsverwaltung, die *„durch das nationale und soziale Empfinden bekräftigt wird“*. Nur die restlichen acht Mitglieder von PiT haben sich vor dem KCT wörtlich geäußert, dass *„auch Heiliger Vater selbst kann uns die Arbeit für den Frieden verbieten“*. Der kirchliche Sekretär musste in seiner Analyse der Situation des südböhmischen SKD PiT feststellen, dass die Worte die-

⁴⁶ SOA Třeboň, Fonds JčKNV, Sekretariat für kirchliche Angelegenheiten 1965-1976, Zuwachsnummer 1/95, Karton Nr. 2, Signatur 463, Bericht über die Gründung der Priesterorganisation Pacem in Terris im Südböhmischen Kreis am 9. 9.1971, Gleichschrift - opis – der sog. Durchschlag, nicht signiert.

ser Geistlichen bei anderen Priestern nicht Akzeptanz gefunden haben.⁴⁷ Das, was auch teilweise die Entscheidungen der Geistlichen beeinflusst hat, war auch die Gesinnung der katholischen Gläubigen, durch die Rundfunksendungen von Svobodná Evropa (Freies Europa), Hlas Ameriky (Die Stimme Amerikas), Radio Vaticana oder durch direkte Flugblattkampagne unterstützt wurde: *„Denkt nach! Im Jahr 1969 wurde vom Ministerium die Errichtung der Organisation abgelehnt, die bei uns wollte, die Beschlüsse de II. Vatikanums in die Praxis einführen, mit der Begründung, dass die Kirche keine weitere Organisation braucht. In demselben Jahr begann mit Druck zum Leben die Organisation PiT gerufen zu werden. Warum? In dem ersten Entwurf der Satzung war die Antwort: damit sie die Priester gegen Bischöfe verteidigt. Schon diese Formulierung beweist die „rein kirchliche“ Besinnung der Gründer klar (...) Das Motto von PiT ist „dienen“. Hat sie schon wenigstens einem Priester geholfen, der z.B. wegen seiner Arbeit mit der Jugend verfolgt wurde? Hat sie den Eltern geholfen, die schikaniert werden, weil sie ihre Kinder zum Religionsunterricht angemeldet haben? Hat sie einem Priester geholfen, dem die Staatsbewilligung entzogen wurde? Hat es den Orden geholfen, die gesetzwidrig administrativ liquidiert werden? (...) Mit Eurer Teilnahme an der Versammlung von PiT proklamiert Ihr, dass Ihr mit dem allen und mit manchen weiteren groben Deformationen einverstanden seid. Was sagt dazu ihr Gewissen? Ist es Euch klar, dass sie sich in ein paar Jahren vor Gottes Gericht rechtfertigen werden, für ihre – wenn auch nur bequeme – Stellungnahme und auch für den Glauben der Euch Anvertrauten, der durch Eure Schuld geschwächt wird?“*⁴⁸

Der kirchliche Kreissekretär kommt bei seiner Bewertung zu einem tristen Beschluss: *„Alle bisherigen Spritzen, die wir den einzelnen Mitgliedern geben, aber auch der Organisation SKD selbst sind fast immun gegen ihre gegenwärtige Krankheit. Darum ist es notwendig zu entscheiden, ob man SKD für jeden Preis erhalten soll, das heißt auch um den Preis einer ganzen Reihe von administrativen Maßnahmen, oder nur ihr allmähliches Absterben zuschauen ...“*⁴⁹

Abschließend

Wie sich bald zeigte, auch trotz der politischen Proklamationen des Kultusministers⁵⁰ wurde die zweite Variante gewählt. In der Zeit der sog. Normalisierung und in den folgenden Jahren kam es im Verhältnis des Staates zur katholischen Kirche zu einer Erhärtung der staatlichen Aufsicht, aber den Stand in den fünfziger Jahren gelang es dem Staat nicht mehr zu erreichen. Die Kirche hatte schon ihre Erfahrungen mit dem kommunistischen Regime und auch trotz einzelner Versagen bewährte sie sich als das Ganze im Widerstand gegen die Totalität. Der Versuch, eine breitere priesterliche Kollaborationsorganisation zu bilden misslang außer anderem auch deswegen, dass sie für ihre Mitglieder

⁴⁷ SOA Třeboň, Fonds JčKNV, Sekretariat für kirchliche Angelegenheiten 1977 - 1989, Zuwachsnummer 1/95, Karton Nr. 8, Signatur 434/2 andere Angelegenheiten der Geistlichen, Analyse des gegenwärtigen Zustandes der Friedensorganisation der katholischen Priester im Südböhmischen Kreis vom 20. 4. 1983, Original, signiert.

⁴⁸ Archiv des Autors.

⁴⁹ SOA Třeboň, Fonds JčKNV, Sekretariat für kirchliche Angelegenheiten 1977 - 1989, Zuwachsnummer 1/95, Karton Nr. 8, Signatur 434/2 andere Angelegenheiten der Geistlichen, Analyse des gegenwärtigen Zustandes der Friedensorganisation der katholischen Priester im Südböhmischen Kreis vom 20. 4. 1983, Original, signiert.

⁵⁰ *Aus der Ansprache des Genossen Milan Klusák auf der III. Versammlung der katholischen Geistlichen Pacem in terris CSR ... Ich versichere Ihnen im Namen der Regierung der Tschechoslowakischen sozialistischen Republik, im Namen aller entsprechenden Organe des sozialistischen Staates, dass wir voll entschieden sind, Ihre edle Arbeit auch weiter allseitig zu unterstützen, wie Sie sie in Ihrem Programm für den weiteren Zeitraum formulieren...* „ – Rudé Právo, 13. 11. 1984, s. 2.

keinen attraktiven Inhalt bilden konnte, wie in seinem Bericht auch der südböhmische KCT festgestellt hat: „Es ist notwendig zuzugeben, dass diese Organisation ihre Mitglieder um keine neuen Erscheinungen oder Erkenntnisse bereichert und dass sie keine Interessen- oder soziale Funktion erfüllt, und auch erfüllen nicht kann, desto weniger eine Schutzfunktion gegen die kirchliche Hierarchie oder staatliche Organe. Auch darin muss man die Gründe suchen, warum nach der Vollendung des Konsolidierungsprozess SKD abzusterben begann. Bei einer konsequenten Analyse kommen wir zur Analogie mit dem MHKD nach 1960. Darum, wenn eine Priesterbewegung leben soll, dann muss die einen solchen Inhalt haben, der für die meisten Priester attraktiv wäre“.⁵¹

SUMMARY

In this paper the author points out a chapter of the history of the relations of the state and the Church in 1949 – 1989. The state governed by the Communist Party attempted to gain control of the Catholic Church with the help of her own collaborating members. The Czechoslovakian state regime created the first organization of clergy “loyal” to the communist regime called Committee of the Peace Movement of Catholic Clergy already in the 1950s. Once founded, the association was presented by the state as a counterpoise to the episcopacy and according to secret plans it was to become the foundation of a separatist movement of the Catholic Church from Rome to Orthodoxy. However, the state did not eventually carry the plan through and when it had taken over control of the Church by power means at the turn of 1952-53, a crisis appeared within the association. Though its functionaries had been appointed to leading diocesan positions as vicars general or canonry, the communist state power did not succeed in establishing a broad base of loyal clergy. In the period of partial political liberalization in 1956 there even appeared rare efforts to turn the association of loyal clergy into an organization defending the interests of the Church against the state. But already since 1956 the activity of the association was more or less formal and consisted merely in occasional proclamations to political anniversaries or international events; in 1968 it ceased to exist. After the short period of the so-called Prague Spring, as in the 1950s so in the period of the emerging so called normalization, an organization of “loyal clergy” was created with the aim of dividing the clergy and inserting a wedge between the clergy and their bishop. In the period of the so-called normalization and in the years that followed state surveillance of the Catholic Church was tightened, but the state was unable to attain the situation of the 1950s again. The Church had already had experience with the communist regime and despite individual failures had as a whole proved capable of opposing the totalitarian regime. One of the reasons why the attempt to create a broader collaborationist organization of priests failed was that it was unable to provide attractive content for its members and was viewed even by its members only as a means to a fast career for a pre-appointed and pre-determined handful

⁵¹ SOA Třeboň, Fonds JČKNV, Sekretariat für kirchliche Angelegenheiten 1977 – 1989, Zuwachsnummer 1/95, Karton Nr. 8, Signatur 434/2 andere Angelegenheiten der Geistlichen, Analyse des gegenwärtigen Zustandes der Friedensorganisation der katholischen Priester im Südböhmischen Kreis vom 20. 4. 1983, Original, signiert.

of clergy, who obeyed the commands of the communist state power in everything without scruples.

Adresa autora:

prof. PaedDr. Martin Weis, Th.D.

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Katedra teologických věd

Kněžská 8, 370 01 České Budějovice

e-mail: weis@tf.jcu.cz

Darovacia listina kráľa Ondreja II. pre bratov Svätého hrobu z roku 1212**Konštantín Daniel Boleš**

DONATION CHARTER OF KING ONDREJ II. FOR BROTHERS OF HOLY SEPULCHRE FROM 1212

In nomine sancte trinitatis et indiuidue unitatis. Andreas dei gracia Hungarie, Dalmatie, Croatiae, Rame, Seruie, Galicie, Lodomerieque Rex. || in perpetuum. Sancta et salubris deuocio domino seruientibus manum karitatis elargiri. De quibus pie confiditur, quod eorum orationibus assiduis ira summi iudicis misericorditer flectitur et || celestis aule ianua clementer aperitur. Inde est quod nos pro remedio anime n[ostre] fratribus sancti sepulcri terram, non habitatam, que frigidus fons uocatur et mediasmaiele et siluam, que circumd[atur] || riuulis in perpetuum contulimus possidendam. Primus riuulus Cumluspotoc dicitur [et] uadit ad riuulum qui dicitur Chuespotoc inde ad fluuium recdenic nomine qui descendit in fluuium Tople. Iterum a || capite Cumluspotoc, qui transit per medium campum, descendit in riuulum Cepesen circumdat montem mediasmaiele et inde procedit in Tople. In possessionem uero huius terre per fidelem nostrum Nicolaum || banum tunc comitem noui castris fratres predictae domus sancti sepulcri legitime fecimus introduci. Preterea fratribus eiusdem domus talem concessimus libertatem, ut nullus in regno nostro comes uel iudex constitutus || a populo iamdictae domus liberos denarios, decimas porcorum et maxime illos denarios, qui colliguntur in tribus festis uidelicet in natiuitate domini, in pascha, in festo sancti regis a || iamdicto populo domus exigat, nam fratribus eiusdem totaliter remisimus. Insuper firmiter precipimus, ut nullus comitum uel iudicum supradictum populum iudicare presumat. Omne enim iudicium || magistro predictae domus dimisimus. In siluam et terram et aquam piscatoriam et non piscatoriam, ut comes Nicolaus de nouo castro per fidelem hominem suum Laurencium nomine || supradictis fratribus assignauit, nullus intrare uel piscari uel uenationem exercere presumat, ab iobagionibus eorum nullum tributum aliquis tributariorum in foris uel in portibus ex||poscat, volumus quod domino pacifice seruiant. Si quis uero contra preceptum nostrum populum uel fratres sepelictae domus fatigare uel indebite molestare presumpserit, regiam grauiter indignatio || nem se nouerit incursum. Vt autem hec a nobis facta donatio perpetue firmitatis robur obtineat, presentem paginam supradictis fratribus concessimus sigilli nostri testimonio || roboratam. Datum per manus magistri Thome aule regie Cancellarii et Cybiniensis et Vesprimiensis prepositi. Anno ab incarnatione domini M^o. CC^o. XII°. venerabili Johanne || Strigoniensi Archiepiscopo, Reuerendo Bertoldo Colocensi Archiepiscopo et Woinoda existentibus. Calano Quinqueecclesiensem, Cathapano Agriensem, Symone Waradiensem, Desiderio || Chenadiensem, Wilhermo transiluanensem, Roberto Vesprimiensem ecclesias feliciter gubernantibus, Banc palatino et koweieni comite, Michaele bano existentibus, Jula bachiensis || et curiali comite, Andrea Budrugensi, Micha bichoriensi, Nicolauo Psoniensi comitibus. Regni nostri Anno octavo.

V mene Svätej Trojice a nerozdielnej jednoty. Andrej z milosti božej kráľ Uhorska, Dalmácie, Chorvátska, Ramy, Srbska, Halíča a Vladimírska. Na veky. Svätá a spasiteľná nábožnosť je vystrieť štedrú ruku tým, ktorí slúžia Pánovi. Úprimná je v nich skladaná nádej, že na ich ustavičné modlitby najvyšší sudca milostivo mierni hnev a láskavo necháva otvoriť bránu do nebeskej dvorany. Z toho teda plynie, že my sme darovali za spásu našej duše bratom Svätého hrobu zem, ktorá je neobývaná, nazýva sa Zimný prameň, ako aj Mediasmaiele i les, ktorý obklopujú potoky, aby ju vlastnili naveky. Prvý potok sa nazýva Cumluspocotoc a vedie do potoka, ktorý sa nazýva Chuespotoc a odtiaľ do riečky Recdenic, ktorá schádza do rieky Topľa. Znova od prameňa Cumluspocotoc, ktorý vedie cez stred poľa, schádza do potoka Cepesen (Čepcov), obchádza vrch Mediasmaiele a odtiaľ ústi do Tople. Do vlastníctva, pravda, tejto zeme sme učinili, že bratov uvedeného domu zákonne uvedie náš verný služobník Mikuláš, bán, toho času komes Nového bradu. Okrem toho sme udelili bratom tohto domu takú výsadu, že nijaký komes či ustanovený sudca v našom kráľovstve nech nepožaduje od ľudu už spomínaného domu slobodné denáre, desiatky zo statkov a zvlášť tie denáre, ktoré sa vyberajú na tri sviatky, totižto, na sviatok Narodenia Pána, Veľkej noci a Svätého kráľa, ale nechávame ich úplne bratom tohto domu. Navyše jasne nariaďujeme, aby nik z komesov či sudcov sa neodvážil súdiť spomínaný ľud. Všetok súd sme prenechali magistrovi spomínaného domu. Nech sa nik neodváža vstúpiť do lesa a na zem i k vodám na chytenie rýb, alebo k vode, v ktorej nie sú ryby, v rozsahu ako spomínaným bratom vyznačil komes Mikuláš z Nového bradu skrze svojho verného človeka Vavrince, ani chytať ryby, ani loviť, a ani nech nepožaduje poplatky od ich jobagiónov nik z mýtnikov na trhoch či v bránach, chceme nech pokojne slúžia Pánovi. Keby sa niekto odvážil proti tomuto nášmu nariadeniu ľud alebo bratov spomínaného domu unúvať či nevhodne obťažovať, nech zvie, že ľazko upadne do našej kráľovskej nevôle. Aby však toto darovanie, ktoré sme učinili, nadobudlo večnú platnosť, udelili sme spomínaným bratom tento list potvrdený našou pečaťou. Dané rukou magistra Tomáša, kancelára kráľovskej dvorany a szebenského a vesprémskeho prepošta. V roku od vtelenia Pána 1212 v čase, kedy bol ctihodný Ján arcibiskup v Ostrihome a ctený Bertold arcibiskupom v Kaloči, a zároveň i vojvodom, kedy šťastne spravovali svoje cirkvi Kalan v Pécí, Kataphan v Jágri, Šimon vo Varadíne, Dežider v Čanade, Viliam v Transilvánii, Róbert vo Vespríme, kedy bol Bank palatínom a komesom v Keweí, Michal bol bánom, Gyula bol komesom v Bácii a tiež aj dvorným komesom, Andrej bol komesom budružským, Michal biborským, Mikuláš bratislavským, v ôsmom roku našej vlády.

Darovacia listina, ktorú vydal kráľ Ondrej II. pre udelenie majetkov pri rieke Topľa a s tým spojené výsady, je svedectvom o dávnej minulosti tejto časti Šariša. Historik Uličný spája túto listinu s dejinami obcí Chmeľov, Medzianky, Babie, Kračúnovce, Radvanovce, Vlača a Železník.¹ V listine menovaný majetok Zimný prameň autor lokalizuje ako osadu Zimná studňa na severe od Nemcoviec (pri Prešove).²

¹ ULICHNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo 1990, s. 103, 193, 17, 144, 258, 355, 373.

² ULICHNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 369.

Listina bola viackrát publikovaná. Nájdeme ju u starších vydavateľov – u Wagnera, Fejera, Katonu, Bardossyho, Wenzela.³ Kriticky ju opísal Szentpétery⁴ a je vydaná aj v slovenskom diplomatári editora Marsinu.⁵

Adresa autora:

ThDr. Konštantín Daniel Boleš O.Praem.

Rehoľný dom premonštrátov

Hlavná 67, 040 01 Košice

e-mail: danielb.posta@gmail.com

³ FEJÉR, Stephanus. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. tom. 3., vol 1., Budae 1830, s. 114; WAGNER, Carolus. *Diplomatarium comitatus Sarosiensis*. Posonii – Cassoviae 1780, s. 511; KATONA, Stephanus. *Historia critica regum Hungariae stirpis Arpadianae ex fide domesticorum et externorum scriptorum concinnata*. Tom.V., vyd. sumptib. Ioan. Michael. Landeres Posonii et Cassoviae 1783, s. 151; BÁRDOSSY, Joannes. *Supplementum analectorum terrae Scepusiensis*. Leutschoviae 1902, s. 156.

⁴ SZENTPÉTERY, Imre. – BORSA, Iván. *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. I. kötet 1, Budapest 1923, nr. 273, s. 87.

⁵ MARSINA, Richard. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. tom. I., Bratislava 1971, nr. 175, s. 122.

Majstrovské plody Ľudského ducha a gotická Pieta z Lipian

Mária Spoločníková

MASTERPIECES FRUITS OF THE HUMAN SPIRIT AND THE GOTHIC PIETA FROM LIPANY

Nespomenúť, neupozorniť na závažný artefakt z Lipian, akým je v mierne nadživotných rozmeroch vytvorené veľdielo s názvom Pieta gotickým majstrom z obdobia okolo 1340 – 1360 v roku zasvätenému Boľestnej Panne Márii, bolo by hádam, popri iných počtách k sviatočným dňom, nielen neúctou k umeleckému prejavu, ale aj ujmou zo zážitku dokladu dobového myšlienkového sveta neznámeho, ale jedinečného tvorcu.

Jeho „Imago Pietatis“ (v nemčine Vesperbild) pretrvalo ako nenahraditeľný dokument kresťanského kultu zobrazenia snahy vyjadriť vrúcnosť sústrasti, chápanie ľudskej reality a sústrediť predstavu do jednoznačnej podoby pôsobivého artefaktu. Vieme, že mnohých umelcov i včasných predchodcov viedla idea vzdať hold v prvom rade Matke umučeného Krista po snatí jeho tela z kríža, ktorá v sakrálnom umení vznikla spontánne napriek tomu, že v popise evanjelistov o tejto tristnej epizóde, spojenjej s kalvarijskou skutočnosťou, niet zmienky.¹

V európskych dejinách umenia registrujeme viacero rôznorodých prejavov, ktoré vyjadrujú túžbu zvýrazniť myšlienky a logický príklon práve k takto koncipovanej dobovej tematike. Ujala sa a rozšírila najmä v sochárstve Piet. Tieto pozoruhodné plastické diela pochádzajú z popredných umeleckých centier. Vznikli a zachovali sa zásluhou starostlivosti o obsahovo-významové hodnoty, umocňujúc reálny a dramatický pátos znázornený výtvarnými formami, zdôraznením detailov v citovom rozpoložení dominantných postáv vo figurálnych kompozíciách.

V rámci nášho krátkeho príspevku je vhodné uviesť najvzácnejšie prejavy aspoň niekoľkých neznámych majstrov, starších sochárov, ktorých diela zo stredoveku obdivujeme ako drevorezbárske výtvary ustálených hodnôt, napríklad v kláštore uršulínok v Erfurte, z Vyššieho Brodu - t.č. v Národnej galérii v Prahe, v Salzburgu, v hornom Taliansku v Treviso, v Tirolských oblastiach v Linzu, Bruneck, v Sliezsku, v Břeclave, v poľskom Gdansku, v Škandinávii je to Pieta z Askeby, v Švábsku, v Tiefenbronne atď. Poznáme aj jedinečné diela realizované v kamenosochárstve, ktoré ostávajú prítiažlivým vzorom nielen pre senzitivnosť obsahu, ale pre markantné formy, ktoré sa stali meradlom kvality umeleckého prístupu, so vzťahom k javom života. Námet sa pestoval po mnohé

¹ Rozmery súsošia: výška sediacej Matky je 145 cm, šírka vrátane ležiacej postavy Krista je 143 cm, hĺbka rezby je 42 cm, podstavec: výška 16 cm, šírka 65 cm.

slohové obdobia, až vyústil v geniálnej sile Michelangelovho talentu, vo veľkolepom diele Piety v Bazilike sv. Petra v Ríme i vo viacerých ohromujúcich plastikách s dominantou matérie masívneho kameňa, napr. Pieta zvaná Rondanini, i ďalšie ako zrod zápasu o morálnu nadradenosť a hĺbku psychologického majstrovstva tohto tvorcu.

Vieme, že už pred vymenovanými výtvarnými dielami sa viacerí vo včasnejšom stredoveku činní umelci – najviac v centrách na juhu a západe Európy – zaoberali možnosťou priblížiť prežívanú horkosť trúčliacej Ježišovej Matky spevom, hudbou i magickými tónmi hudobných nástrojov. Výklad svojich predstáv vyjadrili pevnosťou viery v hymnických melódiách modlitby, vokálnym zvukom, hlasom nežnosti, dojímavým sprievodom chorálov, rozjímaním nad silou poézie nevyslovených slov Matky, neskôr symfóniami hudobného umenia, ktoré sa nám vrývajú do pamäti nuansami harmónie orchestrov a pod. Mnohé citové výrazy bolesti dokázali majstri štetcov zvládnuť pomocou maliarskych techník na dvojrozmerných obrazoch profesionálne, s krásou nenapodobiteľných hodnôt a významov. Bola to aj zvýšená potreba spoločensky dôležitej reprezentácie, napríklad na krídlových oltároch, čo taktiež dokladajú zachované, v dejinách registrované maliarske pamiatky tabuľových obrazov, ikon, nástenných malieb i neodmysliteľnou dekoratívnosťou závesných obrazov s touto ikonografiou. Konceptie výjavov maliarskych diel boli úprimným vyjadrením hlbokej účasti veriaceho človeka chápujúceho fyzický zážitok zármutku, odkrývajúci naplnenú oddanosť ilustrovanú dramatickou zložkou ako dovŕšený súciti obetovaný pod krížom v atmosfére najbolestnejšej chvíle Matky pri objatí mŕtveho Syna zloženého do jej lona.

V skutočnosti najmocnejším impulzom s psychickým prienikom bola to však pribojnosť idey, odhalenie reality inšpirovanej zo života materinskej lásky k Ukrižovanému Synovi VYVOLENEJ Prozreteľnosťou. Hlavne predpovedaného bolestného údely podľa Simeonových slov, ktoré kotvili v tajomstve hĺbky Božieho zámeru. Vecný základ zdoroja a vážnosť motívu sa tak mohol stať prelomovým znamením a viditeľným, hmatateľným symbolom vznešeného mystéria, ktorý rozvinul zárodoky výsostných pocitov a mal moc dvíhať duše k rozjímaniu. Parafrázou Dávidovho žalmu ostáva výrok: „Ak žalm narieka, nariekajte s ním.“

Po umelecko-historickej stránke patrí týmto inšpirovaná Pieta z Lipian k vzácnym dielam pomerne včasného obdobia a napriek zložitosti myšlienkového motívu k vrcholom sochárskeho prejavu gotiky zachovanej v plnej dôstojnosti aj na našom území.

Artefakt, ako dôležitý článok z tohto obdobia drevorezbárskeho umenia, poukazuje na kontakty s vyspelejšími umeleckými centrami, z ktorých mohlo byť dielo do Lipian importované. Pozoruhodná je príbuznosť koncepcie a foriem s expresívnym dielom Piety z Erfurtu. Podľa niektorých bádateľov pôvod Piety z Lipian možno hľadať aj v spišských drevorezbárskych dielňach.

Presvedčivo úchvatná obsahová náplň tohto sochárskeho diela, ktorú sme pre neuspokojivý vzhľad matérie súsošia nezaslúžene celé desaťročia obchádzali, ma napokon priviedla aj na výzvu majiteľov pred mnohými rokmi k ponuke neodkladne reštaurovať kedysi voľne stojacu kompozíciu dvoch sôch pre gotický Chrám sv. Martina v niekdajšej

obci zvanej „Siebenlinden“, terajšieho mesta Lipany. Komplikovaný prístup k zanedbanej arche bočného oltára v roku 1968 a neuveriteľne devastovaná materiálová podstata plastík bola po technickej a estetickej stránke neudržateľná a plán záchrany takmer neuskutočniteľný. Úmrtie vtedajšieho správcu vdp. Kostrába a dochádzanie vdp. Ďurčáka zo Sabino-va situáciu po administratívnej stránke nepredvídateľne komplikovali. Popis priebehu starších opráv, reštaurátorských zásahov, vrátane prieskumu dejín a príbuzných odborov v dávnejšie publikovaných článkoch od maďarských historikov umenia boli nápomocné, avšak len v teoretickej rovine. Povrch premaľovanej a uvoľnenej polychrómie, stav vnútra drevorezby i spevňovacích protéz okolo sôch, novšie i v tele plastík, bolo prechodným, nič neriešiacim provizóriom, skresľujúcim výtvarnú kvalitu, vzhľad a možnosť bežnej obnovy interiérového artefaktu. Priepasť medzi niekdajším pôsobením scény Piety a jej stavom v druhej polovici 20. storočia bola srdcervúcou realitou. Bola krutou výzvou na boj takmer s nemožným. Na pomoc mi prichádzala spomienka na neúnavného prof. K. Veselého, ktorý doslova z trosiek gotických malieb z hlavného oltára Dómu v Košiciach dokázal pracovitosťou, dôslednosťou a estetickým cítením nielen obnoviť, ale stvoriť žiarivý vzhľad 48 obrazových plôch neuveriteľnej kvality, ktorá donedávna spĺňala všetky požiadavky vrcholného reštaurátorského umenia u nás. S košickými dielami bola podobná situácia skazy na devastovanom vzhľade Piety, ktorý sa ešte viac odhalil po demontáži jednotlivých plastík z archy bočného oltára a naplno po sňatí novších doplnkov rezby. Odkrytie bolo rozhodujúcim faktorom pri voľbe metódy záchrany, keďže išlo o sakrálnu pamiatku pre živý objekt. Určujúcou pohnútkou bol prístup, čas, prax a svedomie majiteľa, aby sa drastický proces a dramatické okolnosti zanedbania aspoň v niečom napravili.² Bolo potrebné sklbiť podmienky prevozu, hľadavou činnosťou červotočov neviditeľný úbytok drevenej hmoty vo vnútri tela sôch provizórne nahradiť miestnou petrifikáciou a stabilitu podstavcov definitívne zaistiť. Sondážou sa zistila hrúbka premalieb na pôvodnej gotickej polychrómi, s ktorými nás oboznamuje podrobná fotodokumentácia. Pred začatím prác, počas a po reštaurovaní bolo vyhotovených viac ako sto snímok na čiernobielych fotografiách a na farebných diapozitívoch. Okrem toho bol v roku 1968 – 1969 vypracovaný protokolárny záznam a uverejnená odborná štúdia v roku 1971 pre Revue Slovenskej akadémie vied, ARS, s. 205, 2012, vyd. Bratislava, s príslušnou zúženou fotodokumentáciou v texte.

V roku 1970 zreštaurované dielo však po uplynutí dvadsiatich rokov v prijateľnom dobrom stave v roku 1991 (bez predbežného prieskumu mikroklimatických podmienok nového umiestnenia) bolo usporiadateľmi, autormi koncepcie plánovanej výstavy, nezodpovedne prenesené z pôvodného miesta z kostola v Lipanoch na výstavu, na Hrad v Bratislave. Keďže z nevedomosti, nepremyslenej manipulácie s artefaktom inštalovaného do neprispôsobiteľného prostredia, nevyhovujúcich výstavných priestorov, materiál sôch bol pod vplyvom náhlej zmeny mikroklimy vydaný napospas neprimeraným

² Svedomitým majiteľom a iniciátorom obnovy nenahraditeľného diela bol vtedajší vdp. P. Dráb, ktorému možno vďačiť za urýchlenné objednanie reštaurátorského zásahu.

podmienkam. Polychrómia súsošia sa na viacerých miestach uvoľnila, popraskala a objekt sa musel po krátkom čase z výstavy vrátiť späť na pôvodné miesto do Lipian.³

Žiaľ, takéto praktiky sa v dejinách viackrát opakovali a obvinený je reštaurátor a nie historik umenia ani správca alebo majiteľ. Ako laici o krehkosti niekoľko storočných povrchových úpravách materiálov sotva môžu mať nejaké odborné poznatky, a tak nastane opätovná devastácia z nevedomosti. Nie šťastné premiestňovanie drevorezieb je väčšinou znovu v neprospech výtvarného diela.⁴

Vráťme sa však k predmetu nášho referátu. Ako vieme, pôvodná zostava a klasicky prísne organizovaný vzhľad sochársky riešenej Piety i malieb sa postupne menil. V priebehu dejinného vývinu mala koncepcia pôvodného námetu viac podôb, alternatív a čiastočne menila sa aj jej obsahová náplň vonkajšími atribútmi. Bolesti Matky sa znázornili siedmimi mečmi v hrudi, korunovaním martýrskych hláv oboch postáv, pridaním mučiacich predmetov a pod. Bola to aj mätúca skutočnosť vyvierajúca z hĺbky srdca Matky a z akejsi minulej radosti zo svojho niekdajšieho malého dieťaťa, ktorú sa horlivci odvážili znázorniť v materinskom lone naturalisticky ako malú ukrižovanú mŕtvolku. Vždy však to chcelo byť zobrazenie spoluúčasti Panny Márie na utrpení, úcta k historickému prídelu predpovedanej cesty, spirituálna plnosť súvisiaca s kontinuitou pôvodnej idey z evanjelia.

V dobe zvlášť expresívneho baroka sa rozmohli motívy pod nátlakom požiadaviek rôznych lokalít aj otáznych naturalizmov. Prijateľné boli ľudové drevorezby, u nás miestami pôvabné sklomaľby, kolorované ilustrácie na zrkadlových podložkách, reliéfy z keramiky i maľby na hrnčiarskych výrobkoch, na džbánoch, tanieroch, pod krížikmi, ako suveníry na púte pri príležitostiach osláv siedmich bolestí a patrónky Slovenska. Objavili sa aj textilie s pestrým riešením výšiviek na liturgickom rúchu, gravírovaním na kovovom náčiní a pod. V hojnom počte ich strážia, evidujú, vystavujú regionálne a centrálné múzea na Slovensku, ako dokumenty pretrvávajúcej úcty jednotného rázu a oddanosti jednoduchých, zbožných duší. Napokon v architektúre boli to menšie sakrálne stavby, božie muky a pod.

Záverom, ako som naznačila v úvode, lipianska PIETA, monumentálna polychrómovaná pamiatka, ostáva naďalej našou najstaršou a pozoruhodnou drevorezbou,⁵ ktorá oplýva nielen filozofickým nábojom, ale aj vrcholným estetickým pôsobením. Zvlášť po

³ Predtým akad. maliarka M. Horňáková, účinkujúca v Bratislave, zachraňovala postihnuté miesta ešte v inštalácii na výstave aspoň provizórne, aby sa súsošie mohlo prepraviť do pôvodnej lokality s trvalým umiestnením na bočnom oltári v areáli kostola.

⁴ Žiaľ, hrubým nedodržaným, opätovným porušením predpisov sa druhýkrát ignorovali zásady ochrany pamiatok v Lipanoch v roku 2005. Nielen gotické súsošie Piety, ale celé oltäre sa kvôli interiéru opravy kostola bez zabezpečenia potrebnej mikroklimy premiestnili z kostola vnútorného zariadenia do kamenného hradu v Starej Ľubovni. O hrubých následkoch sme sa mali možnosť nedávno presvedčiť. Je preto nutné dobre myslené rady profesionálov dávať správcom, majiteľom nie telefonicky, ale písomne, na vedomie aj nadriadeným orgánom, aby nežiadu, neodborné prístupy sa mohli autoritatívne obmedziť.

⁵ Pre oboznámenie sa s umelecko-historickými pamiatkami gotiky s názvom Pieta môžeme sa stretnúť na Slovensku v týchto lokalitách: Bardejov (Kostol sv. Egídia), Lendak (Kostol sv. Mikuláša), Bratislava (Uršulínsky kláštor), Bijacovce (Kostol Všetechsvätých), Kurima (farský kostol), Zemplínske múzeum v Michalovciach vlastní torzo zo Strážskeho. Pozoruhodné sú aj piety zo 16. storočia: v Sliačoch (v Kostole sv. Šimona a Júdu), z Radvane (v Kostole Narodenia P. Márie) atď. Z obdobia baroka: v Trnave, v Pezinku, v Košiciach (t. č. seminárny, predtým františkánsky kostol), v Nitre (františkánsky kostol), v Záhorskej Bystrici (t. č. v Slovenskom národnom múzeu v Bratislave), v Starej Ľubovni (Kostol sv. Mikuláša) a aj ďalšie z rúk ľudových rezbárov.

reštaurovaní, kedy sa odkryl pôvodný gotický kolorit, nádhera dramatického výrazu inkarnátu Krista, pravdivosť trpiacej lásky v clivej tvári a v pohyboch rúk Matky. Priblížil sa dejinný zámer duchovna, v ktorom je ukrytá jednota láskyplného odovzdania sa do Božieho riadenia. Navyše Pieta z Lipian z historického hľadiska je vrcholným dokumentom vertikálneho typu piet, v ktorom mystický výklad sveta je zdanlivo akoby na ústupe. Umelecká reč sa síce miestami opiera o vnemy zmyslovej reality, ale napätie monumentality sa silou výrazu a pravdivosti majstrovsky spája s prozreteľnostným poslaním pre trvalý prínos v ČASE a duchovnú hĺbku. Kiežby i súčasníci dokázali vidieť umelcov cieľ a spoločenskou vzpruhou reagovali na tvorbu, ktorú nadaný duch génia vytváral nielen pre realitu ohromujúceho výjavu, ale ako majstrovský plod ľudského ducha na väzbu v stálom horizonte transcendentna.

Adresa autorky:

Mária Spoločníková
akademická maliarka
Športová 6, 040 01 Košice

RECENZIE | REVIEWS

HROMJÁK, Ľuboslav. Vybrané kapitoly zo sociálnych cirkevných dejín. Ružomberok: Verbum, 2014, 152s. ISBN 978-80-561-0135-3

Pri každom výročí – aj neokružlom – sa v masmediálnych spravodajstvách objavujú odborníci, ktorí dostanú možnosť povedať svoju reflexiu pre pozerajúcich, počúvajúcich a čítajúcich. Sú to známe tváre, od ktorých sa čaká jasné formulovanie myšlienok, postojov a argumentácií. Sú to ľudia preniknutí a presiaknutí najmä dobou, ktorá ich formovala a možno vidieť, že sa nijako neodchýlia od svojej profesionálnej formácii. V niektorých masmédiách sa občas objavujú nové tváre aj z oblasti dejín a histórie, ktoré imidžom tínedžerov, s teoretickými znalosťami, bez vlastných skúseností prezentujú „odborné stanoviská“. V človeku, ktorý uvažuje rozumom, sa vytvára napätie: čo je lepšie? Obohratá platňa, kde len ináč poskladanými vetami máte reakciu odborníka, ktorý v sebe nezaprie svoje postoje na určité udalosti alebo sebavedomím prekypujúceho mladíka, ktorý problém hodnotí podľa narýchlo načítaných materiálov. Rutinérov i pozérov bolo, je a bude vždy dosť.

Mnohým nesedí ani jeden z týchto extrémov. Ono je vždy lepšie rozvíjať svoju erudíciu a posúvať svoje badania na posúdenie odborníkom a zotrvať v neustálom vyzrievaní, ako byť rozbuškou, ktorá ohluší, prípadne oslepujúco zablyskne a ostane len nedýchateľný dym, ak nie strašný zápach. O takéto javy nie je s súčasnosti núdza. Medzi týmito dvoma mantinelmi možno vidieť viacerých vyzrievajúcich odborníkov, ktorí nedostávajú priestor v masmediálnom svete, ale len v menšom kruhu, na odborných seminároch, sympóziách, konferenciách. V špeciálnych strediskách prezentujú svoje štúdiá so serióznym výskumným pohľadom.

K týmto vyzrievajúcim a ticho pracujúcim možno priradiť aj Ľuboslava Hromjáka (1976). Na zadnej obálke jednej jeho publikácie je jeho krátka prezentácia: Licenciát a doktorát z cirkevných dejín získal na Fakulte cirkevných dejín a dejín umenia Gregoriánskej univerzity v Ríme. V rokoch 2007-2009 prednášal slovenské dejiny 20. storočia, svetové dejiny 20. storočia a cirkevné dejiny na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave.

Od roku 2009 prednáša cirkevné dejiny, slovenské dejiny, sakrálne umenie a patológiu na Teologickom inštitúte TF KU so sídlom v Spišskom Podhradí. Základ jeho vedeckej činnosti tvorí historický výskum v Tajnom vatikánskom archíve a iných archívoch Svätej stolice. Prednášal na viacerých univerzitách a vedeckých konferenciách na Slovensku, Taliansku, Španielsku, Chorvátsku, Českej republike, Rumunsku, Ukrajine, Lotyšsku a v Peru. Spolupracuje s Rádiom Lumen, RTVS a televíziou RTVS a televíziou LUX. Je členom viacerých historických vedeckých inštitúcií a tiež členom Rady pre históriu pri KBS. Je autorom viacerých publikácií z oblasti slovenských dejín 19. a 20. storočia

a cirkevných dejín. Medzi jeho najvýznamnejšie publikácie patria: *La questione slovacca durante il pontificato di Leone XIII e di Pio X* (2007), *Lo slavismo cattolico di Leone XIII e gli Slovacchi* (2010), *Pohľady na osobnosť biskupa Jána Vojaššáka* (2012) a *Kresťanstvo v Rímskej ríši do roku 313* (2013).

Vo vysokoškolskej učebnici *Vybrané kapitoly zo sociálnych cirkevných dejín*, ktorú autor adresoval predovšetkým študentom sociálnej práce, ale aj všetkým záujemcom o štúdium cirkevných dejín, autor predložil ucelený a stručný pohľad na sociálne cirkevné dejiny, ktoré boli dlhodobo – vzhľadom na nedávnu minulosť – značne zanedbávané. V tejto publikácii nejde len o nejaký pokusný variant, ale o zodpovedný prierez dejín kresťanskej sociálnej aktivity pre spoločnosť. Ako sám autor napísal v úvode, politické a spoločenské zmeny na Slovensku po roku 1989 si postupne vynútili zvýšený záujem o riešenie sociálnej otázky, ktorá nástupom bezuzdného kapitalistického ducha v kombinácii s doznievajúcou komunistickou ideológiou v postkomunistických krajinách sa stáva čoraz vyhrotenejšou a neraz vzhľadom na nedostatočné riešenie týchto otázok nahráva komunistickej iredente, v ktorej sociálne ohrozenejšia časť obyvateľstva hľadá aspoň základné sociálne istoty. Tvrdá zaplattená skúsenosť z komunistickej totality však ukazuje, že takéto riešenia v sociálnej oblasti boli málo účinné, že chudoba v porovnaní s tzv. západným blokom bola čoraz väčšia a že sociálna otázka sa skôr umelo potláčala a dlhodobo sa neřešila.

V Cirkvi ostala známa metodologická postupnosť, že formulované učenie predbiehala snaha o praktické uživotnenie pomoci tým, ktorí sa ocitli v nejakej núdzi alebo tiesni. Takmer každú ortodoxiu predbieha ortoprax, preto sociálnu starostlivosť Cirkvi v priebehu stáročí, ktorá vychádzala zo základnej kresťanskej axiomy o dôstojnosti každého človeka, ponúkla tým, ktorí sa v súčasnosti usilujú venovať sociálnym otázkam v spoločnosti. Cez celú kresťanskú históriu sa nadobúdali skúsenosti, ktoré boli overené na riešenie sociálnych problémov. K integrite štúdia sociálnej práce by nemalo absentovať aj dôkladné štúdium sociálnych cirkevných dejín, aby sa študentom sociálnej práce poskytla možnosť získať prehľad o sociálnej starostlivosti Cirkvi od staroveku až po súčasnosť, jej vplyv pri transformácii európskej spoločnosti a pri riešení sociálnych problémov, ktoré sa riešili v konkrétnej fáze histórie. Len poctivé štúdium sociálnych cirkevných dejín sa môže stať inšpiráciou pri riešení súčasných sociálnych problémov, lebo Cirkev má mnoho skúseností a verifikovaných postupov. Za cieľ tejto publikácie si autor nekládol prezentovať detailne sociálne cirkevné dejiny, ale selektovaný výber, ktorý poskytuje ucelený a stručný prehľad dominantných aktivít Cirkvi v sociálnej oblasti so zameraním na európske dejiny.

Vysokoškolská učebnica *Vybrané kapitoly zo sociálnych cirkevných dejín* je rozdelená do piatich kapitol. Prvá kapitola predstavuje úvod do štúdia sociálnych cirkevných dejín, kde pre študentov je introdukcia do terminologickej, metodologickej a periodizačnej stránky štúdia cirkevných dejín. Autor nezabudol na rozdelenie cirkevných dejín a hlavne na obsah pojmu sociálnych dejín. Druhá kapitola obsahuje sociálne dejiny kresťanského staroveku. Možno tu nájsť štruktúru spoločnosti a prvé pokusy o sociálnu reformu, postavenie ženy,

zdravotnícku starostlivosť doby a obsah pohanského náboženstva. V nasledujúcich podkapitolách je stret pohanskej spoločnosti v Rímskej ríši so svetom kresťanstva, ktorý prináša novú morálku a sociálny rozmer, ktorý je v postoji k otroctvu, majetku a práci. S benediktínskou rehoľou je rozvoj sociálnych aktivít ešte väčším prínosom pre spoločnosť. V tretej kapitole sú sociálne cirkevné dejiny kresťanského stredoveku rozvíjané najmä cez rehole, ktoré prinášajú uplatnenie cez školskú oblasť, neskôr univerzitné a charitatívne činnosti vždy so zameraním pre dobro spoločnosti. V štvrtej kapitole autor prezentuje protestantskú reformu a jej presadzovanie v spoločenskom dianí. V kontexte s týmto fenoménom sa prejavuje prínos jezuitov pre sociálnu oblasť v spoločnosti a tiež nové špecifické formy charitatívnej činnosti Cirkvi v novoveku. Následne autor približuje osvietenectvo, racionalizmus, ale aj neskoršie javy v absolutizme, jozefinizme v strete s Cirkvou a jej poslaním. V poslednej kapitole je prezentovaná Cirkev v industriálnej spoločnosti 19. storočia do doby Leva XIII., kedy sa označuje zdroj sociálnej náuky Cirkvi, ktorý má svoj predvoj vo vynikajúcich osobnostiach, ktoré v praxi rozbehli špecifické sociálne diela. Následne autor predstavil prvého pápeža v Cirkvi, ktorý sa venoval sociálnej náuke Cirkvi, Leva XIII. a jeho encykliku: *Rerum novarum*. V poslednej podkapitole autor priblížil totalitné režimy v 20. storočí v boji proti Cirkvi, ale aj jej sociálnemu poslaniu pre dobro spoločnosti.

Týmto vybranými kapitolami by sa učebnica mala stať prehľadnou a mala by napomôcť študentom pri pochopení sociálnych aktivít, ktoré sú ako rodinné striebro, ktoré Cirkev vždy mala nielen pre seba ako poklad, ale ako skúsenosť, ktorá sa ponúka pre riešenie aj súčasných sprievodných sociálnych problémov v spoločnosti. Učebnica prináša študentom výsledky najnovšieho výskumu odborníkov v danej oblasti z viacerých domácich zdrojov, ale aj z viacerých inojazyčných zdrojov, ktoré sú pre mnohých študentov nedostupné. Sám autor napísal, že ju pripravil ako prejav kresťanskej lásky predovšetkým pre študentov sociálnej práce na Teologickom inštitúte v Spišskej Kapitule - Spišskom Podhradí, s úmyslom, aby im slúžila ako pomôcka pri náročnom štúdiu sociálnych cirkevných dejín a s nádejou, že im pomôže ľahšie si osvojiť túto materiu, obľúbiť si ju a vnášať kresťanské pohľady pri riešení sociálnych otázok spoločnosti na Slovensku.

V tomto autorovi možno vidieť snahu po stále hlbšom zábere v štúdiu cirkevnej histórie a poctivú prácu, ktorou sa aktívne usiluje aj o prezentovanie svojich naštudovaných historických oblastí. Jeho činnosť ukazuje, že ide do objektívnych, čo najpravdivejších materiálov, aby historická výpoveď nebola subjektívne prifarbená. Moje osobné uznanie smeruje k HEDr. Ľuboslavovi Hromjákovi, PhD., za dielo, ktoré urobil s kolektívom o hrdinskom spišskom biskupovi Jánovi Vojtaššákovi s názvom: „*Pohľady na osobnosť biskupa Jána Vojtaššáka*.“ Žijeme v nádeji, že aj toto dielo pomôže k procesu vyhlásenia za blahoslaveného a neskôr aj svätého biskupa Jána Vojtaššáka. Ak HEDr. Ľuboslav Hromják, PhD., nenaletí trendom doby a nebude letieť po popularite, funkciách, uznaniach, hodnostiach, potom možno skoro čakať, že k veľkým spišským historikom; k Jozefovi Špirkovi, Štefanovi Šmálikovi, Ivanovi Chalupeckému, Františkovi Dlugošovi skoro pribudne nová osobnosť cirkevných dejín.

Adresa recenzenta:

prof. ThDr. Jozef Jurko, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta Košice

Hlavná 89, 042 01 Košice

e-mail: jurko@ktfke.sk

RECENZENTI PRÍSPEVKOV | *REVIEWERS*

prof. ThDr. Cyril HIŠEM, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta Košice
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: cyril.hisem@ku.sk

prof. ThDr. Gabriel RAGAN, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta Košice
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: gabriel.ragan@ku.sk

prof. ThDr. PaedDr. PhDr. Jozef JURKO, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta Košice
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: jurko@ktfke.sk

prof. PaedDr. ThLic. Martin WEIS, ThD.

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Kněžská 8, 370 01 České Budějovice
e-mail: weis@tf.jcu.cz

doc. PhDr. Ivan CHALUPECKÝ

Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta Košice
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: ich@systemhouse.sk

doc. PhDr. ThDr. Štefan LENČIŠ, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta Košice

Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: stefan.lencis@ku.sk

doc. ThDr. Rudolf SVOBODA, Th.D.

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Kněžská 8, 370 01 České Budějovice

email: svobodar@tf.jcu.cz

doc. ThDr. Ing. Vladimír Inocent SZANISZLÓ OP, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta Košice

Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: vladimir.szaniszlo@ku.sk

doc. PaedDr. ThDr. Ambróz Martin ŠTRBÁK, O.Praem., PhD.

Rehoľný dom premonštrátov

Hlavná 67, 040 01 Košice

e-mail: martin.strbak@gmail.com

ThDr. Konštantín Daniel BOLEŠ O.Praem.

Rehoľný dom premonštrátov

Hlavná 67, 040 01 Košice

e-mail: danielb.posta@gmail.com

ThDr. Peter BORZA, PhD.

Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity

Katedra historických vied

Ul. biskupa Gojdiča 2, 080 01 Prešov

e-mail: peter.borza@unipo.sk

ThDr. Norbert KOTOWSKI

Eichelgasse No 1

912 57 Pegnitz

BRD / Bayern

ThDr. Angelus Štefan KURUC O.Praem., PhD.

Rehoľný dom premonštrátov

Hlavná 67, 040 01 Košice

e-mail: stefan.kuruc@gmail.com

ThLic. Tatiana JANOČKOVÁ, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta Košice

Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: janockova.tatiana@gmail.com

ThLic. Lenka STRAKOVÁ, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta Košice

Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: lenka.laposova123@gmail.com

Notitiæ historiæ ecclesiasticæ

vedecký recenzovaný časopis | *Scientific peer-reviewed journal*

ročník | *Volume* 3, číslo | *Issue* 2, rok | *Year* 2014

Adresa vydavateľa | *Addres of Editorial Publisher:*

© 2014 Verbum – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku

Námestie Andreja Hlinku 60, 034 01 Ružomberok

web: www.ku.sk

Adresa redakcie | *Addres of Editorial Office:*

© Inštitút cirkevných dejín, Teologická fakulta Košice

Katolícka univerzita v Ružomberku

Hlavná 89, 041 21 Košice

web: www.icd.ktfke.sk

email: icd@ktfke.sk

Tlač | *Print:*

Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov

Pokyny pre autorov | *Instructions for Authors*

www.icd.ktfke.sk

Fotografie na prednej a zadnej strane obálky: Neznámy majster – Pieta, polychrómované súsošie z rokov 1350 – 1360, stav po a počas reštaurovania, Farský kostol sv. Martina v Lipanoch, okres Sabinov.

Foto: Ing. Ľudovít Spoločník

ISSN 1338-9572

Evidenčné číslo: EV 4697/12

IČO vydavateľa: 37 801 279

Dátum vydania periodickej tlače: december 2014